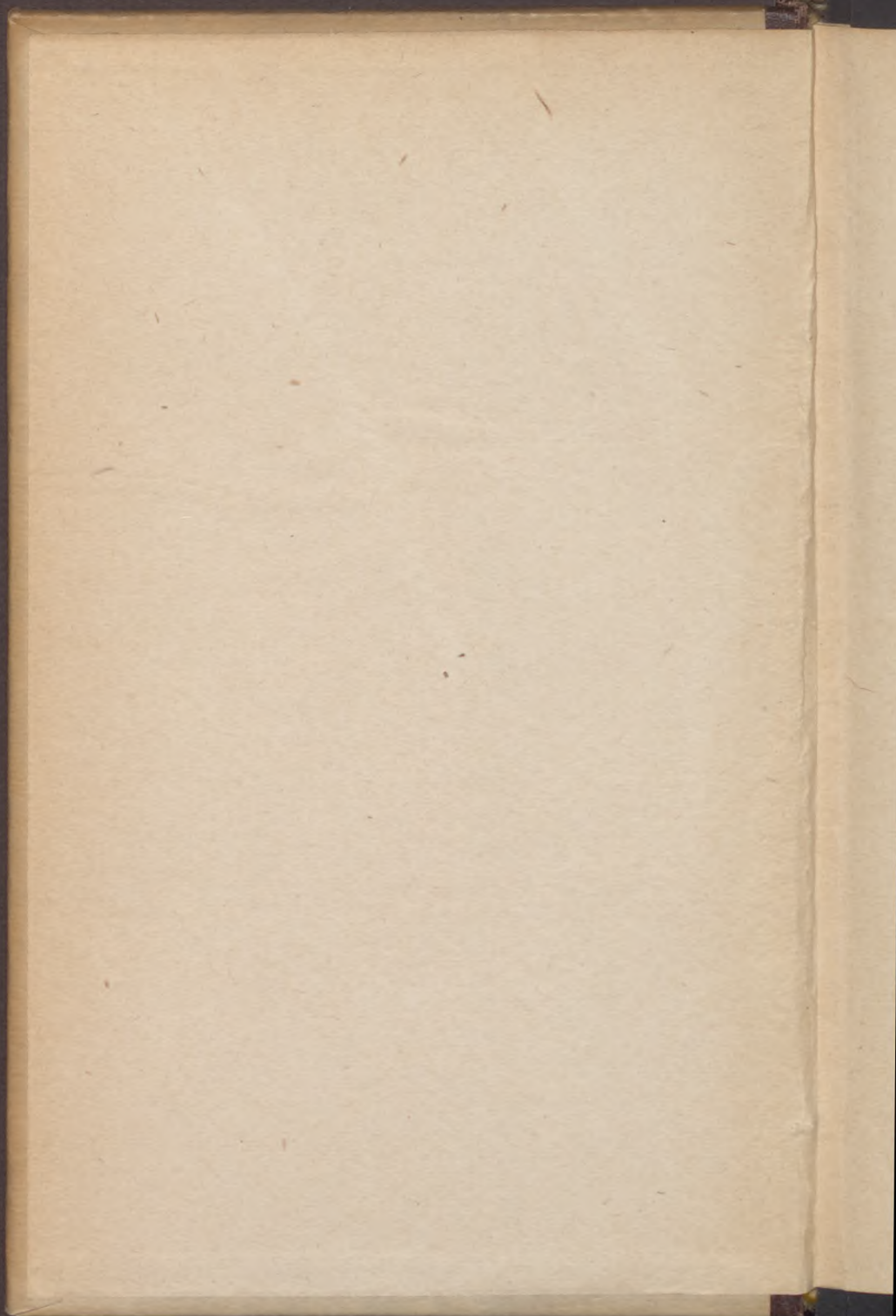
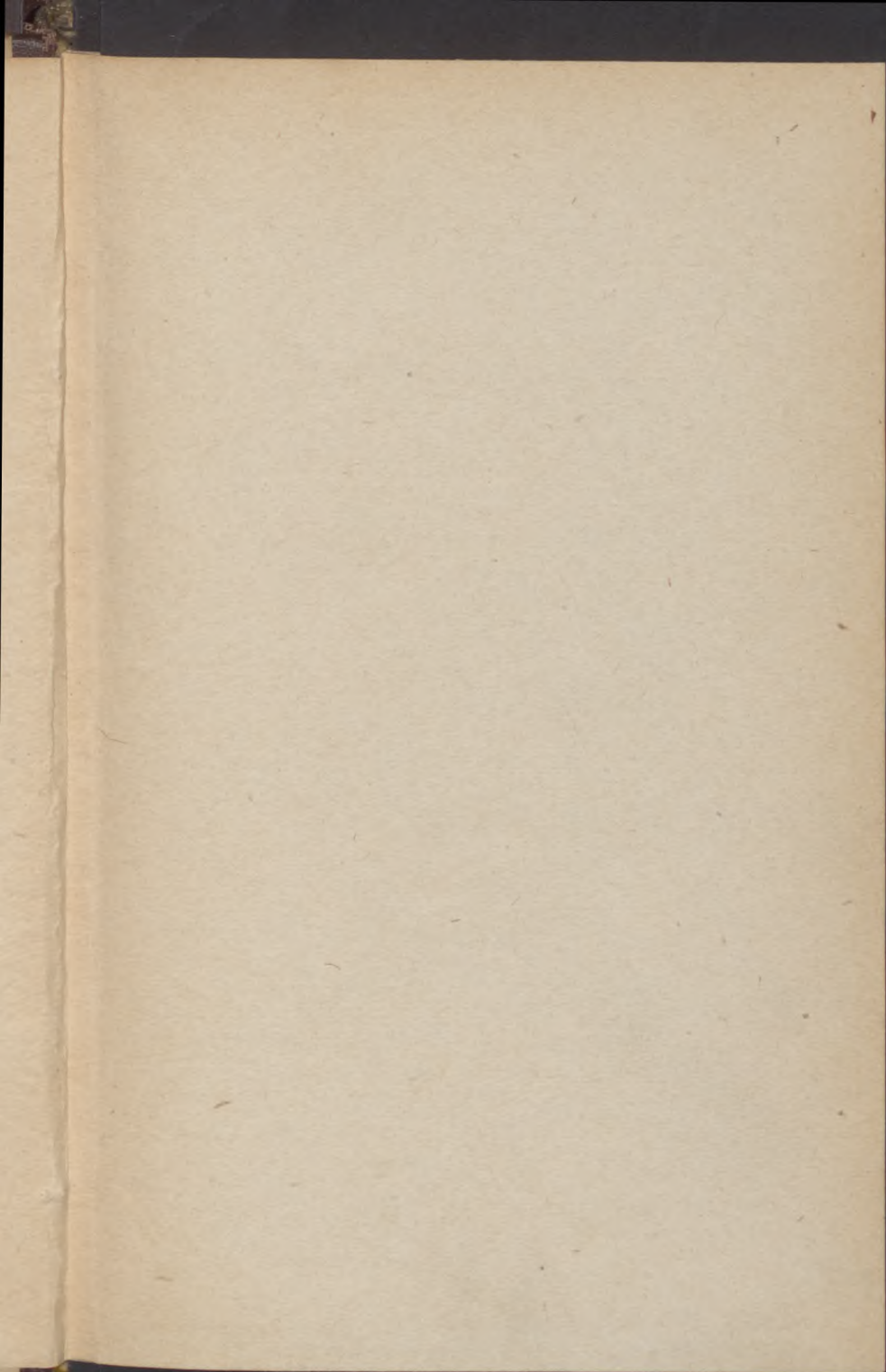
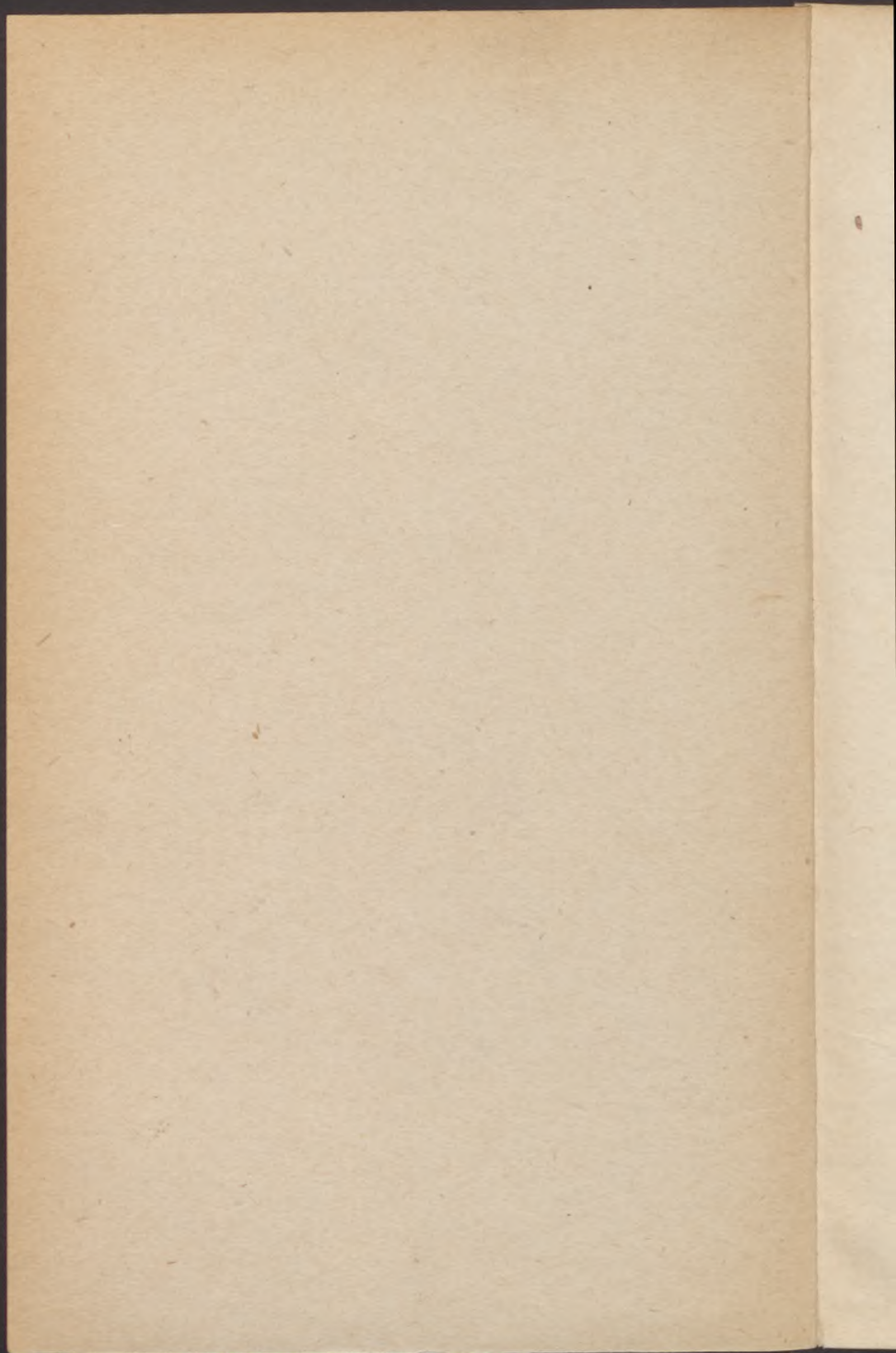

147275

PAPP VIKTOR:
ZENEKARI ESTÉK I.

Z
R

—
s

ZENEKÖNYV

RÁDIÓHALLGATÓK SZÁMÁRA

ZENEKARI ESTÉK I.

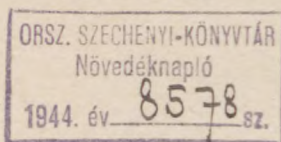
ÍRTA:
PAPP VIKTOR

1942

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

147275

Felelős kiadó: Tamás Kálmán.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10.
Felelős: Győry Aladár igazgató.

ELŐSZÓ

Ez a könyv útjelző a zenekari zeneirodalom nagy kertjében. Külföldön sok ilyen forog közkézen, de nálunk csak egy pár. Ez a kezdeményezések közé számít, főként azért, mert a magyar művekre fektetem a fő súlyt.

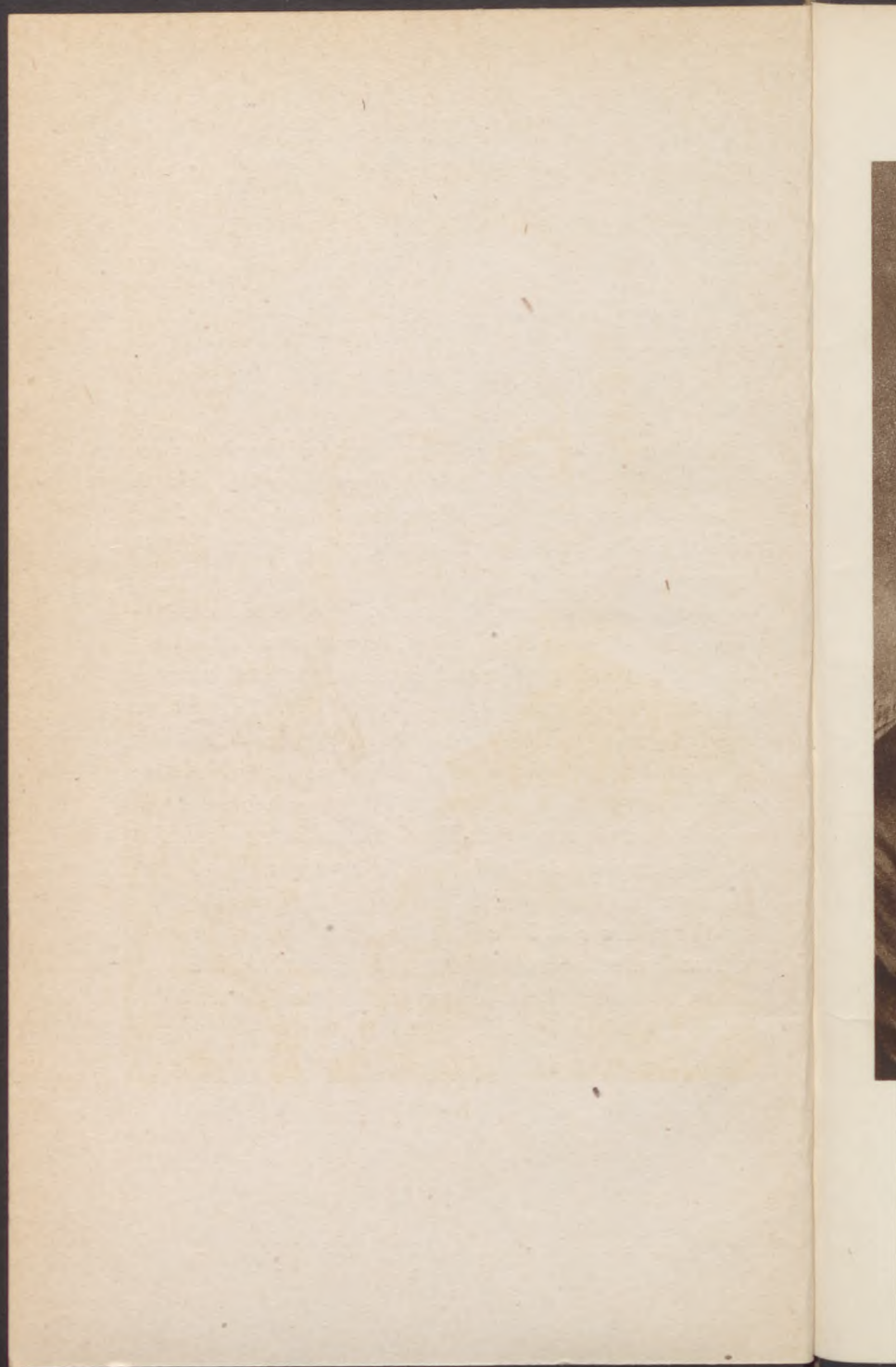
Nem tudóskodtam, hanem világos, rövid magyarázatokkal akartam közel vinni a zeneszeretőket a muzsikához s velük megértetni és megszerettetni a zeneművészet csodálatosan szép birodalmát. Vigyáztam, hogy rövid legyek. Tapasztalatom, hogy ezen a téren a kevesebb több, mint a sok. Zenemagyarázatokkal nem szabad túlterhelni a hallgatót. A zeneművészet egyik ereje éppen abban rejlik, hogy ha talán egyénenként mást-mást mond is, hatása mégis egységes.

Ilyen elgondolással írtam a Zenekari esték-et.

Szerzők szerinti betűrendben következnek a művek, melyeket nemcsak könyvből és kótából ismerek, hanem valamennyit hallottam is. Így meg nem írt önéletrajzom részévé válik ez a könyv.

Budapest, 1940 december.

PAPP VIKTOR

Bach

Eise
eml
Seb

Zse
atyj
Ósa
belő
és
mod
és

zsú
ki
teit
kile
test
ava
leth

állo
akk
talr

BACH

A régi szász-weimári nagyhercegséghez tartozó Eisenach város egyik kis házának falán ódon felírású emléktábla áll: «Ebben a házban született Bach János Sebestyén 1683 március 21-én.»

A muzsikusok muzsikusa.

A legnagyobbak között is óriás. Egyetemes mester. Zsenijének ereje évszázadok végtelenjébe nyúlik. «Ős-
atyja a harmóniának» — mondja róla Beethoven. — Ős-
atyja az egész újkori zenének. Mindenki általa és
belőle született: a nagyok és a kicsinyek, az egyháziak
és a világiak, a klasszikusok és a romantikusok, a
modernek és a szertelenkedők. Jellegzetesen német
és protestáns zeneköltő.

Művei: a zene breviáriuma.

*

Virágoskert közepén épült, virágos ablakkal
zsúfolt, csínos, nyílt tekintetű polgári házból repült
ki ez az áhítatos és derűs zenei lélek. Első ismere-
teit atyjától kapta, aki hegedűre tanította. Alig volt
kilenc éves, amikor szüleit elvesztette. Ettől kezdve
testvérbátyja, János Kristóf, foglalkozott vele, be-
avatta őt az orgona-, zongorajátékba és némi elmé-
letbe is.

Beszélik, hogy Kristófnak, ki jó tanító hírében
állott, volt egy gyűjteménye, mely egy kötetben az
akkori legjobb zongorázók legnehezebb műveit tar-
talmazta. Ezt úgy őrizte, mint valami kincset s nem

tudni miért, de eltiltotta tőle a kis Bachot. A gyermek azonban ellenállhatatlan vágytól hajtva, éjszaka idején belopódzkodott a szobába, ahol ez a gyűjtemény állott s holdfény mellett másolta a kótákat féléven keresztül. De nemcsak másolta, hanem meg is tanulta a műveket és emlékezetből tudta, úgy-hogy mikor Kristóf rájött a dologra s a verejtékkal szerzett másolatot megsemmisítette, csupán a kótapapírt tépte szét:

Bach a gimnáziumot Lüneburgban végezte. Az iskolában jó hasznát vették, mert a tanulók kórusában szépen énekelt, pompásan hegedült és orgonázott. Egész lelkét, érdeklődését a zene töltötte be. Hogy jó zenét hallhasson, hogy egy-egy zenés misén jelen lehessen, gyakran ment át Homburg és más városba, de nem szekéren vagy postakocsin, mert ez költséges lett volna, hanem gyalog, vándor módra. Harminc-harmincöt órát, sőt néha százat is gyalogolt a jó zenéért.

Tanulmányai befejeztével, 18 éves korában a weimari herceg zenekarába hegedűsnek szegődött. Innen pár hónap multán Arnstadtba került orgonistának. Valószínűleg az ott levő pompás új orgona kedvéért hagyta el az udvari életet. Gyermekkorától a hegedű volt kedvenc hangszere, de amint a kecses francia zongoraműveket megismerte, a hegedűt elhanyagolta és éjjeli pihenésének feláldozásával igyekezett megszerezni a zongorajáték technikáját. Ugyanekkor figyelme mindinkább az orgona felé fordul s rövid idő alatt a hangszerek királyának, az orgonának, igazán királyává lesz. Virtuóza és költője ennek a hangszernek. Orgonajátékának nagyszerűségét a hangszer legkiválóbb modern mesterei: Franck vagy Reger kétszáz év multán sem szárnyaltak túl. Az orgona minden titkát ismerte s az orgonaépítés tudományával is rendelkezett.

Az arnstadti orgonistának évi fizetése hetvenhárom és kétharmad tallér volt. Ebből a pénzből

alkalmatosságokkal nem igen utazhatott, így hát ismét gyalog megy az ötven mérföldnyire fekvő Lübeckbe, hogy Buxtehudenak, a hírneves orgonistának, művészetében elmerüljön. Az ősz mester tárt karokkal fogadta a fiatal Bach Sebestyént és megismervén renkívüli művészetét, kész lett volna őt utódjául fogadni, Bach azonban ettől visszariadt, mert az volt a hagyomány, hogy az örökbelépő orgonistának el kell vennie az előd leányát. A lübecki Máriatemplom karmestersége szép állás volt, elképzelhető, hogy milyen nehéz lehetett a feltétel teljesítése, ha Bach és Händel is inkább lemondott róla.

Három hónapig maradt Bach Buxtehude mellett, akinek művészetét annyira csodálta, hogy az orgona hanghatásainak kihasználásában, változatainak csoportosításában és a hangszínezésben őt tartotta mesterének. Ez után a látogatás után írja meg első nagy orgonakonzertjét.

Mikor Buxtehudetől visszatér Arnstadtba, kedvetlenül fogadják, mert túllépte szabadságidejét. A városi tanácsnak ezenfelül sok panasa volt a mester ellen, úgyhogy jegyzékbe foglalta bűneit. Ilyen bűnöket róttak fel neki: «A korálba szokatlan variációkat kevert, sok idegen hangot vegyített bele és ezzel a hívőket megtévesztette», — vagy pedig: «A preludiáláskor eddig nagyon sokáig játszott, mióta pedig a szuperintendens úrtól e miatt figyelmeztetésben részesült, azóta a másik végletbe esett».

Ilyenek miatt csakhamar otthagyja az arnstadti filisztereket s elfogadja a mühlhauseni orgonista állást. Ebben a thüringiai városban régi művészeti hagyományokat talált. Az új községi tanács választására ír egy kantátát, az úgynevezett «Ratskantate»-t, mellyel ezt a műfajt kiszélesíti s egyenlő szerepet juttat benne a zenekarnak az énekkarral.

Mühlhauseni tartózkodása alatt nősül meg először. Egyik unokatestvérét, Bach János Mihály orgonista és zeneszerző leányát, Borbálát, vette feleségül, kivel

tizenhárom évig élt egyetértésben. Felesége zeneileg művelt volt s kitűnően énekelt. Ebből a házasságból hét gyermeke született, köztük két nagynevű fia: Friedemann és Emánuel.

Mühlhausenből Weimarba ment, ahol az uralkodó hercegnek kamarazenésze és orgonistája volt. Az udvari zenekarban hegedű koncertmesterként működött és sokat segített a betegeskedő karmesternek. Itt ismerkedett meg az olasz kamarazenével. Vivaldi híres hegedűkoncertjeit megszerette s közülök tizenhatot átírt zongorára, négyet pedig orgonára.

Weimarban igen sokat dolgozott Bach s e mellett művészi kirándulásokra is vállalkozott. Így híre meglehetősen nőtt. Kirándulásai közül nevezetesebb a drezdai, ahol akkor egy ünnepelt, szellemes, elegáns és fölényes francia zongora- és orgonavirtuóz, a párisi Marchand, tartózkodott. Bach hallotta a divatos mester játékát s a kor szokása szerint felkérte igen udvarias levélben, hogy rendezzenek versenyt választott bíróság előtt. Marchand elfogadta az ajánlatot s egész Drezda feszülten várta a «nemes verseny» eredményét. Főleg a király érdeklődött nagyon, mert annak kellett itt eldőlnie, vajjon a német, a hazai művészet megállhat-e már a külföldi mellett. A mérkőzés napján fényes társaság gyűlt egybe egy grófi szalonban. Bach pontosan meg is jelent, de az elegáns francia késett-késett. Az idő mult, még mindig nem jött, már azt hitték, hogy valami baja támadt. Gyorsan szaladt egy lakáj, hogy kiderítse, mi van Marchand mesterrel. Csakhamar jött a hír, hogy a franciák büszkesége a leggyorsabb postakocsival elútazott, már kint vágta az országúton. Megérezte Bach nagyságát s a biztos vereség helyett a futást választotta.

Mikor ez után a diadal után Bach visszaútazott Weimarba, azt várta, hogy a herceg megfelelően fogja őt ünnepelni. Talán ez volt a mindig nagyon szerény mester életében az egyetlen eset, amikor művészi önérzetében megbántva érezte magát. Az ünnepelés el-

maradt, sőt mikor a karmester utódjául nem őt nevezte ki a herceg, ez Bachnak annyira rosszul esett, hogy kilenc évi működés után otthagyta az udvart s az anhalt-cötheni herceg jóval kedvezőtlenebb meghívását fogadta el.

Cöthenben nem volt nyilvános zenei élet, sőt orgona sem. Szerény énekkart ritkán előforduló alkalmakra a falusi tanítók, gazdatisztek sorából kellett összeválogatnia. Bach szerepe jóformán az volt, hogy Lipót herceggel közösen zenéljen. A herceg elég jól játszott hegedűn és *gambán*, énekelt is és ilyenkor Bach zongorán, gordonkán, vagy a saját találmányú *viola pomposán* kísérté. Ezeknek a bizalmas együttjátásoknak eredménye nagyjelentőségű a zeneirodalomra, mert egynéhány sorozat hangszerszólót eredményezett, kísérettel, vagy a nélkül. A legtömörebb szavú s legférfiasabb E-dur hegedűkoncert, az utólérhetetlen hegedűszóló-szonáták, szvittek s hegedűversenyművek nagy része így készült. A mester több ízben elkísérté herceget Karlsbadba is, ahol a brandenburgi örgróffal megismerkedve, annak felhívására írta meg a hat nagy, úgynevezett brandenburgi koncertet.

Egyik karlsbadi útjáról való hazatérése előtt pár nappal temették el feleségét. Gyásza mély és őszinte volt, de sok gyermeke miatt másfél év múlva másodszor is megnősült. Második felesége Wülkens Anna Magdolna, udvari énekesnő, a cötheni udvari trombitás leánya volt. Ebből a házasságából tizenhárom gyermeke született, köztük a zenetörténetben szintén szereplő: János Kristóf és János Keresztély. Ez a házassága is boldog volt s a fiatal asszony, hogy férje kedélyéhez közelebb férközzék, zeneleckéket vett tőle. Bach olyan figyelmes volt megértő élettársával, hogy számára egy zongoradarabokból álló füzetet írt, mely *Klavierbüchlein für Anna Magdalena Bachin* címen maradt reánk.

Bach Cöthenből két nevezetesebb utat tett: Halleba és Hamburgba. Halleba azért ment, mert hal-

lotta, hogy Händel Londonból családját látogatására oda érkezik. Bár nem is sejthette, hogy Händel, az ő legnagyobb kortársa, vágyott megismerni a másik óriást. Nem találkozhattak, mert Händel egy nappal korábban utazott el, hogysem Bach odaért. Tíz évvel később ismét meggyűlölt egy találkozásuk. Bach Lipcseből egyik fiát azzal az üzenettel küldte az ismét Halleban időző Händelhez, hogy, mert beteg, nem mozdulhat, de szeretné, ha Händel felkeresné őt. Händel azt üzenté vissza, hogy kifogyott a rendelkezésre álló időből. Így történt, hogy ez a két hős, kik egyazon évben, egymástól alig néhány mérföld távolságra születtek, egymással nem találkozott. A világot járó Händel könnyen megtalálhatta volna az otthonülő Bachot, ha vágyakozott volna őt megismerni. De — úgy látszik — az egész világ dicsőítésétől elkényeztetett Händelnek érdeklődését Bach szerény, visszavonuló egyénisége nem keltette fel.

Mint említettük, Hamburgban is járt Bach és orgonázott Reincken János, a kilencvenhét éves híres orgonamester és más meghívottak előtt. Mindenkit bámulatba ejtett, az ősz Reincken pedig így kiáltott fel: «Azt hittem, ez a művészet meghalt, íme, látom, hogy Bachban tovább él!»

Időközben Lipcsében megüresedett a Tamás-templom kántori állása. Bach, aki Cöthen zenei életével nem volt megelégedve s közben eredménytelenül már a hamburgi karmesterségre is pályázott, a beadott próbakantáta előadása után elnyerte az állást, mely hétszáz tallér fizetéssel és némi mellékjövedelemmel járt.

1722-ben, harminchét éves korában költözött a mester Lipcsébe, honnan élete végéig alig mozdult ki. Lipcse akkoriban is előkelő zeneváros volt. A városi kántort és zeneigazgatót természetesen a zenei élet mesterének tekintették. Bach vezette — mint ezeknek az állásoknak viselője — a zenés istentiszteleteket az ősrégi Tamás-templomban és még három más temp-

lomban. A növendékeket és ösztöndíjasokat a Tamás-templommal kapcsolatos iskolában énekre és hangszerekre tanította, zeneigazgató volt az egyetemen, sőt péntek esténkint hangversenyt is vezényelt egy kávéházban. A híres lipcsei vásárok idején több koncertet kellett rendeznie. Látnivaló, hogy a mester óriási munkát végzett, de hatalmas munkaerő is volt. Növendékei nagyon szerették. Eleinte becsúszással tanított, később kedvetlenebbül.

A lipcsei új kántor híre betöltötte egész Észak- és Közép-Németországot. Nagy Frigyes, porosz király, meghívja Potsdamba, ahol úgy, ahogy érkezett, úti ruhában látta vendégeül. Amikor megjött s bejelentették, a király éppen zenészei közt ült, fuvolájával kezében. Felállt, eléje ment és muzsikusaihoz ezekkel a szavakkal fordult: «Uraim, megérkezett Bach, a zenekirály!» A kastélyban maga a király vezette körül a mestert s megmutatta neki az akkora újdonságszámba menő kalapács-zongorát. Egy fugát is rögtönzött Bach ekkor a király által feladott témára. Később, mikor Nagy Frigyes Lipcsében járt, Bach azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy részesítse őt valami udvari kitüntetésben. Nem hiúságból tette ezt az öreg mester, hanem azért, mert remélte, hogy akkor az állandóan akadéskodó városi tanács kevésbé mer belekötni a művészet szolgálatában tett rendelkezéseibe. De a király elé sem ment üres kézzel, a kihallgatáson egy *Kyrie* és *Gloria* kótáját nyújtotta át neki. Ezekhez évek múltán *Credo*-t, *Sanctus*-t és *Agnus dei*-t is írt s így a protestáns hívő megalkotta a katolikus templomi zene egyik legértékesebb gyöngyét, a *h-moll* misé-t.

Amint érintettük, a mester a lipcsei szűkkeblű városi tanáccsal többször összekoccant művészeti kérdésekben, mégsem hagyta ott Lipcsét, mert a kitűnő orgonák mindannyiszor megvigasztalták lelkét. Lipcsei élete alatt valósággal ontotta magából Bach a remekműveket. Helyi szokás volt, hogy vasárnaponként egy-

egy kantátát kellett előadatnia. Erre szolgáló anyagot annyit összeírt, hogy öt évfolyam kantáta is volt kézíratai között. A húsvéti ünnepnapok alatt egyházi zenés színjátékokat és egyéb zenés ceremóniákat szoktak bemutatni. Ezeknek köszönik eredetüket a *motetták* s a *János- és Máté-passió*. A lipcsei időkből származik a rengeteg korál, kantáta, szonáta, szvit, koncert és fuga. A zenének igazán minden ágát művelte a mester, kivéve az operát; ez a műfaj messze esett zenei hitvallásától.

Bach élete végéig fáradhatatlanul dolgozott. Fiatal, szorgalmas kedéllyel teremtett, vezetett mindaddig, míg látását az éjjeli munka, a dolgozatok revideálása s a rézbekarcolás (műveinek egyrészét maga véste rézbe) szemgyilkoló munkája meg nem támadta. Szemét megoperáltatta ugyanazzal az orvossal, aki később hasonló bajjal Händelt operálta, de a műtét nem sikerült.

Megvakult s röviddel utána, 1750 július 28-án hatvanöt éves korában meghalt. Utolsó munkája *A fuga művészete*, melynek egyik korálját már csak diktálhatta vejének. Diktálás közben karosszékeben hirtelen aláhanyatlott. Szélütés érte.

H-MOLL MISE

A nagy *Bach* halhatatlan művét a drezdai udvar számára írta. A mise Lipcsében készült, 1773-ban.

«Hangokból épült kölni dóm.»

Schopenhauer, ki a nagy filozófusok közül legjobban megközelítette a zene lényegét, a zenés misét és a szimfóniát tartotta a legtisztább zenei műfajnak. Egyiket sem köti a szöveg. A szimfónia tisztán hangszeres zene, míg a misének kevés szavú, liturgikus törvényekkel pontosan megállapított költői szövege nem korlátozza a zeneszerző lelke szárnyalását.

Sőt a szöveg és zene viszonyában talán ez az egyetlen, mikor a szó pillérként emeli a zenét. «Az énekes misének alig érthető szavai — mondja Schopenhauer — a végtelenül ismétlődő halleluja, glória, eleison, amen stb. pusztá szolfeggiókká lesznek, melyekben a zene, általános jellegét megőrizve, szabadon folyik s nincs korlátozva saját körében, mint például az opera-ének; minden erejét zavartalanul fejtheti ki és szabadon, nagy szárnyalással, szeráfként lebben tova.»

A mise történetének három nagy neve: Palestrina, Bach és Beethoven. A római egyház szigorú dogmájának zenei őre Palestrina volt. Híres miséi *Missa Papae Marcelli*, *Ascendo ad Patrem*, *Missa Brevis-e*, ezenfelül *Improperia*-i és *Lamentatio*-i az iskolás, szabályos, egyház által előírt zenei szellemnek mindig csodálandó alkotásai. Amint azonban kifejlődik a szóló-éneklés, kibontakozik a hangszeres zene, drámai formák alakulnak, teljesen átformálódik az egyházi zene dogmatikus stílusa is. Mikor a reformáció az egyén és szellem új életét egyengette, amint Luther a pápai kényszert széttépte, ugyanúgy szabadul meg a zeneművészet az iskolás szabályoktól, előírásoktól s nyelvét szabaddá téve, kezd a maga lábán járni. Kezd rájönni lényegére, kezdi nem szégyelni erejét: az érzés és érzelem tolmácsolását. Ez különbözteti meg Bach miséjét a Palestrináétól. Palestrina az elvont zene legnagyobb mestere, Bach pedig a bensőséges, egyéni momentumok nagyszerű, első feldolgozója. Palestrina szertartásos, Bach melegszívű igazhívó. Palestrina *Missa assumpta est Maria* miséje a nagyszerű zenei szertartás minden csillogásával hat, míg a *h-moll mise* imádságos, közvetlen szavú me-

legségével. Palestrina kótái a templomi szertartásnak Istenhez való viszonyát mutatják, míg Bachéi a valóságos embernek Istennel való kapcsolatát.

Bach miséinek zenekara kisarányú; és érdekes, hogy amikor Haydn és Mozart kezén keresztül a zenekar nagyszerű pompáját kifejthetné, a jóval későbbi Beethoven sem nyúl ehhez a hatáshoz miséiben. Ő is, miként Bach, az egyházi zenében a vokális elemnek adja az elsőséget. Bach *h-moll misé*-je és Beethoven *Missa solemnis*-e egyazon zenei gyökérről nőtt nagyszerű termés. Nem felfogásban, csak alkotóik egyéniségében különböznek. Nem érdektelen, hogy a katolikus egyház monumentális miséjét a protestáns Bach írta meg. Ezt azzal is lehet magyarázni, hogy a két vallás szertartásai Bach idejében még nem különültek el annyira, mint ma, de főként azzal, hogy minden keresztény templomi szertartásban bizonyos közös alapvonás van. A Kyrie-ben a nehéz szív könnyörületért és békéért eseng, a Glóriában örömhangokkal dicséri a nagyszerű, mindenekfeletti Istent, a Credóban a niceai zsinat által megállapított keresztény tanok főmotívuma nyugszik, a Sanctusból Isten trónját körüllebegő angyalok szeráfi hangja leng felénk, míg az Agnus dei minden keresztény hit megnyugtató békéjét árasztja. Bach áhitatos lelke alkalmas formaként vonzódott a mise szavainak áradó érzéseket rejtő határtalanságához. Először művész volt s azután hívő. Ez a két, egy lélekbe zárt rendkívüli találkozás alkotta meg a *h-moll misé*-t, a Mindenhatóval való legfenségebb beszédet

Bach miséje a szokásos beosztást követi. A *Kyrie* alaphangulata bocsánatkérő könnyörgés, a *Glória* hang-

jai Isten trónusa elé röpítik lelkünket, a *Credo* a keresztényi hitvallás zenei záloga, egy gregorián éneken alapuló öt szolamú karfuga, a *Sanctus* káprázatos emelkedettségében e misének s eleddig talán minden misének csúcsa, az *Agnus Dei* dallama egyik legszebb Bach-dallam.

JÁNOS-PASSIÓ

Húsvét hetében a keresztény világ fenséges, áhítatos zenében él. Zenében mondja el Krisztus szenvedését és zene zengi az Úr feltámadását. Húsvét-nak a zeneművészetben olyan maradandó alkotásai vannak, mint a karácsonynak. Számptalan mű érzékíti a feltámadás csodáját, a népekektől az allelujákig, a legegyszerűbb kánontól a passiókig s oratóriumokig. A húsvét zenei köre kétféle hangulatot ölel át. Az egyik: a nagyhét zenéje. Szenvedésről, bánatról, könnyekről beszél, Krisztus megkínóztatását mondja el, a kálvária fájdalmát eleveníti meg. A másik hangulatkör: a feltámadás zenéje, mely a lélek szabad örömeivel zengi a Megváltó dicsőségét. Húsvét zenéjét a passió és az alleluja fogja át.

A passiójáték olyan népies színjáték, mely a szentek életéből vett eseményeket, elsősorban Jézus szenvedésének történetét, jelenetезve mutatja be. Az ilyen színjátékokhoz már századokkal ezelőtt zenét írtak, melyből a passió önálló zenei műfajjá fejlődött. A passió ma műfajbeli testvére az oratóriumnak, melytől abban különbözik, hogy az egyházi szertartásokkal összefügg, míg az oratórium a liturgiának sohasem kiegészítő része. A passio rendszerint a biblia szó-

szerinti szövegének megzenésítése. Az oratórium világi tárgyú is lehet, míg a passió mindig egyházi jellegű s legszűkebb értelemben véve, Jézus szenvedését adja elő, lehetőleg az evangélium szavai szerint. Ugy is mondhatjuk, hogy a passió: a «Stációk» megzenésítése.

A katolikus szertartás szerint a nagyhét négy napján szokták énekelni a passiót. Régi szokás az egyházban, hogy az evangélium párbeszédesei részeit különböző hangú énekesek felváltva «recitálják». Az evangelistát rendszerint a bariton énekli, a népet a tenor, vagy a kórus, Krisztust a basszus. Ebből a szokásból fejlődött ki a passió. Legnagyobb mestere Bach János Sebestyén, ki a műfajt idealizált vallási, zenés színjátékká formálta.

*

Bach Johann Sebastian, a zeneművészet klasszikus óriása, öt passiót írt. Ezek közül egyik nyom nélkül elveszett, a *Márkus-passió*-ból csak néhány ütem maradt meg, a *Lukács-passió* eredetisége kétséges, de a *Szent János*- és *Máté-passió* nemcsak ennek a műfajnak, hanem a zeneirodalomnak is remeke.

A *Szent János-passió*t Bach Cöthenben írta s az ő vezetésével 1723 nagypéntekjén, Lipcsében játszották először. A szöveg — az evangelista szavait kivéve — jórészt egy Brockes nevű hamburgi udvari tanácsos munkája, míg a lírai részeket maga Bach állította össze.

A *János-passió* Krisztus megkínkoztatását beszéli el, izgatott, lüktető, drámai előadásban. Forró élet és szenvedély izzik minden hangjában s az egészről fenséges áhitat száll ki.

Külső tagoltságra két részből áll, legalább is Bach idejében két szakaszban adták elő. Három alcímre oszlik: *Az árulás*, — *Elítéltetés és keresztre feszítés*, — *Halál és temetés*.

A bevezetés «Halld, nagy Úr!» kezdetű hatalmas kar. Ez az emelkedett zenei prologus zengő szárnyalásával vallásos áhitattal tölti meg szívünket, mindent eltüntet, ami a világ hiúságaihoz köt.

A *Szent János-passió* első része a zsidó nép kórusával kezdődik. Ez a kartétel megfelelő módosításokkal végigvonul a művön. János evangelista beszédén a szemtanu eleven élethűségét érezzük. Sokszor annyira közvetlen, hogy elbeszélő létére lírai hevülettel lelkesedik, vagy drámai erővel tör ki. Krisztus keveset beszél, de szava mindenütt méltóságos ékesszólással hangzik.

A földi perek legnagyobbjában, az *Elítéltetés* hatalmas drámájában, a nép mint szereplő vesz részt. A nép zeneileg: a karokban, úgynevezett korálisokban nyilatkozik meg. Bach utólérhetetlen polifon (többszólamú) stílusának nagyszerűségét főként ezekben a korálokban csodálhatjuk. A műfaj szabályai szerint az evangelista állandó közvetítő a beszélő személyek közt és éber magyarázója a cselekménynek.

A mű második felében az *Udvözítő halálának és temetésé*-nek fekete, komor színei tornyosulnak egymásra. Súlyos korálok fűzik egybe az evangelium elbeszéléseit. Az alt, basszus, tenor és szoprán is sorban elmondja Jézus halála feletti bánatát, mire a hatalmas zárókórus következik. A kórusra még egy korál hangzik fel, mely szövegének égbe vágyódó, lírai lágyságával s gyönyörű harmónizálásával rég elterjedt temetési ének.

A *János-passió* legnagyobb zeneművészeti értékét: koráljaiban látják az esztétikusok. Az a tizenegy korális, mely a passióban felsorakozik, a négyszólamúságnak örökké tündöklő példája. A belőlük kiérződő forró élet, áhitat és szenvedély arra mutat, hogy Bach lelki életének legmélyebb gyökerét korálisaiban találhatjuk meg.

MÁTÉ-PASSIÓ

A passió: nagypéntek magasztos egyházi muzsikája.

*

A *Máté-passió* Máté evangéliumának művészi értékű szövegével beszél el szenvedéseit és kínhalálát. Az evangélikus istentisztelet egyszerűsége és komolysága ömlik át rajta, de a passió időtől, alkalomtól és felekezeti színezettől mentes, legtisztultabb zeneművé vált Bach keze alatt. A *Máté-passió* népszerű, mert évszázados hagyományai, köztudatban élő koráljai szervesen hozzátartoznak az egyházi zeneművészethez. Az engesztelő és megváltó szeretet fenséges eszméje vonul végig rajta.

A passió szövege két nagyobb részből s huszonegy jelenetből áll. Egyik része a szószerinti Szentírás, a másik pedig az evangélista szavaihoz fűzött áriák, karok s különféle lírai versezetek. Ezeket Bach állandó szövegírója, Henrici Christian Friedrich (költői néven Picander) írta. De a *Máté-passió*-t nem a belőle áradó mérhetetlen tudás, hanem költői szeleme emeli a világzeneirodalom gyöngyévé. Ez a mű Bach «legnagyobb költői diadala».

Nagyszabású bevezető hangképpel kezdődik, mely Jézus golgotai utolsó útját festi. Vallásos hangulata azonnal átragad a hallgatóra. Mindinkább erősödő, sötét melódiái a tömeg keserves zokogását, kiáltását, panasz-szavát fekete, lassan hömpölygő, fojtó hangfolyammal színezik. Váratlanul ősrégi korál (egyházi ének) tör ki a zokogva kúszó hanghullámokból s nagyszerű ellentétzéssel egyesül a két karral és a zenekarral. Ezek hatalmas dinamikai emelkedéssel zárják be a bevezetést.

Az evangélista recitativókkal (énekbeszéddel) kezdi meg elbeszélését. Nem folyamatos, mert a bibliai cselekményt «Cion leánya»-nak szava többször megszakítja. «Cion leánya» a keresztény hívőknek megszélesítője. Az evangélista a pászkaünnepet s az úrvacsorát is elmondja. Ezzel a passió egyik kiemelkedő részéhez érünk. Jézus a szent-vacsora jelentőségét magyarázza. Az énekbeszéd széles dallammá, magasztos áriává duzzad.

Következnek tovább az események. Jézus az Olajfák hegyén a getsemáni kertben, aztán elfogatása stb. Mielőtt az első rész végéhez érünk, a gyors egymásutánban lefolyt cselekményt nagyszabású korálfantázia szakítja meg. Tárgya nincs közvetlen kapcsolatban az előzményekkel, mert Jézus születéséről, életéről és tetteiről szól. De itt, a drámai cselekmények robogó áradatában, nemes, vallásos meghatódottsággal telített, magasztos enyhítő sziget.

A passió első részének befejezése «Óh, ember, sirasd nagy bűnöd» kezdetű ó-klasszikus korál, melynek széles alapra helyezett mesteri feldolgozásában Bach érzelmi skálájának, — a bánkódásnak, panasz-

nak, fájdalomnak, szenvedésnek, önfeláldozásnak minden szava zokog. Ennek a korálnak a vezető dallama — néhol kissé feldíszítve és variálva — a szopráné, míg a többi szólam ellenpontozó melódiákkal fonja körül a vezető dallamot. Az ezernyi kótafej a felemelő vígasz érzésében egyesül. Egységes összhatásban, nagy emelkedéssel zárul az első rész.

A cselekmény gazdagabb, gyorsabb, drámaibb a második részben.

Míg az elsőben a lírai elem uralkodik, itt a drámai vezet. Bevezetésül «Cion leányá»-nak panaszos énekét halljuk. Kétségbeesve bolyong a getsemani kertben, keresve Jézust, ki eltűnt az éj sötétjében.

A következő két recitativóban Jézus bírái előtt áll és a papok dobálják rá a vádakát, hozzák ellene a tanukat. A főpap kérdéseire Jézus így felel: «Látni fogjátok az ember fiát ülni Istennek jobbján.» Misztikus szavait a hegedűk hosszan kitartott akkordjai kísérik, mintegy zenei glóriát festve feje köré. Majd Jézus bántalmazását és kicsúfolását érzékítik a karok. A nagy drámát, Péternek mesterét megtagadó epizódja tarkítja, melyhez Bach «Irgalmas légy Uram» kezdetű egyik legszebb áriáját kapcsolta. Ez a hegedűszóval díszített alt-ária a passiónak legismertebb és méltán legkedveltebb része. Péter epizódja után a rövid Júdás-epizód ékelődik bele a cselekménybe. Utána Jézusnak Pilátus előtti kihallgatását mondja el az evangélista. Pontius Pilatust Bach inkább együttérzően rajzolta meg, aki nem tehet a történelekről és szánalmat érez Jézus iránt. A Barnabás és Jézus sorsa fellett szabadon döntő nép kórusából drámai erővel ugrik ki a Barnabás névre a fortisszimóban énekelt disz-

szonancia. A fenyegető tömegben egy védő szó, egy védő pillantás nélkül álló Jézus, tragikusan szomorú látvány. A helytartó kérdéseire nem felel, hanem helyette «Cion leánya» mondja el szívhez szóló áriózóban és áriában Jézus jócselekedeteit. Izgatott hangú drámai kórus mutatja a népnek Krisztus elleni dühét, vérre vágó, vad indulatát. Ennek a karnak fő-témája nagyszerű művészettel szövődik a föl- és alá hullámzó szölamok közé.

Jézus ostoroztatásáról szóló bibliai szövegre ez a nagyarányú hangfestéséről híressé vált költői recitativó következik:

«Oh irgalom!

Itt áll a Szentség megkötöten,

Vad ostorok verik dühödten.

Te hóhér, ne kínozd!

Nem ébred vajjon bennetek

E szörnyű kínra szájalom?

Pedig van szívetek: Nézzétek ezt a szent szívet

Itt is kegyelmet oszt,

Oh szánd meg, ne kínozd!»

Ez a szaggatott ének fájdalmas kitöréseivel, ostorcsapásokat festő ritmusával s harmóniai fordulataival: lenyűgöző.

Jézus utolsó útját beszéli el most az evangélista. E rész zenéjébe új színként vegyülnek a viola da gambának lágy, hárfaszerű akkordjai. Jézus megfeszítettét objektív hangon mondja el Bach és az evangélista. A fősúly itt is a drámai karokon nyugszik. «Cion leányá»-nak Krisztus megfeszítettése feletti bánatos alténeke a zeneirodalom egyik legfájdalmasabb áriája. Megkapó zenei kifejezésekkel elevenítette meg Bach

Jézus halálát. Az egyszerű népénekből megrendítő passió-korál lesz.

A földrengés nagyszerű hangfestő jelenetében ismét csodálhatjuk Bachot. Ilyen egyszerű eszközökkel, ilyen megrendítő hatás! A sírbatételnél két csodaszép madrigálszerű betét emeli a vezérkönyvet.

Az eltemettetés leírásával, Jézus sírjának lepcsételezésével véget ér a passió, de zeneileg még egy hatalmas befejző rész következik, mert érezte Bach, hogy a passió egyes jeleneteinek nagy arányai hatalmas záradékot követelnek. Ezért a karoknak, zenekarnak és négy szólistának bevonásával gyönyörű befejző tételt írt. Ária-formában tartott kettős kar ez a befejezés, melyben a basszus megtört szava, a tenor fájdalma, az alt mély rajongása és a szoprán vágyódó szeretete rezeg. Mindenik külön búcsúzik az Úrtól, közben pedig a kórus ismétli:

«Oh, Jézus, jó éjszakát.» Ez a fenséges gyásznének koronázza meg a gigászi alkotást.

A FUGA MŰVÉSZE

A mű 175 éven át könyvtárak mélyén rejtőzött, mert azt hitték, hogy tisztán elméleti munka, míg az újabb Bach-kutatók rámutattak nagyszerű szellemi értékre, rekonstruálták s új formában ezeltől tizenöt évvel, a lipcsei Tamás-templomban, ahol Bach annak idején 27 évig volt kántor, bemutatták. Azóta mind több városban hangzik fel a nagyszerű alkotás, már Párisban is a közönség elé került, vitáznak felette a zenetudósok és gyakorlati szakemberek s általában a legélénkebb

érdeklődés központjában áll, ami nem csodálható, hiszen a «Kunst der Fuge» Bach legnagyobb instrumentális műve.

Bach élete utolsó éveiben (1749—50) komponálta *A fuga művészeté*-t. Betegen és félvakon. Első kiadása még életében megjelent. Hattyúdala volt. «A kompozíció alapeszméje» — amint Lichtenberg Emil írja — «a fuga valamennyi válfajának egyetlen egy téma alapján, sokrétű és soktételű mű keretében olyan kompozícióban való bemutatása, mely a polifon stílus e legmagasabbrendű és legszigorúbb műformájának tökéletes és tiszta képét adja. Bach ezt a feladatot nagyszerű tudással és kombináló képességgel, az ellentétpontozó és összhangosítási lehetőségek legmélyére ható éleselméjűséggel, de emellett a fantázia oly ősi erejével oldotta meg, hogy munkájának eredménye nem elvont zenei műfajok gyűjteménye, nem fugák mintapéldatára, hanem művészi lelkesedés és ihletszülte élő alkotás.»

A hatalmas fuga 19 részből áll, melyek közül W. Graser rekonstrukciója szerint (a mű szerencséskezű életrekeltője) 15 fugát vonósnégyes, kamarazenekar, fúvóegyüttes és nagy zenekar ad elő. A mű közepére helyezett négy kétszólamú kánont cembaló és orgona játsza.

A fuga művészete valamennyi darabja egyetlenegy ötletes témán épül fel. Szinte megfoghatatlan, hogy egy ilyen egyszerű, keresetlen témából micsoda hatalmas zenei tornyot épített fel Bach. A titáni mű minden részében, minden atomjában folyton halljuk az igénytelen témát 133 féle alakban. Csodálatra méltó, utánozhatatlan szerkesztés!

A mű részletes zenei taglalására nem térünk ki, de talán időszerű lesz, ha felfrissítjük a fugára vonatkozó általános ismereteket. Fuga szó szerint futást, megfutamodást jelent. Mint zenei műfaj a XVI. századbeli olasz orgona- és a német korálművészet terméke. Teljes formáját a XVII. században nyerte, amikor a német orgonamesterek az imitációk (utánzó) technikáját a vokális stílusból hangszeres stílusra vették át. A fugában a szólamok egymást kergetik, űzik, vagyis azonos dallam vonul végig az összes szólamokban egymásután. A szólamok egyenként ütik fel a fejüket szabályos, előírt folytonos mozgásukkal hatalmasan megduzzasztják a zenekart, jobban mondva a kompozíciót. A fuga lényege a szabad imitáció, ami azt jelenti, hogy az egyenként belépő szólamok azonos témájúak, ebben szigorúan kötöttek, de ellentéző (kontrapunktikus) fejlődés tekintetében teljesen szabadok. A fuga szerkesztése nehéz zenei tanulmányokat igényel. Ma is igaz az a vélelem, hogy hibátlan komponistának az tekinthető, aki szabályos fugát tud írni. Ennek a «zeneköltészeti tudomány»-nak grandiózus költői alkotása: *A fuga művészete*.

BRANDENBURGI KONCERTEK

Bach weimari orgonista korában sokat vándorolt Németországban. Így jutott el Meiningbe, ahol a brandenburgi örgróf és felesége pártfogásába fogadta. Megbízták, hogy írjon koncerteket házi zenekaruk számára. A megbízásnak Bach eleget tett s 1721-ben hat kamarazeneművet küldött nekik felleng-

zően alázatos francia kísérlévével. Ezt a hat művet ismeri a zeneirodalom *Brandenburgi Koncert*-eknek. A hat koncert mindenike más és más hangszercsoportból álló zenekarra készült. Terjedelemben is eltérnek egymástól. Egyben azonban egyeznek s ez a mély belső zenei tartalom és a klasszikusan nemes külső forma.

A zenei formatan szerint Bach hat versenyműve «Concerto grosso»-nak számít. A «Concerto grosso» a XVIII. század legnépszerűbb zenekari formája. Lényegében nem más, mint párbeszéd a szólisták egy csoportja (pl. hegedűk, gordonkák, fafuvók) és a hangszerek kara (a concerto grosso) között.

A második számú *F-dur* «Brandenburgi koncert» szembeállított egyik hangszercsoportja trombitából, fuvalából, oboából és hegedűből áll; a második hangszercsoport a vonósötös és a cembalo (zongora).

A koncert három tételből áll. az első gyors menetű, a második Saraband-szerű lassú tánc, mely a gordonkák basso continuo kísérete mellett a fuvalán, oboán és hegedűn szólal meg; a harmadik igen gyors menetű, fugaszerű feldolgozásban. Könnyed, hajlékony, mesteri ellenpontozása csodálatraméltó. Lángelme műve.

A harmadik, (*G-dur*) «Brandenburgi Koncert» két gyors (Allegro) tételből áll, melyeket két lassú (adagio) összekötő rész fűz össze, tehát a tételek megszakítás nélkül (attacca) követik egymást. Mindkét tétel ünnepies, lendületes és mozgékony. Csak vonósokon szólal meg. A hegedűk, brácsák, gordonkák és gordonok csoportjával ugyanezen hangszerek szólószói versenyeznek. A fősúlyt Bach nem a dallamosságra, hanem a ritmikai élénkségre fektette. A koncert második, egy-

szerűbb tétele fugaszerűen hajszol meg egy suhanó «Gigue»-témát.

Az ötödik «Brandenburgi koncert» (*D-dur*) zongorára, hegedűre és fuvolára készült, — zenekarral. A zongora viszi benne a főszerepet. A zongora, a hegedű és a fuvola egymással és a zenekarral koncertál, vagyis versenyez. A mű három különböző hangulatú tételre tagozódik.

ZONGORAVERSENY

Bach hat zongoraversenyt írt vonószenekearra és cembalóra, mely a mai zongora elődje. Cöthenben, 1717-ben írta, ahol a nagyhercegi udvar karmestere és kamarazeneművésze volt.

Az *A-dur* versenymű (a negyedik) három tételből áll. Az első: vidám hangulatú, gyors menetű Allegro; a második: mélabús, lassú dallamú Larghetto s a harmadik: élénk, életörömet árasztó Allegro.

PASSACAGLIA

Eredetileg orgonamű. *Respighi* vitte át zenekarra, ragyogó hangszerelésben. Épségben hagyta az orgona fenséges hangszíneit s így a mű hatása olyan, mintha az elképzelhető legtokéletesebb orgonát hallanók.

A passacaglia a 17. és 18. század zeneirodalmában gyakran fellelhető, nagy terjedelmű stilizált tánc. Ostinato (vagyis állandóan hangzó) dallamra épült variáció-sorozat. Maga a dallam rendszerint lassú, 3/4-es ritmusban mozog és nyolcütemes. A passacaglia

három évszázadnál hosszabb multra tekinthet vissza Olaszországban és Provence vidékén. Pontos eredete és elnevezésének szövegtése bizonytalan.

Bach-Respighi: Passacaglia-ja (c-moll) szélesen hömpölygő, nyolcütemes, jellegzetes dallamon épül fel. A dallam, vagyis a téma, számtalan változatban szólal meg a legkülönbözőbb hangszereken, majd hatalmas fugával fejeződik be.

BACH JOHANN CHRISTIAN:

SZIMFÓNIA

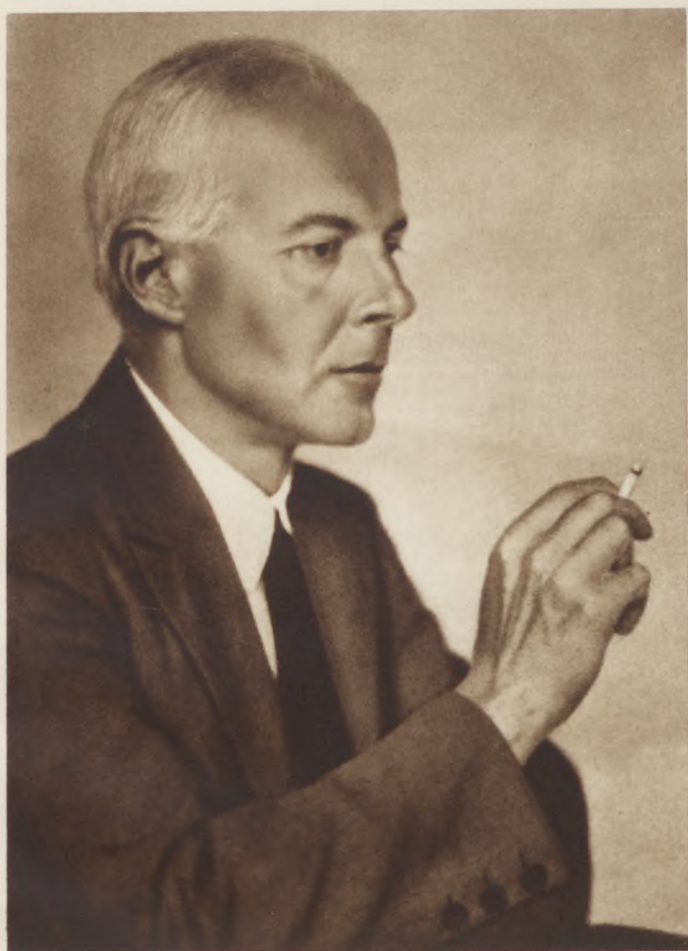
Johann Christian a Bach-család legfiatalabb tagja. A nagy Bach legkisebb fia. 1735-ben, Lipszében született s 1782-ben, Londonban halt meg. Apjánál tanult, ennek halála után pedig Berlinbe költözött, hogy bátyjánál, Philipp Emanuelnál, folytassa tanulmányait.

Ő a nagy Bach-családnak egyetlen tagja, aki Olaszországban is megfordult, sőt éveken át ott működött; a milánói dóm orgonistája volt és számos olasz stílusú operát írt. Milánóból Londonba hívták, a királyi zenekar élére. Az angol főváros zenei élete ekkor az ő irányítása alá került. A sok jelentős zeneszerzőt számláló Bach-család tagjai közt *Johann Christian* megkülönböztetésül «milánói», majd «angol Bach»-nak nevezik. Hírneve annakidején olyan nagy volt, hogy nemcsak atyja, de nagy tekintélynek örvendő idősebb testvéreit is elhomályosította.

Bach Christián a zeneirodalomban az úgynevezett «gáláns stílus» képviselője. A csiszolt, könnyed, elegáns, édes dallamok világias zenéjének mestere. Gazdag lírájával mintegy előfutárja Mozartnak.

*

A Szimfónia (B-dúr) eredetileg «Lucio Silla» c. operájához szolgált nyitányul. Három tételben írták abban az időben az operanyitányokat; ezt a műfajt «nápolyi nyitány»-nak nevezi a zenetudomány.

Bartók

BARTÓK

Az «új zene» egyik világhírű vezéregyénisége, zeneköltő, zongoraművész és zenetudós. Nagyszentmiklóson, Torontál vármegyében, 1881 március 25-én született. Édesanyja tanította először zongorázni, de zenei szellemét inkább atyjától örökölte, aki nyugtalan zenei ösztönök hajszoltja volt. A kis Bartók rendkívül szerette hangszerét s már gyermekkorában megnyilvánult benne a zeneszerzői hajlam. Ifjúkori zenei oktatása nem mondható rendszeresnek. Nagyváradon is tanult, Pozsonyban is Erkel Ferenc László nevű fiától, de tulajdonképpen a budapesti Zeneakadémia adta meg neki a szükséges művészeti útravalót. A zongora tanszakon Thomán István, a zeneszerzésben Koessler János tanította. Szorgalmas volt, de inkább a zongorában, melynek ma is egyik legnagyobb művésze. A zeneszerzésben csak az utolsó akadémiai évben tűnt fel balkézre írott *Zongoratanulmány*-ával, zenekarra szerzett *Scherzo*-jával s a *Kossuth szimfóniá*-val. Ez első nagyobb arányú alkotása. A filharmónikusok 1904 januárjában adták elő sikerrel s kiválóságát mutatja, hogy Richter János fogadta el először előadásra az ismeretlen fiatal magyar zeneszerző művét. Bartók 1905-ben Párisba ment, de ottani tartózkodása csalódást hozott. A Rubinstein-díjat Backhaus vitte el előle, a zeneszerzési díjat pedig ki sem adták, melyre *Zongoraötös*-ével s zongorára és zenekarra írott *Rapszódia*-jával pályázott. Párisból hazajövet, Bécsben megmutatta első zenekari szvit-

jét Löwe Ferdinand karmesternek, aki 1905-ben bemutatta a zseniális és merész kompozíciót.

Időközben véletlenül egyik magyar faluban egy székely cselédleány egyszerű dalolására lesz figyelmes. Lejegyzi a dalokat, más népi melódiákat is felvázol s érdeklődése teljes erejével a népi zene felé fordul. Ettől az időtől kezdve bejárja az országot s a magyar népművészet gyönyörű melódiáit, névtelen költők rigmusait — Kodály Zoltán zeneszerző, zeneakadémiai tanárral — összegyűjti. A budapesti Néprajzi Múzeumban ezerszám vannak felhalmozva fonográflemezeken ezek a kincsek. Rendezésük és kiadásuk most folyik.

Bartók zeneszerzői működésében jelentős a zenekari *II. Szvit*. Ebből három részletet 1909-ben mutatnak be a magyar filharmónikusok. *Két portré* című zenekari műve s *I. vonósnégyese* már az új utakon járó Bartókot mutatja. Írt egy operát, melyet *A kékszakállú herceg vára* címen 1918 tavaszán mutatott be a m. kir. Operaház s egy táncjátékot: *A jából faragott királyji-t*. Zongoradarabjai: a *Bagatellek* cím alatt összefoglalt tizennégy kisebb tanulmányféle, a 8. és 9. ópusszámmal megjelent szerzemények, *A gyermekeknek* című magyarországi népi gyermekdal gyűjtemény és több újabb szerzemény, versenymű, kamaramű.

A serdülő Bartók, Bélára először Brahms volt hatással. Műveit már mint pozsonyi gimnazista alaposan tanulmányozta. Wagner korábbi operáit ugyan már Pozsonyban hallotta, de a *Tetralogiá-t*, *Tris:án-t*, továbbá *Liszt* műveinek nagy részét csak Budapesten ismeri meg. Ezzel egyidejűleg azonban, mint zeneszerző, holtpontra jut — nem látja világosan az eddigi zenéből továbbvezető utakat.

Egyszer bevetődött a filharmónikusoknak arra a hangversenyére, melyen Strauss Richard *Also sprach Zarathustra* című szimfónikus költeményét játszották. Bartók a legnagyobb lelki élménnyel gazdagodva ve-

tette rá magát Strauss vezérkönyveire. Áttanulmányozta azokat, majd megismeri Debussyt s ezeknek a hatásoknak eredőjeként kísérli meg az új magyar zenei stílus megteremtését. A hatások ellenére dolgozási módszerében újszerű és egyéni maradt. Ha ebben hasonlít valakihez, akkor az az orosz Stravinszkij.

Bartók stílusa: a népdal művészi továbbfejlesztése, modern, szimfónikus formákba öntése, nemzetközi nyelven való feldolgozása. Nem annyira az ismert és meglevő népdalokat dolgozza fel, hanem a népdalok szellemében, hangulatában építi fel zenei kótavárait. Ritmusban, dinamikában minden szerzeménye különös idegrendszer titkait árulja el. Stílusa csakis az övé: Bartók stílus. Harmóniáiban bámulatos változatosságú kifejezési lehetőségek vannak. Alkotásainak hangulata többnyire faji, magyar. Gondolkodásában, műveinek logikai felépítésében, hangulatában és melódikájában magyar. Szarkasztikus, groteszk, keserű, humoros, szertelenkedő, erőszakos s ritkán ellágyuló, ami mind magyaros vonás. Művei, mint az ultramodern zene zászlóvivői, mindenfelé elterjedtek.

Tudományos munkái közül kiemeljük *A magyar népdal* c. alapvető kötetét, mely több nyelven megjelent (angolul 1931-ben «Hungarian folk music», London).

CSODÁLATOS MANDARIN

A táncjáték először Kölnben került bemutatóra, 1926-ban. Nálunk a művet színpadon még nem adták elő. A szerző zenekari *Szvit*-et írt a táncjáték vezérkönyvéből. A Filharmóniai Társaság 1928-ban mutatta be.

Meglepő, érdekes, illusztráló zene.

FÁBÓL FARAGOTT KIRÁLYFI

A «Fából faragott királyfi» című táncjátékot, melynek vezérkönyvéből a *Szvit* készült, a m. kir. Operaház 1917 május 12-én mutatta be. Tobzódó, szilaj ritmustömeggel írt balett. A zene egyik legfőbb alkotóelemének, a ritmusnak, káprázatos, szédítő kaleidoszkópja. Felzaklatott lélek fantasztikus muzsikája. Nagyon érdekes zene, melyet valami belső, titkos rend kormányoz.

A szvit zenéjének érzékeltetésére talán célravezető, ha idézzük Bartóknak a táncjáték bemutatója alkalmából nyilvánosságra adott szavait: «A táncjáték zenéje szimfónikusan kidolgozott «muzsika-féle», szimfóniai költemény, amelyre táncolnak. Világosan megkülönböztethető benne három rész, amelyeken belül azonban kisebb tagozódások is vannak».

A szvit szellemének megfelelően ezeket az elütő hangulatú részeket csoportosította a szerző zenekari formában.

KÉT ARCKÉP

Bartók szimfónikus alkotása a szerző fiatalabbkori szerzeményei közül való. Kis opus-száma (Op. 5) is mutatja. Két tételből álló programmuzsika, melynek tárgyát a két rész címe adja meg. Az egyik: a *Torz*; a másik: az *Ideális*.

KÉT KÉP

Szimfónikus hangulat. 1913-ban mutatták be a filharmónikusok. A két kép közül az elsőnek címe: *Virágzás*, a másodiké: *A falu tánca*. A műről a szerző

egyik bírálója (dr. Molnár Antal) ezt írta: «A *Virágzás* megrázó tartalmú tavaszi zene, a fehérbe öltözött fák is a költő lelkét sóhajtják, minden az elmulás és szerelem végtelenségét és egybeforrtságát dalolja.»

A *falú tánca* «azt a szédült, mámoros állapotot érezteti, amely hevületével az egyszerű embert elfogja».

A két ellentétes hangulatú kép közt a zenekar nem áll meg. Az első kép zenei formai szempontból impresszionista hatású, szabad muzsika; a második szabályos öt szakaszos rondóforma.

RAPSZÓDIA

Bartók Béla zongorára és zenekarra írt *Rapszódia*-ja az op. 1. számot viseli. 1904-ben készült. A *Rapszódia* a modern magyar faji romantika első kivirágása. Bartók itt nem népies, magyar motívumokkal dolgozik, mint elődei, hanem érzéseiben, hangulataiban, gondolatvilágában magyar.

A *Rapszódia* felépítésében, zongoraszólamában, Liszt Ferenc kísért. Eredeti dallamai, színei népies ízűek.

A mű három főbb részre tagozódik. Első része búsongó magyar ábránd. Témája őszinte, meleg hangjával megragad.

A második rész friss csárdás. A csárdás-rész végéig fokozódó Presto-ba torkollik, majd visszatér az első rész s a «Hallgató» diadalmas erejével zárul a mű. Hatásos zongorátétele a zeneköltő virtuóz zongoraművészetét mutatja.

I. SZVIT

Ennél a szvitnél magyarabb és egyben művészebb muzsikát nem sokat hallottunk. Új, vad, lüktető magyar hangszínek és ritmusok száguldó tobzódása. A magyar zene ökle Bizánc kapuján. Szerzője életének fiatal időszakán magyar ruhában járt s levélpapírjának bal sarkára ezt nyomatta: «Isten áldd meg a magyart!».

Olyan toll még nem volt, amely a zenedarabok lényegét híven meg tudta volna éreztetni. Az elszálló melódiákat, a kozmikus életet élő harmóniákat, erre-arra vágató ritmusokat, fel-fel lobbanó színeket, a mű különleges zsibongó világát betűkkel csak megközelíteni lehet. A szvit öt tételének zenei műszavai (allegro vivace, poco adagio, presto, moderato, molto vivace) nem sokat mondanak. Belső életük, jelentésük és szépségük adja meg a lényeget.

A költemény: magyar hangulatképsorozat. Az első rész a büszke, rátarti, magyar önbizalom zenei verse; a második a földkerekség legcsodálatosabb hallgató nótáit dudolgotó, ellágyuló magyar; a harmadik magyar ugrótánc, tréfálkozó saltarello, mely a világzeneirodalom legtökéletesebb scherzói mellé emelkedik; a negyedik intermezzo féle, talán egy csendes tanyai táj rajza, vagy egy évszázadokba elgondolkozó magyar költő szívének rebbenése; az ötödik daliás csárdás, melynek ritmikus tánclépéseit el-elúzi az örök magyar búsongás.

De ezek csak szürke szavak.

II. SZVIT

Bartók Béla II. Szvit-jét (op. 4) huszonnyolc éves korában írta. Részleges bemutatója 1909-ben volt a filharmónikusok hangversenyén. A világhírű szerzőnek időrendben ez az első nagyobb alkotása, amelyben már a népzenei kutatások eredményei éreztetik hatásukat. Bartók egyénisége itt végleg felszabadul az Erkel—Liszt hagyományok alól s faji, magyar zenei anyagát eredetien formálja.

A szvit négy tételből áll. Az elsőnek előírása: *Commodo*, vagyis: «kényelmesen». Összetett dal-forma.

A második tétel: *Allegro vivace*. Tíz népies dallamból szőtt szonáta-szerkezet. Félelmetes, nyers ereje meglepő, hangzásbeli feszültsége nyugtalanító.

A harmadik tétel: *Andante*. Bartók egyik legköltőibb alkotása. A magyar föld sóhaja sír a basszus-klarinet fájdalmas dallamában.

Az utolsó tétel: *Commodo*. Szerenád-hangulatú szonáta-szerkezet.

TÁNC-SZVIT

A szvit a Buda és Pest egyesítésének félszázados évfordulóján (1923 november 19.) rendezett díszhangversenyre készült. Bemutatója óta nálunk többször játszották. Értékességét külföldi rendkívüli sikerei is mutatják.

Öt részből áll. Ezek szünet nélkül következnek egymás után. A finálészerű hatodik rész is szervesen kapcsolódik az előzőkhöz. Ebben az összes előfordult

témák ismétlődnek. Az öt tánc népies, de nem népi témán épül fel. Ezeket kis «ritornellek» (visszatérések) kötik össze.

A mű legmodernebb zenekari nyelven hangzó, pompás ritmikájú táncsorozat. Primitív stilizáltságában s a hangszerek nyers és meglepő ellentéteiben magyar tájak és hangulatok tükröződnek.

Hangszerelése zseniális. Az ultramodern magyar muzsika egyik mesterműve. Szertelen, meglepő zenekari hangzás.

II. ZONGORAVERSENY

1926-ban készült. Budapesten 1933-ban mutatták be.

A zongoraverseny a modern lineáris stílusnak egyik úttörő munkája. A modern polifónikus kidolgozási módot a tematikus anyag magyar fajiságával köti össze. Szerkezetében azzal, hogy az első tétel formaépítkezését az utolsó tétel hangulatára vetíti át, a modern klasszicizmus felé történik közeledés.

A versenymű három tételes. A második és harmadik tétel megszakítás nélkül következik.

A zongoraverseny Bartók Béla sokat vitatott művészetének egyik legjellegzetesebb példája.

Beethoven

BEETHOVEN

A Beethoven-család németalföldi eredetű. Vagy háromszáz év előtt Hollandiába, Amsterdamba kerültek, ahol közel száz évig éltek. Onnan az egyik fiú a kies fekvésű Bonnba (Németország) költözött, ahol családot alapított. Sok gyermeke közül csak János nevű fiát nevelhette fel. Ő volt a nagy Beethoven apja. Muzsikussal, udvari tenoristával, szellemileg közepes, iszákos ember. A trieri választófejedelem egyik komornyikjának özvegyét, Kewerich Magdolnát vette feleségül. Ő volt Beethoven édesanyja. Szép, szelíd, szenvedő asszony. Hét gyermekük volt. Lajos (a nagy Beethoven) sorrendben másodiknak, 1770 december 16-án, született. Kívüle csak Károly és János nevű öccse maradt életben.

A Beethoven-család szegényes lakása nem valami ideális családi fészek volt. A mindennapos civakodást és pörlekedést a nagyapa tekintélye sem tudta kellőleg ellensúlyozni. A veszekedésekre a legtöbb okot a részeskedő apa adta. Megbontotta a szelíd békét, ami a jószágos anya, az öreg nagyapa és a gyermekek szívében lappangott. A kis Lajos nem sok vidámságot láthatott maga körül. Gyermeki szíve csak akkor volt boldog, ha szegény, tűrő, jó édesanyja becézgette, dédelgette, ha kezeckéjével szoknyájába fogódzhatott, vagy ha nagyapja eljátszadozott vele. Igen szerette nagyapját.

Volt még egy öröme, ha megszólalt a muzsikussal ház öreg zongorája. A gyermek sokat settenkedett a varázslatos nagy skatulya körül, titokban felemelte

fedelét és megütötte egy-egy billentyűjét, «mintha valami nagy bogárnak zöld színű, kemény szárnyát érintette volna meg». A gyermek sokszor elhallgatta ezeket a nagyapja ujjai nyomán támadt vékony, csengő vagy dübörgő hangokat. Tetszett neki, amint halkultak, himbálództak, mint a harangok, összekeverődtek és forogtak, mint a repkedő bogarak. Egész világ volt ez a zongora. Az egész világ muzsikája szunnyadt kicsi szívében.

Atyja hamar észrevette a gyermek tehetségét s már négyéves korában kezdte zongorára tanítani. Kapzsiságból tette, mert Mozart, a csodagyermek, nagy sikereire gondolt és az volt a terve, hogy fiával majd ő is körútra indul. Könnyörtelen szigorúsággal kényszerítette a kis fiút zongoratanulásra. Éjszaka ittasan hazajöve, ágyából rángatta a zongorához a gyermeket. Sokszor hajnalig kellett játszania. Apja a hegedűre is rákényszerítette és sokszor órákra bezárta hangszerével egy szobába, ahol folyton gyakorolnia kellett. Ha nem lett volna a gyermekben olyan rendkívüli zeneszeretet, bizony könnyen megutálhatta volna a zenét.

Pfeiffer Tóbiás, a bonni színház tenoristája, ezidőtájt Beethovenéknél lakott. Mint kitűnő zongorázó, azonnal észrevette a gyermek rendkívüli talentumát s ő kezdte tanítani.

A városkában hamar elterjedt a híre a kis Beethoven csodálatos tehetségének, csodagyermeknek tartották. Édesatyja mindenképpen ki akarta ezt használni. Nyolc éves korában már Kölnben, az udvarnál hangversenyt rendezett vele. Fellépésének komolyabb eredménye csak az volt, hogy kiviláglott a gyermek rendkívüli talentuma, mely rendszeresebb, alaposabb oktatást követelt.

A kis Beethoven híre Bonnban annyira nőtt, hogy tizenkét éves korában az udvari zenekarba cemballistává nevezték ki, tizenhárom éves korában pedig második udvari organistává. Ezeken az állásokon kívül a városi színházi zenekarban is működött mint brácsás.

Már tizenegy éves korában komponált. Első szerzeménye kilenc variáció zongorára. Dressler egyik indulójára írta. Ugyanabban az évben három zongoraszonátát, egy kétszólamú orgonafugát s néhány dalt szerzett. Bonni idejéből való még több műve is, de ezek nem jelentősek, legfeljebb érdekeseek.

Bonni idejének rózsásabb napjait Breuning Helénának, egy nagyműveltségű kölni udvari tanácsos özvegyének házában töltötte az ifjú Beethoven. Zene-tanítóként került hozzájuk. Az ifjú mestert Breuningék úgy szerették, mintha családtag lett volna.

Beethovennek Bonnban több jó embere volt. A választófejedelem is kedvelte s néhány pártfogója akadt, kiknek segítségével a tizenhatéves ifjú megláthatta Bécset. Haydn és Mozart élt akkor Bécsben. Találkozott Mozarttal, először valószínűleg a császári palotában, később a lakásán is felkereste, ahol zongorázott előtte. Az ünnepelt világhírű mestert, ki azt hitte, hogy Beethoven egy jól betanult darabot mond fel neki, nem ragadta el játékaival. Mikor a fiatal művész ezt észrevette, tudásának erejében bízva, megkérte a mestert, adjon fel neki bármilyen zenei feladatot, mert meg szeretné mutatni készségét. Megkapta a témát, zongorához ült és olyan mesteri fantáziát rögtönzött, hogy Mozart egyre jobban kezdett rá figyelni. Bement lassan a szomszéd szobába és ott idéző néhány barátjának súgva mondta:

— Vigyázzatok erre az emberre, még sokat fog beszélni róla a világ.

Mozart az ifjú Beethovent tanítványául fogadta, de csak néhány leckét vehetett a mestertől, mert ott-honról rossz híreket kapva, bécsi tartózkodását félbe kellett szakítania. Érdekes feljegyezni, hogy Beethoven Mozartot sohasem hallotta zongorázni. Huszonegyéves koráig tulajdonképpen nem is hallott nagy zongoraművészt. Mozart leckeóráit azért hagyta abba, mert imádott édesanyja súlyos beteg lett. Még élet-

ben találta az arany szívű asszonyt, ki fia karjai közt nemsokára meghalt. «Oly jó volt hozzám — írja, — annyira méltó a szeretetre, a legjobb barátom! Én voltam a legboldogabb, mikor kimondhattam édesanyám nevét és ő még hallhatta.»

Nehéz esztendőök jöttek az ifjú Beethovenre. Tizenhétéves korában családfővé kellett lennie, mert atyja mindenét elitta, a legcsúnyább adósságokban úszott s két öccsének neveltetését magára kellett vállalnia.

Így élte le Beethoven első húsz esztendejét. Bármennyi keserűség is tapadt a bonni hegyekhez, dombokhoz, völgyekhez, kövekhez és fákhöz, bármennyi könnyét és fájdalmát is mősta el a bűgva rohanó Rajna, mindig szerette szülőföldjét s oda mindig visszavágyott, mindig «ott szerette volna nézni a napfelkeltét».

1792-ben Bécsben telepedett meg. Bécs akkor a zene vezető világvárosa volt. Beethoven csakhamar kitűnő összeköttetéseket szerzett. Zsenijének ereje úgyszólván az egész főúri világot meghódította. Kapkodtak érte. Lichnowsky hercegnő «szerette volna üvegharang alá rejteni őt, hogy más halandónak méltatlan közelléte ne sértse». Lichnowskyékon kívül az Esterházy, Schwartzemberg és Lobkowitz hercegi család, valamint a gróf Kinsky, Browne, Rasumowsky, Thun, Apponyi, Keglevich, Pálffy és különösen a Brunsvik és Erdődy család fogadta kegyébe s barátságába. A magyar főurak megbecsülték a mestert. A legnagyobb zeneköltők: Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert nagyon sokat köszönhetnek a magyar főurak vendégszeretetének és áldozatkészségének. Beethoven is szerette mágánásainkat, amit számos művének ajánlása mutat, de levelei is bizonyítják. Komor kedélyébe a magyar családoknál eltöltött idő némi napsugarat lopott.

Beethoven főként tanulni ment Bécsbe. Csaknem két évig járt Haydnhoz leckeórákra, de a forrongó

lelkű titán nem elégedett meg Haydn metódikus tanításával. Titokban egy Schenk nevű mesterrel javíttatta ki dolgozatait. Ezek rendszerint így kerültek Haydn elé. Meg is jegyezte Beethoven, hogy Haydntól semmit sem tanult. Annál többet, különösen az ellenpontot és a fugát Albrechtsbergertől, a Szent István-templom karnagyától s a drámai szerzemények titkaiba, valamint az énekes zenébe való bevezetést Salieritől, az operanáz igazgatójától.

Beethoven ebben az időben már kiváló zongoraművész volt. Első bécsi hangversenyével, melyet 1795 március 29-én tartott, olyan óriási sikert aratott, hogy Mozart örökösét látták benne. A szuggesztív erejű ember nagyon érdekesen zongorázott. Valóságos zenekari hatással, de mégsem a technika, hanem az érzés ereje volt játékának lelke. Bátor, szenvedélyes, tüzes, kinyilatkoztatásszerű játékmódra senkiéhez sem hasonlított. Minden hangversenye ünneplés volt. 1796-ban hangversenykörútra ment. Prágában, Lipcsében, Nürnbergben és Berlinben játszott. Csupa diadal. Berlinben játéka II. Frigyes Vilmos császárnak annyira megnyerte tetszését, hogy a fiatal művésznak aranyakkal telt aranyszelencét ajándékozott. Ezután a körút után, 1798-ban még egyszer elment Prágába, mellyel művészeti kirándulásait be is fejezte.

Pénzben nem igen szenvedett hiányt. Tanítását jól fizették, hangversenyei jövedelmeztek, de leginkább szerzeményei. Ő maga írta, hogy hat-hét kiadó is versengett műveiért s alig készült el az egyikkel, már legközelebb írandó művének kiadására alkudoztak vele. Semmiféle állást sem vállalt. Mindig mindenkiel szemben megőrizte vagyoni és személyi függetlenségét. Erre nagyon sokat adott. Hogy minél gondtalanabban dolgozhasson, barátai évi állandó segítségben részesítették. Így tehát Beethoven, gyermekkorától eltekintve, nem ismerte a nélkülözést. A nagy zeneszerzők sorában ő az első, aki foglalkozásának feltétlen tiszteletet szerzett. Elődjei csaknem mind befolyá-

sokra dolgoztak, ő az első, aki szabadon, függetlenül csakis azt írja, amire a lelke hajtotta.

A nyilvánosság előtt nem sokat szerepelt. Nem illett a lényéhez. A válogatott, baráti társaságot szerette. Ez a társaság leginkább muzsikusokból és főrendűekből állott.

Ópusszám sorrendben az első, zongorára, hegedűre és brácsára írott trióját Lichnowsky hercegnél mutatták be az összegyűlt kiváló zenebarátok osztatlan lelkesedése közepette. Ennek kiadásáért az Artária zene-műkiadó cég 212 forintot fizetett a szerzőnek. Az első megrendelők között tizenhét magyar arisztokrata neve szerepel. Első zenekari művét, az *I. szimfóniá*-t, 1800-ban mutatták be egy «Burg»-színházbeli koncerten. 1803-ban, mikor *II. szimfóniá*-ja megjelent, meghívták zenetanítónak a császári hercegek mellé.

Ekkor már hírneves, pedig csak most írja a *III. szimfóniá*-t, az *Eroica*-t (1804), mely a teljes, a különálló, elérhetetlen Beethoven. Ez a szimfónia a zeneirodalomban olyan alkotás, amelytől úgy szokták számítani a zenei korszakokat, mint Krisztus születésétől az időt. A zene először az *Eroica*-ban éri el azt a fokot, hogy minden idegen tényező gyámkodásától mentesen, tisztán saját kifejező erejével: abszolút művészet.

Beethoven életében a tizes évek aránylag a legboldogabb idők. Ünneptetéseinek és diadalainak tetőfokán tör rá a rettentő csapás: kezd megsüketülni. Éjjel-nappal fülzúgása volt. Sokáig senkinek sem vallotta meg, még legjobb barátainak sem. Inkább kerülté az embereket, semhogy fogyatkozását észrevegyék. Fülbaja már huszonnyolcéves korában kezdődött, melynek forrása valószínűleg valami öröklött általános beteges hajlamban keresendő. Először fülkatarusa támadt, majd középfül gyulladása, amit rosszul kezeltek s betegsége így krónikussá fajult. Süketsége kisebb-nagyobb szünetekkel egyre fokozódott, de csak utolsó éveiben vált teljessé, amikor ki-

zárólag írásban lehetett vele érintkezni. Társalgási jegyzetei egész könyvek. Becses anyag lelkivilágához és életrajzához. Ha látogatója volt, szó nélkül eléje tett egy füzetet, ceruzát és ráfordult:

— Írja le... mert egy szót sem hallok.

Szívettépő elgondolni is!

Beethoven egész művészi fejlődése tulajdonképpen egy süket zseni hajszolt kinszenvedése. Teljesen elszigetelve a külvilágtól, csak saját benső énjének szavát hallotta. Külső befolyások véletlenül sem zavarhatták zseniális lelkének útját. Ki tudja, hátha éppen ezért tudta betölteni küldetését?

Hogy Beethoven kora mennyire megértette, szeretete és tisztelte, legjobban mutatja az 1814. év novemberének 29. napja. Ez volt a zeneköltő életének legnagyobb diadala.

Ilyen ünnepeltetésben soha egyetlen zeneköltőnek sem volt része. Egyedülálló nap a zenevilágban. Amint a kultúrtörténet mutatja, a nagy zseniket, a világ jóltevőit, saját koruk a legkritikábban ismerte el. Legtöbbjük mellőzötten, hitevesztetten szállt sírba. Életük csupa küzködés és nyomorúság volt. Rendszerint az utánuk jövő első vagy második nemzedék ismerte fel nagyságukat s fejlesztette ki kultuszukat. Beethoven kivétel. Az egész művelt világ tömjénezett neki. A bécsi kongresszus adta meg erre az alkalmat.

A napoleoni háborúkban résztvett fejedelmek a politikai és területi viszonyok rendezése végett a császárvárosba sereglettek. Az orosz, porosz, bajor, württembergi, weimari uralkodók, velük fényes udvartartás. Európa legnagyobb nevei, Wellington, Talleyrand, Humboldt, Metternich, stb. Diplomataik, államférfiak száznál is többen gyűltek össze. Ferenc császárnak voltak vendégei. Az uralkodó pazarul gondoskodott szórakoztatásukról. Bécs nyüzsgött az idegenektől. Számukat százezerre teszik. Az ünnepségek programjának kiemelkedőbb része mindig a zene volt s annak is fénypontja: Beethoven szereplése. Királyok hódoltak

neki s mindenik igyekezett, hogy kitüntetésekkel halmozza el.

A fejedelmi vendégek tiszteletére Beethoven az említett napon a Redoute-termeiben nagy hangversenyt adott. A négyszögletes alakú, ragyogó, erkélyes termekben Európa legfényesebb közönsége gyűlt össze. A művelt Európa minden szellemi kiválósága ott volt. A hallgatóság vagy nyolcezernyi. Délidőben kezdődött a hangverseny. Olyan magasztossággal tölthette el a lelkeket, mintha templomi ünnepély lett volna. Mindenki érezte, hogy aligha lesz életének még egy ilyen művészi élménye. A dicsőséges hangverseny óriási sikerét alig lehet megérzékelteni. Az előkelőségektől nagy értékű, rengeteg ajándékot kapott a mester. A hangversenyt követő napokon s általában a kongresszus tartama alatt a zeneköltő lakása hercegek és fejedelmek valóságos búcsújáró helyévé vált.

Erre a fényre csakhamar sötét árny borult. Csáládi viszályok, pereskedések és betegsége.

Süketsége napról-napra jobban elhatalmasodott rajta. Már mindenki tudta, hogy a mester nyilvános szereplésre nem való, — csak ő nem. Késérű körülmény adta ezt tudtára.

1822-ben egy híres énekesnőnek, Schröder-Devrient Vilmának jutalomjátékára a *Fidelio*-t tűzték ki. Beethoven maga akarta vezényelni. Ez azonban már a főpróbán megghiúsult. Az énekeseket a mester egyáltalán nem hallotta. Vezényelt, tovább vezényelt, de a zenekar és az énekkar «szétment». Nem vette észre. Senki sem merte neki megmondani, hogy hagyja abba a dirigálást. Kétszer is újra kezdték az első felvonás duettjét, de ismét sikertelenül. Beethoven ropogant izgatottan a körülötte lévők arckifejezéséből igyekezett kiolvasni az akadály okát. Kínos csönd. Hirtelen magához intette a zenekarban játszó barátját, Schindlert és jegyzőkönyvét reszketve nyújtotta felé. Schindler ezt írta fel a papírlapra:

— Kérem, ne folytassa, otthon mindent megmagyarázok.

Az iszonyú való fájdalmasan csapott rá. A karmesteri emelvényről átugrott a földszinti ülések közé, Schindlert magával vonszolta s fájdalmas hördüléssel kiáltott fel:

— Gyorsan ki!!... Lélekszakadva szaladt lakására. Pamlagjára roskadt, kezével arcát eltakarva, órák hosszat egy szót sem szólt. Teste az iszonyú belső kintől remegett.

Ettől kezdve zárkózottabb és búskomorabb lett, de megadta magát sorsának. Csak belső világának élt s így alkotta meg két gigászi remekét, a *Missa solennis*-t s a *IX. Szimfóniá*-t.

Legnagyobb művei nem jövedelmeztek. Pedig akkor már nagyon kellett volna a pénz a szegényedő mesternek. Különös játéka a sorsnak, hogy azt az embert, akitől eleinte nem vonta meg a földi javakat, lassanként, öregedő korára, cserbenhagyta. És éppen akkor, amikor szívéből az emberi kultúra legragyogóbb két gyémántját termelte ki. Többféleképpen megkísérelték anyagi helyzetén segíteni, de nem nagy eredménnyel.

Beethoven utolsó esztendeje zavaros, örömtelen kép. Családi bajai fokozódtak, unokaöccse haszon-talan viselkedése állandóan keserítette. Izgalmas jelek napirenden voltak köztük. Megrázkodtatták az amúgy is túlérzékeny embert. Teljesen beleőszült.

Élete utolsó nyarán Gneixendorfba vitte unokaöccsét, ahol még életben lévő testvérének, Jánosnak, birtoka volt. Itt még dolgoztatott, simítgatta utolsó vonósnegyeseit, de újat nem teremtet. Visszautaztában erősen meghűlt, mert vékony ruhában, nagy esőben, egy tejeskocsin tette meg az utat. Tüdőgyulladást kapott, amelyből régi májbaja folytán vízbetegség fejlődött ki. Több operációt végeztek rajta, de már nem volt segítség.

Nemesen tűrte sorsát. Csöndes békével várta a véget. Ágya körül álló barátainak meggyőzően mondta:

— Plaudite, amici, commoedia finita est...

— Barátaim, tapsoljatok, a komédiának vége...

Március 24-én délben áhítattal vette fel az utolsó-
kenet szentségét. Utána, mikor erősítőül egy kis rajnai
borral kínálták, suttogetta:

— Kár, kár. Már késő... Ezek voltak utolsó
szavai.

A haláltusa sokáig tartott, csaknem két napig.
Nagy lelke 1827 március 26-án délután háromnegyed
hat órakor szállt el. Hüttenbrenner nevű muzsikus
barátja fogta le a szemét. Rokonai közül senki, csak a
villámlás, mennydörgés és szélvihar jelent meg halálos
ágyánál...

Március 29-én temették el a währingi temetőbe.
Verőfényes tavaszi nap volt. A schwarzspanierhausi
halottasház körül ömlött az emberáradat, úgyhogy
az életveszélyes tolongás miatt be kellett zárni a ka-
pukat. Több mint húszezer ember vett részt a vég-
tiszteleten. A halottasház a templomhoz, ahol a be-
szentelés történt, alig volt ötszáz lépésre s ezt az utat
az emberáradatban csak másfél óra alatt tudta meg-
tenni a menet. Mindenki gyászruhában. Három óra-
kor kezdődött a szertartás. Elöl ment egy keresztvivő,
utána négy púzonos, azután az énekkar, a koporsó
előtt a papság. A koporsót a bécsi zenevilág nyolc leg-
nagyobb énekese vitte vállon. Oldalukon a császár-
város nyolc leghíresebb karnagya tartotta a pompázón
feldíszített négylovas gyászkocsiról lelógó szalagokat.
A menet elejétől a koporsóig két sorban harminchat
fáklyavivő zárta a sort. A vegyeskar a «Miserere»-t
adta elő. Schuberttől tudjuk, hogy ez a vegyeskar a
sírnál alig tudott a zokogástól énekelni. A nagy halott
legjobb barátai a sír teljes beföldeléséig ott maradtak.
Késő este lett, mire elvégződött végtisztessége.

Sírjánál ott zokogott egész Európa.

A SZIMFÓNIA

A legmagasabbrendű zenei műforma. Az *ember* életének ábrázolása, az ember hangulatai, vágyai, fájdalmai, örömei beleférhetnek egy-egy dalba, elégiába, balladába, egy-egy táncformába, áriába, szonátába, vagy szonatinába, de az *emberiség* életének ábrázolására a szimfónia hivatott. Az emberiség küzdelmei, vágyai, fájdalmai, örömei a szimfónia zenei óceánjában tükröződnek.

A szimfónia görög szó, összhangzást jelent. Ebben az értelemben használja az ó- és a középkor a XVI. századig, melytől kezdve minden többszólamú zenét szimfóniának neveznek, míg a XVII. században csak a színpadi hangszeres zenét nevezik így. Például az operák kezdete előtt eljátszott zenekari számokat, nyitányokat. A zenekari stílus fejlődésével alakul ki mindjobban a szimfónia formája, részekre bomlik az azelőtt egylélekzetű mű s ezzel előállott a mai szimfónia nyersalakja. Eleinte három részből, úgynevezett tételből állott, később Haydn négy tételűvé formálta.

A szimfónia legnagyobb három mestere: Haydn, Mozart és Beethoven, főként a nagy Beethoven. A «hatalmas», a «nagyszerű» ábrázolásáig időrendben először Beethoven jutott el. Haydn még nem is célozza szimfóniáinak az ember, vagy érzelem világának festését. Az ő szimfóniái jórészt a francia Lully-Rameau-féle zenei formajáték közvetlen folytatásai s abban haladják túl azokat, hogy ritmusai érettebbek s harmóniái teltebbek. Még Mozart is a gáláns stílus külső hatásaira támaszkodik, bár mesteri szerkezetei kifogyhatatlan dallamgazdagsá-

got és bájt tartalmaznak. Csak ha mindezt figyelembe vesszük, akkor tudjuk teljes mértékben méltányolni Beethoven érdemeit és felülmulthatatlan nagyságát. Ő emelte a szimfóniát olyan magasra, hogy annak keretében az egész emberiség küzdelme elfér. Beethoven belső szerkezeti törvényt állított fel s gazdag ötleteivel kitágította a formai keret határait. Ezt a formát a Természet nagyszerű életével, a Sorssal való örök küzdelemmel, az emberi Elme prófétai diadalával írta tele.

A beethoveni szimfónia az emberi örök küzdelem csatáinak megdöbbentő ábrázolása.

Szellemileg: ez a mai szimfónia lényege. Szerkezetileg: a szimfónia a szonátával azonos. Külsőleg abban különbözik tőle, hogy míg a szonátát egyes hangszerekre írják, addig a szimfónia nagyzenekarra szerzett polifónikus (vagyis több önálló, kifejező szólamú) mű.

I. SZIMFÓNIA

Beethoven kilenc szimfóniát írt, melyek a klasszikus hangszeres zenének felülmulthatatlan remekei. Az *I. szimfónia* (C-dur, op. 21), az összes közt a legkönnyedebb. Fiatalos gondtalanság árad belőle. Mozart és Haydn szelleméhez áll közel, de a későbbi mély és hatalmas Beethovent már sejteti.

Négy tételre tagozódik. Néhány ütemből álló lassú rész előzi meg a gyors menetű tulajdonképeni első tételt. Derűs, vidám.

A második tétel idillikus, finom, rokokó hangulatú, lassú.

A harmadik: táncforma, Menuetto, mint Mozart vagy Haydn szimfóniáiban, de szellemében már inkább kedélyes, humoros Scherzo, mely Beethoven összes többi szimfóniájában kiszorította az addig előírással Menuetto tételt.

A szimfónia negyedik, vagyis utolsó részét néhány lassú ütem vezeti be. Erre víg dallamok (témák) csapongó jókedve következik. Haydnra emlékeztető derű aranyozza be a tételt.

Beethoven *I. szimfóniá*-ját 1800-ban, 30 éves korában írta. Ugyanabban az évben, április 2-án, mutatták be Bécsben, a mester első nyilvános hangversenyén, melyet az udvari operaházban tartottak meg. A szimfóniát Beethoven vezényelte. Feltűnő sikere volt.

II. SZIMFÓNIA

Beethoven a II. szimfóniát (D-dur, op. 36) 1802-ben írta, Heiligenstadtban. Abban az esztendőben, mely a többinél is több kint és szenvedést zúdított reá. És ez az alkotás mégis — vagy talán éppen ezért — tele van derűvel, reménnyel. A zeneköltő ifjúkori szerelmének tükre. Mozart hatásától még ez a szimfónia sem mentes, de témáinak sokszoros, sokoldalú feldolgozása, a kifejezés ereje az igazi, a nagy Beethovenre mutat. A szimfónia keletkezési idejéről Romain Rolland, Beethoven kitűnő életrajzírója, így emlékszik meg: «A mestert körülveszi a mezők csendje. Mert a doktor azt tanácsolta neki, hogy kímélje a hallását. Fogyatozását rejtegeti az emberek elől. Egyedül van démonaival, a megbántott szerelemmel, a reménnyel

és a fájdalommal — a benső hangok egész hangversenyével. Amíg a nyár és a reménység tart, a fa ifjúságot és örömet virágoztat. Most fejezte be Beethoven a második szimfóniát.»

Feltűnő a mű terjedelme, amelyet az előtte járt szimfónikusoknál nem találunk. Bevezetése, mely az első tételre kapcsolódik, szokatlanul hosszú.

Az első tételben kedélyes, vidám gondolatok hősi és epekedő hangulatokkal váltakoznak.

A második, a lassú tétel, ellentétes hatású témákból szövődik. Az egyik bánatosan szerelmes, a másik ártatlanul vidámkodó. Erről a részből Berlioz azt mondja, hogy «elragadó ecsetelése az ártatlan örömnél, melyet csak itt-ott zavar kissé a melankólia gyöngéd fuvalma.»

A harmadik tétel zenetörténetileg kiemelkedő, mert a szimfóniák addigi Menuetto-ít itt váltja fel először a humorizáló Scherzo.

A negyedik tételből kedélyes, őszinte vidámság csap ki.

A szimfónia első előadása 1803 április 5-én volt, Bécsben.

III. SZIMFÓNIA

(«Eroica»)

Beethoven rokonszenvezett a franciák forradalmi eszméivel. Hősi köztársaságról álmódott s a szabadság diadalának kivívóit a franciákban látta. Napoleont, mint konzult, nagyra tartotta. Óriási alakja ihlette egyik legnagyobb műve megteremtésére. A III.

szimfóniát (Esz-dur, op. 55) róla írta, állítólag Bernadotte tábornok (a későbbi svéd király) ösztönzésére.

A szimfónia keletkezéséről Riesz Ferdinánd, a mester tanítványa, ezeket jegyezte fel: «Beethoven III. szimfóniáját 1802-ben a Bécs melletti Heiligenstadtban komponálta. A zenei festést általában lehetetlennek tartotta s mégis gyakran fűzte szerzeményeit konkrét személyekhez, gondolatokhoz. Így a III. szimfónia komponálásánál Bonaparte lebegett lelki szemei előtt. Ekkor Napoleon még a franciák konzulja volt. Beethoven nagyrabecsülte őt, olyannyira, hogy a rómaiak legnagyobb konzuljához hasonlította. Többen láttuk asztalán a partitúrát, melynek címlapján csupán «Bonaparte» és alatta «Luigi van Beethoven» állott. A partitúra minden valószínűség szerint 1804 május havában készült el; ugyanezen év május 20-án Napoleont a franciák császárrá proklamálták. Én voltam az első, ki a hírt Beethovennel közöltem, mire szimfóniájának címlapját dühösen kettészakította és a földre dobta.»

Ezután kapta a vezérkönyv a *Szimfónia eroica* nevet. *Hősi szimfónia egy nagy ember emlékének ünneplésére.* A szimfóniát Beethoven sokáig nem adatta elő; Lobkowitz hercegnek ajánlotta, kinek egyik házi hangversenyén bemutatta ugyan, de nyilvános első előadása csak 1805 április 7-én volt. Beethoven vezényelte. Nem hozott sikert. Ezt a művet, mely a zeneirodalom világítótornya, akkor alig értette meg valaki. Sokan megkísérelték az *Eroica*-hoz programmot írni, de rendszerint balsikerrel. Jól tudta ezt Beethoven is s mikor a hősi jelzőt adta művének, csak

annyit akart elérni, hogy egy szóval jellemezze szimfóniája uralkodó hangulatát.

A szimfónia súlypontja a fenségesen viharzó menetű első tételen van. A hős rémítő küzdelme szinte elállítja lélekzetünket.

A lassú tétel lenyűgöző hatású gyászinduló.

A harmadik tétel talán az összes szimfóniák legszebb Scherzoja. A gyászinduló komor hangulata után vidám ellentét. Nem árad belőle derűs, csapongó humor, hanem inkább epés ízű nevetés.

A negyedik tétel egyedülálló a mester Finálé-i között. Kétszakaszos dalformában írott témának nyolc mesteri variációja. Alig veszi észre az ember, hogy a nagyszerű hangzások ugyanarra a témára épültek.

IV. SZIMFÓNIA

Beethovennek ez a szimfóniája a kilenc közül talán a legkevésbé ismert. A kortársak közönyösen haladtak el szépségei mellett s még napjainkban is elágazók a vélemények róla, úgyhogy jogosan illetik a «meg nem értett» elnevezéssel. Ha a szimfóniák sorrendjében közvetlen elődje és utódja jelentőségben felül is múlja, — a zenei részletek kidolgozásának ötletességében a *IV. szimfónia* (B-dur, op. 60) pálmát érdemel. Fiatalos heve a zeneköltő legszebb napjainak emlékét tükrözi. Brunsvik Teréz iránti nagy szerelmének idején készült, akkor, amikor, — mint ő maga mondja — megjelent előtte a boldogság. 1806-ban írta. 1808-ban jelent meg nyomtatásban, Oppersdorf grófnak szóló ajánlással. Alaphangulata romantikus, ezért népszerűen «Romantikus szimfónia»-nak

is nevezik. Boldog, ábrándozó alkotás. Közvetlensé-
gével válik ki a Beethoven-szimfóniák közül.

Négy tételből áll. Az első rövid, lassú menetű
bevezetés nyitja meg, melynek romantikus hangulatát
örömbben ujjongó zenekar gyors (Allegro vivace) szá-
guldása tépi szét.

A második tétel lassú. Beethoven utolérhetetlen
Adagiói közt is egyike a legszebbeknek. Meleg, ben-
sőséges szerelmi dal.

A harmadik tételt a zeneköltő nem nevezi szo-
kásosan Scherzo-nak, hanem csupán Allegro vivace-
nak jelöli meg. Hangulata szerint mégis Scherzo.
Háromnegyedes ütemben tartott, gyorsíramú, vidám,
humoros zenekép, — idilli színezetű Trio-val.

A negyedik tétel is eleven, jókedvű hangláncolat.
Az öreg Haydn jóleső, bölcs derűjére emlékeztet.
A tétel vége felé mintha a hangszerek elfáradtak
volna s utoljára hirtelen rohanással, a teljes zene-
kar zengésében, öt gyors fortisszimo ütem fejezi be
a művet.

A szimfóniát Bécsben, 1807 márciusában, Lob-
kowitz herceg palotájában tartott hangversenyen Bee-
thoven vezényelte először.

V. SZIMFÓNIA

(«Sors»)

A zenekari irodalom egyik legtökéletesebb alkotása.
Az *V. szimfóniát* «Sors-szimfóniá»-nak hívják,
mert Beethoven állítólag — a mű négy kezdő
hangjáról (első témájáról) azt mondta: «így zör-
get a sors az ajtón».

A sors az embert le akarja teperni, de az ember nem hagyja magát, felveszi a küzdelmet, ellankad, majd új erőre kap, néha elcsügged, már-már végképp elernyed és mégis harcba kezd, birokra kél a végzet-tel, mert győzni akar. A múlandó ember örök küzdelme ez a feltartóztathatatlan enyészettel, a sors kérelhetetlenségével szemben. Ez a gondolatcsoport társa a Faust mély misztikumának, amiért a német zeneesztétikusok az *V. szimfóniá-t* a zenekari irodalom Faust-jának szeretik nevezni.

A *Sors-szimfónia* négy tételből áll. Ezek közül a harmadikra a negyedik megszakítás nélkül következik.

Az első tételben a négy hangból álló főtéma, melyet Beethoven állítólag egy sármánytól hallott, 28 féle változtatással fordul elő. Leleménygazdagsága a tételnek olyan, hogy alig van ütem, melyben a főtéma, vagy annak részlege valamilyen alakban fel ne bukkanna, — pedig a tétel 502 ütemből áll. A feldolgozás és kidolgozás csodája ez, ilyet csak Beethoven írt!

A második tétel megható közvetlenségű, szívhezszóló ének.

A harmadik tétel nem a szimfóniákban Beethoven óta szokásos Scherzo, hanem felírása egyszerű Allegro. Valószínűleg azért, mert a szimfónia tartalmához, hangulatához a tréfálkozó Scherzo nem illett volna. Az Allegro-nak — a szimfónia értelmi összefüggése szerint — komoly jellege van.

A harmadik tétel, — amint már jeleztük, — nem zárul le, hanem csodálatos átvezető résszel száguld az utolsó tételbe, az úgynevezett «*Diadal-fi-*

nálé»-ba. «Midőn az utolsó tételre való átmenetnél minden ideg a szétpattanásig megfeszül, mellettem egy kisfiú mindjobban hozzám símul. Kérdeztem tőle, hogy miért? Azt felelte: félek» — írja Schumann.

A Sors-szimfónia első előadása 1808 december 22-én volt, Bécsben, Beethoven vezénylete alatt. Oszatlan sikert nem aratott.

VI. SZIMFÓNIA

(«Pasztorál»)

A *Pásztorál-szimfónia* (F-dur, op. 68) Beethoven természetimádatának ódája. A «Pastorale» tulajdonképpen programzene, mert mindenik tétele egy-egy zenei kép, melynek nevet, programmot, maga a zene-költő adott: *Derűs érzések a szabadba érkezéskor* (I. tétel); *A pataknál* (II. tétel); *A falusiak víg együtt-léte, Zivatar, Vihar* (III. tétel); *Pásztordal. Örömteljes, hálás érzések a vihar után* (IV. tétel).

Ismerjük Beethovennek a természettel való szoros kapcsolatát. Rokonságát a füvekhez, fákhoz, viharokhoz, szélhez stb. Természetszeretete csodálatos zenei szavakban élt benne. Ezt mondta: «Imádom a természetet. Ime, elétek tárom mindazt a szépet, fenségest, magasztost, amit a természet csodálása bennem gerjeszt.» A szimfónia egészében nem hangfestés, mert Beethoven nem a tárgyat festi zenéjével, hanem annak szemléletéből támadt hangulatát. Érthető, hogy mikor a patak csobogását, a méla nagy mezőt, az erdő fenséges magányát, vagy a vi-

har jöttét s elvonulását érzékelteti, nem térhet ki a hangutánzás elől (kakukszó, pitypalatty, forráscsergedezés), de a mai értelemben vett hangfestő zenének nem találjuk nyomát sem Beethovennél.

A *Pásztorál szimfónia* alaphangulata fenségesen nyugodt, mint általában a természet. A mindenség zsongását érdekes összhangzattani eszközzel, az ú. n. ősz, természeti összhangzatok («Naturharmonie») alkalmazásával érzékelteti. A természetnek, az erdő, mező, hegy, völgy misztikus zsongásának bizonyos hangzási monotóniáját ábrázolja ezekkel az ősz-akkordokkal. A «pataknál» felírást viselő tételben a heiligenstadti csodaszép völgy csermelye csobog. A falusiak naívsága, egyszerűsége, keresetlensége, vígsága, humora érzik ki a harmadik tételből, a falusi rög-tönzött zenekar gerjeszti a kedélyességet. Áll a vígasság, mikor a mulatozókat távoli mennydörgés riasztja meg. Zivatar közeleg, az égzengés erősödik, majd kitör a vihar. A vonóshangszerek szélvész utánozó kromatikus meneteiben írtóztat csattanásokkal üt le a villám, majd oszlani kezd a nehéz felhőzet, a szél csendesül, csak az eső zuhog még s mire az is eláll, üde illat árad szét a mezőn, előbújik a napsugár. A természet végtelen szépsége és nyugalma ömlik el a tájon. Idilli hangulatba ringat a klarinét pásztorkürt-témája, melyből és az előző főtémákból felépített mesteri tétel zárja be «egy nyári napnak ezt az isteni álmát».

A szimfóniát Beethoven 1808-ban, Heiligenstadt-ban írta. Első előadása ugyanezen év december 22-én volt, Bécsben. Beethoven vezényelte.

VII. SZIMFÓNIA

A zabolátlan jókedv ragyogó költeménye. Bemutató előadása 1813-ban, Bécsben volt. Beethoven vezényelte.

Előző szimfóniáiban Beethoven a gyöngéd szerelemtől a föntségig az érzések egész sorát szólaltatta meg, míg karakterének egyik legjellegzetesebb vonását: nyers, zabolátlan, tréfálkozó kedvét, hatalmas humorát a *VII. szimfóniában* (A-dur, op. 92.) mutatta meg. A hangokba zárt váratlan ellentétek, megdöbbentő és óriási ugrások, titáni kirobbanások, emberfeletti energiák pazarlása, cél nélkül, kedvtelésből mindent előtűző jókedv jellemzi a *VII. szimfóniát*. Féktelen erő tombol zenéjében. A benne lüktető hihetetlenül gazdag ritmusra célozva, Wagner a tánc apotheozisát látja benne, Schumann pedig egy lakodalom eseményeinek hangokba foglalását. «A zárótételben egy magyar táncával — írja Wagner — az egész természetnek muzsikál, úgy, hogy aki a természetnek ezt a táncát láthatta volna, azt hihette, hogy szeme előtt keletkezik óriási forgatagban egy új csillag.»

A *VII. szimfónia* külön érdekessége, hogy nincs lassú tétele. Hangulata szerint mind a négy tétel gyors menetű.

VIII. SZIMFÓNIA

Negyvenhárom éves korában írta a mester. Nehéz, zavaró körülmények között. Csaknem teljesen süket volt, gyomorbad, többféle betegség kínozta, családi ügyei nyugtalanították s betetőzésül súlyos anyagi gondokkal küzdött. Alig tudjuk megmagyarázni, mi-

ként születhetett meg ilyen állapotban a vidám *F-dur* (VIII.) *szimfónia*, mely Wagner szerint a zenei humor apotheozisa. Egy angol zeneesztétikus a szimfóniát a humor *Canticum Canticorum*ának (Énekek Énekének) nevezte. Mindenesetre magasrendű humor árad néhol gyöngéden ellágyuló ütemeiből, de ez a humor nem ártatlan, inkább keserű tréfálkozás.

A szimfónia a szokásos négy tételből áll. Lassú része nincs, mind a négy élénkebb menetű.

Bevezetés nélkül, a főtémával kezdődik az első tétel. Mindvégig sugárzóan jókedvű.

Csupa szellemesség és grácia a második tétel. Két különlegességet találunk benne, az egyik, hogy a tétel főtémája az a kis négyszólamú ének-kánon, melyet Beethoven a metronom zenei karrikaturájaként rögtönzött, mikor egy alkalommal barátjánál, az «ütemező» feltalálójánál, Mälzelnél, vendégségben volt. A tételhez az alapvető eszmét a metronom kattogása adta. Bájosabb zenei apróság ez, mint összes ilyen fajta elődei. A tétel másik különlegessége, hogy a kellemes, gyöngéd hangulatot váratlanul lármás, olyan kádencia zárja le, mellyel Beethoven valószínűleg Rossini csapongó áriázását csúfolta ki.

A szimfónia harmadik tétele bukolikus hangulatú Menuetto. Triójában a kürt és a klarinét szellemes felelgetéseit élvezhetjük.

A negyedik tétel a szimfónia súlypontja. Megtaláljuk benne a zenei humor minden válfaját. Ha valaki megírná a zenei humor kifejező eszközeit, elég, ha ezt a tételt elemezi. A tétel három témás rondó-forma, melyet száznegyven ütemes hatalmas Kóda zár be.

A szimfóniát 1814 február 27-én mutatták be Bécsben, a Redoute-teremben. Nem talált lelkes fogadtatásra.

«A KILENCEDIK»

Így írják névelővel, nagybetűvel s így nevezik a zeneirodalom legnagyobb szimfónikus alkotását: *Beethoven IX. szimfóniá-ját.*

Beethoven, a legfájdalmasabb, legszomorúbb sorsú ember, megírta az öröm és a tiszta szeretet örök himnuszát. Ez a *Kilencedik Szimfónia*. Egész életén át tervezte művét. Évről-évre halogatta a feladat megoldását. Búskomorsága és szenvedélyei mindig elso-dorták előle a már-már elfogott melódiát s mikor a fájdalmas lelkű titán teljesen elszakadt a világtól, amikor egy vékony szál sem kötötte őt az élethez, az emberekhez, mikor már meg sem érti kortársai szavát, — akkor, csaknem sírja szélén, hordja össze azt a kincset, melynek oltárt épített az egész emberiség.

A szimfónia pontos címe: *Szimfónia Schillernek «Az örömhöz» írt ódája szövegére készült befejező kórossal* (d-moll, op. 125). Első előadása 1824 má-jus 7-én volt, Bécsben. Ajánlása III. Frigyes Vilmos porosz királynak szól.

Nem Beethoven vezényelte, csak az előkészítés-ben vett részt, mert süketsége már nagyon elhatalma-sodott rajta. A bemutatón rendkívüli sikere volt. Mi-kor a szerzőt a tapsokra előhozták, ötszörös tapsvihar fogadta, holott akkor a császári családnak is csak há-

romszoros járt. Örömmámorukban sokan sírtak. Beethoven csaknem elájult a hangverseny izgalmaintól. Előadás után Schindlerhez, jóbarátjához és titkárjához vitték, ahol felöltözötteen, félálomba merülten maradt egész éjjel, másnapig.

A *Kilencedik Szimfónia* négy tételből áll.

Az első tétel hegedűk és gordonkák leheletszerű, halk, üres kvintjével kezdődik s ebből a titokzatosan zsongó suttogásból csupa vad erjedés, harag, dac, küzdelem és kétségbeesés érzik. A gigászi küzdelem csaknem szétrobbantja a szonáta-formát.

A második tétel száguldó gyorsaságú témával kezdődik s rikító ellentétekkel, mámoros életujjongásban tobzódik. Beethoven keserű humora hahotázik végig rajta. A pusztulás világa felett táncoló kísértetek orgiáját a halál csontos öklének rettenetes dörömbölése riasztja szét.

A harmadik tételben a fékevesztett orgia után nagy, ünnepélyes csend száll alá s kimondhatatlan bánat dala zokog. Az emberiség gyászos panasza s reménykedő vágya tölti be a végtelen űrt...

A negyedik tétel elején a három előző tétel hangulatait idézi a mester. Mikor a megdöbbenés már tehetetlen rémületté fokozódik s menekvés már semerre sincsen, hirtelen elhallgat a zenekar, pillanatnyi csend áll be és belép az öröm fenséges témája. Természetfölötti nyugalomba burkolózva száll le az égből s lehelletével végigsímogatja a szenvedőket. Mikor a téma átszáll az énekhangba — először komoly jelleggel a basszusban tűnik fel, majd lassanként hatalmába keríti az egész zene- és énekkart. Az öröm egyszerű népdala a népek dalává magasztosul. Egy-

másután ellenállhatatlan erővel torlódnak egymásba a kórusok. Az egész emberiség remegve nyújtja kezét az ég felé. A mindenség a megváltott emberiség örömujjongásától harsog.

Mikor Beethoven az öröm szimfóniáján tépelődött, ezt írta jegyzőkönyvébe: «Az erkölcs törvénye bennünk és a csillagos ég felettünk...»

III. ZONGORAVERSENY

A remekmű (c-moll, op 37.) 1800-ban, Döblinben született, a vidék természeti szépségeinek hatása alatt.

Beethoven szerette játszani ezt a zongoraversenyét. Első előadásáról — mely Bécsben, 1803-ban volt, — egyik tanítványa, a kótaforgatója, elmondja, hogy a mester a zongorarészt sokáig nem írta le, hanem a zenekari szólamból játszotta. «Uram irgalmazz! — jegyezte fel a kótaforgató — csupa üres lap volt előttem, itt-ott némelyik sorban valami macskakaparás, amit a mester talán tudott olvasni, de nekem nem voltak érthetőbbek, mint az egyiptomi hieroglifák»... A világ jó száz év óta csodálja a versenymű tiszta, klasszikus rendjét és logikus formáit.

Három tételből áll. Büszke, patétikus téma uralodik az első tételen;

a lassú második tétel emelkedett párbeszéd a zongora és zenekar között. Meleg dallamait finom díszítések fonják körül.

A harmadik tétel humoros, pajkos Rondo. Minden üteme csupa szellemesség.

IV. ZONGORAVERSENY

Ezt a versenyművet az utána keletkezett ötödikkel együtt a zongoraversenyek királynőjének szokták nevezni.

Három tételből áll. Az első gyorsabb menetű. A zongora rövid bevezető ütemeivel indul, amelyre rázúdul a zenekar s teljes erejével harsog. A dallamok gazdagsága s az azokat körülölelő díszítések és futamok változatossága csodálatraméltó.

A versenymű lassú, középső tétele megrázó párbeszéd a zongora és a zenekar között. A magánhangszer szava esdeklő, félénk, a zenekaré komor, elutasító. Ez az *Andante*: maga a zenei fenség. A tétel nem zárul le, hanem pompázó zenekari hatásokban bővelkedő, mozgalmas Rondóval végződik.

A *G-dúr zongoraverseny* (op. 58) 1806-ban készült. Első előadása 1808-ban volt, Bécsben, Lobkowitz herceg palotájában. Beethoven zongorázta.

V. ZONGORAVERSENY

Amint Beethoven művei közt az *Appassionata*, vagy a *Holdvilág-szonáta*, vagy a *Kilencedik* szimfónia műfajának legtokéletesebb gyümölcse — úgy emelkedik ki a zongoraversenyművek közül az (*V.*) *Esz-dúr koncert* (op. 73). Egyik legnagyobb alkotás, amit a zeneirodalom felmutat. Minden zongoraverseny koronája. Csupa izzó szín, fény és pompa.

Első tételének (*Allegro*) nemes, lovagias jellege; második tételének (*Adagio un poco mosso*) nyugodt

méltósága, csillagos égboltja s az utolsó tétel (Allegro) isteni humorú jókedve a legmagasabb érzelemvilágba visz. A második és harmadik tétel megszakítás nélkül következik.

A versenymű vázlatai 1808-ban készültek. Nem a szerző, hanem kiváló tanítványa, az akkor tizennégy éves Czerny Károly mutatta be 1812-ben egyik bécsi jótékony célú hangversenyen, ahol a mű csúfosan megbukott. Hogyan történhetett ez? — Megáll az ember esze...

HEGEDŰVERSENY

A mesterek mestere egyetlen hegedűversenyt írt. Ez a hegedűversenyek királya. A legnemesebb, legtisztultabb, legklasszikusabb hegedűköltészet. Napsugaras, vidámkodó, tavaszi lélek játszi kedve pattan ki a húrokból. A versenymű (D-dur, op. 61) 1806-ban készült. Ugyanazon év december 23-án Bécsben, az «An der Wien» színházban mutatta be Clement Franz német hegedűművész.

Háromtétéles, a két utolsó megszakítás nélkül következik. Nyolcvannyolc ütemes előjáték vezet be az első tételt (szonátaforma), majd figurációs részletek után felcsendül a főtéma s utána a híres szépségű melléktéma. Ezek a hatalmas arányú feldolgozási részen keresztül kifogyhatatlan gazdaságban tündökölnék.

A lassú második tétel bensőséges dallamát a hegedű változatos menetekkel díszíti, — párbeszédet folytatva a zenekarral.

A Rondo-tétel (harmadik) lovas száguldás, vagy vadászhajsz. Sodró ritmusát álmodozó, lírikus mondatok lassítják. Lendületes Kóda fejezi be a remekművet.

Egy feljegyzés szerint az alvilág hatalmaihoz esdeklő Orpheust ábrázoló festmény ihlette volna Beethovent ezekre a csodálatos dallamokra.

«ISTVÁN KIRÁLY»-NYITÁNY

A zeneköltők fejedelme ezt a nyitányt a pesti Városi Színház (úgynevezett «német színház») megnyitására írta, 1812-ben. A mai Vörösmarty-téren, a Haas-palota helyén emelkedett az a színház, melyet Beethoven zenéjével nyitottak meg.

A mű keletkezésével kapcsolatban nem érdektelen, ha átfutjuk Beethoven levelét, melyet a kiadójának írt (1811 okt. 6.). «Mikor kocsiba szállok, hogy Teplitz fürdőre utazzam, Budáról küldött levelet kézbesítenek, melyben felkérnek, hogy a pesti új színház megnyitására írjak valamit. Teplitzben három hetet töltöttem, gyengélkedő voltam, de orvosi tilalom ellenére nekiültem, hogy «a bajúszosokon», akik hozzám-szívből jók, — segítsék.»

Az *István király* (eredeti címén «Ungarns erster Wohlthäter») látványos mű, melynek szövegét Kotzebue, az akkori idők híres színpadi szerzője írta, — kilenc szövegkísérő zeneszámból és a nyitányból áll. Beethoven szándéka, hogy a tárgyhoz illő magyaros

muzsikát alkosson, félreismerhetetlen. Verbunkos, andalgó és magyar táncritmusok szövik át a nekünk zenetörténetileg nevezetes nyitányt. Cimbalomutánzás hangzik a zenekarból. Zenetudományos megállapítás, hogy a nyitányban Beethoven Bihari egyik dallamát felhasználta.

Bátor, tüzes muzsika. Beethoven lelkéből nekünk, magyaroknak, adott kincs.

HÁZAVATÓ-NYITÁNY

Beethovennek időrendben utolsó nyitánya. Tudjuk, hogy a pesti német színházat 1812-ben, Beethoven: *István király és Athén romjai* című alkalmi zeneművével nyitották meg.

Az *Athén romjai* című allegórikus játékot Beethoven később kissé átdolgozta és új nyitányt írt hozzá. Ezzel a zenével nyílt meg a bécsi színház. Az új nyitány a 124-es opuszsámot viseli, hangneme C-dur, német neve «Zur Weihe des Hauses», magyarul: *Házavató*.

Emelkedett, ünnepi hangulatú alkotás. Händel szigorú stílusában akarta felépíteni Beethoven a nyitányt. Nem szonátaformát használ, mint előző nyitányaiban, hanem mesterien bonyolított fúgára összpontosítja gondolatait. Lassú bevezetéssel indul, ünnepies akkordok után fohászszerű dallam szárnyal fel, majd világító trombita-motívumok felelgetésében mozgalmassá válik a zenekar s a fuga-tétel ujjongó örömhangulatával zárul.

CORIOLAN-NYITÁNY

Beethoven 11 nyitányt írt, melyek közül kilenc színpadi célra készült. Mégis inkább mint önálló zenekari műveket ismeri és becsüli a zenevilág, mert a színházi alkalmosszerűségeen jóval felülemelkednek s legmagasabbrendű példái az egykor nagyon gazdag nyitány-irodalomnak.

A *Coriolan-nyitány* nem Shakespeare tragédiájához, hanem egy Collin nevű jelentéktelen bécsi drámaíró ugyanilyen című szomorújátékához készült. Tragikus hangulat lebeg a mű felett. Programzene-féle, mert Wagner magyarázata szerint azt a jelenetet érzékelteti, amikor Coriolanus anyja, felesége és gyermeke a hazája ellen törő hőst meg akarják téríteni. Az első főtéma a megbántott hőst, a bosszúért lihegő férfit jelképezi, a komor második az önmagában viaskodó embert s a szelíd, gyöngéd, könnyörgő mellék-téma a kérlelő gyermeket, a zokogó hitvest s az anya fájdalmát. A klasszikus szonátaformában írt nyitány a főbb témák felsorakoztatása után elhaló, sötét akkordokkal végződik.

A *Coriolan-nyitány*-t Bécsben, 1807-ben mutatták be, Lobkowitz herceg házi hangversenyén.

EGMONT-NYITÁNY

Beethoven nyitányai közül egyike a legnépszerűbbeknek. Goethe drámájához készült, 1809-ben. *Beethoven* Goethe «Egmont»-jához több részből álló kísérezetét írt. A nyitány állandó műsordarab maradt. Hatalmas, tragikus alkotás. Egy hős apotheozisa, aki bűnét halálával jóvátette.

NÉVNAPI NYITÁNY

A Beethoven-nyitányok időrendi sorában a hetedik. 1814-ben készült Ferenc, osztrák császár névnapjára. A mű története nem eléggé tisztázott. Tény, hogy a londoni filharmonikusok három zenekari művet kértek volt Beethoventől. Hogy a megrendelésnek minél előbb eleget tegyen, két régebbi, kéziratban levő szerzeményét szedte elő a fiókjából és egy újat komponált hozzájuk. Ez a *Névnapi nyitány*. Nem jelentősebb alkotás, érzik rajta a sietős munka. Sürgősen kellett a londoniak által felajánlott 75 guinea. De azért Beethoven-mű, a legnagyobb mester sok, utolérhetlen erényével ékes.

A *Névnapi nyitány* bemutatója Bécsben, 1815 december 25-én volt, tehát elkészülte után a második karácsonykor. A császár névnapján nem adták elő, holott a nyitány eredeti kéziratára maga Beethoven írta rá:

«*Zum Namenstag unseres Kaisers.*» Innen, a nyitány elnevezése («*Zur Namensfeier*»).

Mikor tíz évvel később a művet kiadták, címlapjára ajánlasként nem a császár, hanem Radziwill herceg neve került. Miért? Nem tudjuk, legfeljebb sejtjük, hogy a császár nem fogadta szívesen a zeneköltő művét, mert Beethoven nem volt nagy kegyben nála.

I., II. és III. LEONÓRA-NYITÁNY

Beethoven operájának, a *Fidelio*-nak főszereplője: Leonora. Egy asszony, aki férfiruhában, sok veszély közt, felkutatja börtönben igazságtalanul sínylődő férjét és kiszabadítja. Beethoven operája vezérkönyvére

ezt a címet írta: «Leonora, vagy a hitvesi hűség diadala». De az opera nem ezen a néven ismeretes, mert bemutatójakor, 1805-ben, Bécsben egy más «Leonora» című színdarabot játszottak. Hasztalan kardoskodott Beethoven a Leonora cím mellett, a színház *Fidelio* néven mutatta be az operát. A jelképes értelmű Fidelio («fidelis», magyarul hűséges) és Leonora az operában egyazon személy. Leonora: az ideálisan hű nő és önfeláldozó hitves.

Beethovennek Fidelio-jával nem volt szerencséje. Bemutatóján csaknem megbukott. Akkor vonultak be a franciák Bécsbe, a szereplők gyengék voltak, a zenekar készületlen. A későbbi felújításokon sem ért el sikert. Beethoven hányatott életű dalművéről mindig mint a «fájdalom gyermekéről» beszélt.

Az opera sorsát legjobban jelzik nyitányai. Egy operához négy nyitány! Sőt — amint Romain Rolland könyvében olvashatjuk — a mester ötödik nyitánnyal is foglalkozott. Rendkívüli és egyedülálló a zenetörténetben. Egy bizonyos, hogy a megfelelő nyitányt kereső töprengés eredménye: négy szimfónikus kincs lett.

Mikor 1840-ben Mendelssohn vezényletével a négy nyitány a lipcsei Gewandhausban előadásra került, Schumann ezt írta: «Mintha a természet sorrendjét látnók magunk előtt: az első nyitány a gyökérzet képződése, amely a másodikban hatalmas törzset hajt, a harmadikban izmos ágakat növel és a negyedikben színes virágokba borul».

A Leonora-nyitányok sorrendje és elnevezése körül sok tévedés ment át a köztudatba. Elmondjuk tehát a nyitányok megértéséhez szükséges tudnivalókat.

Beethoven operája kétfelvonásos és háromfelvonásos formában ismeretes. Az *I. Leonora-nyitány* a háromfelvonásos Fidelio számára készült, de a bemutatón nem adták elő és Beethoven életében egyáltalában nem mutatták be. A mester halála után, 1832-ben, jelent meg Bécsben. A *Karakterisztikus-nyitány* címet maga Beethoven adta neki, talán megkülönböztetésül a másik két Leonora-nyitánnyal szemben. A nyitánnyal Beethoven nem volt megelégedve, de főként a barátai nem tartották alkalmasnak színpadi cselekmény előzenéjére. Pedig jellegzetes színpadi bevezető zene, mely az opera főbb részeiből készült.

Ennek helyettesítéséül írta a mester a *II. Leonora-nyitány*-t. Ebben elvont szimfónikus átköltésben már előre megjelenítette a házastársi hűség és emberi szabadság küzdelmes drámáját. Ezt játszották a bemutatón a Theater an der Wienben. A nyitány szintén a háromfelvonásos Fidelio-hoz készült. Beethoven életében nyomtatásban nem jelent meg. 1843-ban adták ki.

Az opera 1806. évi felújítására készült, a kétfelvonásos Fidelio-hoz a *III. Leonora-nyitány*. Ez minden nyitányok remeke. Ha összeválogatnánk a zeneirodalom legszebb és legértékesebb tíz alkotását, a *III. Leonora-nyitány* köztük van. Wagner így ír róla: «a nagy Leonora-nyitány magyarázza meg nekünk igazán, miként akarta értelmezni Beethoven a drámát. Ki hallgathatná meg ezt az elragadó zeneművet anélkül, hogy teljesen el ne töltse az a meggyőződés, hogy ez a zene a legtökéletesebb drámát is magába zárja. Tulajdonképpen benne van az opera egész cselekménye».

FIDELIO-NYITÁNY

A *Fidelio* opera 1814. évi felújítására és utolsó átdolgozása alkalmával készült. Azóta a négy közül ezt a nyitányt szokták játszani a *Fidelio* opera előtt. Stílusában alkalmazkodik a régebbi színházi nyitányokhoz. Dallamai jórészt az opera vezérkönyvéből valók.

C-DUR MISE

Beethoven alázatos lelkét a katolikus szertartások művészetérlelő áhitata és misztikuma már ifjúkorában megfogta. A szertartások menetét és lényegét bonni orgonista korában megismerte, úgyhogy mikor Esterházy hercegtől mise írására megbízást kapott, nemcsak teremtő lelkének legegységibb zenei imáival, hanem az egyházzenei irodalom dús tárházával ült kótapapírjához.

És megkomponálta a zeneirodalom legmeghittebb, legbensőségesebb miséjét, a *C-dur*-t, mely a kiválasztottak zenei imádságoskönyve. Nem a megszokott könyörgéseket tartalmazza, hanem válogatott költeményeket olyan szavakkal, melyeken egy nagy ember beszél Istenével. Emelkedettebb és erőteljesebb hangon, mint a «*Missa Solemnis*»-ben *Beethoven*, senkisémet szól még Istennel. És bensőségesebb, áhitatosabb dalt a *C-dur misé*-nél, — nem énekelt senki.

A mise nehéz pályát futott meg. A kiadók sokáig húzódoztak megjelentetésétől, melyet csúnya alkudozások előztek meg. A bemutató után öt év múlva, 1812-ben jelent meg Breitkopf és Härtel-nél, mint

op. 86. «Három himnusz» címen (Kyrie, Gloria, Sanctus), Bécsben, értetlenséggel találkozott, nem hozott sikert. Angliában ugyan 1816 és 1817-ben előadásra került, de azután évtizedekig feledésbe merült. Az idő hozzáérlelődött s a zenetörténet a megillető magas helyre állította.

Hányattatásán nem csodálkozhatunk. Az előző század, valamint Mozart és Haydn kimért, szabályos, formalizmusban élő miséi után ez a közvetlen, szabad hang, a szigorú egyházzenei stílus megbolygatása, nem tetszhetett. Újszerűségét forradalminak találták.

Vokális s nem instrumentális jellegű. A szó, az értelem uralkodik rajta. Beethoven a mise szövegének szelleme szerint kereste a zenei formát s nem habozott összevonni, kiszélesíteni, vagy széttörni a féltve őrzött szabályokat.

A «Kyrie» (C-dur, Andante con moto assai vivace, 2/4) könnyörgő, meleg esdeklés. Szelíd, alázatos hangon, csaknem igénytelenül kezdődik, de már a kilencedik ütemnél különböző hangszercsoportosításban szokatlan hangszínek törnek elő. Az újszerű harmoniák egymásra törlődése meglepő. A tétel háromszakaszos dalforma.

A «Gloria» (C-dur, Allegro con brio, alla breve) elevenebb és dinamikában erősebb, mint a «Kyrie». Tömör terc és sext menetekben fortissimo szárnyal. Ez a mise legterjedelmesebb része. Világosan mutatja, hogy Beethoven a szöveg minden legkisebb hangulatát megragadta s a mondatokat és periódusokat azok szerint formálta. Például a «Laudamus te, benedicimus te» szavakat teljes akkordokkal hangsúlyozza és az «Adoramus te» szelíd C-durból minden átmenet nélkül

B-durba ugrik át. A «Gloriá»-ban fugaszerű bekezdések vannak, anélkül, hogy azok a grandiózus zenei formának régi szélességét és pompáját kifejtenék.

A «Credo» (C-dur, Allegro con brio, 3/4) ismét C-durban csendül fel, ellentétben a régebbi mesterek szokásos hangnemváltoztatásával. Ez is eltér a kontrapunktikus stílustól. A tételt a zenekar uralja s a vokális gondolatokat az instrumentális csoportok ismétlik. Némely motívum többször előkerül s az együvé tartozó gondolatok zeneileg is összetartoznak. A «Credo» három főbb gondolatkörre tagozódik: «Et incarnatus», «Et resurrexit», «Et vitam venturi».

A «Sanctus»-ban (A-dur, Adagio, majd Allegro, 4/4) egyszerű fugato lép fel. A «Benedictus» (F-dur, Allegretto ma non troppo, 2/4) enharmonikus meneteiben örvendező vidámságával bűvöl el. Az «Osanna» (A-dur, Allegro, 4/4) beethoveni újdonság. Az «Agnus dei» (C-moll, Poco andante, 12/8) hangulatos pianissimójában, mint valami felkiáltás, hirtelen és erőteljesen lép be a kar. A C-dur a «Dona nobis pacem»-nél (Allegro ma non troppo, alla breve) tér vissza. Végül ismét felhangzik emlékeztetésként a «Kyrie», mutatva, hogy Beethoven az egész misét Istenhez küldött grandiózus könyörgésnek fogta fel.

MISSA SOLEMNIS

Beethoven a *Missa Solemnis*-t tartotta legtökéletesebb művének. Legjobban ezt szerette.

Jótevőjének, tanítványának és barátjának, Rudolf főhercegnek érseki beiktatási ünnepélyére írta. Az öre-

gedő Beethovenben mindjobban megérlelődött a gondolat, hogy valami olyat alkosson, amiben háborgó lelkét Isten előtt a legmélyebb alázattal nyilatkoztathatja meg. Süketsége, betegsége, családi körülményei, csalódottságai következtében csaknem teljesen elszakadt a világtól, egészen magábazárkózva szükségképpen beszélgetnie kellett valakivel s erre az Istent választotta. A legnagyobb szellemi elvontságban, magasztosságban és izgultságban írta művét, mely az önmagábaszállásnak s a Teremtő utáni vágyakozásnak a földön legnemesebb gyümölcse. Senki sem énekelt könnyörgőbb dalt és ilyen erőteljes hangon senki sem beszélt még Istennel.

Zöld selyembe kötött jegyzőkönyvében már 1818 nyarán találunk feljegyzéseket a miséről, de rendszeres munkába az évnél őszén vette. A mű méretei lassan bontakoztak ki s olyan arányokat öltöttek, hogy belátta, az alkalmi terminusra nem lehet kész. Három évnél tovább dolgozott rajta, tehát hosszabban, mint bármelyik művén. 1822-ben fejezte be s a következő év márciusában adta át a kéziratot Rudolf főhercegnek. Úgy tervezte — anyagi helyzetének javítása céljából is, — hogy egyelőre nem nyomatja ki, hanem előfizetőknek, fejedelmi udvaroknak, zenei egyesületeknek stb. példányonként ötven aranyért eladja. Terve nem vált be, mert csak a spanyol, orosz, szász, francia, darmstadti és toscanai udvar fogadta el s ezeken kívül Berlinben Radziwill, Pétervárott Galitzin herceg és Schelbe, a frankfurti Cecilia Egyesület alapítója, vásárolta meg a misét. Az első aláíró III. Frigyes Vilmos, porosz király volt, a francia király, XVIII. Lajos, egy nehéz

aranyból készült érmet is küldött érte a mesternek. Cherubini Párisból a szerző szép kísérőlevelére nem is válaszolt (állítólag nem kapta meg Beethoven levelét) és Goethe sem méltatta válaszra a mestert. A mise pontos címe: *Missa composita a Ludovico van Beethoven, op. 123. D-dur.* A «Missa Solemnis» népszerű nevet (ünnepi misét jelent) már korán kapta. Cherubinihez intézett levelében már a mester maga is ezen a néven említi művét. Az ajánlás Rudolf főhercegnek, a kardinálisnak szól.

A mise munkabavételekor ezt találjuk a mester jegyzeteiben: «A társasélet minden kicsinyességét áldozd fel művészetednek: Ó, Isten mindenekfelett!» A Kyrie, az első tétel, fölé ezt írta: «Szívből jött és szívhez szóljon», két tétel pedig ezt a felírást viseli: «Áhitattal.»

Az öt főrészből álló misét a liturgikus rend szerint a Kyrie kezdi. A lelki gyógyulásra szomjas lelkek gyülekezetének reményteljes, könyörgő imádkozása Istenhez. Nem ünnepi, pompázó ceremónia, hanem az Istenben bizakodók csendes áhitata.

A *Glória* a vallás erejével átszellemült hívőknek Istent dicsőítő ujjongása. Az egész mennyország zeng az Úr dicséretétől (leghosszabb tétele a műnek).

Művészileg legjelentősebb része a *Credo*, mert ebben helyezte el Beethoven áradó szívének, legbensőbb vallomásainak legkeresetlenebb szavait.

A *Sanctus* testvére a Glóriának, a kótában valaha is megörökített legszentebb hangtömeg.

Az *Agnus Dei* mély érzéssel vallja a csodát s fenéges hanghullámai közül mintha szent Ágoston szavai szállnának ki: «Felgyúlnak bennem az áhitat ér-

zelmei, könnyek peregnek végig arcomon és boldognak érzem magamat!»

A Missa Solemnis első előadása 1824 május 7-én volt, Bécsben. A Kilencedik szimfóniával egyszerre. A miséből három tétel került akkor műsorra.

A grandiózus alkotást Budapesten először a Zenekedvelők Egyesülete adta elő, 1886-ban.

Kedvezően jellemző a magyar kultúrviszonyokra, hogy a «*Missa Solemnis*»-t teljes egészében 1835-ben már előadták, Pozsonyban. Ez az előadás időrendben a harmadik volt az egész világon.

a
Po
ke
ba
g
h
«

r
s
k
n
h
l

Z
s
—
n

«

FANTASZTIKUS SZIMFÓNIA

Berlioz Hector, a Fantasztikus szimfónia szerzője, a franciák legnagyobb zeneköltője. Mikor 1846-ban Pesten járt, a Honderű című lap kritikusa így kezdte hangversenyéről írt beszámolóját: «Berlioz, e bámulatos Hectora a hangművészetnek...» A magyar ujságíró megállapítása ma, 93 esztendő után is helytálló, mert Berlioz a zeneirodalomnak most is «bámulatos Hectora».

1803-ban született egy franciaországi vidéki városban, ahol atyja orvos volt. Őt is erre a pályára szánta, de a zeneművészet elhódította magának. Sokat küzdött, nyomorgott és állandóan birkózott önmagával, lelkének csapongó, izzó, feszítő lángjával, hogy elhivatottságát betölthesse. Valóságos megszállottja volt a muzsikának.

Zenetörténeti helye a romantikusok élén díszeleg. Zeneművészeti értékére legszebben Romain Rolland szavai mutatnak rá: «Ha a lángelme a teremtőerő, — mondja a francia zenei író — akkor olyan vezető művész, mint Berlioz, csak négyet vagy ötöt talál-

* Berlioz bővebb életrajzát lásd a «Zenekönyv, Arcképek — életrajzok» kötet (sorozat II. kötet) 175. oldal.

lok a világon s ha megneveztem Beethovent, Mozartot, Bachot, Händelt és Wagnert, — nem ismerek mást a zeneművészetben sem felette, sem vele egyenlő rangban.»

Berlioz a megteremtője, — nagy barátjával, Liszt Ferencel együtt, — a programzenének és egyben a szimfónikus költeménynek, mely az utolsó száz év egyik vezető zenei műformája.

A programzene olyan tisztán zenekari, vagy hangszeres zene, melynek értelmét a hallgató elé adott szöveg magyarázza meg. Olyan zene, amely előre meghatározott lelki, vagy külső eseményeket óhajt visszaadni, programmot ad, innen a neve.

*

A programzeneművészetnek időrendben első és mindmáig világító fáklyája Berlioz: *Fantasztikus szimfóniá*-ja. Keretnek és alapnak fantasztikus mesét talál ki hozzá s programmként zeneművéhez kapcsolta. Szerelmét, önmagát és kedvesét érzékítette meg benne, akként, hogy kedvese képe «fixa ideá»-vá vált melódiaként kísérti az egész művön keresztül s összekötő kapocs a szimfónia egyes tételei közt.

A *Fantasztikus szimfónia* Berlioz húszas éveinek termése. Első előadása Párisban, 1830-ban volt, a konzervatóriumban rendezett szerzői estjén. Nagy sikert hozott, nevét híressé tette. A hangversenyen ott volt Liszt Ferenc is, aki — amint Berlioz «Emlékiratai»-ban megjegyzi — tapsaival és lelkes nyilatkozataival feltűnt az egész közönségnek. Liszt különben a művet zongorára átvitte olyan tökéletességgel, hogy Schu-

mann zenelapjában a zongorakivonat alapján írta meg feltűnő tanulmányát Berliozról.

A *Fantasztikus szimfónia* annakidején annyira merész és szokatlanul új zene volt, hogy ennek érzékítésül maga Berlioz írja meg azt a jelenetet, mikor Cherubinitől, a Conservatoire nagynevű és félelmetes igazgatójától kérdezték, nem hallgatja-e meg Berlioz szerzeményét:

— Fölösleges megtanulnom, hogyan nem kell komponálni! — felelte Cherubini olyan arccal, mint amikor a macskának mustárt kennek az orrára. (Berlioz szavai.)

*

A *Fantasztikus szimfónia* formailag öt tételből áll. Eredeti címe: *Epizódok egy művész életéből*. Meséjét, programját maga Berlioz így mondja el. «Egy fiatal, betegesen érzékeny, izzó fantáziájú muzsikusz szerelmi kétségbeesésében ópiumot vesz be, de az adag nem volt elég ahhoz, hogy megölje, csak mély, narkotikus álomba ringatja, melyet különös álomlátomások kísérnek. Ebben az állapotában visszaemlékezései és érzései zenei képek, zenei gondolatok alakjában jelentkeznek. A kedvese, aki miatt megmérgezte magát, szintén dallammá változik, amelyet mint «Fixa ideá»-t folyton hall s ezzel a dallammal mindenütt és minduntalan találkozik.»

Ábrándok és szenvedélyek az első tétel címe. Ebben Berlioz egy fiatal zeneszerző lelkivilágát rajzolja. Aggódo, szorongó érzéseit, sejtelmes vágyódásait, örömteli kedélyhullámzását és szomorúságát. A tétel formája: szonáta.

A második tétel címe: *A bálban*. Fínom meneti keringő. «A zeneszerző táncmulatságba készül — írja Berlioz, — ahol váratlanul megpillantja kedvesét a táncolók között. A leány majd felbukkan, majd eltűnik a sokaságban.»

A harmadik tételről, — melynek címe: *A szabadban*, — ezt mondja: «Alkonyatkor a pásztorok sípjai felelgetnek egymásnak. A békés hangulat nyugalomba ringatja a zeneszerzőt, de ezt a nyugalmat csakhamar kínzó sejtelem zavarja meg. A csendes magányba távoli mennydörgés robaja vegyül.»

A negyedik tétel címe: *A vesztőhelyen*. «A zeneszerző féltékenységében megöli kedvesét. Halálra ítéli és a vesztőhelyre viszik. Utolsó útját komor, ünnepi induló rajzolja. A hóhér bárdja alatt mégegyszer kedvesére gondol, azután lezuhan a nyaktiló és vége mindennek.»

Az ötödik tétel címe: *Boszorkányéj*. «A zeneszerző saját temetését álmodja meg. Koporsóját kísértetek, boszorkányok követik. Kedvese is köztük van, eltorzult arccal. Sivító kacajjal fogadja a koporsót a borzalmas tömeg s a leány is belevegyül a boszorkányok táncába. Harangszó kondul, felhangzik a *Dies irae*, de a pokoli nép ebből is gúnyt űz. Vad orgia zárja a képet» — írja művéről Berlioz.

FAUST ELKÁRHOZÁSA

Berlioz drámai legendájából legtöbbször három tétel áll szimfónikus műsorokon: a szellemes, ötletes *Szilfidek tánca* (a legenda második részéből);

a szípkázóan zseniális *Lidércek tánca* (a legenda harmadik részéből) és az első részből a *Magyar induló*, mely nem más, mint a mi páratlan *Rákóczi-induló*-nk.

Ismeretes, hogy Berlioz drámai legendája első részének színhelye a Magyar Alföld. Faust magányosan áll a síkságon és örvend a szép tavaszi reggelnek. Nézi a daloló, táncoló parasztok csapatát. A távolból egyszerre harcias hangok hallatszanak, a *Rákóczi-induló* lelkesítő dallamára katonák vonulnak csatába.

A nagy francia mester *Faust elkárhozása* című örökbecsű drámai legendájának első részét nálunk fejezte be, mikor európai utazásai során, 1846-ban, Pesten járt. Nagy ünneplésben volt része. Itt ismerte meg indulónkat, napok alatt hangszerelte s beállította mesterművébe, melynek legragyogóbb száma.

Rákóczi-induló-nk híre Berlioz zseniális feldolgozásának sokat köszönhet, de a mű nem az övé, hanem az elpusztíthatatlan magyar teremtmőerő örök kincse. Ő csupán a zseniális feldolgozó.

RÓMAI KARNEVÁL-NYITÁNY

Berlioz Hector, *Benvenuto Cellini*-ről operát írt, melynek cselekménye Rómában játszik karnevál idején. Az opera második felvonása elé a zeneköltő nyitányt komponált, melyet később, mint önálló szimfónikus nyitányt kezdtek játszani *Római karnevál* címen. Mint önálló szimfónikus mű 1844-ben, Párisban, egyik farsangi hangversenyen került először előadásra. Azóta állandó műsordarab.

A nyitány szellemi tartalmát, vagyis programját, Berlioz így adta meg: «A karnevál hangulatát festi a bevezetés. Vidám riadó zendül fel. A római házak és paloták kapui feltáruznak s jókedvű emberek tömege farsangi mulatozásra az utcára tódul. A tömegből, a vidám hangulat zivajából kihallatszik egy szerelmes fiatalember hangja. A kedvesét hívja mulatságba, áradózó, szerelmes szóval. Felhangzik a leány hangja is, beleegyezően válaszol a szerelmes hívásra. A dal tovább bővül, kettőssé fonódik, a leány és az ifjú együtt dalol a szerelemről. Harsan a jókedv, fékevesztett mulatozás, szabadjára eresztett hangulat, mámoros tobzódás árad a zenekar színeiből és a vidám farsangi zajból időnkint kihallatszik a szimbólikus szerelmes pár évődése a brácsa és a fuvola kettőseben.»

Budapesten a *Római karnevál*-t 1881-ben mutatták be. A művet Berlioz Liszt Ferencnek ajánlotta.

Első előadása Párisban volt, olyan sikerrel, hogy meg kellett ismételni.

BENVENUTO CELLINI-NYITÁNY

Berlioz: «Benvenuto Cellini» című operájának nyitánya száz éves. 1838-ban készült s ötvenhét évvel ez előtt mutatták be Budapesten.

Berlioz négy operát írt. Egyiknek sem volt színpadi sikere. Az olasz reneszánsz nagy mesteréről, Benvenuto Cellini-ről írottnak sem. Berlioz Liszt Ferenc unszolására operájához nyitányt («grande ouverture») komponált, melyet Lisztnek ajánlott. A nyitány túlélte az operát. Ragyogó akkordokra felépített dal-

lam (főtéma) vezeti be a művet. Karnevált varázsol elénk a zenekar. Majd szerelmes dallamok kapcsolódnak egymásba pengető vonósokkal kísért fuvóhangszereken. A nyitány rámutat az opera főbb jeleneteinek ütemeire, idéz belőlük, majd visszatér a csillogó bevezetésre s színpompás farsangi mámor tobzódásának érzékítésével zárul.

LEAR KIRALY-NYITÁNY

Berlioz nyitányát huszonnyolc éves korában kezdte írni Nizzában s 1835-ben fejezte be Rómában. Párisban mutatták be 1840-ben. Sikere a szerzőt egy csapásra a nagyok sorába emelte.

A nyitány főbb vonásokban fedti Shakespeare színművének cselekményét. A lassú bevezető rész az öreg, fáradt király jellemzése. A gyors (Allegro) a király gyermekeinek rút hálátlanságát érzékíti. A záró rész a király halál utáni felmagasztosításának zengése.

MAB KIRÁLYNÉ

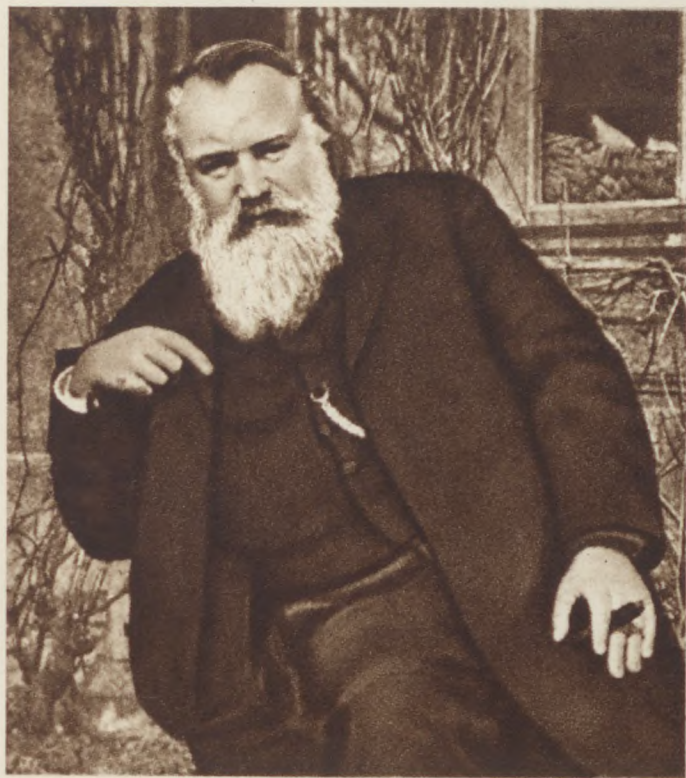
Csipkefínom, zseniálisan ötletes *Scherzo*. Berlioz *Rómeó és Julia* című hatalmas oratóriumának egyik részlete. Mab királynénak, az álom tündérének, csínytevéseit festi.

A *Scherzo* 1839-ben készült.

BOURGIGNON:

AZ ŐRÜLET DICSÉRETE

Bourgignon Francis, a mai belga zeneművészet kiválósága. Brüsszelben született, zenei tanulmányait az ottani királyi konzervatóriumban végezte. Kiváló zongoraművész. Tíz éven át hangversenyzett végig a világon. Bejárta a két Amerikát és Ausztráliát. 1925-ben tért vissza Belgiumba. Egyike a legkiválóbb belga zenei tekintélyeknek. A brüsszeli konzervatórium igazgatója. Ifjú korától kezdve jelentős zeneszerzői munkásságot fejt ki. Szerzeményei népszerűségnek örvendenek. Némelyik szimfónikus műve rövid idő alatt kilencven-száz előadást ért meg. «*Az örület dicsérete*» («*L'eloge de la folie*») című szimfónikus költeményének alapeszméje Rotterdami Erasmus, a középkor nagy bölcselője egyik könyvéből való. Programja szerint az emberi jellem kisebb-nagyobb örületeit, vagyis túlzásba csapó szenvedélyeit, a szerelem és végül a tánc örületét érzékelteti. Érdekes, színesen, frissen, elevenen hangszerelt, modern mű.

Brahms

né
183
bő
ser
kiv
hín
me
fel
és
ut
ők
mu
ne
vá
Is
Bé
tal
na
ót
be

sz
ki
O

a

ho

BRAHMS

A mult század második felének egyik legnagyobb német zeneköltője Hamburgban, 1833-ban született. 1897-ben Bécsben halt meg. Atyja Hamburgban nagybőgős volt. Fiát kezdetben maga tanította, majd Marxsen, a jeles pedagógus. Tizenhét éves korában, mint kiválóan képzett zongoraművész, Reményi Edével, a híres magyar hegedűművésszel, hangversenykörütra ment. Ezen az úton ismerkedett meg Joachim Józseffel, a másik nagy magyar klasszikus hegedűművésszel és Liszt Ferencsel, a legnagyobb magyar zeneköltővel s utólérhetően zongoraművésszel. Schumann figyelmét ők hívták fel Brahmsra. Schumann lelkes cikkben mutatta be a világnak Brahmsot. Ettől kezdve hírneve megalapozott. Koncertezés után elvonulva tovább képzi magát, tanulmányozva a régi mestereket. Ismét koncert körútra megy, melynek során 1862-ben Bécsbe került. Ez a város második hazája lett. Nyugtalan természetével többször elhagyta Bécsset, ahol kar-nagyi működést is folytatott, de vissza-visszatér s 1878 óta végleg ott telepedett le. Sírja Beethoven és Schubert mellett van a «Centralfriedhof»-ban.

Brahms nagy munkásságot fejtett ki. Mint zeneszerzőnek «Német rekviem»-je szerzett először tekintélyt (1868). Minden műfajban kiváló alkotott. Operát nem írt. Egyik levelében mondja:

«Elveim közé tartozik, hogy sem az operával, sem a házassággal nem próbálkozom.»

Írt 4 szimfóniát, 2 nyitányt, 2 zongoraversenyt, hegedűversenyt, kettős versenyt, kantátákat, sok ka-

maraművet, 51 füzet dalt, zongorára szonátákat, bal-ladákat, variációkat és Scherzot.

Brahms időrendben az utolsó klasszikus vonalú nagy zenésznek mondható. Lelke szerint romantikus, de formáiban hagyománytisztelő, konzervatív. A már meg-levőhöz csatlakozott. Nem volt művészeti forradalmár. Teremtőereje a zene klasszikus formáiban a leggazda-gabb. Nem világító egyéniség, mint Bach, Mozart, vagy Beethoven, de erős, komoly és férfias, aki saját stílu-sát teremtette meg. Tehetségének legcsodálatramél-tőbb oldala a tematikus kidolgozás tökéletessége. Hát-ránya, — némelyek szerint — hogy gondolatai gyak-ran tépelődők.

I. SZIMFÓNIA

Brahms Johannes, az utóromantikus nagy német mester, *I. szimfóniá*-ját (c-moll) 1876-ban, 43 éves ko-rában írta. Műveinek sorozatában a 68-ik. Hatalmas arányú alkotás. Némelyek szerint a Beethoven utáni szimfónia-irodalom egyik legjelentősebb terméke. Mély, őszinte átérzés, a formának és a kifejezésnek egyensúlya, mesteri tudás és fölényes technikai készség jellemzi.

Klasszikus szimfóniák mintájára négy részből, négy tételből áll. Lassú bevezetés előzi meg a szonáta-formában készült első tételt, az Allegro-t, melyből szenvedélyes hangú küzdés, vergődés, valami zordon fönség árad.

A második tétel érzéki szépségű lassú. Hosszú lé-legzetű fődallama a megnyugvás és boldogság zenéje.

A harmadik tételt Brahms nem nevezi ugyan Scherzo-nak, mégsem más, mint lassúbb menetű

Scherzo. Az egész szimfónia legegyszerűbb, áttetsző, legvonzóbb része. Hatását a hallgatókra soha el nem téveszti.

A szimfónia legtartalmasabb és legterjedelmesebb tétele a negyedik, mely mintegy összegezze az előző szimfónia-részek gondolatainak és hangulatainak. Főtémája s a tétel hangulata emlékeztet Beethoven IX. Szimfóniájának utolsó részére. Diadalmasan sugárzó akkordokkal végződik a zenei komolyság és logikus-ság szimfóniája.

II. SZIMFÓNIA

Brahms 1877-ben írta nagyméretű, értékes alkotását. Meleg derű árad el rajta, ami Brahmsnál ritka hangulat. Az állandóan felhős, burkolt germán lélek egének tiszta, üde sávja ez a szimfónia, melynek csupán a lassú tételében találunk elégikus borulatot. A természet idillikus hangjai uralkodnak a tételeken, miért is a II., vagyis *D-dur szimfóniá-t* (op. 73) Brahms «Pasztorál»-jának nevezik.

A négy Brahms-szimfónia közt mindenesetre a legkönnyedebb. Négy tételes. A harmadik tétel régieskedő hangjával, egyszerű és keresetlen kifejezéseivel egyike Brahms leghatásosabb szimfonikus tételeinek.

III. SZIMFÓNIA

A szimfóniát «*Brahms Eroica*»-jának nevezték el. Bécsben, 1883-ban mutatták be. A magyar Richter János vezényelte. Egy évre rá, 1884 április 2-án,

a magyar filharmónia is előadta, Erkel Sándor betanításában.

A klasszikus szimfóniák mintájára négy részre tagozódó alkotás első és negyedik tételének hősi jellege könnyen felismerhető. A lassú menetű második tétel bensőséges párbeszéd a fuvósok és a vonóshangszerek közt. A gyorsabb harmadik tétel kedves vidámkodás.

A szimfónia alap gondolatát Kretzschmar, német zenetörténész, így jelölte meg: «*Brahms F-dúr szimfóniájában* (op. 90) férfias, erős jellemet rajzol, olyan egyéniséget, aki ellenáll a szomorú, lehangoló gondolatoknak s nem enged az érzéki kísértéseknek, csábításoknak».

IV. SZIMFÓNIA

Brahms főműve. 1885-ben fejezte be. Két év múlva mutatták be Meiningenben, majd Bécsben. Akkoriban még javában dúlt a Wagner—Brahms-féle ellenségeskedés vértelen háborúja. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a Brahms-párt lelkesedéssel s a Wagner-párt lenézéssel és leszólással fogadta a szimfóniát. Ma már csak egy vélemény van róla, mely ezt az alkotást a remekművek közé sorozza.

A mű Brahms előző három szimfóniájától két vonással üt el. Először borongósabb, sötétebb hangulatú, mint a többiek; aztán régies stílusú, zenei fordulatokban szokatlanul gazdag. A melankólia Brahms legtöbb szerzeményében fellelhető, de itt uralkodó szerepet visz.

«A szimfónia a szubjektív zeneköltemények sorába tartozik. A zeneköltő saját lelkéből vett képeket jelenít meg hangokban. Mintegy burkolt programzene, mint amilyen például Mendelssohn á-moll szimfóniája. A fő témák balladai hangja jelzi ezt különösen. Csendes melankóliában, de néhol fellobbanó szenvedéllyel mesél a rég elmúlt időről. Az ősznek hatalmas képe ez az elmúlásról. Az elmúlásnak régies stilizált dala. Eposzírók módjára dalát fejezetekre osztja Brahms s a négy fejezetben, vagyis tételben, mélyen érző és gondolkodó lelkének minden virágát fonja koszorúba.» (Zeneközlöny, 1913. 6. sz. 133. oldal.)

Az első tétel (*Allegro non troppo*) bevezetés nélkül a fő témával kezdődik. Szigorú szonátaformában tartott, jellegzetes témákból felépített nagyméretű kapuja a szimfóniának.

A második tétel (*Andante moderato*) románcszerű, bensőséges zenei miniatűr. Elringató altatódal elbájoló fő témával.

A harmadik tétel (*Allegro giocoso*) démonikus Scherzo. Hangulata arra bízgat, hogy félre a melankóliával, örvendezzünk az élet szépségeinek...

A negyedik tétel (*Allegro energico e passionato*) zenekari Chaconne formájában írt variáció sorozat (a Chaconne régi táncforma állandóan hangzó témára, melyet rendszerint a basszus szólaltat meg először). Brahms az öt ütemből álló témát 32 mesteri változatban mutatja be.

AKADÉMIAI ÜNNEPI NYITÁNY

A nyitány-típusok közül az önálló koncert-nyitányokhoz tartozik. Kizárólag hangversények műsorán szerepel. Formája: szonáta. Opusszáma: 80.

Brahms két nyitányt írt. Az egyiket jó kedvében, — ez az úgynevezett *Akadémiai ünnepi nyitány*; a másikat egy évvel később, 1881-ben, — borongó hangulatban — ez az úgynevezett *Tragikus nyitány*.

Az *Akadémiai ünnepi nyitány*-t Brahms doktori értekezésének mondják. Voltaképpen nem más, mint a mester hálájának kifejezése a boroszlói egyetem iránt, mely 1880-ban, az akkor 47 éves zeneköltőt tiszteletbeli filozófiai doktorrá avatta.

A Brahms zenéjét annyira jellemző komorságnak nyoma sincs ebben a nyitányban. Terjedelmes bevezetés után néhány népszerű diákdalt dolgoz fel benne kedélyesen, humorral és csillogó hangszerelési fogásokkal. Művészi tematikus feldolgozás után a Kóda helyén a «Gaudeamus igitur»-t halljuk teljes zenekari fényben.

TRAGIKUS NYITÁNY

A nyitányt filharmónikusaink élén, *Brahms* dirigálta nálunk 1882 március 22-én. Brahms többször járt itt. Fiatal zongoraművész korában nem egyszer adott hangversenyt Budapesten. Mikor pedig állandó bécsi lakos volt, élete utolsó évtizedében, karácsony körül csaknem minden évben ellátogatott hozzánk. Nem egy kamarazeneművét kéziratban hozta el, hogy a kiváló Hubay—Popper kvartettel bemutat-

tassa. Hubay Jenő, Popper Dávid, Koessler János és még számos barátja volt Budapesten, ahol sok jó időt töltött és nagy sikereket aratott. A magyar zenét (a cigányzenélést is) annyira szerette, hogy zongorára négykézre, hat füzetre valót dolgozott fel belőle s kiadta «Magyar táncok» címen — Budapesten.

· VALTOZATOK HAYDN TÉMAJÁRA

Brahms a variációs zenei formának elismert mestere. Ebben is közel áll Beethoven világához. Előszere-tettel dolgozott ebben a formában. Händel, Haydn, Paganini, Chopin, Schumann-témákra zongora-remek-műveket írt s hamburgi növendék korában öreg mes-terét, Marxsent, nevenapján egy népdalra szerzett száz variációjával lepte meg.

A zongorára írt variációk közül a Haydn-témájára szerzett változatsor eredetileg zongorára, négykézre készült s ilyen formájában 1873-ban jelent meg. Később dolgozta fel Brahms nagyzenekarra.

A Brahms által feldolgozott téma egy fuvóhangszerekre írt Haydn Divartimento-ból való, mely kéziratban maradt fenn. A dallam eredeti címe «Choral St. Anton». A címnek megfelelően némelyek azt tartják, hogy Brahms műve: Szent Antal megkísértésének zenei ábrázolása. Nem valószínű, mert így a mű a programzene területét súrolná, holott Brahms kizárólag abszolút-muzsikus, a zeneművészet minden ágában dolgozott, de programzenét és operát sohasem írt.

Brahms Haydn témáját majdnem eredeti alakjában mutatja be a kontrafagót vezérszerepével. A téma után nyolc mesteri változat következik. Ezekben a zeneköltő hatalmas tudása, nagyszerű stílusművészete és szárnyaló fantáziája csillog.

HEGEDŰVERSENY

A zeneirodalom legszebb hegedűversenyei közül való. Első előadása Budapesten volt, 1879 január 9-én, a Vigadóban, filharmóniai hangverseny keretében. Ez a koncert egyik legszebb dátuma a magyarországi hangversenyéletnek. A művet a magyarországi származású Joachim József, a «hegedűkirály» mutatta be. Erkel Sándor vezényelte a zenekart. A szerző lejött Bécsből a bemutatóra. Zenetörténetileg emlékezetes hangverseny volt ez, melynek egykorú kritikáiból a legnagyobb magyar zenekritikusnak, Péterfy Jenőnek, ezt a három szavát idézzük Brahms új művéről: «gondolatteljes, tartalmas munka». A hegedűverseny: megérdemelt nagyszerű pályafutását Budapesten kezdte meg.

Régi koncertek mintájára három részből, tételből áll. Az elsőben, az Allegro-ban öt különféle témát dolgoz fel a mester.

A második tétel Adagio, gyöngéd, bensőséges. Két témából áll, melyek közül az először oboán jelentkező főtéma szintiszta líra. A tétel románc-szerű.

A harmadik tételt ragyogó főtémával a szóló-hegedű kezdi, aztán átveszik a fafúvók, melyekkel a hegedű párbeszédbe kezd, majd az epizódtema lép

elő s a két témából technikai bravúrhegyek épülnek. A száguldó gyorsaságú Kódát három éles rövid akkord zárja le.

I. ZONGORAVERSENY

Brahms két versenyművet írt zongorára, melyekkel mint kiváló zongoraművész, sok sikert aratott. Az első huszonkétéves korában komponálta. Bemutató előadása Hannoverben volt, 1859-ben. Nálunk 1879-ben játszotta először a december 10-i emlékezetes filharmóniai hangversenyen, a Vigadóban.

Brahms műve (d-moll, op. 15) a nélkül, hogy a versenyző jellegzet feladná, — belső költői tartalmával tündöklék, úgyhogy nevezhetnénk szimfóniának is zongoraszólammal.

Három tételből áll. Az első óriási arányokban felépített szonátatétel telve gyöngédséggel és energikus fellobbanásokkal.

A második tétel szélesvonalú, dallamos, lassú, mely a Beethoven utáni idők egyik legszebb zongoradalama.

A harmadik tétel háromtémás rondó. Úgynevezett «magas rondo», ami azt jelenti, hogy az egyes témákat hatalmas arányú szimfónikus átvezetések kapcsolják össze.

II. ZONGORAVERSENY

A legemelkedettebb szellemű versenyművek egyike a zongorairodalomban. Nem virtuózdarab, mert versenyműveiben *Brahms* a zenei tartalomra fektette a

főszűlyt, de ezt szem előtt tartva, telítve a zongora brilliáns szépségeivel.

A *B-dur zongoraverseny* (op. 83.) szimfónikus formában készűlt négy tételében ráismerűnk a szimfóniák négy tételének formáira.

Az első tétel gyors menetű;

a második Scherzonak felel meg, ez is szonátaformában készűlt;

a harmadik költői szépségű (egyetlen) lassú témából felépített Rondo, melynek dallamát a zenekar, majd a zongora a lágy, meleg érzelmek egész skáláján át variálja s a tétel végén halk pianisszimóban mossa el.

Az utolsó tétel két témára épített Rondo. Második témájából magyaros íz érződik.

A versenymű komoly, fenséges muzsika. Mester-mű.

NÉGY KOMOLY ÉNEK

Brahms, a dalköltő, Schubert és Schumann után a német «Lied» legnagyobb mestere. Több, mint kétszáz dala: salaktól mentes, tiszta muzsika. Ezek a zongora-dalok közvetlenek, meghittek, illatosak. Az északnémet komorság bécsi hajlékonysággal párosul bennűnk. Gondoljunk csak mesterdalai népszerű sorára, melyek kifejezőerejét és szépségeit semmiféle zenei ízlésváltozás sem homályosítja el.

Brahms eleinte a német romantikus költők szövegeihez nyűl. De minden szövegnek mestere. Melódia-kincse a stilizált népdaltól a muzsikává kristályosodott filozófiáig terjed.

Ilyen alkotása a *Négy komoly ének* («Vier ernste Gesänge»). Biblikus, komor elégiaciklus. Sorait saját maga válogatta ki a Szentírásból s művészi tapintattal forrasztotta össze újszerű és hibátlan költői szöveggé. Ez egyik utolsó szerzeménye. 1896 tavaszán írta. Ugyanazon év nyarán addig ép, erős szervezete összeroppant. Súlyos májbaja a következő év tavaszán végzett vele.

A komor és komoly négy dalból álló ciklus eredetileg zongorakísérettel készült. Később dolgozták át énekekre és zenekarra. A halálsejtelem, az élet hiábavalósága feletti bölcselkedés, a mélységes Istenfélelem és az örök szeretet végtelenségében való megnyugvás megkapó kifejezést talál a sötét, mély énekhang egy-szerű vonalában.

KETTŐSVERSENY HEGEDŰRE ÉS GORDONKÁRA

Brahms ritkán játszott alkotása. A mű elgondolása szokatlan, nem sok testvére él a zeneirodalomban. A szerző egyik levelében így nyilatkozott róla: «Magamról csak furcsaságot írhatok. Az a nevetséges ötletem, hogy versenyművet komponálok hegedűre és gordonkára». A Brahms szerinti nevetséges ötletből örökbecsű alkotás lett. Első előadása 1887-ben volt, Kölnben. Maga dirigálta a bemutatót, a hegedűrészt Joachim József játszotta, a gordonkát Hausman Róbert csellóművész.

A *Kettősversenymű*, mely felépítésében a régi Concerto grossók-ra emlékeztet, három részre tagozódik. Az első: rövid zenekari bevezetéssel kezdődik,

utána a két szólóhangszer briliáns kadenciát mutat be. A kadencia a főtémákba torkollik, melyen a szokásos szonáta-forma élénk menetű Allegriója nyugszik.

A versenymű második tétele lírikus hangulatú, lassú menetű, három szakaszos dal.

A harmadik tétel élénk, szökellő, összetett Rondo formájú Vivace, melynek egyik epizódjában (F-dur) megtaláljuk a Brahms-nál szinte elmaradhatatlan magyaros hangulatot.

BRUCKNER*:

III. SZIMFÓNIA

Bruckner Anton, a kiváló német zeneköltő, 1824-ben született, Ansfelden községben, Linz mellett s Bécsben halt meg 1896-ban. A Szent-Flórián kolostorban nevelkedett, ahol a gyermekkórus énekese volt. Tanítói vizsgát tett és több mint tíz évig tanítószkodott. Közben mint orgonista hírnévre tett szert. Külföldön is hangversenyezett. 1868-ban a bécsi konzervatórium tanára és a bécsi udvari kápolna orgonistája s énektanára lett. Később egyetemi előadó. A zenében eleinte autódidakta. Művészete lassan érett meg. Művei későn találtak megértésre. Munkáit bensőséges, őszinte vallásosság és természetszeretet jellemzi. Bruckner

* Bruckner bővebb életrajzát lásd a «Zenekönyv, Arcképek — életrajzok» kötet (sorozat II. kötet) 175. oldal.

szeretetreméltó, jóságos, szerény, hiszékeny ember. «Nagy gyermek», igazságszerető, minden szép iránt s a természet iránt rendkívül fogékony, rajongóan hívő, keresztényi lélek.

Bruckner Bécsnek tekintélyes, elismert mestere volt. Orgonaművészetét a külföld is nagyrabecsülte. Vallásos lelkű, egyházas szellemű zeneköltő, aki az egyházzenei irodalomban az elsők közt foglal helyet. Magábavonuló, szertelenkedő zenei természet. Szimfonikus elgondolásainak nagyméretűségén ma is elcsodálkozik az ember. A zeneirodalom leghosszabb szimfóniatételeit ő írta. Némelyiknek játékidéje másfél óra.

Egyéb művei mellett kilenc hatalmas arányú, értékes szimfóniát írt. *Harmadik szimfóniá*-ja Marienbadban, 1873-ban készült. Első előadása 1877-ben volt a bécsi filharmóniai társaság hangversenyén. A szimfóniát a szerző Wagner Richárdnak ajánlotta s személyesen adta át Bayreuthban a világhírű mesternek.

A harmadik szimfónia nem programzene. Leírható meséje tehát nincs. Hangulata hősie. Erő, hatalom, pompa a leggyöngédebb érzésekkel párosul benne. Hőse bizakodva rendeli alá magát a Teremtő akaratának. Harc és küzködés a sorsa, de mindig az ég felé néz.

A mű négy tételből áll. Ezek klasszikus szimfóniák mintájára tagozódnak.

VII. SZIMFÓNIA

Bruckner ezt a szimfóniát 1883-ban, kedvenc nyári tartózkodási helyén, a Szent-Flórián kolostorban fejezte be.

Klasszikus szimfóniák mintájára épült, négy tételben. Abszolút zene, tehát zenei magyarázatra nem szorul. Szép, érdekes, hatalmas hangzás: ennyi a tartalma. Egy szimfónia megértése abból áll, hogy fel fogjuk a benne foglalt zenei témákat, megérezzük ezeknek a témáknak életét és összefüggését, kibontakozását, fejlődését és változásait.

Bruckner *VII. szimfóniá*-jának szépségeiben akkor is lehet, sőt talán akkor lehet igazán gyönyörködni, ha a műről csak annyit tudunk, hogy négy része, úgynevezett négy tétele közül az első mérsékeltén gyors ütemű, a második ünnepélyesen komor, lassú, a harmadik tréfálkozás (Scherzo) s a negyedik összefoglaló Finálé.

VIII. SZIMFÓNIA

Nagyszabású szimfóniája a *c-moll* is. Előadási nehézségek miatt legritkábban hallható a nyolcadik. Szerzője sziklaszilárd hitének és Istenbe vetett bizalmának áhítatos, prófétai erejű, zenei szava.

Négy tételre tagozódik. Az elsőnek belső tartalma: a szenvedő, küzdő lélek vívódása, mely megbékélt önmegadásban semmisül meg.

A második tétel derű felé hajló Scherzo.

A harmadik Bruckner lelkének talán legsodásabb megnyilatkozása. Az Istenhívő lélek szárnyaló imája a Mindenség Urához.

A negyedik tétel ünnepélyes hálaadás. A zeneirodalom egyik legszebb befejező Kódá-jával zárul.

BUTTYKAY ÁKOS

1871 július 22-én született, Halmiban. 1935 október 26-án halt meg Budapesten.

Az ugoccai dús rétek virágából, a végeláthatatlan utak akácfaínak illatából, a kökényesdi berkek madárdalából, a lápok zsongó szellőjéből, a halmii nyárfák szomorúságából, a Túr folyó sodrából, a zsíros fekete földön termett acélbúza kincseiből nőtt ki a lelke, szépet hajszoló, akaratos és gyermekes, örökké nyugtalan magyar lelke.

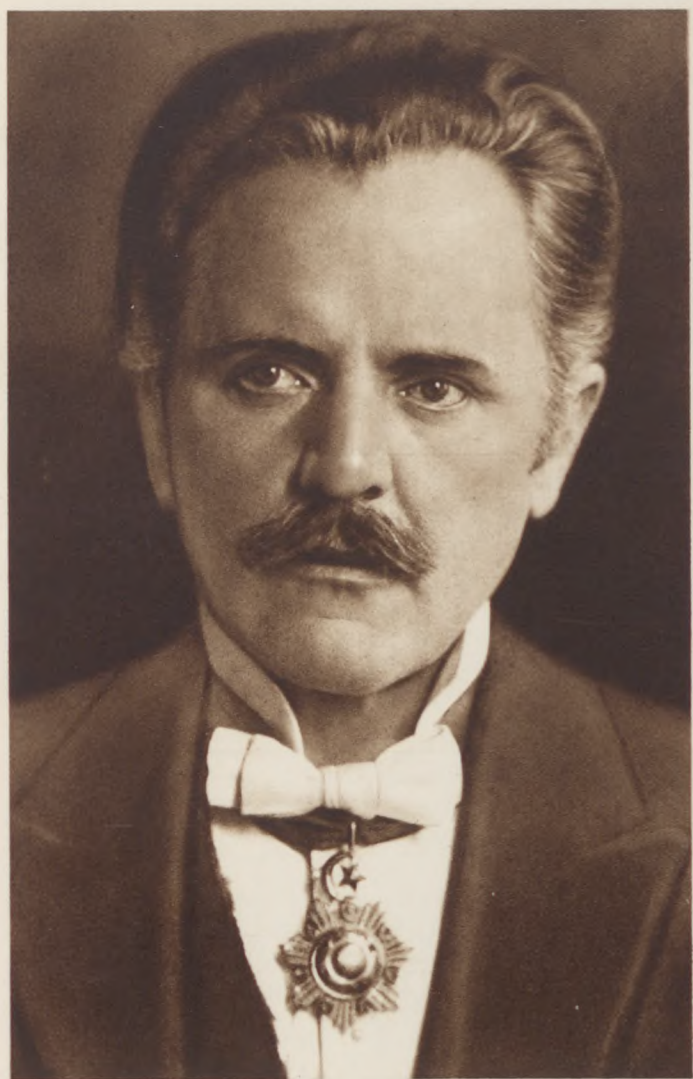
Tolla szántásán érzem a nagyszöllősi bor zamatát s a nagymajthényi sírás panaszát. Úgy jön föl Budapestre zenét tanulni, ahogy a testőrök mentek volt Bécsbe német szóra s amint Bessenyeiék a gót betűket, ugyanúgy tanulja meg a kótákat: magyarul, magyar fejjel, magyar szívvel. Német szövegű dalai nyomán is magyar lélek száll ki a zongorából s bár nem kimondott programja a magyar zene, nem is tud más zenét írni, mint magyart. Nem modern és mégis mindig friss. Formatisztelő és mégis a ma művésze. Klasszikus zenei korok neveltje. Hagyományos magyar konzervativizmussal gyökerezik a nagy klasszikusok világában, de az érzése, a beszéde: mai. Csak kerek munkát tud írni, csak tiszta érzést érez végig, valahogyan mindig az általános emberit keresi. Nem egyénieskedik, hanem egyéni. A tisztult, magasrendű muzsika magyarlelkű művésze.

Zsentrifamíadbfól való. Zongorára édesanyja kezdte tanítani. Rendkívüli zenei talentumát már hét éves korában csodálták. Tizenegyedik évében a fővárosba

került, a piaristáknál jár iskolába, az egyetem jogi fakultását is elvégzi, de egyidejűleg folyton és inkább zenetanulással foglalkozik. Székely Imre, Ellinger és Thomka volt tanárja, a Zeneakadémián Thomán István és Herzfeld Viktor. Az akadémiáról a híres Stavenhagenhez ment, kinek két évig volt kiváló tanítványa. Berlinben sok hangversenyt adott, nálunk is komoly sikert ért el minden egyes fölléptével. Berlini sikerei után itthon telepedett meg. Zongoraleckéket akart adni, de egyetlen tanítványa sem akadt. Erre az időre esik, hogy Beöthy László rávette a «Bolygó görög» című operettszövegkönyv megzenésítésére. Elkészíti s olyan sikert arat, amelyhez hasonlítható a magyarországi színpadi történelben művészi érték szempontjából alig akad. Ugyanezen időtájt Mihalovich Ödön a Zeneakadémia zongoratanzakának tanárává neveztette ki. Ebben az állásában 1907-től 1921-ig működött. Színpadi sikerei s ennek kapcsán jövőbeli tervei annyira lekötötték minden idejét, hogy kétéves szabadság után 1923-ban megvált katedrájától. Utazik, külföldet jár s operettvezérkönyveket ír, melyek eljutnak az Újvilágba is. Megházasodott. A magyar színpad egyik ragyogó értékét, Kosáry Emmát, vette feleségül.

Munkásságából a zeneszerzői tündöklük legfényesebben. Kótáinak külföldön is becsük van. Összesen huszonöt opuszt írt s még néhány jelentős szerzeményt opusz-szám nélkül.

Ismertebbek ezek: Zongorafantázia nagyzenekarral (op. 6.), Richter János vezényelte először; cizmoll szimfónia (op. 8.); Scherzo nagyzenekarra (op. 9.); Zongora-hegedűszonáta (op. 10.); «Salammbó» szimfónia (op. 11.). Ezzel legnagyobb szimfónikusaink közé emelkedett; Arany János költeménye nyomán írt híres «Unneprontók» című szimfóniai költemény (op. 12.); Szonáta appassionáta zongorára (op. 13.); Zongoravariációk magyar népdalokra (op. 14.); a «Bolygó görög» (op. 15.); «Csibész-

Buttykay

kirá
nyi
«En
21.)
vag

az
vité

fran
nyo
17-
vez

nég
sát
sze

évi
bár
jét
nel
fel
ré
vá
jel
be
m

király» (op. 16.) című operett; «Hamupipőke» (Bakonyi Károly szövegére) (op. 20) című mesejáték; az «Ember tragédiája»-hoz írt hatalmas zenekari mű (op. 21.); az «Ezüst sirály» című operett (op. 22.) és még vagy öt újabb operettvezérkönyv.

Élete utolsó idején sokat dolgozott a Rádiónak s az Operaház számára hangszerelte Kocsóh «János vitéz»-ét.

SALAMMBO SZIMFÓNIA

Buttykay Ákos két hatalmas szimfóniát írt.

A *Salammbó* című (d-moll) G. Flaubert, a nagy francia regényíró hasonló című, világhírű regénye nyomán készült. Első előadása az 1902 november 17-iki filharmoniai hangversenyen volt, Kerner István vezényletével. Nagy és komoly sikert aratott.

A *Salammbó* klasszikus szimfóniák mintájára négy tételből áll. I. *Tivornya*, II. *Salammbó*, III. *A sátorban*, IV. *Matho*. A szimfónia tartalma tételek szerint ez:

I. tétel: Karthago zsoldos hadai az erixy csata évfordulóját ünneplik. Hamilkar csodás kertjében bárók szilaj éneke, kurjongatása veri fel az éj csendjét. Garázdálkodik a tömeg, fegyverre kapnak, törnek, zúznak, égő fáklyákat dobálnak. Lángok csapnak fel a sötét sykomorfa erdőből, terjed a tűz s annak rémes világánál folyik a tivornya. A pompázó márványpalota lépcsőzetén egyszerre kábítóan szép nő jelenik meg, szent énekek és hárfaszongás kíséretében: Salammbó, Hamilkár leánya. A zsoldosok közé megy, szemrehányásokat tesz nekik, emlékeztetve őket

távol harcoló vezérükre, Hamilkárra. Majd ígész dalaival akarja a tömeget lecsendesíteni. Hasztalan, Salammbó távoztával kitör az orgia.

II. tétel: Salammbó a palota erkélyéről nézi a holdfényben úszó várost, a végtelen tenger ezüst csillogását, a csillagok ragyogását. A rejtelmes éjben Salammbó az istenek tiszteletére szertartásos táncot lejt. (Ez a tétel tulajdonképpen a szimfónia Scherzo-ja.)

III. tétel: Az elégedetlen zsoldosok haddal támadnak Karthagóra. Vezérük, Matho, romba akarja dönteni a várost, hogy Salammbóhoz férközhessen, akit szeret. Karthagot egy szent fátyol őrzi, amelyet Matho vakmerően elrabolt. A főpap kényszeríti Salammbót, hogy hazájáért, családjáért önmagát áldozza fel, szerezze vissza a fátyolt Mathótól. Salammbó engedelmeskedik, az ellenséges táborba megy. Belép a barbár vezér sátorába. Matho boldog örömmel fogadja. Salammbó egy ideig hidegen hallgatja a barbár szerelmes szavait, de Matho szenvedélye magával ragadja. A zenekar a szerelmi mámort festi. Megharsan a hajnalt hirdető őrség kürtszava.

IV. tétel: Salammbóban feltámad a kötelességérzet. Mikor Matho elszunnyadt, magához veszi a csodatevő erejű fátyolt s magával viszi Karthagoba. A karthagóiak véres csatában legyőzték és elfogták Mathot, akinek Salammbó mennyegzőjén meg kell halnia. Mathot viszik az esküvő helyére, a nép ütlegeti, rugdalja. Mire odaér, félholtan rogy össze. Megtört szeme találkozik Salammbó tekintetével. Szerelmi mámoruk emléke megragadja mindkettőjüket. Szerelmese lábai előtt hal meg Matho. A nép örvend, ujjong, de Salammbó elhalványodik, az irtó-

zattól ereiben megfagy a vér. Holtan hanyatlik menyasszonyi trónjára.

A «Salamambo»: programmszimfónia.

RAPSZÓDIA

Buttykay Ákos zenekari *Rapszódia*-ja a Kormányzó Úr tízéves jubileuma alkalmából kitűzött pályázatra készült.

Egy tételből áll, beleszótt tárogatószólóval. Megcsonkított hazánk sorsa feletti mélységes szomorúság ecsetelésével kezdődik. Küzködés, vívódás, kétely lesújtó hangulata szól az első témából. A második már kissé világosabb, népdalszerű. E két téma feldolgozása után szólal meg a tárogató s utána újból az első motívum tér vissza. A ritmusok lassan élénkülnek, jelezve a magunkra eszmélést, talpraállást, tenniakarást. A zenekar mind világosabb színű lesz s a hatalmas fokozás után hirtelen beálló csendben felhangzik a «Boldogasszony Anyánk». A zenekar együttese zárja le a Rapszodiát, fohászként zengve feltámadásunk reménységét.

HEGEDÜVERSENY

Buttykay Ákos, több kitűnő szimfónikus mű és nagysikerű operett szerzője, mindig nagy szeretettel karolta fel a «hangszerek királynőjét», a hegedűt. Csaknem minden szerzeményében megkapó hegedűszólókat és érdekfeszítő hegedűszólamokat találunk, ezenfelül zongora hegedűre írt *a-moll* szonátá-ja (op. 10.) a

magyar zeneirodalom legjobb termékei közt foglal helyet. Buttykay hegedűversenyét Szerdahelyi Lászlónak, Hubay Jenő nagyhírű tanítványának küldötte el, aki akkor a drezdai filharmónikusok első versenymestere volt. Szerdahelyi megszerette az értékes alkotást, megmutatta Busch Fritznek, a filharmónia vezetőjének s a nagyszerű karmester annyira fellelkessedett a mű szépségein, hogy rövidesen műsorra tűzte és Szerdahelyi László előadásában mutatta be a drezdai filharmónikusokkal. Nagy sikere volt.

A hegedűverseny tisztult zenei szellemű, értékes magyar mű. Konzervatív úton jár. Emelkedett szellemű munka. Nem az üres virtuózításban, hanem a lélek szárnyalásában találja meg a zenei szépet.

A versenymű egytétéles s tulajdonképpen szonátáformában készült, melyet a szonáta «visszatérés» (Wiederkehr) része előtt bensőséges melódiájú, dalszerű (canonetta), hosszabb lélekzetű epizód tör meg. Ha szabad így nevezni, ez: szabad szonáta-szerkezet.

A versenymű nem problémákat kergető, nem zsúfolt, nem súlyos mű. Egyszerűségével érvényesülő költemény. Művészi hegedű-dal. És magyar! Ezek a melódiák a kökényesdi ősi magyar rétek felett átsuhanva érkeztek el Buttykay lelkéig.

CHERUBINI:

ANACREON-NYITÁNY

Cherubini olasz születésű, de Párisban élt s működése révén inkább franciának számítandó. Kiváló zeneköltő, Haydn és Beethoven nagy elismerésével dicsekedhetett. A reneszánsz értékes zenei hagyományából táplálkozó olaszos egyházzenei és szimfónikus zenének a XIX. században egyik legjelentősebb képviselője. Minden műfajban dolgozott. Műveinek sokasága szinte áttekinthetetlen. Szimfónikus alkotásai közül nyitányai ma is életteljesek. Ezek között egyik legértékesebb az *Anacreon-nyitány*, 1803-ban készült.

CHOPIN*:

ZONGORAVERSENY

Chopin, a halhatatlan lengyel mester, a zongora legnagyobb költője, két zongoraversenyt írt. A zeneesztétikusok többre tartják az *f-moll*-t, de *Chopin* maga mindig az *é-moll*-nak adta az elsőséget. Ezt a művet a zongora legnagyobb poétája önmagának írta. 1830-ban, 21 éves korában komponálta. Témáinak nemessége, kidolgozásának áttetszősége, de főként újszerű zongoratechnikája révén ez a versenymű a zongorairodalom egyik legjelentősebb alkotása.

Három tételből áll. Az első: csupa szín és virtuóztatás;

* Chopin életrajzát lásd a «Zenekönyv, Arcképek — életrajzok» kötet (sorozat II. kötet) 179. oldal.

a második forrón epedő Románc. Azt mondják, hogy Gladkovszka Konstanciához írta. A mű bemutatásakor Gladkovszkának szerepelnie kellett a műsoron, hogy a mester ő előtt, szíve akkori bálványa jelenlétében játsz hassa el a tételt.

A harmadik tétel két témájú Rondo. Lázasan gyors menetű, szellemes, élénk. A versenyműre jellemző, hogy fő témái és mellék témái jellegben nem ütnék el egymástól. Behízlgő, testvér szellemű dallamok (kantilénák). A versenymű zenekari része nem emelkedik szimfónikus magaslatra a zongorával szemben, a zongora helyenkint sem olvad bele a zenekarba, hanem mindig felette lebeg, dominál. Remekmű!

A zongoraversenyt Chopin első párisi hangversenyén, 1830 október 11-én, mutatta be.

Csajkovszkij

rú
sé
ha
B
se

le
el
n
ru
v
v
e
d
v
é
a

i
t
a
h
l
t
o
t

Csajkovszkij Péter Iljics (1840—1893) a legnépszerűbb a nagy orosz zeneköltők közt. A magyar közönség előtt is. Műveinek nagyrésze állandóan megtalálható műsorainkon. Egy időben valóságos divatja volt Budapesten és jelentősebb műveinek vonzóereje ma sem szűnt meg.

Csajkovszkij az utóromantikus zeneköltők egyik legnagyobb szimfónikusa. Leleménye, brutális ereje s ellentétként: francia finomsága és lírai véralkata a legnagyobb poéták közé emeli őt. Fajisága, ősi orosz boruja és bánata a legszebb szláv melódiákat énekelteni vele. Sokszor monumentális, de az olcsó hatásokat sem veti meg. Az orosz zenei lélek nyugateurópai lantosa, vad és robusztus, de előkelő is tud lenni. Szuggesztív ereje lenyűgöző. A misztikus, fájdalmas melódiáktól dühörgő orosz föld szántóvetője, aki az ekevasával felvágott barázdából felpárázó muzsikát hallgatja, utánaénekeli, formálja s nyugateurópai köntösben beleönti a zeneirodalom széles folyamába.

Csajkovszkij nem nőtt fel zenei légkörben. Nem is gondolt arra, hogy zenei pályára lépjen. Hiányos oktatást kapott. Vagy három évig tanult zongorázni, de aztán abbahagyta, mert mestere szerint nem volt tehetséges. Tizenkilenc éves korában állami hivatalnok lett. Döntő befolyású volt életére Apuchin költővel kötött ismeretsége, aki őt zenei lángésznek tartotta s addig ösztönözte, míg beiratkozott a pétervári konzervatóriumba, ahol tanulmányait Zarembo és Rubinstein Antal vezetése alatt feltűnő sikerrel két év alatt elvé-

gezte. Innen Rubinstein Miklós, a moszkvai konzervatórium igazgatója, a zeneelmélet tanszékére hívta meg tanárnak. Ebben az állásban tizenegy évig működött. Híres tanítványa volt Tanejew Szergej.

Csajkovszkij bohémtermészetű, az étellel nem sokat törődő ember volt. Házassága szerencsétlen. Felelőségével csak pár hétig élt. A gondviselés egy asszony képében jött segítségére s ennek a finomlelkű asszonynak köszönheti a zenetörténet, hogy az orosz mester annyi kincsel gazdagíthatta. Meck asszony évi hatezer rubelt biztosított Csajkovszkijnak, hogy nyugodtan élhessen zeneköltői munkásságának. Meck asszony és Csajkovszkij alig is ismerte egymást. Levélileg érintkeztek. A mester jóltevőjét állandóan a «legjobb barátjának» nevezi.

Csajkovszkij harminchét éves korában ott hagyta a tanári katedrát, attól kezdve tisztán a zeneszerzésnek élt, felváltva Olaszországban, Svájcban és hazájában. Sok kitüntetésben volt része. Nagy tekintélynek örvendett. A cambridgei egyetem díszdoktorává választotta.

Írt 7 szimfóniát, 4 szimfónikus költeményt, 6 szvitet, vonós szerenádöt, fantáziákat, Hamlethez kísérezet, olasz capricciót, 1 triót, 1 vonós-sextettet, 3 zongoraversenyt, 1 hegedűversenyt, számos zongoradarabot, kórusokat, duetteket, dalokat, hegedűdarabokat, egyházi zenét, 3 balettet és 10 operát, melyek közül az «Anyegin Eugén» Operaházunkban is színre került.

IV. SZIMFÓNIA

Csajkovszkij hét nagyszabású szimfóniája közül a negyediket a benne előforduló orosz népies dallamokért «Orosz szimfónia»-nak nevezik. 1877-ben készült. Első előadása az 1878-as párisi világkiállítás orosz hangversenyén volt.

A szimfónia négy tételből áll. Az elsőnek sötét, reménytelen hangulatából szinte halljuk Csajkovszkij szavait: «Ide-odahánynak a sors hullámai, míg a tenger el nem nyel.» A tétel a sors erejét és hatalmát érzékelteti. Félelmetes erejű főtemája mellett melléktemája: «boldog álom vágyott ábrándja». A sors azonban elűzi az álmokképeket s a küzködő embert reménytelenségben hagyja.

A második tétel a küzdelmes, szenvedélyes, bonyolult elsőnek ellentéte. Közvetlen, egyszerű, meleg muzsika. Melankólikus visszaemlékezés az ifjúságra.

A harmadik tétel zeneirodalmi különlegesség. «Pizzicato», vagyis pengetve játsza a vonószemekar. Mintha egy óriási gitár szólna. Csajkovszkij a hangszereket három csoportra osztja: fafúvókra, rézfúvókra és pengető vonósokra. Ezek a csoportok külön-külön működnek, váltakozva felelgetnek egymásnak s csak a tétel végén egyesülnek. A szimfóniának ez a része nem más, mint zseniális Scherzo.

A negyedik tétel kirobbanó jókedv és féktelenség. «Azt hiszed, hogy az egész világ komor és szomorú? Van még öröm, — örülj a mások boldogságának» — mondja Csajkovszkij és elvezet az orosz nép közé. «Miként a kötőfékről elszabadult pusztai csikó vadul száguld végig a végtelen rónaságon, úgy hat az emberre ez a zabolátlan, őserejű tétel. Az egész nem más, mint szimfónikusan feldolgozott orosz táncjelenet.»

V. SZIMFÓNIA

Csajkovszkij-t nemzete «Orosz Beethoven»-nek nevezte. Szimfóniái közül legnépszerűbb a hatodik, az úgynevezett «*Pathétique*», de legértékesebb az

Ötödik szimfónia, melyben a formai tökéletesség és a mély tartalom eszményi egyensúlyban van. 1838 nyarán készült. Első előadása ugyanazon év őszén volt Szentpétervárott, a szerző vezényletével.

A szimfónia négy tételből áll, melyek közül különösen az első és a negyedik gazdag orosz népies motívumokban.

Az első tétel lassú menetű, borongós hangulatú bevezetéssel kezdődik, melyre rákapcsolódik a gyors mozgású, tulajdonképpen tétel, szonátaformában.

A második tétel templomi áhitatban úszó, lassú.

A harmadik tétel előkelő, finom francia keringő s a

negyedik féktelen győzelmi mámorban tobzódó Finálé.

A szimfónia budapesti első előadása 1896-ban volt. A magyar származású világhírű karmester, Richter János vezényelte.

VI. SZIMFÓNIA

(«*Pathétique*»)

A zeneköltőnek ez a szimfóniája a hattyúdala. Kevéssel halála előtt, 1893-ban fejezte be és csak halála után került előadásra. «Patetikus szimfóniá»-nak nevezik, Beethoven «Eroica»-szimfóniájához közelálló eszmei tartalma, szenvedélyessége és izzó hangszínei révén.

Négy tételének egymásutánja: a megrendítően drámai első tétel;

a boldogságtól sugárzó, játszi, szerelmes hangulatú második tétel (Gracioso);

az indulószerű, diadalmas, elementáris harmadik tétel s végül

a kimondhatatlan fájdalomban zokogó zárótétel.

A szimfónia eszmei menete önkéntelenül is felkelti a hallgatóban azt az érzést, hogy az általánosító patétikus jelző mellett bizonyos programot zenésített meg a költő. Az egész szimfónia nem más, mint a boldogságot kereső ember küzdelme. Beethoven legnagyobb alkotásainak is ez az alapeszméje.

ROMEO ÉS JULIA-NYITÁNY

A *Romeo és Julia* nyitány *Csajkovszkij*-nak időrendben első jelentős szimfónikus alkotása. Huszonkilenc éves korában, 1869-ben írta. Shakespeare fenséges tragédiájának szellemében készült.

Két gondolat vonul rajta végig, az egyik a Capulet- és Montague-család viszálykodását, a másik *Romeo és Julia* halálos szerelmét érzékíti.

Lassú, sötétszínű témák érdekes harmóniai fűzésével kezdődik, mire az *Allegro giusto* szonátaformában tartott témaköre következik. Ez a két család közti viszályt festi. A melléktéma a szerelem zenéje, *Csajkovszkij* legmelegebb vallomása. A feldolgozási rész a családi harc hevét mutatja, majd a visszatérés után széles záró rész következik a csodálatos melléktéma felhasználásával. A végső akkordok tragikus erővel zárják le a nyitányt.

«1812»-NYITÁNY

Ez a mű iskolapéldája a programzenének. Programja: a címe «1812». Ez az év az oroszországi francia invázió esztendeje. Napoleonék a hó, hideg, éhség, nélkülözés elől, mint vert sereg vonultak ki Oroszországból.

Hogy érzékíti meg ezt a zeneszerző? Az orosz himnusz halk és mindig erősödő melódiájával festi az orosz környezetet, Oroszország erejét. De egyszerre a Marseillaise messziről jövő, tört, kezdő frázisai zavarják meg a himnuszt. Egyre erősödnek a francia induló ütemei. Ez Oroszország megtámadását jelenti. Iszonyú tusakodás kezdődik a Marseillaise és az orosz himnusz között. Folyik a harc. Puskák, ágyúk robaja, rohamok, lódobogás, jajok, nyögések töltik be a csatateret. Moszkva ég, rémesen konganak a harangok. A franciák mintha győznének. Az orosz néphimnusz csaknem teljesen elhalkul, vagy csak töredékeiben nyögdécsel. De egyszerre mégis életre kap, egyre erősödik. A franciák visszavonulnak, a Marseillaisenak egy üteme sem hallatszik már. A folyton erősödő orosz néphimnusz teljes zenekari pompájával, tehát Oroszország győzelmével végződik a programzene-költemény.

ZONGORAVERSENY

A leghatásosabb és a legköltőibb zongoraversenyek egyike.

Csajkovszkij 1874—75 telén írta s nagy kortársának, Rubinstein Antalnak, akarta ajánlani. A

versenymű a zongoraművész tetszését nem nyerte meg s így a szerző Rubinstein nevét az ajánlásan kitörölte. Egy másik híres zongoravirtuóznak, Hans von Bülownak, ajánlotta. Bülow el volt tőle ragadtatva. Először Bostonban adta elő rendkívüli sikerrel. Rövid idő alatt olyan népszerűséget talán egyetlen versenymű sem ért el, mint ez. Rubinstein is csakhamar megváltoztatta róla véleményét s az 1878-iki párisi kiállítás egyik orosz hangversenyén előadta. Rendkívüli sikere volt. Csajkovszkij erre Rubinstein iránti hálából 1889-ben átdolgozta a művet. Nálunk Sauer mutatta be s azóta a virtuózok egész sora vette fel műsorába.

A *b-moll zongoraverseny* három részből áll, mint a koncertek általában. Az első (Andante non troppo e molto maestoso) szélesen ömlő, hősi színezetű témával kezdődik, mely körülbelül száz ütemen át ragyogtatja hatalmas akkordjaival és futamaival a zongorát, míg eljut az Allegro con spirito kicsapongóan jókedvű, hamisítatlan orosz főtémájához. A tétel a ki-dolgozási rész után, az expozíció ismétlésével s hatalmas zongorakadenciával végződik.

A második tétel (Andante semplice) szintiszta líra. Meleg, orosz melódiák szerelmi dala.

A harmadik tétel, a finale (Allegro con fuoco), szabályszerű rondo. Jellegzetes, sodró orosz táncmotivummal kezdődik, majd egy dalformában tartott közép-rész következik oktávákban alkalmazott hegedűk nagyszerű hanghatásával s a rondo száguldó főtémájának csillogásával végződik a lebilincselő versenymű. A zongorakoncert a faji orosz művészet maradandó alkotása.

ROKOKÓ-VALTOZATOK

Gordonkára zenekísérettel készült. A téma előkelő, grációzus kétszakaszos dalforma. Rövid zenekari bevezetés után a gordonkán hangzik fel, majd zenekari közjáték után nyolc, nagy technikai készséget kívánó, briliáns gordonka-változat következik. Egyik szebb és ötletesebb, mint a másik.

A modern zene első nagy úttörője s legjelentősebb oszlopa. Wagner óta a legeredetibbet és legújabbat ő adta a zeneművészetnek. Nincs ugyan határ a művészi fejlődésben, mindig újabb és újabb kísérletek kerülnek felszínre s olykor éppen a szélsőségek adnak friss ideákat, — de úgy látszott, hogy Wagner után bizonyos kimerültségben vesztegel a zeneművészet, amikor Debussy zenei impresszionista rendszerével új, komoly értékeket hozott.

A zenei műformák már a romantikusoknál elvesztették elvi jelentőségüket, amennyiben szétestek és az apró kis műformarészeknek jutott a főszerep. Amint ez az irányzat tért hódított s a modern élet lázas, gyors tevékenységével átítatódott, odavezetett, hogy az emberi kedélyhangulat pillanatnyi változásait is meg akarja rögzíteni csakúgy, mint a természetben a fény és árny rendkívül finom színfoltjai pillanatnyilag váltakoznak. Egy ilyen pillanat hangulatképének zenei megrögzítése, vagy egy hirtelen felbukkanó gondolatnak zenei megérzékítése: a zenei impresszionizmus. A zene azonban ellensége az ilyen szervetlen összefüggésnek. Felhasználta tehát a technikai készültségnek minden fegyverét, hogy az olykor csekély tartalmi értéket földjék a raffinált külső hatások. A hangszerek színeiben való tobzódás s a különféle ritmusképletek és bonyolult akkord-kombinációk váltak erre hatásos eszközökké. A tonalitás, mely a régebbi zeneművészetnek egyik szerkezeti kelléke volt, ezzel természetesen csaknem teljesen megszűnik s helyébe

egymástól független hangzattömegek sorakoznak és adják a színfoltos, mintegy festészeti hatást. Nem egyetlen hang ellenében születik meg egy másik, hanem egy akkord lesz egy másikkal szemben ellenpont. Az impresszionista zene szívesen használ kevésbé szokásos ritmusalakokat s primitív, exotikus, vagy régi, középkori hangsorokat. Egy kis zenei ékítés már önmagában elég ahhoz, hogy valamelyes impressziót vagy lelki állapotot eléénk tárjon. A klasszikusok nagyvonalúsága, szigorú formái nincsenek sehol. A zenei impresszionizmus anyaga: apró-cseprő gondolatok és érzések vázolása és boncolgatása.

Legtöbbször a természettől nyeri impresszióit Debussy pompázó zenekara. Az éjszaka csöndjének és sóhajtásainak nagy póétája ez az érzékeny, misztikus lelkű francia. Szinte látjuk az éjszakáról rajzolt zeneképeiben a fantasztikus éjszakai felhők kavargását, titokzatos tónusváltozásait s halljuk a szirének meszesi danáját.

Ilyen programzenei alapon álló festői témákat vetett kótára Debussy. S nemcsak nagy zenekarra írott műveiben, hanem zongorán és kamarazenében is szárnyaló-lelkű költő. Zenekarból új színeket kikeverni még mindig lehet, de zongorán ma újat mondani és újszerűen, — rendkívüli. Zongorapoémáit pedig finom szíve legszebb gyöngyeinek tarthatjuk. Milyen feledhetetlen koncertünk volt, mikor közel harminc évvel ezelőtt Budapesten a zongorához ült és sajátos nyelven ő maga beszélt hozzánk.

Debussy Claude korunknak talán legnagyobb értékű zeneszerzője, de *mindenesetre legnagyobb értékű zeneköltője volt*. Aránylag keveset írt. Legnagyobb műve a Maeterlinck színművéből készült «Pelleas és Melisande» című operája s a tízszoros «Lenhajú leány» vagy «Csolnokon» című zeneképe egyaránt és egészen mutatják zseniális lelkének nagyságát.

A modern zene vele kezdődik s a ma zeneszerzője nem tud Debussy-harmónizálások nélkül dolgozni, ha

nem akarja, hogy maradinak tartsák. Nagy küzdéseken és sikertelenségeken ment keresztül. Eleinte kifütyülték. De rendületlenül bízott önmagában. Később honfitársai (Ravel, Dukas, Charpentier és Leroux) hódoltak neki s mesterüknek vallották, ma az egész világ tele van Debussy-epigonokkal. Meleg, bensőséges és ezerféle hangszíne örök festék, lemoshatatlan bélyeg a zene további útján. Költészete a póri őszirózsából pompázóan modern krizantémma nemesített új, káprázatos növény. Szelídkék, rózsaszínű, lilaszirmú, erőspiros, gyöngyházzsínű s tüzes-fényű fantasztikus virág, mely a modern zene nagy kertjében mindig virítani, pompázni fog.

*

Párisban, ötvenhat éves korában, 1918 március 26-án halt meg.

A TENGER

Debussy Claude, a kiváló francia zeneköltő, megkapó költeményt írt zenekarra a tengerről. Nem a mérhetetlen víztömeg misztikuma érdekelte a szerzőt, hanem inkább a sziklákhöz verődő egyes hullámok loccsanásainak ritmikus beszéde s a vízfelületen preczelő napsugár vakító játéka.

A nagyszabású szimfónikus költemény három szakaszra oszlik. Minden szakasz címe egyúttal a megfelelő rész programja. Az első rész címe: *«Hajnaltól délig a tengeren»*; a II. részé: *«Hullámok játéka»*; a harmadiké: *«A szél és a tenger párbeszéde.»*

A tenger a hajnal pirkadásának festésével kezdődik. A sejtelmes hangzatokból mind mozgalmasabb élet bomladozik ki, a zene fokozatosan erősödve színesebbé válik, míg végül rövid, halk rész után, mint-

egy a felhők közül előtörve, a déli nap meleg fénye diadalmasan ragyogja be a végtelen vizet.

A második részben a hullámjáték csaknem szemlélhető. Az egyre zordabb hangú tenger, mint lekötözött szörnyeteg, eltépi láncát s szinte látjuk, amint a védtelen partokra zúdul és korbácsolja a sziklákat. A hárfák szűkített kvintmenetei, glisszandói fel-le, egymást keresztező futkosásai rajzolják meg a félelmetesen nagyszerű képet. A tenger lecsendesedő, kimerült, fáradt mozgását halk hárfamenetek diszítik, mintha a víz szelíd loccsanása símogatná a békés partokat.

A harmadik részben az elemek beszélgetnek. A szél és a tenger. Süvít, nyög és zúg a szél a kromatikus menetekben. A természet titkainak döbbenetes megnyilatkozását érezzük.

EGY FAUN DÉLUTANJA

Egy faun délutánja című szimfónikus zeneképe megírására Mallarmé, francia költő hasonló című verse ösztönözte Debussyt. Zenéje nem követi szigorúan a költeményt. Annak csupán reá gyakorolt hatását akarta zenéjével visszaadni. Mallarmé eklogájának soraiból s Debussy vezérkönyvéből a szimfónikus költemény meséjét így lehetne elmondani:

Egy nyári délután buja virágzású kertben, földszagú párák s kábító illatok levegőjében alszik a faun. Lenge ruhájú, csodaszép nők zörrentik meg a lombokat. Könnyű táncba kezdenek a tűzpiros tulipánok

és halavány szegfűk közt. A faun felneszel, a leányok incselkednek vele, a faun el akarja valamelyiket fogni, de a leányok fürgébbek, eltűnnek s mire a faun az álomszerű játékból kijózanul, csak egy elhullajtott halványkék fátyol marad a kezében. Zokogó csókokkal borítja — a megcsúfolt faun.

Elfojtott, halk zene az egész, csupa pianisszimó, amelyben pánsíp zenél, nádas susog, táncoló nimfa lebben. Új ötletek, meglepő harmóniák, finom, különös hangulatok.

Egy faun délutánjára-t 1892-ben játszották először.

NOCTURNES

Debussy Claude 1899-ben három zenekari darabot írt *Nocturnes* címen. Egyik első példája az impresszionisztikus dolgozási módnak. A három zenekari darab közül kettőt hallottunk, a *Felhők*-et (eredeti címén *Nuages*) és az *Unnepek*-et (franciául *Fêtes*).

A *Felhők* zenéje apró, erőtlen dallam-foszlányokból, rezgő, csillámló, szelíd színű hangszerhatásokból áll. Rendkívül finom hangzás, elmosódott, bizonytalan zengés. A napfényben fürdő könnyű, karcsú bárányszerű felhők vonulása.

Az *Unnepek* című zenekép élesebb vonalú, mozgalmas, erősen ritmikus. Emelkedett, ünnepies hangulatot árasztó zenekari festmény. Míg a *Felhők* zenei formáját alig lehet meghatározni, addig az *Unnepek* formái szempontból szabályszerű háromszakaszos dalformát mutat.

IBÉRIA

Debussy munkái közt egyik legjelentősebb az Ibéria című zenekari szvit. A zeneköltő spanyolországi benyomásainak naplója.

Az első tételben Debussy a spanyol utca színes forgatagát festi, a másodikban a mór éjszakák szerelmes hangulatát érzékelteti, a harmadikban egy ünnepnap reggelének boldog vídlámságát fogta zenére.

TÁNCOK

Debussy hárfára és vonószenekarra írt művét alkotó erejének teljében, 1904-ben komponálta. Lyon Gustave hárfaművésznek ajánlotta.

Két részből áll. Az első: *Szent tánc*, a második: *Profán tánc*. A vonósnégyes-együttes egyházas jellegű korálszerű bevezetése után csendül meg a hárfá. A tétel folyamán szinte versenyműszerűen váltakozva, hol a hárfát kísérik a vonósok, hol a vonósok dallamát támasztja alá a hárfá széles akkordjaival. A tétel közepén élénkebb ütemben a hárfá ragadja magához a vezető szerepet. A *Szent tánc* tétel a bevezetés egyházas jellegű pianisszimójával fejeződik be.

A *Profán tánc* című második tétel nem más, mint szikrázóan szellemes, modern keringő.

(Vajda M. Pál felvetele.)

Dohnányi

ba
ma
go
ny
to
sa
kv

Ti
Bé
mo
be
zo
le
ke
tű
ny
jé
ak
Be
pe
ve
Be
lu
ér
ah
do
ha

Zeneköltő, zongoraművész és karmester. Pozsonyban, 1877 július 27-én született. Hároméves korában már feltűnő fogékonyságot árult el a zene iránt. Zongorázni s egy darabig hegedülni édesapja — pozsonyi középiskolai tanár, kiváló muzsikussal — tanította. Kilencéves korában lépett fel először nyilvánosan, iskolai hangversenyen. Mozart g-moll zongorakvartettjének zongoraszólamát játszotta.

Korán kiütközött belőle a zeneszerzői ősvéna. Tizenötéves korában *fisz-moll zongorakvartett*-jét Bécsben nagy sikerrel mutatták be. A zongoraszólamot a szerző, a fiatal gimnázista, játszotta. 1894-ben került fel a budapesti Zeneakadémiára, ahol a zongorában Thoman István s a zeneszerzésben Koessler János volt a mestere, de már olyan készséggel került hozzájuk, hogy a növendékek közül gyorsan kiűnt. 1895-ben egyik zeneakadémiai vizsgálhangversenyen azóta világhírűvé vált *c-moll zongora-kvintett*-jével feltűnő sikert aratott. 1897-ben végezte a Zeneakadémiát, ahonnan első nagyobb külföldi koncertjére Berlinbe ment. Ugyanebben az évben visszatért Budapestre, ahol akkor a filharmónikusokat Richter János vezényelte. Egy ilyen hangversenyen (november 17-én) Beethoven *G-dur zongoraversenyé*-nek átgondolt, stílusos előadásával nagy sikert aratott. Richter annyira értékelte őt, hogy a következő év elején elvitte Bécsbe, ahol a filharmónikusokkal játszott, azután pedig Londonba, ahol Richter saját zenekarával évente több hangversenyt adott. Az 1899—1900-as szezonban Doh-

nányi Angliában két hónap alatt harminckét hangversenyen szerepelt, Skótszágban és Írországban is hangversenyezett. Ugyancsak ebben az évben Amerika nagyobb városaiban tizenöt hangversenyt tartott. A következő évben is Amerikában maradt. Erre az időre esik *c-moll zongorakoncertjé*-nek bemutatása, mellyel megnyerte a bécsi Bösendorfer-díjat. Egy évre rá megírja *d-moll szimfóniáját*, melyet Richter Manchesterben mutatott be. Bejárta azután Norvégiát, Skandináviát, később ismételtén több éven át Amerika nagy részét, játszik Pétervárott, Párisban s Olaszországban. Sikerei folytán neve úgy nőtt, hogy 1905-ben a berlini zenefőiskolára meghívták tanárnak.

A háborús körülmények folytán Dohnányi Berlinből 1916 őszén visszatért Magyarországra s a budapesti Zeneművészeti Főiskolán a zongoratanészak tanára lett. Rendkívüli zenei tekintélye folytán elérte, hogy 1919-ben, — bár rövid időre, — a Zeneakadémia igazgatója. Ugyanebben az évben a Budapesti Filharmoniai Társaság elnökkarnagyává választották meg. Ezt a pozícióját ma is osztatlan elismerés mellett tölti be, világhírt szerezve a magyar filharmoníának. Ezenfelül 1928 óta ismét tanít a Zeneművészeti Főiskolán, ahol igazgatói címmel a zongora és a zeneszerzés-művészképző vezetője. A kormány 1934-ben a m. kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola főigazgatójává nevezte ki. Ő ma a magyar zeneélet irányítója és vezetője. Számos kitüntetés tulajdonosa. A szegedi egyetem díszdoktora, m. kir. kormányfőtanácsos, Debrecen város díszpolgára. Hetedik éve a magyar rádió főzeneigazgatója.

A 19. század nemzeti hagyományainak legművészebb megőrzője, főleg a szimfonikus zenében: Dohnányi Ernő. A századvég lelkes magyar lendületének idején született. A zeneirodalom és művészet teljes ismeretével vértvezve lépett elő s a verbunkos zenei hagyományok levegőjében, Erkel, Liszt és Mosonyi útján haladt előre. Lelkében a brahmsi romantika sze-

retete s a klasszikus zenei formák tisztelete, — de gondolkozásában és érzéseiben: nemzeti és magyar. Évszázados zenei fejlődésünk legnagyobb mai költője ő, kinek kiegyensúlyozott műveiben a magyar faji zene legértékesebb alkotásait bírjuk. A 20. század első éveiben írt *d-moll szimfóniá*-ja határkőként áll a verbunkos kor leáldozó szépségei és az önmagából újraéledő modern magyar zeneművészet találkozásánál. Dohnányi annyira faji zeneköltő, mint amennyire cseh Smetana, vagy Dvorzak, amennyire német Brahms, amennyire finn Sibelius, amennyire orosz Csajkovszkij, amennyire norvég Grieg, vagy amennyire olasz Rossini, Verdi, vagy Puccini. Dohnányi Nyugateurópa felé néz, míg a legújabb magyar zene inkább kelet felé fordul. Ezért esnek közelebb Dohnányi alkotásai a zeneművészet eddigi eredményeihez. Dohnányi magyar stílusösszefoglaló és gazdag művészeti forrás, mely a legújabb magyar zene folyamát táplálja. *Fisz-moll zenekari szvitje*, magyar témára írt *Zongoravariációi*, *A vajda tornya* című operája, *Unnepi nyitány*-a és főleg *Ruralia hungarica* című zenekari szvitje s *Szegedi ünnepi misé*-je fellegrárok magasságából világítja meg a magyar zenei fejlődés útját. Ezek az alkotások nem átmeneti hidak, hanem gránitsziklák, melyek nem törpülhetnek bármerre is kanyarog a jövő.

Dohnányi művészete a verbunkos zene mélygyökerű fájának tetőző lombkoronája s a legújabb magyar zenei törekvések iránymutatója. Nem minden Dohnányi alkotásból ütköznek ki faji jellegzetességek, de a legtöbben megtalálható a magyar gondolkozásmód logikussága, a magyar érzésvilág romantikus bénsőségessége, meleg, szemérmes lírája, álmodozó búsongása, a bölcs magyar humor tréfázó kedve s a hatalmas magyar erő lendülete.

*

Dohnányi Ernő, a zeneköltő: modern neoromantikus. A zeneművészet örökérvényű igazságait és ha-

gyományait tiszteli. Művei felemelnek, megnyugtатnak és gyönyörködtetnek. A finomság, ízlés és gondosság mindeniket jellemzi. Az érzések, érzelmek és hangulatok pregnás hatalma egyikből-másikból talán hiányzik, de valami magasrendű előkelőség mindenikre nemes művészeti patinát rak. Dohnányi legsajátosabb tulajdonsága, hogy a lelkét igyekszik elburkolni. Talán ilyen rokonlelkűség miatt szereti Brahmsot, aki rá, mint zeneszerző, nagy hatással volt. A legnagyobbak közül Mozart, Haydn, Beethoven, Schubert és Schumann áll legközelebb lelkéhez.

*

Dohnányiról nem könnyű megállapítani, hogy a zongoraművészt, vagy a zeneszerzőt tartja-e többre önmagában. Mi, mint zongoraművészt, ma egyedülvalónak ismerjük. Legízlésesebb és legbensőségebb zongoraművésze a világnak s ha azt mondjuk, hogy a legnagyobb Beethoven-játszó, kivételes nagyságára rámutattunk.

L'art pour l'art szereti a hangszerét s míg mások a zongora segítségével tolmácsolják és magyarázzák a művet, addig Dohnányi újrakölti a zongora számára. Mindig kegyelettel és áhítattal ül hangszeréhez és sohasem zongorázik, hanem — muzsikál.

*

Dohnányi mint kamarazenesz: páratlan! Eszményi tökéletességű! Lelki berendezkedése, ópusz-tisztelete és stílus-érzéke predesztinálja erre.

*

Mint karmester: nagy gyakorlattal rendelkező, költői lelkű zenekari vezér. Nem csupán pedagógiai, hanem művészeti értelemben is. Ügyesebbek, hatá-

sosabbak, szuggesztívebbek akadnak, — de művészibb aligha. A felfogása mindig érdekel, nem a külsőségeket, hanem a zeneköltő lelkét keresi. Sohasem állítja önmagát a mű és zenekar közé, hanem mindig a művet juttatja érvényre.

*

Dohnányinak 50 kiadott műve van, melyek közül 37 mű ópusz-számot visel. Jelentősebb alkotásai az említettekén kívül: *Pierette fátyola* pantomímia, *Simona néni* opera, *A tenor vígopera*, *A szent fáklya* balett, *Zongorakonzert, I—III. Donósnégyes, II. Zongora-kvintett, Gordonka-verseny, Zongora-hegedű szonáta, Zongora-gordonka szonáta, Fúvos szextett, Négy zongorarapszódia, Hegedűverseny, Szimfónikus percek* zenekarra, számos zongoradarab és dal.

SZEVEDI MISE

Ez a mise annak a pályázatnak az eredménye, melyet gróf Klebelsberg Kunó, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter 10.000 pengős pályadíjjal 1929 őszén tűzött ki a szegedi Fogadalmi-templom felszentelési ünnepélyére. Ilyen nagyarányú zeneművészeti pályázat még nem volt a magyar zeneéletben. Figyelemreméltó művek egész sorával gazdagodott általa egyházzenei irodalmunk. Dohnányi miséje a bírálóbizottság egyhangú javaslatára az első díjat nyerte el.

Dohnányinak régi vágya volt, hogy sokoldalú művészetét a zeneirodalom legtisztultabb műfajával: misével koronázza. Puritán lelke valósággal predesztinálja őt arra, hogy a mise elvont, letompított formáiban művészete csúcspontjának eszközeivel nyilatkozzék meg.

Pályadíjnyertes miséjével 1930 elején kezdett foglalkozni s május 9-én fejezte be. Ügyszólván három hónap alatt készült el vele. Csodálatraméltó munkabírás, mely a lélek ösztönzőereje teljességének tüzevel magyarázható. Csak ennyire átszellemült művészi energia hozhatott létre ilyen tökéletes művet, mely mindenha a magyar zeneművészet büszkesége lesz. Értékességben Liszt Ferenc Magyar Koronázási Miséjének testvére s az általános egyházzenei irodalom egyik legjelentősebb alkotása. Szerzőjének mélységes vallásossága, a Hit-be vetett rendíthetetlen bizalma, művészetének rendkívüli gazdagsága és páratlan stílusérzéke emeli ezt a misét a legnagyobb zeneköltők munkái mellé, sőt néhol fölé is, mert liturgikus szempontból: példaadó mintakép.

Dohnányi művét *Szegedi misé*-nek keresztelték el. Maga a szerző ezt a címet írta vezérkönyvére: *Missa in dedicatione Ecclesiae* (Templomszentelési mise). Opuszszáma: 35. Négy szólóénekre, kettős kórusra, zenekarra és orgonára készült. Tíz főrészre oszlik: Introitus, Kyrie, Gloria, Graduale, Credo, Offertorium, Sanctus, Benedictus, Agnus és Communio. A mise állandó és változó részekből áll. Az állandó rész minden misében azonos szövegű. Változó rész az Introitus, Graduale, Offertorium és Communio. Ezek szövege alkalmak szerint más és más. Dohnányi műve a templomszentelési miseszöveg teljességét felöleli. A változó részeket azonban úgy szerkesztette, hogy azok elhagyhatók, a nélkül, hogy az állandó részek eszmei egysége ezáltal szenvedne. Így a mise más változó részekkel más ünnepen is előadható. A szerző az állandó és változó részeket azzal is megkülönböztette, hogy az

állandó részekben az éneken felül zenekart és orgonát alkalmaz, a változó részekben az éneken felül csak orgonát.

A mise a legnagyobb egyházi zeneköltő, Palestrina, műveihez hasonlóan: erősen vokális jellegű. Állandó nyolcszólamú kar énekli, mely a hozzákapcsolódó négy szólóénekekkel több helyen tizenkétszólamúnak mondható. Ez is mutatja Dohnányi tökéletes stílusérzékét, hiszen Beethoven mondta: «Tiszta egyházi zenét csakis énekhangokkal volna szabad előadni, kivéve a Gloriát, vagy más hasonló szövegű részt. Ezért szeretem Palestrinát, de ostobaság őt utánózni a nélkül, hogy az emberben az ő szelleme és vallási szemlélete megvolna.»

A mű egyensúlyozottságában feltűnik, hogy a szerző milyen gonddal s mennyire a természetes lehetőségek szerint bánik az énekhanggal, ami tizenkét szólamnál mesteri feladat. A szólók nem uralkodnak, legtöbbször beleolvadnak a nyolcszólamú karba. Tisztán zenekari rész alig néhány ütem s a szöveg értelmének zenésítése annyira logikus, hogy azonos szavakra az egész misén végig azonos zenét használ, mert úgy gondolta, hogy ha egy szó zenei fogalmazását megtalálta, annak ismételtetésével egységesebbé válik munkája. Az egész mű tökéletes fordítása zenei nyelvre a mise liturgikus szövegének.

Dohnányi miséje az Egyházzenei Codex (X. Pius: Motu Proprio) követelménye szerint: «tartalmában szent, formájában művészi, hatásában általános és vallási áhítat keltésére alkalmas».

Beethoven írta: «Semmi se magasztosabb, mint a többi embernél közelebb jutni Istenhez és innen árasz-

tani az Istenség sugarait az emberiségre.» Dohnányi *Missa in dedicatione Ecclesiae* miséjével ezt a magaslato t elérte.

A mise bemutatója országgraszoló ünnepe lyek fényes keretében 1930 október 25-én volt, Szegeden. Nevezetes zeneművészeti dátum.

SZIMFÓNIA

Dohnányi d-moll szimfóniájának már zenetörténeti távlata van. Ez az első nagyszabású szimfónia, melynek alkotója magyarul gondolkozott. Ez a mű az Erkel—Liszt-féle stilizált verbunkos zene mélygyökerű fájának tetőző lombkoronája s az új magyar törekvések iránymutatója.

1900 nyarán készült. A szerző akkor még csak huszonhárom éves volt. 1900—1901 telén került sor a hangszerezésre. Először Manchesterben mutatták be, 1902 januárjában. Richter János vezényelte. Richter ebben az időben Angliában sorozatos hangversenyeket adott és Dohnányi, a fiatal zongoraművész, ezeken a koncerteken rendkívüli sikereket aratott. De közben állandóan komponált, mert Dohnányi életében kis gyermekkorától nem volt olyan időszak, melyben abbahagyta volna az alkotó munkát. Mikor a szimfónia kész volt, Richter kezébe került. Azonnal keresztvíz alá tartotta. A siker emlékezetes. A világhírnek induló zongoraművészt egyszerre a legjelentősebb szerzők közé emelte. Kerner István, filharmóniánk akkori elnök-karnagya, sietett meghívni a fiatal zeneköltőt, hogy művét a magyar közönségnek ő maga vezé-

nyelje el. Ez a nevezetes filharmóniai hangverseny 1903 január 7-én volt a Vigadó nagytermében. Azóta a szimfóniát a világ minden jelentős zenekara műsoron tartja.

A mű a 9-es ópuszszámot viseli. Öt tételből áll.

Az első tétel fődallam, vagyis főtéma-csoportját a kürt és trombita nyitja meg magyaros ízű, dallamos témával, melyre a hegedűk felelnek. Az egész tétel annyira különleges szerkezetű szonáta-építmény, hogy ennek mását az egész zeneirodalomban nem találjuk. A tétel menete inkább gyors, szenvedélyes.

A második tétel szelíd hangulatú, lassú magyar hallgató.

A harmadik tétel szonátaformában feldolgozott, magával ragadó Scherzo.

A negyedik tétel felírása: Intermezzo. Az előző tételek főgondolataira való ábrándos visszaemlékezés.

Az utolsó tétel nagyarányú bevezetője után, vonóshangszereken szólal meg egy új dallam, majd ennek öt finoman szőtt változata következik zárófugával. Művészeti bonyodalmaiból nem egyszer gyújtó hatással csendül ki a magyaros hang.

Unnepélyes, ditirambi hangulattal záródik a szimfónia.

RURALIA HUNGARICA

1924 november 17-éről a zenekritikusok és a filharmónikusok között keletkezett, rövid ideig tartó ellentét miatt a magyar sajtóban alig található feljegyzés. Ezen a napon mutatták be a filharmónikusok a Zeneművészeti Főiskola nagytermében *Dohnányi*

Ernő * *Ruralia hungarica* című zenekari szvitjét a szerző vezényletével.

A zeneköltő vezérkönyvére ezt írta: *Ruralia hungarica, öt darab zenekarra, op. 32/b. 1924 okt. 28.* Öttételes zenekari szvit. Júniusban komponálta: eredetileg zongorára. Ilyen formájában hét részből áll, melyből kettőt, mint zenekari feldolgozásra nem eléggé alkalmast, a zenekari formából kihagyott. A zongorakompozíciót 1924 november 27-én tartott hangversenyén játszotta először, miután londoni koncertjén már hódított vele. Jelentősebb magyar zongoraművet évek óta nem hallottunk. De mint zenekari költemény grandiózusabb a zenekari hangszínek sokfélesége folytán.

A *Ruralia hungarica* a faji, magyar muzsikának egyik legszebb és legművészebb alkotása. A magyar nóta csodálatosan színes mezejének örökszép virágcsokra. Rajta rezeg a rétek üde harmata s kicsap belőle a frissen kaszált rendek haldokló virágillata.

Ez a mű mindenkit meglepett. Hát Dohnányi ilyen mélylelkű, faji muzsikus? A *d-moll szimfónia* második tétele, ha ígérte is, de közel húsz évig nem váltotta be ezt a magyar erőt.

Lapozzuk át a vezérkönyvet. Csupa régi magyar nóta. Jórészt a Kodály—Bartók-féle kincses gyűjteményből. Némelyikből csak egy frázis, egy motívum vagy egy periódus és az egész mégis összefonódva, acélos egységben.

Az első tétel (Andante poco moto, rubato, e-moll) egy magyar regős mélabús elbeszélése. A «Cserebogár, sárga cserebogár» dallamát halljuk, melyből testvérképletek szövődnek tovább s a brácsa,

hegedű, majd gordonka szólói lebegnek a finoman szomorkás hangulatú zenekar felett.

A második tétel (*Presto ma non tanto*, g-moll) rondó formában tartott duhaj csárdás, dinamikus színekkel és száz ötlettel. Mintha a falusi vidám mulatságon táncoló legényeknek és leányoknak Dohnányi húzná a talpalávalót. A magyar friss, sokféle ritmusának fénye világlik a hangszerekből. Elementáris hatású.

A harmadik tétel (*Allegro gracioso*, Á-dur) a báj és kellem. Egyszerű gyermekdal. Hímes mezőn játszódozó önfeledt gyermekcsoport naív nótázása... Ispiláng, ispiláng, ispilangi róózza... Lánc, lánc, eszterlánc... Renoire gyermekrajzaiban sincs több finomság. A tétel alig tart három percig. Halk, lassúdó kis kódával végződik, mintha akvarellfestő egy rózsaszínt mosott volna el.

A negyedik tétel (*Adagio non troppo*, f-moll) mély, fekete bánat. Gerince egy régi erdélyi nóta: «Árva vagyok anya nélkül, Mint gerlice párja nélkül». Nemcsak mélységesen szomorú, hanem misztikusan megrázó is. Drámai ereje feszíti a hangszerek fáját.

Az utolsó tétel (*Molto vivace*, C-dur) a «Bolond német így jár táncot» kezdetű őskuruc melódiának nyolc tündöklő változata. Dohnányi a variációs forma legnagyobb mesterei közül való. Aki hallotta egy gyermekdalra írt változatait, elképzelheti, milyen virtuozitással hajlítja, fonja, töri, torzítja és építi a kuruc dallamot.

A szvit elhangzása után melegség ömlik az ember szívére.

A *Ruralia hungarica* faji zeneművészetünk maradandó gyöngye. Olyan mestermű, mely mindig méltóképpen fogja képviselni a magyar zeneművészetet. Azt a zeneművészetet, mely Erkelben és Lisztben gyökerezik s a régi értelemben vett zenei formaművészet megbízható, egyenes ösvényén haladva, a modern zenekari technika újításainak szárnyán repül be az általános zeneművészetbe.

A *Ruralia hungarica*-t a Kisfaludy-Társaság az 1929-ben kiadott «Greguss-jutalom»-mal koszorúzta.

FISZ-MOLL SZVIT

Dohnányi Ernő a *fisz-moll szvitet* harmincéves korában komponálta (1903). Bemutató előadása az 1919 február 28-án tartott filharmóniai hangversenyen volt. Kerner István vezényelte.

Méreteiben is olyan hatalmas mű, hogy csak egy szonátaformában írt tétel kellene az elejére és bátran lehetne szimfóniának nevezni.

Négy tételből áll. Az első (andante con variazioni), leleményesen, szellemesen és csillogó technikával felépített hat változat.

A második pompás humorú Scherzo (allegretto vivace) könnyed témával, áttetsző szerkezettel.

A harmadik meglehangú, széles, dalszerű fő-témájú Románc (andante poco moto). Először a vonósok pengető kísérete mellett az oboán szólal meg, majd a fafúvók és a gordonka felelgetnek egymásnak, míg lassan elhalkulva végződik.

A negyedik tétel, Rondo (allegro vivace). Hatalmas hanghatások forgatagában három témát dolgozott fel a zeneköltő. Bravúros zenekari színek orgiája vonul fel előttünk. Teljes pompájában halljuk a fő-témát, mely egyre halkuló akkordokban vész el, majd felcsendül a szvit első témája s rövid Kóda zárja le a művet.

VALTOZATOK EGY GYERMEKDALRA

A zongorára és nagyzenekarra írt mű *Dohnányi* egyik legértékesebb alkotása. A vezérkönyv élén ez a mottó: «A humor barátjainak öröme, mások bosszúságára». A sokat mondó mottó mellett is tudni kell, hogy a téma, melyet Dohnányi gazdag fantáziával és zsenialitással a legmeglepőbb változatokban formál, ismert francia gyermekdal («Ah, vous diraije, Maman»). Mozart is feldolgozta zongoravariációkban.

Hosszabb zenekari bevezetés után a zongora hozza a témát, mire tizenkét remek változat következik. Ezeket a beethoveni variációk mintájára belső szellemi kapocs fűzi össze. Külön kiemelhető groteszk hangszerelésével a negyedik variáció, az ötödik a zenélőórát utánozza, a hetedik fordulatos keringő, a nyolcadik induló, a tizedik passacaglia, a tizenegyedik korál, a tizenkettedik fugato. A zongora hol egyenrangú tényező a zenekarral, hol alája merül, hol fölébe kerül százféle hanghatással. A zenekari kidolgozás, hangszerelés Strauss Richard magaslátán áll.

Dohnányi műve a finom mosolyú humorista zenekari bravúrja. Halk nevetés, csendes ironia és sokoldalú szellemesség teszi vonzóvá szerzeményét.

SZIMFÓNIKUS PERCEK

Dohnányi lelke zenéjéből merítette *Szimfónikus percek* című öt rövid zenekari képét. Csillogó pillanatok lobbannak ki a nagyzenekarból. Felgyújtják a lélek zenélő paraszát s elröppénésük után, mint villámfényre, elkáprázik a szem.

Az első zenekari miniatűr címe: *Capriccio. Vivacissimo possibile* (igen gyors tempóban, 9/8-os ütemben). Egytémájú zenekari szeszély.

A második rész *Rapszódia. Andante* (lassú tempóban, 4/4-es ütemben). Ez is egytémájú. Magyar hangulat. A közepéig terebélyesedik, emelkedik, aztán lassan elhalkul, elmosódik.

A harmadik rész *Scherzo. Allegro vivace* (élénken gyors tempóban, 3/8 + 2/8 ütemben). Két témájú.

A negyedik rész *Téma con variazioni. Andante poco moto. Egy XVI. századbeli régi dallamra hét kis változat.*

Az ötödik rész: *Rondo. Presto* (nagyon gyors tempóban, 3/4-es ütemben). Stilizált gyorscsárdás. Szintén egytémájú. Nyolc-nyolc ütemenként tizenhatodikban mozog. Futását ráütésszerű rövid epizódok kísélik. A meglepő zenekari színekkel dúsan teleaggatott téma a mű vége felé fokozatosan gyorsul, erősödik.

ZONGORAVERSENY

Dohnányi Ernő Zongoraverseny-ét (é-moll op. 5.) húsz éves korában írta. Kedves hangszerének, a zongorának szívét kereste benne. Úde dallamboldogság árad belőle. Meglepő, hogy ilyen kirobbanó muzsikálás közepette is mennyire meg tudta tartani a fiatal zeneköltő a formai egyensúlyt és arányosságot. Magasrendű zenei kultúra fűzi össze az ütemeket.

A zongoraverseny három tételből áll. Az első tételt a zenekar méltóságosan hömpölygő lassúja vezeti be. A fődallam (főtéma) először a vonósokon és a fafúvókon, majd a zongorán hangzik fel. Aztán jön a témák szonáta forma szerinti, romantikus hangulatú feldolgozása. A zenei gondolatok izgalmas küzdelme után lelassított, fájdalmasan lemondó hangulatú Kódá-val zárul a tétel.

A lassú menetű második tétel változatok keretébe illesztett, szenvedélyes lüktetésű lírai vallomás.

A harmadik tétel igen élénk, szellemes ötletekben gazdag szonáta-forma Kódával. Lelkesülten és színporkázó fényben zárul le a mű.

Dohnányi zongoraversenyét 1897-ben írta a stahrenbergi tó partján. A fiatal Dohnányi D'Albert vezetése alatt fejezte be zongoratanulmányait. Művét D'Albertnek ajánlotta.

Arról is nevezetes a versenymű, hogy megnyerte Bécsben a Bösendorfer-díjat. Ezzel Dohnányi nemcsak, mint zongoraművész, de mint komponista is, az akkori fiatalok élére került.

A Bösendorfer-díjra hetvenöt zongoraverseny pályázott. Ezek közül a bírálók hármát bocsátottak a

közönség szavazása alá. 1899 március 26-án mutatták be Bécsben a műveket s a három közül a közönség nagy többséggel Dohnányi koncertjének ítélte oda a pálmát.

A zongoraversenyt két hónappal előbb, 1899 február 1-én filharmónikusaink Budapesten bemutatták. A szerző zongorázta s a zenekart a magyar származású nagy karmester, Richter János, vezényelte.

DOPPLER FERENC:

«ILKA»-NYITÁNY

Doppler Ferenc bizonyos mértékig magyar zeneszerzőnek számít, mert csaknem harminc évig élt Pesten s nemzeti zenénk hatása alatt több magyar stílusú operát írt.

Lembergben született 1821-ben s 1883-ban, Badenben halt meg. Ő is, öccse: Károly is híres fuvola-művész volt. Nagysikerű európai művészutazások dalmas szereplői. A *Doppler*-testvérek a magyar zeneéletben jelentős szerepet játszottak. A harmincas években kerültek Pestre. *Doppler* Ferenc előbb a pesti német színház első fuvolása volt, majd a Nemzeti Színház zenekarának versenymestere. Később a bécsi konzervatórium fuvolatanára. Több művet írt és átírt fuvolára. Gyászzenét szerzett a «Bánk-bán»-hoz. Nevezetesebb operái: *Benyovszky*, *Két huszár*, *Er-*

zsébet (Erkel Ferenczel és Doppler Károllyal együtt), *Ilka és a huszártoborzó*. Az *Ilka* háromfelvonásos vígopera. Szövegét, melynek tárgya a régebbi magyar huszárélethől vett szerelmi történet, nem tudjuk biztosan, ki írta. Állítólag Johann Adlerstein osztrák librettista. Pesten, a Nemzeti Színházban, 1849 december 29-én mutatták be. Elég szép sikerrel. Később, a hetvenes években, kedvelt műsor-opera volt. Az *Ilka* korának megszokott operazene szellemében készült. Inkább külsőségeiben magyar. Nyitánya kitűnően hangszerelt, tetszetős, népszerű műsorszám.

DUKAS:

A BÜVÉSZINAS

Dukas Paul hírneves francia zeneköltő. A párisi konzervatóriumon a hangszerelés és a zeneszerzés tanára. Hetvennégy éves. Az utolsó tíz év alatt csupán pedagógiai munkásságot fejtett ki. Elvonult, előkelő művészlélek. Egyik művészeti iskolához sem tartozik. Művei mindig érdekesek, választékosak, szellemesek és erős egyéni bélyeget viselnek. Operái, nyitányai, szimfóniája és zongoraművei közül messze kimagaslik *A bűvészinas* című Scherzoja. Az újabbkori programzenének népszerű, híres műve. Goethe hasonló című költeménye nyomán készült. Goethe költeményének tárgyát mondja el zenében.

A bűvész elmegy hazulról s műtermét inasa gondozására bízta. A bűvészinas a gazdájától eltanult va-

rázsíggel titokban felidézi a szellemeket, de elfelejti a varázs-szót s nem tud uralkodni a féktelenkedőkön. A megelevenedett seprű s a bűvész-műhely tárgyai félelmetes kavarodásban táncolnak a megrémült bűvészinas körül. Szerencsére megérkezik a bűvészmeister, kinek parancsára megszűnik a felfordulás.

A Scherzo bevezetésében felsorakoznak a később felhasznált és feldolgozott motívumok. A bűvészinas jellemző dallama (főtémája) állandóan előtérben van. Feltartóztathatatlanul rohannak egymásután a témák és a nagy emelkedést követő szünettől kezdve mind elrendeződnek, meg-megcsillannak, elhalnak. A mű rakétaszerűen, hirtelen szétpattan, befejeződik.

DVORZÁK:

V. SZIMFÓNIA

Dvorzák Antonin művének «*Az új világból*» címet adta, mert újvilági, amerikai dallamokat dolgozott fel benne.

Dvorzák a csehek egyik legnagyobb zeneszerzője. 1841-től 1904-ig élt. Szülei vendéglősök voltak. Fiukból hentest akartak nevelni, de a gyermek inkább hegedülgetett a helybeli tanítóval. Később Prágában tanult zenét. Tehetségessége annyira feltűnt, hogy nem kisebb mester, mint Brahms és Bülow vette pártfogásába. Néhány évig a prágai konzervatórium zeneszerzés-tanára volt. 1892-től 1895-ig a newyorki konzervatórium igazgatója, majd haláláig igazgatója a

prágainak. Egész sereg zenekari és kamaramű őrzi nevét a zenetörténetben. Műveinek jellemzője: az erősen nemzeti vonás. Ez még amerikai szimfóniáján is uralkodik.

A szimfónia négy tételből áll.

Az első terjedelmes lassú bevezetéssel kezdődik, melyből erőteljes chorijambikus fődallammal a gyors menetű tétel fejlődik ki. A mellékdallam polka-szerű.

A második tétel széles Largo. Eredeti felírása szerint: Legenda. Az indián fajták fájdalma és keserősége száll belőle felénk.

A harmadik tétel igen gyors menetű Scherzo. Mintha indián tánc kezdődne, mely a két Trio-ban keringővé szelődül.

Az utolsó tétel gyors száguldásban mesterien érzékelteti a modern Amerika tülekedését, hajszeját. Kürtök és trombiták harsogják az amerikai himnuszt. Előkerülnek az előző tételek fődallamai. Viharzó hangtömbökkel zárul a színpompás mű.

Dvorzák «*Az új világból*» című szimfóniáját amerikai tartózkodása alatt és annak emlékére írta, 1894-ben.

ELGAR:

«COCKAIGNE»-NYITÁNY

Anglia nemrég elhalt zeneköltőjének: *Elgar* Edwardnak *Cockaigne* című nyitánya népszerű a

szimfónikus zenekarok dobogóin. Nálunk is többször játszáék. 1912-ben mutatta be a Filharmóniai Társaság.

A nyitány 1901-ben készült. Címe az a bizonyos meseország (angolul: «Cockaigne»), hova csak úgy lehet eljutni, ha az ember a cukros kásahegyen átrágja magát.

Elgar a nyitányban a régi és a modern London egyes jeleneteit zenével festi.

«ENIGMA»-VALTOZATOK

Elgar-nak több jelentős alkotását ismeri a zenevilág. Az «Enigma» (talány) variációk a mai idők egyik kedvelt zenekari műve. 1899-ben készült. A szerző eredeti témáját 13 változatban mutatja be. A téma dur és moll ellentét szerint két részből áll. A variációsorozatot Finale zárja le. Brillánsan hangszerelt mű.

FALLA:

VERSENYMŰ

Falla de Manuel a mai modern spanyol zeneművészet vezetője. Művészete a spanyol népi zenében gyökerezik. A franciáktól eltanult technikával dolgozó kitűnő mester. Egyik táncjátékát, «A háromszögletű kalap»-ot 1929-ben mutatta be Operaházunk. Balettet, szimfónikus impressziókat, kamarazenét és dalokat írt. Falla most is szorgalmasan dolgozik. A granadai konzervatórium igazgatója. Hatvannégy éves.

Versenymű-ve clavicembalóra, fuvolára, oboára, klarinéttra, hegedűre és gordonkára készült. Színes, eleven, változatos, faji spanyol karaktert viselő, modernül harmonizált kompozíció, melynek hangzási különlegességét a cembaló finom, cimbalomszerű jellege adja meg. A versenymű zongorán is előadható, de elsősorban cembaló, vagy clavicembalóra készült. (Ez a hangszer a mai zongora elődje.)

A versenymű három tételből áll: Allegro, Lento, Vivace.

FRANCK CESAR:

SZIMFÓNIA

Franck Cesart működése alapján az újabbkori francia zeneművészet apjának tartják, holott valójában: belga, mert Liégében született. Később került Párisba. Legújabbban a belgák jogot tartanak rá, hogy *Franck* az övék. Ilyen nagy mester egy kicsit minden nemzeté, de az bizonyos, hogy *Franck* zenei működése teljesen a franciáké s a modern francia zeneművészet *Franck* Cesarban gyökerezik, mert *d'Indy*, *Debussy*, *Ravel* s a többiek, — mind az ő tanítványai voltak.

Franck Cesar, templomi karnagy, a párisi konzervatórium orgonatanára és világhírű zeneköltő, 1822-től 1890-ig élt. Egyetlen szimfóniát írt, a *d-moll*-t, mely halála előtt egy évvel készült el. Nem volt sikere.

Mint annyi úttörő, Franck sem talált megértésre a korabeli közönségnél. Ma a franciák és a belgák zene-művészetük egyik legkiválóbb alkotásának tartják.

Franck szimfóniája főbb vonásaiban megtartja a szimfóniák szokásos beosztását és a tételek felépítését, de a zeneköltő nagy szabadsággal kezeli az örökölt szabályokat. Alkotása abban is eltér a klasszikus szimfóniák formájától, hogy nem négy, hanem három tételes s a tételek dallamai (témái) többször közösek.

Első tétele: szonátaforma. Három témájának gazdag fantáziával készült kidolgozása mutatja, hogy szerzője milyen magasrendű technikus és mennyire nemes költő.

A szimfónia második tétele: bánatos románc. Fájdó emlék a tovatűnt fiatalságból. Komor, sajgó, néhol keserű gyászzene.

Az utolsó tétel seregszemlét tart az előző részek közös témái felett s aztán vidámabb hangulatú, hatalmas, zengő akkordokkal ékes Fináléba torkollik.

A szimfónia 1889-ben készült.

SZIMFÓNIKUS VÁLTOZATOK

Franck Cesar zongorára és zenekarra írt *Szimfonikus változatok* című műve úttörőnek tekinthető. Előtte a variációkhoz teljes dallamokat választottak s azokra bizonyos számú lezárt változatot építettek fel. Franck Cesar két rövid, négy ütemes dallamot vett variációi

alapjául. Egyik először a zongorán hangzik fel, a másik a zenekaron. Ezt a két dallamtöredéket aztán zseniálisan összekeveri s szövetét szimfónikus magaslaton álló hatalmas műben teríti szét.

A *Szimfónikus változatok* középut a zongoraverseny és a szimfónikus költemény között. Inkább zenekari mű, kötelező zongoraszólammal. A zongorára olyan nehéz és szellemes feladatokat ró, akárcsak egy versenymű.

Franck Cesar 63 éves korában írta a *Szimfónikus változatok*-at. Életének abban az időszakában, mikor fiatalkori kedvelt hangszeréhez, a zongorához, visszatért.

A mű első előadása 1886-ban volt, Párisban.

PSYCHE

Franck Cesar élete vége felé írta a *Psyché* című oratóriumot. 1888-ban mutatta be a párisi Societé Nationale de Musique. A «*Psyché*» ugyan az antik mitológiából veszi a tárgyát, de teljesen átlengi a keresztény eszmevilág vallásos miszticizmusa és áhitata. Psychének — ki túlzó kíváncsisága miatt elveszti a túlvilági boldogságot — a mítosszal ellentétben — itt megbocsátanak az istenek és az oratórium befejezésében valóságos apoteozisban emelik magukhoz.

Ebben az «oratórium»-ban nincsenek szólisták, a vezető szerep mindvégig a zenekaré, a kórus, közben-közben, csak a mesét mondja el, antik tragédiák mintájára.

GLAZUNOV:

HEGEDÜVERSENY

Hangneme: *á-moll*, de ez nem fontos, csupán a szakembert érdekelheti, mert Glazunov csak egy hegedűversenyt írt. Hangsúlyozzuk, hogy az *á-moll* csupán címszerű megkülönböztetést jelent, amelyről nem kell többet tudni, akár egy költemény címéről.

A hegedűverseny szótól sem kell megriadni, mert lényegében nem jelent többet, mint azt, hogy most mesteri hegedülés következik. A hegedű versenyez a zenekarral, a szóló hangszer a zenekar sok hangszerének, vagy hangszercsoportjának dallamával, zenei gondolataival. A két fél verseng melódiákért, dallamokért, minél tökéletesebb zenei szépségekért. A hozzáértő és a szakértő természetesen sok minden mást is figyel, tud és élvez a hegedűverseny elhangzása közben, de ha a járatlant a mű szépsége megfogta, — az alkotás betöltötte hivatását. Szép hegedülés volt, — mondja elégedetten. A többire majd ráviszi a gyakori zenehallgatás.

A hegedűverseny szerzője: *Glazunov* Alexander orosz mester. A legkiválóbbak közül való. 1865-ben született Szentpétervárott s a nagy Rimszkij-Korzakov tanítványa volt. Tizenhatéves korában már figyelemreméltó szimfóniát szerzett. Fiatalon a szentpétervári konzervatórium zeneszerzés-tanára lett, majd 1905-ben az intézet igazgatója. Sokoldalú, gazdag munkásságot fejtett ki. Szemlélődő, lírikus alaptermészet, pompás illusztrátor, mesteri hangszerelő és faji voná-

sokkal ékes melódista. Ha nem is mélyen járó lélek, mindig előkelő, nemes és ízléses muzsikus. Ópuszszámmal jelzett műve közel száz.

A hegedűverseny 82. alkotása. Két tételből áll, de a két rész egybefonódik, nincs szünet köztük (attacca = egyfolytában).

Az első tétel hangulata lemondó, borongó, panaszos. A határozott jellegű főtémát a hegedű szólaltatja meg, majd rövid, átvezető rész után a nyugodt, dallamos melléktéma csendül fel. Otletes kidolgozási rész adja meg a tételnek a szonáta-formát. Megkapó Cadenza után felharsan az ujjongó Allegro (gyors) rész, második tétel. Főtémáját (melódiáját) trombita harsogja. Rövid, négy ütemes dallam. A zeneköltő epizóddal (kitérés-féle) rondó-formában (többször visszatérőleg) dolgozza fel. Hatalmasan gyorsuló és hangerőben emelkedő Kódával (befejező rész) zárul az erősen oroszos ízű hegedűverseny.

KARNEVÁL-NYITÁNY

Tárgya, vagyis zenei ideája az, hogy az utolsó farsang tomboló, kicsapongó jókedvét szembeállítja hamvazószerda hűvös, bűnbánó hangulatával. Pompás jókedv zeng ki a nyitány első feléből. A vídám-ságot a bűnbánatot hirdető orgonaszó hűti le. Záradékul a farsangi hangulat győz.

GRIEG:

LIRIKUS-SZVIT

Grieg Eduard, a nagy norvég nemzeti zeneszerző, a magyar közönségnek kedvelt muzsikusa. A *Lirikus szvit* nem más, mint Grieg népszerű «*Lyrische Stücke*» című zongorakompozíciójának átdolgozása zenekarra.

Négy részből áll. Az elsőben a pásztorfiút rajzolja meg. Vonózenekar és hárfa játsza a dalformában tartott melódikus tételt.

A norvég parasztinduló jellegzetes témáját teljes zenekarra (második tétel), színesen hangszerelte a szerző.

A költői hangulatok nagymestere, Grieg, a *Nocturno*-ban (harmadik tétel) mutatkozik meg. A törpék felvonulása című negyedik tételben az induló-ritmus groteszksége szinte szemlélteti a hegyek titokzatos törpeinek topogását, felvonulását és eltűnését.

Haydn

La
pa
hú
gy
vo
gy
já
da
fa
do
ki
da
fo
al
ca
ba
A
va
m
m
já
b
h
te
n
n
a

Haydn József 1732 március 31-én született a Lajta melletti Rohrauban. Jelentéktelen falu szegényes parasztházában ringott bölcsője. Atyját Mátyásnak hívták. Bognár volt. Szegénységben éltek. Tizenkét gyermeke közül hat maradt életben, kik között József volt a legidősebb. A kis gyermek nem mutatott nagyobb zenei hajlandóságot, de friss, kedves, üde hangján szépen énekelgetett s hamar megtanulta azokat a dalokat, melyeket atyjától hallott, mikor az öreg hárfa-
fázva nótázgatott. Dalos háznak nevezték a szomszédok a bognárek kis hajlékát, mert gyakran csendült ki belőle szép, meleg ének. A szülők dalait, két darab fával hegedűt utánozva, eleven ritmussal s kifogástalan taktusérzéssel szokta volt kíséretetni az alig ötéves kis fiú. A derék bognármester jókat kacagott a gyermek művészkedésén, míg Frankh nagybácsi a zeneértő figyelmével vizsgálgatta a fiucskát. A nagybácsi rektor volt Hainburgban, a szomszédos városkában s mikor észrevette, hogy a kis Józsinak milyen szép énekhangocskája van és a hangok iránt milyen emlékezőtehetsége, kérte a szülőket, hogy adják hozzá a fiút, mert muzsikust akar belőle nevelni.

A gyermek nyolcéves koráig Hainburgban a nagybácsitól tanulta az éneket és a hangszereket. Mint-hogy oktatója a zenét egyszerűen kenyérkeresetnek tekintette, főként arra terjedt ki figyelme, hogy kis növendéke minél több hangszert tanuljon meg. Ezért nemcsak énekre, orgonára, zongorára tanította, hanem arra is, hogy kell ütni a dobot s kezelni a többi hang-

szert. A kis Haydn rövidesen a legelső lett a hainburgi gyermekénekkarban, sőt híre is terjedt rendkívüli zenei képességeinek. «A jószágos Isten, — írja Haydn — akinek kegyes jótéteményeit élvezhettem, különösen a zenében olyan nagy jártasságot és könnyedséget ajándékozott nekem, hogy már hatesztendőskoromban egész ügyesen énekeltem végig néhány misét a kórusban és már zongorán és hegedűn is tudtam játszani».

Egy alkalommal a bécsi Szent István-templom karmestere, Reutter György, császári udvari zeneszerző Hainburgban járt, ahol feltűnt neki a kis Haydn kiváló zenei jártassága, éneke s magával vitte őt a Szent István-énekiskolába. Szülei ezt nagy szerencsének tartották, annál is inkább, mert Reutter kijelentette, hogy ezután ő fog gondoskodni fiúk jövőjéről.

A bécsi Szent István-énekiskola zenei kaszánya volt. A növendékek lakást és ellátást kaptak benne s a különböző hangszerstanulás mellett közre kellett működniök a zenés miséken, templomi körmeneteken stb. A bognárék fiának életében mindez nagy esemény volt, a bécsi pompa és ragyogás valósággal elkápráztatta a kis parasztfiút. Sokszor kellett énekelniök a Szent István-énekiskola növendékeinek Mária Terézia előtt is és születésnapok, névnapok, vagy ünnepségei s lakomák alkalmával a legelőkelőbb házaknál. Az énekiskolában zeneszerzésre nem tanították. Ebben úgyszólván sajátmaga volt sajátmagának mestere. Lelkesedve írja, hogy gyermekkorában Bécsben mennyi sok jó és szép zenét hallott. A zeneszerzéshez ezeknek lelkét leste el s belőlük merített ihletet nyugtalan, tudnivágyó, alkotó szellemé.

Az intézetben nem volt jó dolga. Szigorúan bántak vele, úgyhogy sokszor érezte sorsának árvaságát. A koszt rossz volt. A fiúk csak akkor jutottak jó ételhez, ha énekkaruk a városban valamelyik magánháznál szerepelt.

A rendszereteket és szorgalmat korán belenevelték, de azért Haydn sohasem volt szelíd gyermek. Kedély és elevenség csapongott benne. Sok csínyjét és durva tréfáját szenvedték el a kötekedő suhancnak. Büntetést is eleget kapott ilyenekért.

Egy alkalommal, mikor Mária Terézia Schönbrunnba érkezett, az iskola énekkara résztvett az ünnepi misén. Ilyenkor a királynő meg szokta volt vendégelni a fiúkat. A schönbrunni kastélyt éppen tatarozták, de az építőanyagokat, állványfákat még nem távolították el. Az énekkar éktelen zsvajjal esett neki az állványoknak s olyan hangos játékba fogott, hogy a királynő nem tűrhette. Leüzent, hagyják abba a hancúrozást. Hiába, a fiúk elevenségének még ő sem tudott parancsolni. Erre Reuttert hívatta s meghagyta neki, hogy azonnal csináljon rendet és megjelölje az ablakon át, hogy a fő imponstör:

— Az a nagyfejű, szőke fiú...

Haydn volt. Jó verést kapott Reuttertől. Mikor később, meglett férfikorában, a királynő Eszterházán a hercegi kastély vendége volt s Haydnal is kedélyesen elbeszélgetett, a mester tréfásan említette, hogy ő már egyszer kitüntetést is kapott a királynőtől a schönbrunni kerti csintalanságokért: — botot.

Ilyen féktelenkedés volt egyik oka annak is, hogy tizennyolc éves korában kicsapták az énekiskolából. Egyik társának copfját ollóval levágta. Főbb oka azonban ennek mégis az volt, hogy könnyed, kellemes szopránhangja koránál fogva változni kezdett, megromlott s nem használhatták őt az énekkarban. (Helyette a szopránszólókat Mihály nevű öcsce énekelte. Ez a Haydn Mihály később a nagyváradi püspöknek öt évig karmestere volt.)

Novemberi hideg, esős, ködös estén hagyta el az intézetet. Egy szál vékony ruhában. Éhesen és dideregve bolyongott az utcákon, mígnem elfáradt s egy padon elaludt. Reggel félig összefagyva találta meg egyik ismerőse, Spangler, a Mihály-templom éne-

kese. A szegény muzsikus segített rajta. Magával vitte s nyomorult padlásszobájában szűkös ebédjét megosztotta vele. A Spangler-család fekvőhelyet is adott az árva muzsikusnak. Itt töltötte a telet, mely a legszomorúbb, legnyomorúságosabb volt egész életében. Füstös korcsmákban, züllött tánctermekekben, borozókban kellett muzsikálnia, hogy valami kis keresetre tegyen szert. Pár forintért lakodalmakon, névnapokon, temetéseken énekel. Egész éjjeleket végigzongorázik, áthegegyül egy kis harapnivalóért. Nappal alszik s mikor jön a mulatozók estje, kezdi hangszerével a robotot. Léha, silány, korcsmaízű dalokat, polkákat, keringőket játszik a választékos ízlésű kóták költője. Mikor hajnalodik, ernyedtt idegekkel hazakerül, — elszunnyad, ha tud, a Spangler-gyermekek lármájától és mindennap temet egy álmot, egy eszmét, melyet a kenyér keserve rágott ki zseniális agyából. Sok szánandó nyomorúság van a világon, de semmi sem elszomorítóbb, mint egy zseninek kenyér utáni hajszája. Szívettépő visszagondolni is Haydnnak erre a telére!

De jött a tavasz, mikor a nagy zenés, templomi ünnepségekre a stájer Máriacellbe ment. Énekesnek ajánlkozott, de a karmester elkergette a csavargó külsejű ifjút. Mégsem tett le tervéről. A búcsúsok közé vegyülve, az énekesekhez furakodott s az első szólista kezéből kikapta a kótát és ő énekelte tovább — gyönyörűen — azt az áriát, melynek hangjegyeit sohasem látta. A karmester elámult, mindjárt meghívta ebédre s napokig vendégelte. Gazdag ajándékot is kapott, mellyel boldogan ment vissza Bécsbe.

Egy jótékony ismerőstől ekkoriban százötven forintot kapott kölcsön, mellyel első dolga volt lakást bérelni. Szegényes padlásszoba volt, kályha nélkül, eső, hó, szél vígan járta, de dús kincse: egy ócska zongora. Mellette minden szenvedéséről megfedekezett. Szorgalmasan nekilátott ismét a tanulásnak. Vezetés nélkül, mint autodidakta szerzi zenei

ismereteit. Belemerül Bach fiának, Fülöp Emánuelnek zongoraszonátaiba s kora szerzőinek kezeügyébe eső munkáiba. Tanítványokat is vállal s egymásután írja zeneműveit, melyek közül nem egy hódító útjában átjutott a legmagasabb körök küszöbén is.

Akkoriban még nem volt Bécsben zeneműkiadó. Könyvárusok, könyvkötők, sokszorosítók, rézmetszők foglalkoztak kótakiadással. Nehézkes volt így a terjesztés, Haydn szerzeményeit mégis kezdték megismerni.

És a véletlen mindig fontos az ember életében. Akivel történik, nem is tudja annyira, mint az, aki évtizedek múltán elgondolkozik rajta. Ugyanabban a házban lakott Metastasio, az operaszövegíró és császári udvari költő, ahol Haydn. Feltűnt neki a fiatal muzsikuszorgalma és nyomora, igyekezett rajta segíteni. Egy leánytanítványt szerzett neki, kinek oktatása fejében Haydn ingyen étkezhetett. Sőt bemutatta Porporának, az operaszerzőnek és énektanárnak, kinek énekóráin a legelőkelőbb körökből való tanítványokat Haydn kísérte zongorán. Porpora nem valami jól bánt vele, de tanítgatta és Haydn, mint zeneszerző, értékes útbaigazításokat kapott tőle. Porpora mellett befolyásos személyiségek érdeklődését keltette fel. Egy estélyen, ahol zongorakísérő volt, megismerkedett Gluckkal, Dittersdorffal és más zenei előkelőséggel.

Ezidőtájt megbízásból *Az új sánta ördög* címen egy víg daljáték szövegéhez zenét írt, melyért huszonöt aranyat kapott. Sikere volt, de két előadás után a cenzura a szöveg sértő tartalma miatt a darabot betiltotta.

A huszonöt arannyal Haydn végtelen gazdagnak érezte magát, de ennél sokkal többet jelentett, hogy operája révén egyszerre neve lett. Dolgozatai, főként zongoraszonátaí, elterjedtek. Tanításért óránként két forint helyett már ötöt kapott. Ekkor írta báró Fürnberg megrendelésére zenetörténeti nevezetességu, kedves, duzzadó erőtől csillogó első kvartettjét.

Nemsokára karmesteri állást kapott. Egy évig gróf Morzin házzenekarát vezette Lukavechen, Pilsen mellett. Itt nyugodtan, anyagi gondok nélkül dolgozhatott, úgyhogy egy év alatt tizennyolc zeneművel gazdagította a zeneirodalmat. Első szimfóniáját ekkor írta.

Lukaveci karmesterkedése alatt nősült meg. Egy Keller nevű bécsi borbély leányát vette el, akivel gyermektelenül negyven boldogtalan évet élt le. Ennél az életrajzi adatnál csodálkozhatunk Haydnon. A nagy muzsikuskban általában sok a jellemhiba, de Haydn házassága ezek között is megmagyarázhatatlannul kirívó. Nem is azt a leányt vette el, akit akart, mert a borbély fiatalabb, csinos leánya, az ő első menyasszonya, hirtelen apáca lett. De Haydn annyira lekötöztette volt a borbélynak, hogy habozás nélkül kérte meg a másikat, nála jóval idősebb nővért, aki «rendkívül pazarló, házsártos, bigott és korlátolt nő volt». A legrútabb jelenetek voltak napirenden közöttük. Haydn a feleségét «bestia infernale»-nak említi leveleiben.

— Neki mindegy volt, hogy férje suszter-e, vagy művész — írja lesújtottan. Hihetetlenül kínoztta a szelíd, csendben szenvedő Haydnt. Még a kótáit sem respektálta, — feltűzelgette. És a férj békésen, szótlanul tűrt.

Haydn első gazdája, gróf Morzin, tönkrement s házzenekarát szélnek eresztette. Így hát ő is kikopott a karmesterségből, de ekkor már vetelkedtek érte a főurak s Esterházy Pál Antal herceg sietett, hogy ő szerződtesse az akkor már híres, fiatal mestert.

1761-től harminc esztendőn át élt Haydn Magyarországon, először Kismartonban, később Eszterházan. Ot évig második karmester volt s azután első dirigens. Az Esterházyaknak jóhírű zenekaruk volt. Haydn karmesteri működésébe mély belepillantást enged az a szerződés, melyet a herceg kötött vele.

Állása szerint az udvari hivatalnok és a szolga közötti rangban volt. Szerződése előírta, hogy mindig tiszta ruhában jelenjen meg az udvar előtt és a zenészek ilyen öltözködéséért is ő volt felelős. Viselkedését is előírták, például a zenekari tagokkal nem volt szabad közösen étkeznie, hogy előttük ezzel is nagyobb legyen a tekintélye. Olyan zeneműveket kellett komponálnia, amelyeket a herceg rendelt. Ezeket a zenedarabokat csak egy példányban volt szabad leírni a herceg számára és mással senkivel sem lehetett közölni, a herceg engedelmével nélkül idegentől komponálásra rendeltetést el nem fogadhatott. Mindennap meg kellett jelennie a herceg előszobájában. Bejelentették s addig ott várt, míg a hercegtől az aznapi rendelkezést meg nem kapta. A parancsot közölte a muzsikuskal s annak teljesítéséért ő felelt. Az énekesek és énekesnők betanítása is kötelessége volt stb.

Haydn Kismartonban jól érezte magát. Házat is vásárolt, mely ugyan kétszer leégett, de a herceg felépíttette. Nagyon élvezte a természet gyönyörűségeit, bebarangolta az Esterházy-féle birtokokat, télen pedig Bécsbe ment szabadságra.

A magyar levegő nagyon kis nyomot hagyott művein, ami három évtizedes ittlakás után csodálatos. Nem szerette a magyarokat. Tipikusan bécsi és osztrák volt. Csokonainak és Verseghynek egy költeményét megzenésítette ugyan, de elképzelhető, milyen az a dal, melynek magyar szavait a szerző nem értette. Meg szokták állapítani, hogy Haydn műveiben sok a magyaros vonatkozás, hogy kamarazenéjében és szimfóniáiban több helyen magyaros érzékéről tesz bizonyosságot, de valójában ez csak nemzeti hiúságunkban való tetszelgés. Behatóbb vizsgálat után éppen azon kell csodálkoznunk, hogy szűzi zenéink mindenre pompás anyagát annyira nem tudta megérezni a lelke. Ittműködéséből magyar szempontból semmi komoly értéket sem kaptunk. Pedig sokat köszönhetett a magyar hercegi családnak.

Haydn gazdája jólelkű főúr volt. 961 forint 45 krajcárt adott neki évi fizetésül, ezenkívül természetbeni járandóságokat, többször nagyértékű ajándékokat s rokonait jó állásokba juttatta. Mikor pedig Miklós herceg meghalt, végrendeletileg évi 1000 forintot rendelt számára nyugdíj gyanánt, sőt amikor Antal herceg a zenekart egyidőre feloszlatta, ehhez a nyugdíjhoz még 400 forintot adott évente a magából. Az Esterházyak megbecsülték Haydnt s maguk körül olyan zenei életet teremtettek, melyre az ebben a tekintetben sokkal előrehaladottabb külföld is irigykedve nézhetett. Ebben az időben általában a magyar főurak kifogyhatatlan áldozatokat hoztak a zenéért. Egy Haydnt, egy Beethovent, egy Schubertet tudtak magukhoz láncolni. Bécsben Mozartért a magyar mágnások rajongtak legjobban.

Esterházy nemcsak jólelkű ember, hanem képzett zenész is volt, több hangszeren játszott. Ha Mária Terézia, vagy más magas személyiség tüntette ki látogatásával a herceget, akkor Haydn rendesen valami új operával, vagy szimfóniával kedveskedett. A hercegi marionettszínpad és az olasz operatársulat számára több kisebb operát írt. Ezeket olyan kitűnő előadásban hozták színre, hogy maga Mária Terézia mondta, hogy ha jó operát akar hallani, Eszterházára megy. «Mind Királyunk, mind Nemzetünk ditsősége kívánta, hogy Ester-Háza magát tsudává tegye» — írja Bessenyei György.

Nap-nap után fényes zenei ünnepségeket rendeztek a gyönyörű kastélyban. Haydn pedig ötletekben kifogyhatatlan volt. Nagyszámú szerzeményének több mint a felét ilyen alkalomra írta. «Császárokkal, királyokkal és sok nagyúrral volt dolgom az Esterházyknál — írja önéletrajzában — s nem egyszer hallottam tőlük hízeltő kijelentéseket, dícséreteket.»

Hazáját nagyobb útra csak kétszer hagyta el Haydn. Mindkét útja Londonba vitte. Egyhangúnak mondható életében ez nevezetes esemény volt. A mű-

vészeti utazásoknak abban az időben nagy jelentőséget tulajdonítottak. Idegen, ismeretlen kultúrával állottak szemben a mesterek s ha azokat meghódították, hírnévben, tekintélyben és anyagilag erősödve tértek meg hazájukba. Az idegenben talált kulturális értékek szellemét magukkal hozva, szélesebb látókörrrel dolgozhattak. Händel, Mozart, Haydn s nagy társai sokat köszönhettek utazásaiknak.

Haydnt már Kismartonban kísértették utazási ajánlatokkal, de nem akarta elhagyni hercegének szolgálatát. Mikor azonban «jó ura» meghalt és egy ügyes impresszárió, Solomon hegedűművész, komoly anyagi jövedelemmel kecsegtetette, engedett és vállalta a londoni utat.

Haydn ekkor már csaknem hatvan éves volt. Barátai óvták a nehéz úttól, de a mestert az anyagi haszon mellett egy kissé a hírnévszerzés is sarkalta. Mozart is féltette őt, de nem tudta lebeszélni. Az elutazás napján Mozart Haydnnál ebédelt s kikísérve őt a kocsig, meghatódva búcsúzott el a mestertől.

— Valószínűleg az utolsó Istenhozzádót mondjuk egymásnak — rázta meg az öreg kezét. Valahogyan érezte, hogy mire Haydn visszatér, őt már hiába keresi. Így is történt.

Haydn londoni szereplése csupa dicsőség. 1792 júliusában hagyta el Londont. Visszafelé Bonnon ment keresztül, ahol az udvari zenekar a kies fekvésű Godesberg nevű kirándulóhelyen ünnepi reggelit adott tiszteletére. Itt mutatták be neki a fiatal Beethovent, akiben — mikor kompozícióját, egy II. Lipót halálára írt kantátát, meglátta, — azonnal felismerte a rendkívüli tehetséget. Hívta őt Bécsbe, hogy tanítani fogja. Így került Haydnhoz a bonni titán.

Haydn úgy jött el Londonból, hogy visszatérését megígérte. Másfél év után el is indult második útjára. Főként anyagi okokból ment, hogy öreg napjaira jómódot biztosítson magának.

Dicsőségének teljében a walesi herceg bemutatta őt a királynak. A király Händel műveinek hódolt, de a trónörökös, a királyné, a walesi és a yorki herceg figyelmeztetésére maga elé kérette a mestert.

— Doktor Haydn, ön igen sokat írt — mondta a király.

— Igen, Sire! többet, mint jót — válaszolta Haydn

— Nem hinném, hogy igaza volna, — folytatta a király — mert a világ ellentmond önnek...

Ettől kezdve a királyné zeneestélyeire mindig meghívták Haydnt, sőt azt is tervbe vette az angol udvar, hogy a mestert állandóan leköti magának, amit azonban Haydn, öreg korára hivatkozva, nem fogadott el.

Dicsőséges másfél év után tért vissza Londonból. Meggazdagodva s világhírré. A két londoni út 24.000 fontot jövedelmezett neki, a művek kiadási honoráriumán kívül.

— Németországban csak Anglia után lettem híressé — jegyezte fel otthon.

Ime, a szegény kis bognárfiú s a borozók züllött bérmuzsikusa: a királyi udvarok s az egész zenevilág ünnepelt nagysága!

A diadalmas első angliai útjáról visszatérő mestert nagyon elszomorította, hogy kedvencét, Mozartot, nem találta az élők sorában. Nagyon szerette és nagyon nagyra tartotta őt. Sokszor mondta, hogy századok sem szülnek ilyen talentumot. Egyik barátjához intézett levele élesen rávilágít Mozarthoz való viszonyára: «Ha minden zeneszeretőnek, de kiváltképpen a nagyoknak szívében Mozart utánozhatatlan művészete olyan mély zenei megértésre találna, ahogy azt én megértettem és megéreztem: akkor a nemzetek versengének, hogy a magukénak vallhassanak ilyen kincset. Prága tartsa meg a drága embert, de jutalmazza is gazdagon, mert enélkül szomorú a nagy zseni élete és az utókornak kevés kedvet és bátorságot ad arra, hogy tovább küzdjön és törekedjék. Bánt, hogy

az egyetlen Mozart nincs valamelyik császári vagy királyi udvar kötelékében! Bocsásson meg, hogy más vágányra tévedtem: túlságosan szeretem ezt az embert».

A másik géniusszal, a legnagyobbal, Beethoven-nel való találkozásáról már szoltunk. Tanítványává fogadta Beethovent, de a huszonnégy éves Beethoven s az öreg Haydn nem igen értette meg egymást. Haydn Beethovenben kellemetlen forradalmárt látott, akit nem bírt a zene régi vágányai között tartani. Dacos, határozott fellépése miatt «nagy mogul»-nak nevezte őt. Sok nézeteltérés volt közöttük. Nem is maradt Beethoven sokáig Haydn mellett, mert, amint írta, «semmit nem okult Haydn tanításából».

Haydn szívós, erős természetű volt. Angliai útjait öreg kora ellenére könnyen bírta s utána még egy-évtizedig dolgozott fiatalos jókedvvel, egyszerre ránehezedett azonban az öregség terhe. 1803-tól 1806-ig folyton betegeskedett s várta a jobb időt. Betegeskedésében sokat filozofált a zenéről s műveiről. A kedélyes, víg ember sokszor, szomorúan mondta, hogy amit a zene elért, az csak a kezdet, hogy a zeneművészet határtalan s hogy milyen fájdalmas, ha az ember hosszú élet után sem tudja elérni azt, hogy olyat alkosson, amire folyton vágyódott. Műveiről ilyen bölcs szavakkal nyilatkozott: *Sunt mala mixta bonis*.

Agg korában nagy öröme volt abban, hogy legkedvesebb alkotása, a *Teremtés*, oratórium, mely születésekor sikertelenséggel küzködött, világhódító útra indult. A bécsiek is kegyükbe fogadták az oratóriumot s halála előtt egy évvel, 1808 március 27-én, a főúri világ azzal ünnepelte az agg mestert, hogy a *Teremtés* nagyszabású előadásával lepte meg őt. A bécsi egyetem aulájában volt az ünnepély, ahova hercegi hintó vitte az öreget. A kocsitól azonban már hordszéken emelték. Az egyetem kapujában előkelő, főúri társaság s Bécs művészvilágának legjobbjai fogadták. Köztük

szorongott a fiatal Beethoven is. A tömeg vállaira akarta venni kedvencét, amitől a rendőrség közbelépése mentette meg. Parókásan, jó meleg ruhában jött el, de zenéjének hallatára olyan nagy lelki izgalom fogta el, hogy egész testében reszketni kezdett. A mellette ülő Esterházy hercegnő vette ezt legelőbb észre és indiai sáljával takarta be a mestert. Haydn azonban tovább is borzongott; annyira erőt vett rajta az izgalom, hogy az oratórium befejezése előtt haza kellett őt vinni.

A *Teremtés* díszelőadása után nagy beteg lett. Állandóan növekvő láz támadta meg. Fokozta betegségét az, hogy a franciák 1809-ben bevonultak Bécsbe. Május 10-én, mikor öltöztették az öreg, ágyúgolyók csapkodtak háza tájára. Még ő nyugtatta meg környezetét, hogy ne féljenek, mert «ahol Haydn van, ott nem történhetik szerencsétlenség». Ettől kezdve óráról-órára gyengült, de azért mindennap eljátszotta *Császárdal*-át. Este azonban fejfájásról panaszkodott s az orvos kijelentette, hogy nincs segítség.

1809 május 31-én éjfél után aggkori gyengeségben örökre elaludt. Temetését a háborús helyzet megzavarta. A francia hatóságok különben megható részvétellel adóztak a mesternek. Halálát tiszteletteljesen jelentették a «Wiener Zeitung»-ban s a temetésén díszőrséget állítottak fel. Mikor pedig emlékére később Mozart rekviemjét előadták, Bécs művészvilága s vezető emberei mellett ott volt a francia tisztikar is. Hamvait a bécsi temetőből tizenegy évvel később Kismartonba vitték mert végrendeletileg úgy kívánta volt.

Haydnt kitüntetésekkel is megbecsülte a művelt világ. A párisi konzervatórium, a kül- és belföldi zenei egyesületek és intézmények dísztagul választották, a bécsiek a nagy arany emlékéremmel tüntették ki, amire igen büszke volt s ezenfelül a város díszpolgárává avatták.

A kismartoni templomon emléktáblája látható. Bécsben márványszobra áll.

TEREMTÉS

Haydn-t a *Teremtés* megírására londoni útja ösztönözte, mert ott Händel nagyszabású oratóriumainak kultusza élt. A *Teremtés*-t egy Lidley nevű jelentéktelenebb angol írónak szövegére írta. A szövegre, mely a Milton-féle motívumok felhasználásával készült, Salomon, Haydn angliai útjának impresszáriója, hívta fel a figyelmét. Németre a szöveget báró Swieten, a császári könyvtár igazgatója, dolgozta át. Ez a báró titkára volt egy főnemesi társaságnak, melyben a Schwarzenberg, Lichtenstein, Esterházy, Lobkowitz, Auersperg, Kinsky, Lichnowsky, Apponyi, Erdődy, Czernin stb. családok tagjai vettek részt s évente nevezetes zenei bemutatókat tartottak a császári könyvtár nagytermében. Báró Swieten rávette a társaságot, hogy Haydn-nak a *Teremtés* megzenésítéséért adjanak ötszáz aranyat. Így született meg a mester egyik legnagyobb alkotása.

Az oratórium a Händel-féle hármasszöveg szerint készült. Az első rész a teremtés négy első napját mondja el. A teremtés munkáját az ótestamentum nyomán három arkangyal: Rafael (basszus), Uriel (tenor) és Gabriel (szoprán) beszéli el. A második részt az ötödik és hatodik nap történetének szentelte a zeneköltő. Szabályszerűen felépített kettős fugával zárul, mely hatalmas emelkedéssel zengi a fenséges alap gondolatot: «Minden dicséri az Urat, mert egyedül ő az örökkévaló. Haleluja!» Itt végződhetnek is a mű, de a hármasszöveg kedvéért még egy részt következik, melyben a paradicsomot nyitja meg előttünk a költő. Külön fejezetet akar szentelni a leg-

tökéletesebb lénynek, az embernek, hogy új dalokat zengjen: a szeretetről.

A *Teremtés*-t 1799 január 19-én mutatták be a Schwarzenberg hercegi palotában és ugyanazon év márciusában a Burgszínházban. Nem volt nagy sikere, csak később vált népszerűvé. Szokatlan volt, hogy az oratóriumok megkívánt dramatikus, tömör hangját nem találták meg benne, hogy a költő inkább lírai, örömteljes, meleg, szeretetreméltó beszédben mondja el a világ, az elemek teremtésének fenséges misztikumát s hogy a zenekart függetlenítette az ének-számoktól.

Haydn igen szerette és sokra tartotta művét. Kétségtelen, hogy az oratórium irodalomnak egyik legszebb ékessége. Újító jelentősége is kiemelendő. Ez elsősorban stílus és formabeli szépségében nyilvánul meg és főként abban, hogy idegen tárgykört vont az oratórium-műfaj körébe.

A *Teremtés*-t egy évvel a bécsi bemutató után, 1800 március 8-án már előadták a budai Várban s ezt a nevezetes előadást az újabb zenetörténeti kutatás szerint Haydn József vezényelte.

ÉVSZAKOK

Haydn két hatalmas oratóriumot írt. Mindkettőt öreg korában. Az egyik a «*Teremtés*», a másik az «*Évszakok*». Mindkettő zeneirodalmi remekmű. Haydn gazdag munkásságának koronája. Dicsőséges két angliai útjából megtérve, hetvenéves korában írta a mester ezt a két oratóriumot. Az «*Évsza-*

kok» 1800-ban készült s méltó testvére az előtte egy évvel alkotott «Teremtés»-nek. A XIX. század első éveiben az európai hangversenytermek sorra bemutatták mindkét alkotást, melyek az azóta eltelt ötnegyed század alatt nemhogy koptak volna, de növekedtek értékben. Magyarországon is nagy elismerésnek örvend a két oratórium.

Az *Évszakok*-nak csak a neve oratórium, mert tárgya nem vallási, bibliai, meseszerű, mondai vagy hősi, mint általában az oratóriumoké, — hanem a mű az év beosztását követve, az emberi életből vett képek és természeti jelenségek megzenésítése. Inkább kantátának nevezhetjük, mint oratóriumnak. Nagyméretű kantáta, vagy inkább: kantáta-koszorú. (Kantáta alatt általánosan többszólamú egyházi éneket értünk, de mindig hangszeres kísérettel. Nem csupán egyházi alkalomra írott, hanem világi tárgyú kantátákat is ismerünk.)

Haydn az *Évszakok*-at három magánhangra, vegyeskarra és zenekarra írta. Négy részből áll, mint az esztendő: *Tavasza*, *Nyár*, *Ősz*, és *Tél*. A nyitány a télnek tavaszra való átmenetét festi. Az első rész a tavasz ébredését, megbűvölő szépségeit érzékelteti. Ez a zene friss, üde, csaknem virágzik. Kimagasló szépségű oldala a vezérkönyvnek a «Légy kegyelmes, jószágos égbolt» kezdetű ima (szóló ének és kar), melyben a föld népe esőért könyörög Istenhez.

Az oratórium második részének bevezető zenéje a nyári hajnal hasadását festi. A zivatar híres zenei ábrázolását mindenki észre fogja venni. Vihar multával bensőséges esti dal hangzik el s a békés esti harangszóban a természet mintha elaludnék.

A harmadik rész bevezető zenéje a földművelő örömteljes érzéseit ecseteli, amint a gazda a bőséges őszi termést szemléli. Felharsanó vadászkar vidám dalait visszhangozzák az erdők és hegyek. Szüretelő nép csintalan tréfája s pajkos éneke tölti be a mustermű szőlősdombokat.

A negyedik rész első felében a téli fonó házias hangulata uralkodik, majd az élet képeit festő zene lassanként elmélkedő, bölcselkedő, áhítatos magasságba emelkedik, okulást hirdetve az embernek az évszakok örök rendjéről.

«Megláttad-e, oh gyarló lény, az évszakokban élted tükrét? A gyorsan múló szép tavasz: a boldog ifjúságnak képe, a férfikor: a termő nyár. De nem sokáig nyujt erőt: mert jó az őszi hervadás. S midőn a sápadt tél beáll, a sírunk is már készen áll.»

KATONA-SZIMFÓNIA

1794-ben készült Londonban, amikor Haydn második művészkörútján járt ott. Bemutatója ugyanabban az évben, május 12-én volt Londonban. Haydn vezényelte, olyan sikerrel, hogy sorozatosan megismélték.

Haydn szimfóniái közül több különféle elnevezéssel él a köztudatban. Például *Az iskolamester*, *A vadászat*, *A szórakozott*, *Az óra*, *A napszakok-sorozat*, *A medve*, *Kürtjel*, *Katona-szimfónia* néven. Sokan azt mondják, hogy a szimfóniákat az utókor látta el címekkel. De Haydn egykorú életrajzírója, Carpani, azt állítja, hogy Haydn maga nevezte így szimfóniáit

és bizonyos történeteket zenésített meg tervszerűen. A kéziratok erről nem tájékoztatnak félreérthetetlenül, de nem is fontos, mert a bennük rejlő hangulat a címek mellett szól. A *Katona-szimfónia* például a katonaélet zenei hangulati elemeinek egész sorát tartalmazza. Azért ez sem más, mint a többi Haydn-szimfónia, vagyis tökéletes formában tartott zenekari zenélés, vagy — mondjuk — szabad hangjáték, — de van alaphangulata, vagyis programja, tehát zene-tudományi nyelven: program-szimfónia. De mindezek tudása nélkül, egyedül *Katona-szimfónia* neve után is teljes élvezetet nyújt a mű.

Négy részből, úgynevezett tételből áll.

Az első hős hangulatú lassú nyitja meg. Rákapcsolódik a szonáta formában írt Allegro, vagyis gyors. Dallamaiban van valami katonás vonás, az egyik egyenesen katonainduló jellegű. Hasonlít a sokkal későbbi *«Radetzky-mars»*-hoz. A tétel során néhol valóságos csatajelenetek alakulnak ki.

A szimfónia kiemelkedő tétele az Allegretto, vagyis a «kissé gyorsan» előírású: második. Fődallama egy francia románcból származik. Mintha énekszóval búcsúzó katonák vonulnának. A melódia később szomorúvá válik s egyszerre a tétel közepén felcsattan az éles kürtszóló. Vége a búcsúzkodásnak, be kell állani a sorba. Megy tovább a csapat. Harsogó fanfárok.

A III. tétel Menuetto, vagyis francia származású, stilizált tánc. Haydn honosította meg, mint negyedik részt a szimfóniában.

A IV. tétel igen gyors menetű könnyed fődallamát (előírása Presto) Haydn mesteri módon dolgozta fel. Hangnemi elváltoztatásokkal, ellenpontozással drámai

jeleneteket is fest vele. Végül az összes ütőhangszerek dübörgése közben hősi, diadalmas hangulatban zárul a *Katona-szimfónia*.

SZIMFÓNIA

(*G-dur*)

A szimfóniát (Mandiczewski Haydn-jegyzéke szerint a szimfóniák sorrendjében a 88-ik) *Haydn* 1786-ban komponálta, abban a termékeny esztendőben, amikor az úgynevezett «párisi szimfóniákat». A hat párisi szimfónia után még két szimfóniát írt ebben az évben. A *G-dur szimfónia* közvetlenül a párisiak után következik.

A szimfónia négy tételes. Az első tétel rövid lassúval kezdődik, mely csakhamar sebes iramú gyorsba csap át. Megjegyezni való, hogy e tétel főtémájával Beethoven jóval későbbi VIII. szimfóniájának fináléja rokonságot mutat.

A második tétel Haydn variációs művészetének magasrendű példája. A lassú menetű (*Largo*) variációs téma nyolc ütemből áll. Hétszer halljuk egymásután mesteri változatokkal, de az egyes variációk az eredeti téma ritmusát megtartják.

A harmadik tétel kecses, bájos Menuetto, a negyedik pajkos hangulatú, pezsdülő vidámságot árasztó, sebesen rohanó Finálé.

ÜSTDOBPERGÉS-SZIMFÓNIA

Haydn egyik legkedvesebb szimfóniája. Külön neve «Üstdobpergés szimfónia» (Mandiczewski jegyzéke szerint 103. számú, *Esz-dur*). Ezt azért kapta

mert a bevezetés halk üstdobpergéssel kezdődik. A szimfónia az úgynevezett «londoni» tizenkét szimfónia közt a nyolcadik. Haydn 1791—1795 közt kétszer volt Londonban. Ottani hangversenyei számára komponálta a tizenkét londoni szimfóniát. Az *Esz-dur szimfónia* 1795-ben készült. Belső tartalomra a legmélyebben járó, legértékesebb Haydn összes szimfóniái közt. Felépítésre és kidolgozásra a leggondosabb.

Négy tételes. Az első tételt fájdalmas hangulatú ütemek nyitják meg, mellyel kellemes ellentétben áll a mozgalmas, derűs, gyorsíramú (*Allegro con spirito*) rész.

A második tétel két egymásnak felelgető lassú (*Andante*) témából áll. Ezek két szellemes variációban szélesednek ki, majd költői Kóda zárja le a tételt. Dallamai, némelyek szerint, horvát népdalokból valók.

A harmadik tétel tartalomban és formában ragyogó szépségű, idealizált Menuetto s a

negyedik tétel iramló (*Allegro con spirito*) Rondo, egyetlen témával. Ez a tétel a zenetudósok egyértelmű megállapítása szerint az ellenpontozó művészetnek egyik legmagasabb csúcsa.

MEDVE-SZIMFÓNIA

A szimfónia Haydn hat «párisi szimfónia»-ja közülidőrendben az első, Páris számára készült (1786-ban), ott került bemutatásra és ott is jelent meg.

A *C-dur szimfónia*-t azért nevezik *Medve szimfónia*-nak, mert negyedik tétele medvetáncra emlékeztet. A tétel fő motívuma egy előkével ellátott, mor-

gásszerű félhangjegy. Haydn szinte programzenei módon ábrázolja a medvetáncoltatás naív jelenetét. A szimfónia rendkívüli sikert ért el azért is, mert a műfaj addig megszokott komoly hangulatát derűsen mosolygó, stilizáltan népies ízzel keverte a szerző. A szimfóniának mind a négy tétele könnyed.

ÓRA-SZIMFÓNIA

A népszerű mű hangneme: d-moll, sorrendi száma: 101; az úgynevezett londoni szimfóniák közül való, mert Londonban készült, 1794-ben, a tizenkét londoni szimfónia közül a 11-ik. Elnevezését onnan kapta, hogy második tételének dallamát (témáját) a pengető vonósok és a fagót tikk-takkoló, kattogó nyolcadokból álló aláfestése kíséri.

A szimfónia négy tételből áll. Az első lassú bevezetés nyitja meg, melyre az igen gyors menetű, szonáta formában tartott tulajdonképpeni tétel kapcsolódik. Az egész tétel vidám, eleven sürgős-forgás.

A második tétel a daloló lassú, melyben mozgalmasabb részek után az első hegedűkön visszavisszatér a főtéma óra-szerű kattogó kísérettel.

A harmadik tétel a szokásos Haydn-féle Menuetto s

a negyedik a Rondo formájú igen gyors menetű, víg Finálé.

HÄNDEL

SÁMSON

Mi az oratórium? Olyan szöveges, énekes és hangszeres mű, amely vagy vallásos (bibliai), vagy világi (hősi, mondai, meseszerű) történetet zenésít meg elbeszélő modorban, de erősen drámai jelleggel. Az oratórium szó annyit jelent, mint imaterem. A keresztény egyház imatermeiben, oratóriumaiban, az áhitat óráin összegyűlő papság megosztott szerepekkel olvasgatta a bibliát. Ez a szerepmegosztás idővel vallásos párbeszédekke kristályosodott, zenés kísérettel. Az oratórium első alakjában tehát nem volt játék (actio), hanem a szentírásnak megosztott szerepek szerinti felolvasása. Később a szerepeket jelmezesen adták elő. Majd a jelmezes előadás elmaradt és ettől kezdve az eseményeket az egyik énekes (az úgynevezett elbeszélő, historikus) mondta el.

Az oratórium elsősorban elbeszélő zenei műfaj, az epikai zenei stílus legtisztább képviselője, erősen drámai s kevesebb lírai elemmel átszőve. Fő jellegzetessége az elbeszélő (époszi) erőre felduzzasztott kar (kórus), a zene- és énekkar hangulatának állandó emelkedettsége s az emelt alaptónuson feltornyosuló hangfokozás.

Az oratórium szerkezetileg nyitányból, áriákból,

ariózókból, recitatívókból (énekbeszéd), többszólamú magánrészekből (duettek, tercettek, kvartettek-ből), tiszta hangszeres részekből s nagyszabású karokból áll. A hangszeres részt orgona, zenekar, vagy mindkettő együtt képviseli. Az oratórium főkélléke a zenei egyszerűség. A cikornyának, a díszítésnek, a realiztikus hangfestésnek és egyéb nyers külső hatásnak helye nincs benne. A zenei műfajok között a legemelkedettebb és a legnemesebbek egyike. Ápolására csak kiváló mesterek mertek vállalkozni.

Händel volt az első, aki az oratóriumnak elbeszélő (époszi) jelleget adott. A mai oratóriumnak ő a megteremtője s felül nem múlt mestere. Olyan maradandó mintákat alkotott (mint például *Messias*, *Saul*, *Izrael Egyiptomban*, *Makkabeus Júdas*, *Sámson*), amelyekhez alkalmazkodik a zenevilág. A händeli oratórium súlypontja a hatalmas kórusokon nyugszik. Míg a szöveges zene egyéb termékeiben régebben a karoknak csak szórványosan jutott szerep, az oratórium egyenesen megköveteli a nagyarányú kórusokat. Ezeknek hivatása a régmúlt eseményeit visszaidézni szemléletünk elé és abba visszavarázsolni az élet, a valóság lüktetését. Így magunk előtt látjuk megismétlődni, lejátszódni az emberiség nagy történeteit.

Händel, a zeneművészet nagy klasszikusa, a kiváltságos emberek nagy és eseményekben gazdag életét élte. 1685-ben, Halléban, született. Abban az évben, amelyben Bach s ugyanabban az országban, az akkori Szászországban. Kortársak voltak, de személyesen sohasem találkoztak. Életük folyása abban is egyezett, hogy öregkorukban mindketten megvakultak. Händel kilenc évvel élte túl Bachot.

Händel három kultúrát szívott fel magába. A németet, szülőországát, — az olaszt, akik közt három ízben hosszabb időt töltött s — az angolt, kiknek országát második hazájának tartotta. Negyven évig élt Händel Angliában. Legnagyobb alkotásait ott írta és ott adatta elő. Az angolok szemében ő mindig angol zeneköltő volt s ma is az. Anglia legnagyobbjainak csarnokában, a Westminsterben, van eltemetve.

Händel, mint zeneszerző, karmester, orgonaművész és színházigazgató, rendkívüli munkásságot fejtett ki. Kevesen tudják, hogy a Gluck előtti korszaknak leghíresebb operaszerzője volt. Olasz szövegre negyven operát írt.

Mint minden zenereformátor, ő is sokat küzdött, míg művészetének tért hódított. Öreg korára megvakult, de munkásságát így is vasakarattal folytatta, szerzeményeit tollba mondta, oratóriumainak előadásán pedig, mint orgonaművész, vagy cembalista szerepelt.

Életrajzírói megindítóan ecsetelik azt a jelene-
tet, mikor a Sámson előadásán a világtalan hős gyönyörű áriája után, — mely így kezdődik: «Éj borult reám, se holdfény, se napsugár nem világít utamon» — megrendülten hajlongott a vak zeneköltő a közönség előtt, hogy tapsait megköszönje.

Händel a Sámson 56 éves korában, 1741-ben, szeptember végétől október végéig terjedő öt hét alatt írta. Első előadása Londonban, 1743 február 18-án volt. Tárgya a bibliai Sámsonnak, az izraeliták Herculesének, élettörténete, mely a «Bírák könyvében» van megírva. Händel műve a biblia nyomán és Mil-

ton «Sámson Agonistes» című költeményén épült fel, melyet Newburg Hamilton, Händel ismert szövegírója, formált át oratóriumszöveggé. A cselekmény nem a hősi tettek rettenetes erejű Sámsonát állítja elénk, hanem az erejétől asszonyi árulás folytán megfosztott, megvakított és kínos szolgaságban senyvedő alakot. Sámson nyomorúságában is büszke hős marad, kit csak az a vágy hevít, hogy küldetését — népének felszabadítását a filiszteus járom alól — beteljesítse.

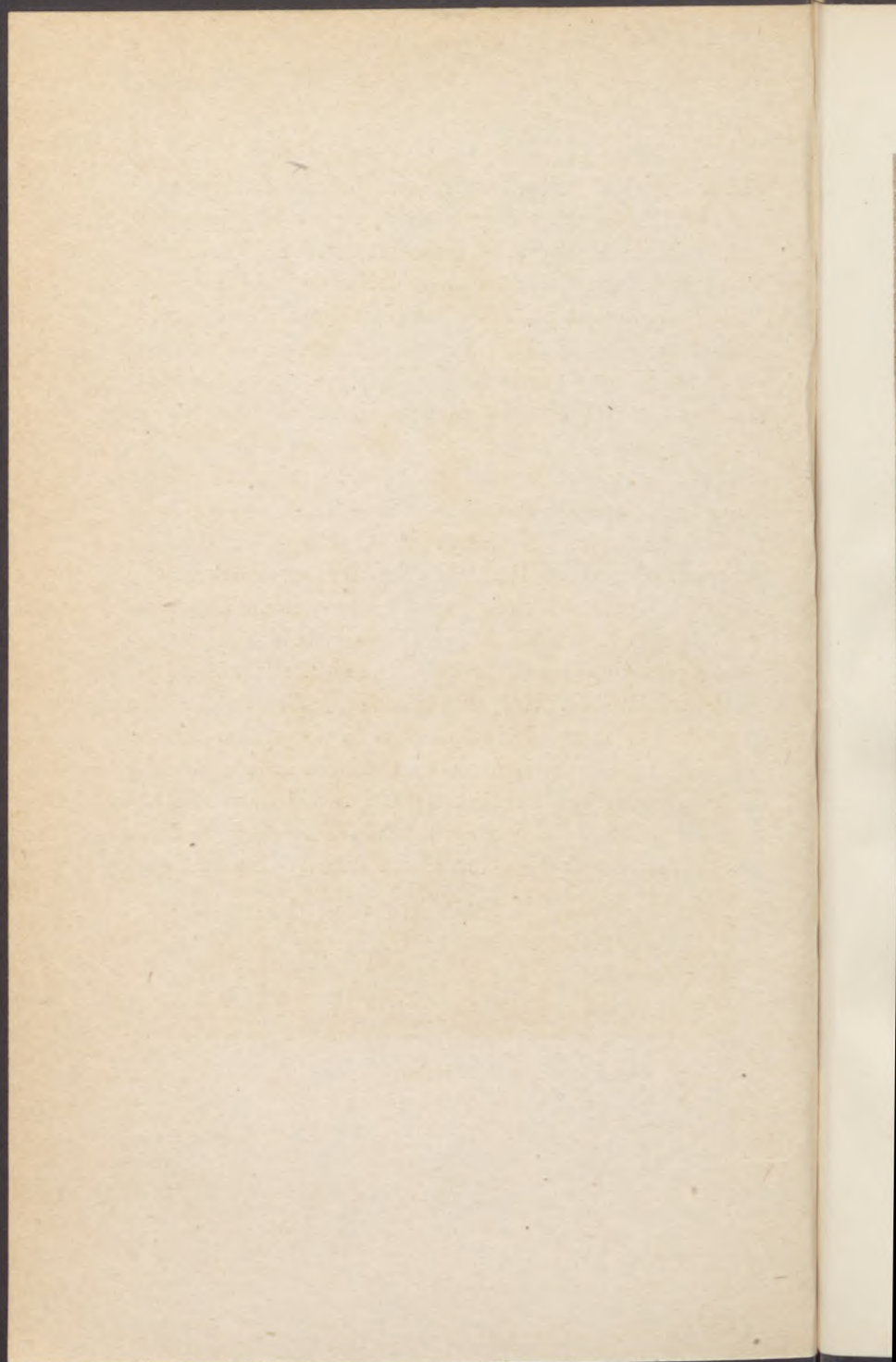
A *Sámson* oratórium zenéje hatalmas kórusokból, áriákból, áriozókból, recitatívókból, zenekari számokból és együttesekből áll. Három főrészre tagozódik.

CONCERTO GROSSO

A *Concerto grosso* olasz megjelölésnek magyar elnevezése «Nagy versenymű» lehetne. Lényege szerint olyan zenemű, melyben kétféle zenei elem, — hangszer vagy hangszercsoport — egymással szembeállítva, egymással versengve, szerepel. Párbeszéd a szólisták egy csoportja (a Concertino) és a hangszerek tábora (a Concerto grosso) közt. Ez az összeállítás a 16. század végétől két évszázadon át a zeneművészetben kedvelt forma volt. Händel 12 ilyen «Concerto grosso»-t írt. Némelyiket egy nap alatt; egy hét alatt többet is s volt olyan esztendeje (1739), hogy egy hónap alatt 11-et.

A *g-moll Concerto grosso* (6-ik szám) 1737-ben készült. Öt részből, úgynevezett tételből áll. Romain Rolland így szól róla: «A *g-moll Concerto grosso* valamennyi között a leghíresebb, nagyszerű «Musette»-je révén. (A Musette leginkább páratlan ütemű, duda-

szerű, pásztori jellegű, régi tánc.) Szép Larghettoval kezdődik, tele azzal a mélabúval, amely Händel egyik uralkodó (és legkevésbé észrevett) érzése. Melancholia ez, Dürer, vagy Beethoven «Malinconiá»-ja értelmében, mely orgonapontokkal megszakított elégikus monológban fejeződik ki, valamint a Concertino és a Tutti párbeszédeiben, amelyek úgy felelgetnek egymásnak, mint az antik kórusok csoportjai. A rákövetkező és vele összeforrt (Allegro ma non troppo) kromatikus fugaszerűségében, ugyanilyen komor színezetű, de a fuga parancsoló menete megfegyvelmezi a szeszélyes árnyakat. Aztán következik az a szép $\frac{3}{4}$ -es Esz-dur Larghetto, melyet Händel «Musette»-nek nevezett s amely a pásztori boldogság legragyogóbb állomásai közé tartozik. Költői és szeszélyes epizódokkal tarkított egész nap bontakozik ki lassacskán a zümmögő, szép refrain-ből. Hol meglassudik, szinte elalszik a tempó, hol meg sietni kezd. Erős és vidám ritmus ez, széptestű, erős, ifjú emberek táncos indulója. Ebbe a festménybe egy falusias, ugráló epizód szövődik, aztán megismétlődik a széles, kezdő motívum, a derűs öröm refrain-jével, a természet mosolygása közben.»

Hubay

sz
ha

m
ne
ze
ü

le
b
f
h
g
a
g

i

s
o

a

PETŐFI-SZIMFÓNIA

Hubay Jenő szimfóniáját 1923 febr. 26-án országos ünnep keretében mutatták be a Városi Színházban.

Négy szólóhangra, nagy zenekarra, vegyes és gyermekkarra készült. Ötszáz előadót kíván. A fafúvók négyszeres beállítása mellett a rézfúvók serege, két zongora, két hárfa, celesta, harmónium és mindenféle ütőhangszer áll fegyverzetben.

Éjféli harangütéssel kezdődik, jelezvén Petőfi születésének idejét. Utána a költő génuszát szimbolizáló jellegzetes fő témát halljuk. Erős kapoccsal fogja át az egész művet a fő téma, melynek színes hajlékonyságában mindig gyönyörködünk. A költő tragikumának témája is felhangzik az első tételben, majd a hegedűk napsugaras tremolói között szólal meg a génusz: «Szabadság, szerelem».

A második tétel a gyönyörű magyar Alföldet írja le.

A harmadik tétel Júliáról szól. Nemes, meleg, szerelmi himnusz. A «Minek nevezzetek...» kezdetű dal a szimfónia dísz.

A negyedik tétel a mű koronája. Vésztjósító mollakkordokban nehéz felhők tornyosulnak szegény ha-

zánk felett. A férfikarban felhangzik a «Talpra magyar», a költő érzi hivatását, megindítóan búcsúzik feleségétől, mennie kell. A hadbavonuló sereg ajkán felharsan a csatadal:

Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtasomat,
Előre!
Én se leszek rosszabb nála,
Berohanok a halálba,
Előre!

Lezajlik az ütközet, melyben a lánglelkű hős, jóslatához híven, halálát lelte. A megdicsőült elvesztése feletti bánatunkban a mesterien felépített, hatalmas Finale engesztel ki, melynek zárataként magasztos áhitattal csendül fel a gyermekkar.

Amint látjuk, a szimfónia klasszikus formának megfelelően tagozódik. Ez a köntös azonban nem fedi teljesen a szimfóniának, mint műformának lényegét. A *Petőfi-szimfónia* talán inkább nevezhető kátának, mint szimfóniának. Tulajdonképpen *színpadnélküli drámai zene*, mely magában foglalja Petőfi életének kimagaslóbb mozzanatait.

«VITA NUOVA»

Hubay Jenő egyik legnagyobb méretű és egyik legértékesebb alkotása a *Vita Nuova* című szimfónia, melyet *Dante-szimfóniá*-nak neveznek. Bemutató előadása 1921 december 1-én volt, a Corvin Mátyás Egyesület országos Dante-ünnepségén. Több külföldi siker után a művet másodszor a Filharmóniai Tár-

saság
műve
óta v

gyes-
készü
jén é
dését
sát e
ajánl
műve
világ
kozás
önfel
közü

szak

saság 1928 január 23-i hangversenyén hallottuk. Zene-művészeti adózás ez a nagy olasz génusz hatszáz év óta világító szellemének.

A szimfónia tenorszólóra, három női hangra, egyes- és gyermekkarra, orgonára és nagy zenekarra készült. A mű Dante: *Vita Nuova*-jának öt szonettjén épül fel s az «isteni költő» megható líráját, epedését, látomását, szenvedését, végül fanatikus rajongását emelkedett zenei szóval festi. A szimfóniát ez az ajánlás díszíti: «Neked, édes, drága nőm, ajánlom e művemet, melyben megtisztult érzelmi és gondolatvilágom sugallatai, énem jobbik részének megnyilatkozásai jutottak kifejezésre, — soha meg nem szűnő önfeláldozó szereteted viszonzásául — Jenő.»

Két főrészből áll és hét tételre tagozódik, melyek közül kettő tisztán zenekari.

Az egyes részek, tételek, sorban így következnek:

I. főrész.

A földön.

1. Első találkozás. — Fakadó szerelem
2. Öröm Beatrice köszöntése felett.
3. Az üdvözlés megtagadása
4. Látomás Beatrice haláláról
5. Beatrice halála
6. Kesergés Beatrice halálán

II. főrész.

Az égben.

Összefoglaló címe: *Beatrice megdicsőülése*. Nyolc szakaszra tagozódik.

KAZACSAY TIBOR:

CIRKUSZ

Hat tételes szvit. Gúnyrajz. Programzene. Tárgyát a tételek fölé írt szavak jelölik meg. A mű alapgondolata az ismert mondás: «az élet nem más, mint cirkusz.»

Trombitaszóval indul az első tétel. *A bevonulás* a cirkusz szereplőit felsorakoztatja a porondon.

A második tétel, a *Clown* című, a bohóc megszokott és megvárt mesterkedéseit akarja érzékeltetni.

A harmadik tétel: *A balerina*, a kecses lábujjhegytáncosnő mozdulatait rajzoló keringő.

Az *Erőművészek* című következő tétel a duzzadó izmú akrobatákat állítja elénk, nehézkesen mozgó, puffogó témákkal.

Az ötödik tétel címe *Caroussel*. Amint a cirkusz lovackái egyformán szaladnak körben a porondon, úgy fut az élet. A tétel nem zárul le, mint az előzők, hanem «attaca» megy át a Finálé-ba. A galoppból kifejlődik a záró induló. Az utolsó akkordok előtt még egyszer felhangzik a bohóc szomorkás témája, mire hatalmas fokozással befejeződik az ötletes, vidámkodó mű.

KERN AURÉL:

MOLIERE-SZVIT

A *Moliere-szvit* abból a kísérőzenéből készült, melyet a szerző *Moliere: Szerelem, mint orvos* című komédiájához írt. Ez a muzsika: aláfestő zene. Stílusos zenei illusztrálás a színdarabhoz. Kern Aurél főnem művészi ösztönnel megérezte, hogy muzsikájának a darabhoz tapadva, a 17. században kell maradnia s a jó értelemben vett zenei modernség hálás hatásairól stílusegység miatt le kell mondania. E cél érdekében tehát a 17. századbeli francia zeneköltők mesterműveinek dallamait dolgozta fel. A kritikus szemével csokorba szedte a bájos francia témákat s mert egyénisége amúgy is a franciásan választékos műveltség felé hajlott, — érthető, hogy jól bele tudott illeszkedni a régi, parókás élet csipkefínom érzésvilágába. A témákat úgy dolgozta fel, hogy a szvit régi franciás patinát kapott. Annyira stílushű, mintha az egészet maga Lully vagy Rameau írta volna, holott csak a dallamok egy része való az ő tollukból.

A szvit hét részből áll.

Az első tétel lassú, méltóságteljes akkordokkal kezdődik. *Beköszöntő*-féle, mely indulószerű ütemekkel bemutatja a rokokó-világ hajbókoló szereplőit. A fődallam Couperin egyik rondójából való.

A szvit második része: *Menuet*, mely Lullynek, a rokokó-zene fejedelmének, egyik balettjét díszíti. A régi francia udvar a Menuet-et igen kedvelte. Ez a táncforma a későbbi szvit-zenének egyik elmaradha-

atlan részévé lett. A Menuet hagyományos tempója mérsékelt és előkelően kimért ritmusokból áll.

A harmadik tétel: Couperin egyik zenekari művének *Pasztorál*-ja. A «Pasztorál» Franciaországban a falusi környezetbe ültetett, úgynevezett pásztoroperának kedvenc zenei formája volt. Idilli hangulatú táncdallamai többnyire fuvolán, fafúvókon szólalnak meg.

A negyedik rész elnevezése: *Közjáték*. A színdarab kísérőzenéjében előforduló néhány vonzó dallam szimfónikus megszólaltatása.

A szvit ötödik tétele: «*A kuruzló zenéje*» elnevezéssel a színdarab szerint az orvosokat akarja gúnyolni, exotikus ízű *Kontratánc* formájában.

A következő kis táncforma Jean Baptiste Loeillet nevű régi belga zeneszerzőnek egyik *Gavotte*-jából vett motivumon épült fel. Fínom és hálás muzsika; mérsékelt mozgású, ünnepélyes jellegű tánc. Szívesen járták szertartásos udvari ünnepélyeken.

A szvit hetedik s egyben utolsó tétele *Tambourin* néven eleven ritmusú, gyors táncot mutat be. A «*Tambourin*» szó tulajdonképpen dobot jelent, de jelent egy bizonyos fajta népies francia táncot is; melynek műzenei stilizálását Rameau használta először szvitjeiben. Ehhez a *Tambourin*hoz az ő balettjéből vett motívum adta az alapot. A *Tambourin* után rövid Finale-val zárul a mű.

Kodály

KODÁLY

Kecskeméten, 1882 december 16-án született. Fél-éves korától gyermekségének emlékei a színmagyar Csallóközhöz, Mátyusföldhöz fűződnek. Középiskoláit a nagyszombati kath. főgimnáziumban végezte. Énekelt a székesegyház kórusában, hegedülni tanult s tizenöt éves korában a gimnázium zenekara előadta egy nyitányát. Családi és baráti körében mindennapos a zenélés, melynek kapcsán néhány gyermekkori szerzemény született. Érettségi után Budapestre került. A Zeneakadémián Koessler János növendéke. Egyidejűleg beiratkozott az Egyetem bölcsészeti karára s mint a hírneves Eötvös-kollegium növendéke, bölcsészeti doktorátust nyert. Vágya mindinkább a zenéhez vonzotta. 1905-ben megkezdte nagyjelentőségű népdalgyűjtő munkásságát. A faji magyar zenének megbecsülhetetlen gyűjteménye ez a néhány ezernyi fonográflemez. Zeneművészeti jövőnk gránit alapja. 1906-ban került bemutatásra első szimfonikus műve, a «Nyári este». (Átdolgozott fermájában később Toscanini, a világhírű karmester mutatta be.) 1907-ben Berlinben, Párisban járt tanulmányúton, ahonnan visszatérve, Zeneakadémiánk zeneszerzési tanszékét nyerte el.

*

Kodály nem bő termelő. Csak akkor szólal meg, amikor érett mondanivalója van. Minden sora gondos, választékos, minden szerzeménye szívügye.

Műveit általában következetesség, szűkszavúság és hangulatosság jellemzi. Inkább borús, melancholiára hajlamos kedély, de hősi erő és tűz lappang benne. Nagy vidámságot, eszeveszett duhajságot nem ír le, inkább álmodozva rajongó önfeledten elgondolkozó.

Stílusa összefoglaló. Visszanyúl a klasszikusokig s a legrégebbi magyar zenéig. Zenei nyelvezete tisztult, világos. Szerkezetei, zenei formái természetesen adódlók s legtöbbször szabályosak. Harmóniai modernek, sokszínűek. Ritmikája változatos, merész. Melódikája a magyar föld őstelevényének terméke. Zenei prózói liája tökéletes.

«Kodály megmutatta, hogy a népballada, vagy a naív eposz, hogy szélesedhetik magyar operává; jelezte, hogy a gajdos magyar népdalok, milyen közel állnak a magyar operethez s példát adott arra, hogy az ősi magyar népzene továbbfejlesztésével hogyan lehet kifejezni egész emberi öröm- és fájdalom-Niagarát.» (Szabó Dezső: «A magyar zenekultúra az egységes magyar szellemi életben». Zenei Szemle, 1928. III—IV. szám.)

Kodály irodalmilag is sokat foglalkozott a népzenevel. Egyik cikkéből írójának jellemzésül és a tárgykör legjobb megvilágításául egy részlet:

«A magyar népzene ellenségei — (Vannak bőven ennek a mesebeli királyfinak. Nem egyszer éreztük mérges lehelletüket, mióta azon fáradozunk, hogy országához segítsük.) — azt mondják, hogy nem is igazi királyfi. Paraszti öltözete nem álarc, hanem valóság. Azt mondják — dicsérve — ócsárolva: csinos kis dalok, a nép együgyű fiának primitív érzéseit fejezik ki, primitív formában. Tulipános szűr. Szép a parasztleányen, de «művelt» ember nem veheti magára. Vadvirágos mező stb....

Nos a magyar népzene ennél sokkal több. Először is nem «osztályművészet». Ma ugyan már csak a földművesség közt él, de köze van hozzá az egész

magyarságnak. Mint egy nagy gyűjtőmedencébe, ezer év alatt sok patak folyt bele. Nincs a magyarságnak az a rétege, annak egy élménye, hogy ne hagyott volna nyomott benne. Ezért: az egész magyarság lelkének tükre.

Valamikor minden nép, a magyar nem is olyan régen, tagozatlan egység volt. Még a társadalmi rétegek szaporodásasem jelentett a kultúrájában nagyobb elkülönбöződést. Nálunk még 300 évvel ezelőtt ugyanaz a dal zenghetett várban és kunyhóban. Azóta a vár rombadőlt: ha áll, lakója idegen, vagy hűtlen lett a magyar dalhoz. Megőrizte a régi kincseket, díszruhákat, fegyvereket. A dalt abbahagyta. A kunyhó hű maradt, megőrizte a régi kincs értékesebb felét: a lélek ősi bútorzatát. Az egész magyarságét: a magáét és azt is, amit felülről kapott. Amit 300 éve az Esterházy-palotában daloltak, azt ott ma már nem tudják. De tud még belőle Szalay Zsuzsa, kis töpörödött öregasszony, Kolon nevű kis zoboraljai faluban. Tudnak öreg harisnyás székelyek. A falu megmentette a tradíció folytonosságát. A mi dolgunk átvenni tőle és tovább ápolni. A tűznek nem szabad kialudni!...

A nyugati népeknek a XIII. századig visszanyúló gazdag, írott és nyomtatott dallamgyűjtéményeik maradtak. Nálunk ezt is a néphagyománynak kell pótolni. A magyar «Monumenta Musicae» értékesebb része nem a kéziratárak porából, hanem élő forrásból, a nép emlékezetéből került ki. Hogy meddig ér ez az emlékezet, ma még nem is tudjuk. De bizonyosan jóval előbbre a XVI. századnál. Ez a magyar zenetörténet, csak meg kell tanulni olvasni benne!

Húsz év alatt, mióta a gyűjtőmunka folyik, sokat kellett hallanunk annak hiábavalóságáról. Egy idősebb jóakarónk azon zsörtölődött, hogy aki maga is tud komponálni, minek járkal falun olyan dalok után, amiket minden cseléd tud.

Nem súlyos betegség tünete volt-e, hogy a legszebb dalokat, amelyeket a magyar zenéi génusz ezer

év alatt termelt, már csak cselédek és öreg parasztok tudták? Nem volt-e sürgős kötelesség azokat tőlük megtanulni és újra az egész magyarság kezébe letenni? A falu most búcsúzik a régi hagyománytól. A fiatalsága már nem veszi át. Rajtunk a sor. A tűznek nem szabad kialudni!»

A tűzrakó és annak legéberebb szítója: Kodály Zoltán, a zeneköltő. Ez az ő legnagyobb érdeme!

«Ha azt kérdezik tőlem — írta Bartók Béla, — mely zeneművekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, — azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett. Külön magyarázata ennek az, hogy Kodály zeneszerzői tevékenysége kizárólag a magyar népzene talajában gyökerezik. Belső oka pedig Kodály rendíthetetlen hite és bizalma népének építő erejében és jövőjében!»

PSALMUS HUNGARICUS

Kodály Zoltán művei közt ékkő. Buda és Pest egyesülésének félszázados évfordulójára készült. 1923 november 19-én mutatták be. Tenorszólóra, vegyeskarra, zenekarra és orgonára írt hatalmas zsoltár. Kecskeméti Végh Mihály 1561-ből való 55-ik zsoltár-szövegének megzenésítése.

A hatalmas zsoltárt zenekari bevezetés nyitja meg. Fojtott alt és basszus uniszónóval lép be a kar. Dávid panaszának széles ívelésű, rapszódikus hangulatát több szakaszra bontott tenorszólo hozza recitativo-szerűen. Fojtott szenvedélyű zokogás, halk sírás és lázadozó morajlás felszínén úszik a tenor-ária. A kórus második belépését a fohászkodás hangulata emeli. A népért kiáltó próféta hangját a kar kánon-szerűen követi. A kánon utóléri a szólót s most már a könyörgés

szavait egyesült erővel mondják. A szólista recitatívója nagyvonalú ariozová terül szét. Zárt dallamvonala maga a lenyűgöző egyszerűség. Ebben az emelkedett hangulatban szólal meg először a hárfa és hegedűszóló szárnyal fel. Misztikus orgona bűg, súlyos hangtömeg zeng. A mély vonósok üres kvintje zárja be a művet.

A *Psalmus* a legművészebb magyar zsoltár. Valami középkori rejtelmesség ömlik el rajta.

MAROSSZÉKI TÁNCOK

Népzenei gyűjtéséből válogatta ki Kodály a marosszéki táncokat és átköltötte nagyzenekarra. A *Marosszéki táncok* mint zongorakompozíció, már előbb megjelent, a zenekari feldolgozás — kis partitúrában — 1930-ban. Ugyanekkor, december 1-én mutatták be a filharmónikusok. Azóta dicsőséggel járja a külföldi hangversenytermeket.

Kodály a mű magyarázataként ezt jegyezte fel: «Dajkám, marosszéki székely asszony, jó énekes, jó hajdútáncos volt — írja Kemény János, erdélyi fejedelem önéletrajzában. (Élt 1607—1662-ig.) Talán nem véletlen, hogy mindmáig Marosszék őrzött meg legtöbbet a régi népi tánczenéből s hogy egy-egy darabnak más vidéken is «marosszéki» a neve. Bár hangszeres jellegű, eredetileg dal lehetett, egy részének szöveges változata is megkerült. Hegedűn, furulyán minden faluban hallható volt még a háborúig, a szöveges alak inkább csak öregektől. A Brahmstól világgá vitt magyar táncok az 1860 körüli városi Magyarországnak hangja: jobbára akkor élt szerzők művei.

A Marosszéki táncok messzibb multban gyökereznek: az egykori Tündérország képét idézik fel.»

Kodály útbaigazító szavaihoz nem sokat kell hozzátenni. Ezeket a táncokat a komponista változatos színű csokorba szedte s rendkívüli tudásával és zseniális utánérzésével nagyzenekarra átültette. Keretes mű. Kezdő lassú (Maestoso) témája köti össze a különféle hangulatú négy részt. A «Maestoso» palotásszerű lassú bevezetés. Ezt a «Con moto» jelzésű rövid, friss követi. Majd idillikus pásztornóta szólal meg tilinkón. Az Allegro vivace halkán induló friss. Harsogó vídamsággá fokozódik. Visszaemlékezésként ráhajlik a bevezető «Maestoso» és megindul a fojtottan kezdődő záró friss, Allegro con brio. Magyar táncforgatagot fest. Ragyogó zenekari színpompában végződik.

HÁRY JÁNOS-SZVIT

A szvit az azonos című nagysikerű magyar daljáték hat számát foglalja egybe. Tetszetős magyar kompozíció. A külföld hangversenyműsorain sokszor szerepel.

Első tétel: *Kezdődik a mese*; második: *Bécsi harangjáték*; harmadik: *Dal* («Tiszán innen, Tiszán túl, Túl a Tiszán van egy gulyás tanyástul»); negyedik: *Napoleon csatája és veresége*; ötödik: *Közjáték, Palotás*; hatodik: *A császári udvar bevonulási indulója*.

TOBORZÓ

A «Háry János»-t 1926-ban mutatta be a m. kir. Operaház. Állandó műsordarab.

A *Toborzó*-t Kodály a 19. század elejéről származó verbunkos dallamaiból állította össze. Összhangosításával és hangszerelésével mestermunkát végzett. Olyan gyűjtő hatású zeneszám, hogy eddig még minden operaházi előadáson meg kellett ismételni.

SÁRKÁNYTÁNC

Eredetileg Kodály *Háry János* daljátékának egyik részlete volt, de a daljátékból a bemutató után kihagyták. A zeneszerző a mesebeli szörnyek, esetlen táncát jeleníti meg.

Elő
Bac

Bac
Bar

Be

TARTALOM:

Előszó	5
<i>Bach</i>	7
— h-moll mise	14
— János-passió	17
— Máté-passió	20
— A fuga művészete	24
— Brandenburgi koncertek	26
— Zongoraverseny	28
— Passacaglia	28
<i>Bach Johann Christian: Szzimfónia</i>	29
<i>Bartók</i>	31
— Csodálatos mandarin	33
— Fából faragott királyfi	34
— Két arckép	34
— Két kép	34
— Rapszódia	35
— I. Szvit	36
— II. Szvit	37
— Tánc-szvit	37
— II. Zongoraverseny	38
<i>Beethoven</i>	39
— A szimfónia	49
— I. Szimfónia	50
— II. Szimfónia	51
— III. Szimfónia («Eroica»)	52
— IV. Szimfónia	54
— V. Szimfónia (Sors)	53
— VI. Szimfónia («Pasztorál»)	57
— VII. Szimfónia	59
— VIII. Szimfónia	59
— IX. Szimfónia	61
— III. Zongoraverseny	63
— IV. Zongoraverseny	64
— V. Zongoraverseny	64
— Hegedűverseny	65

<i>Beethoven:</i> «Szent István»-nyitány	66
— Házavató-nyitány	67
— Coriolán-nyitány	68
— Egmont-nyitány	68
— Névnap-nyitány	69
— I., I. és III. Leonóra-nyitány	69
— Fidelio-nyitány	72
— C-dur mise	72
— Missa solemnis	74
<i>Berlioz:</i> Fantasztikus szimfónia	78
— Faust elkárhozása	81
— Római karnevál-nyitány	82
— Benvenuto Cellini-nyitány	83
— Lear király-nyitány	84
— Mab királyné	84
<i>Bourgnignon:</i> Az örület dicsérete	85
<i>Brahms</i>	86
— I. Szimfónia	87
— II. Szimfónia	88
— III. Szimfónia	88
— IV. Szimfónia	89
— Akadémiai ünnepi nyitány	91
— Tragikus nyitány	91
— Változatok Haydn témájára	92
— Hegedűverseny	93
— I. Zongoraverseny	94
— II. Zongoraverseny	94
— Négy komoly ének	95
— Kettősverseny hegedűre és gordonkára	96
<i>Bruckner:</i> III. Szimfónia	97
— VII. Szimfónia	98
— VIII. Szimfónia	99
<i>Buttykay Ákos</i>	101
— Salammó szimfónia	103
— Rapszódia	105
— Hegedűverseny	105
<i>Cherubini:</i> Anacreon-nyitány	107
<i>Chopin:</i> Zongoraverseny	107
<i>Csajkovszkij</i>	109
— IV. Szimfónia	110
— V. Szimfónia	111
— VI. Szimfónia («Pathétique»)	112
— Rómeó és Julia-nyitány	113
— «1812»-nyitány	114
— Zongoraverseny	114
— Rokkó-változatok	116
<i>Debussy</i>	117
— A tenger	119

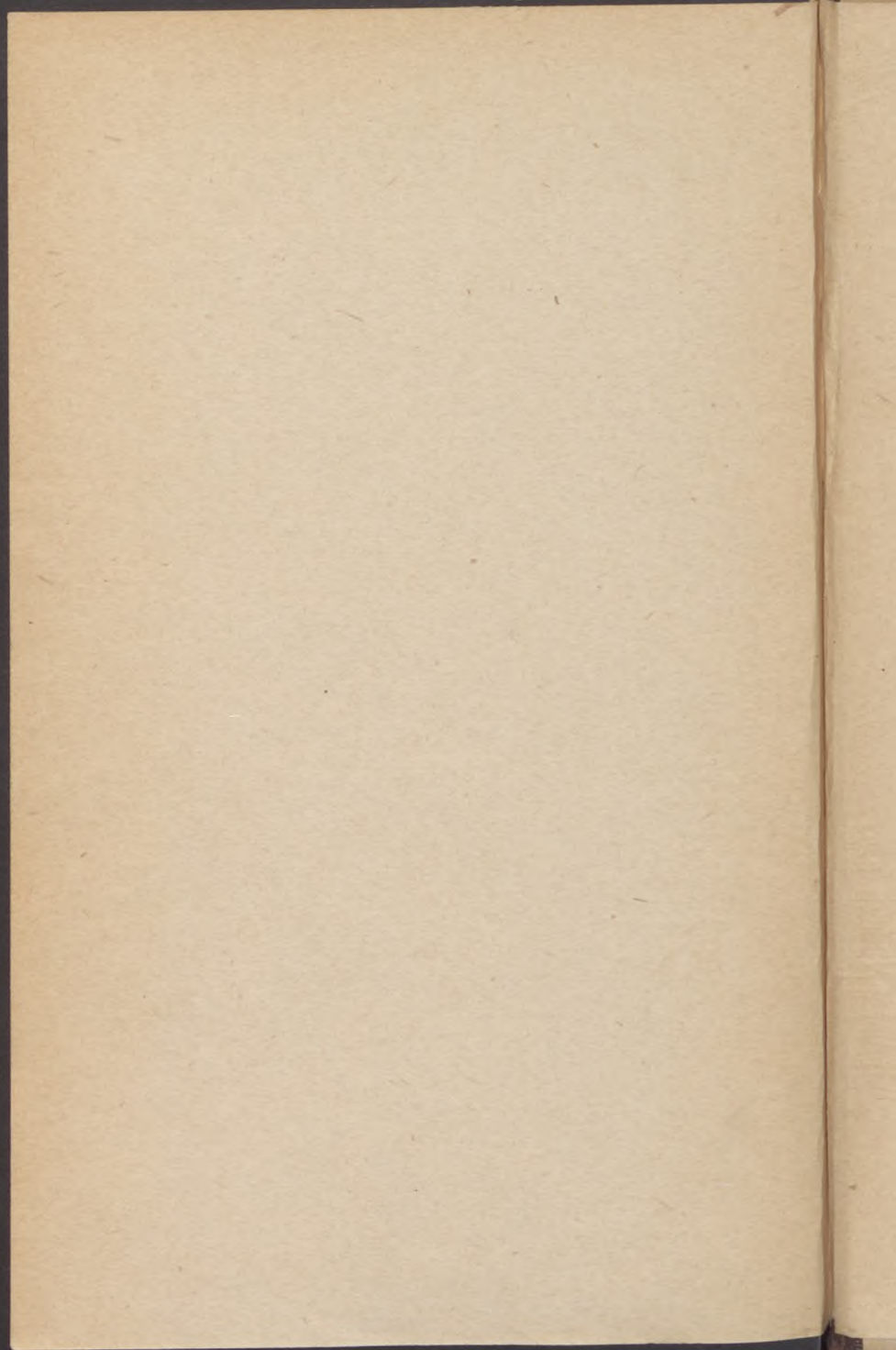
66	<i>Debussy: Egy faun délutánja</i>	120
67	— <i>Nocturnes</i>	121
68	— <i>Iberia</i>	122
68	— <i>Táncok</i>	122
69	<i>Dohnányi</i>	123
69	— <i>Szegedi mise</i>	127
72	— <i>Szimfónia</i>	130
72	— <i>Ruralia hungarica</i>	131
74	— <i>Fisz-moll szvit</i>	134
78	— <i>Változatok egy gyermekdalra</i>	135
81	— <i>Szimfónikus percek</i>	136
82	— <i>Zongoraverseny</i>	137
83	<i>Doppler Ferenc: «Ilka»-nyitány</i>	138
84	<i>Dukas: A bűvészinas</i>	139
84	<i>Dvoržák: V. Szimfónia</i>	140
85	<i>Elgar: «Cockaigne»-nyitány</i>	141
86	— <i>Enigma-változatok</i>	142
87	<i>Falla: Versenymű</i>	142
88	<i>Franck Cesar: Szimfónia</i>	143
88	— <i>Szimfónikus változatok</i>	144
89	— <i>Psyche</i>	145
91	<i>Glazunov: Hegedűverseny</i>	146
91	— <i>Karnevál-nyitány</i>	147
92	<i>Grieg: Lírikus-szvit</i>	148
93	<i>Haydn</i>	149
94	— <i>Teremtés</i>	161
94	— <i>Évszakok</i>	162
95	— <i>Katona-szimfónia</i>	164
96	— <i>Szimfónia (G-dur)</i>	166
97	— <i>Ustdobpergés-szimfónia</i>	166
98	— <i>Medve-szimfónia</i>	167
99	— <i>Óra-szimfónia</i>	168
91	<i>Händel: Sámson</i>	169
93	— <i>Concerto grosso</i>	172
95	<i>Hubay: Petőfi-szimfónia</i>	175
95	— <i>«Vita nuova»</i>	176
97	<i>Kazacsay Tibor: Cirkusz</i>	178
97	<i>Kern Aurél: Molière-szvit</i>	179
99	<i>Kodály</i>	181
0	— <i>Psalmus hungaricus</i>	184
1	— <i>Marosszéki táncok</i>	185
2	— <i>Háry János-szvit</i>	186
3	— <i>Toborzó</i>	186
4	— <i>Sárkánytánc</i>	187

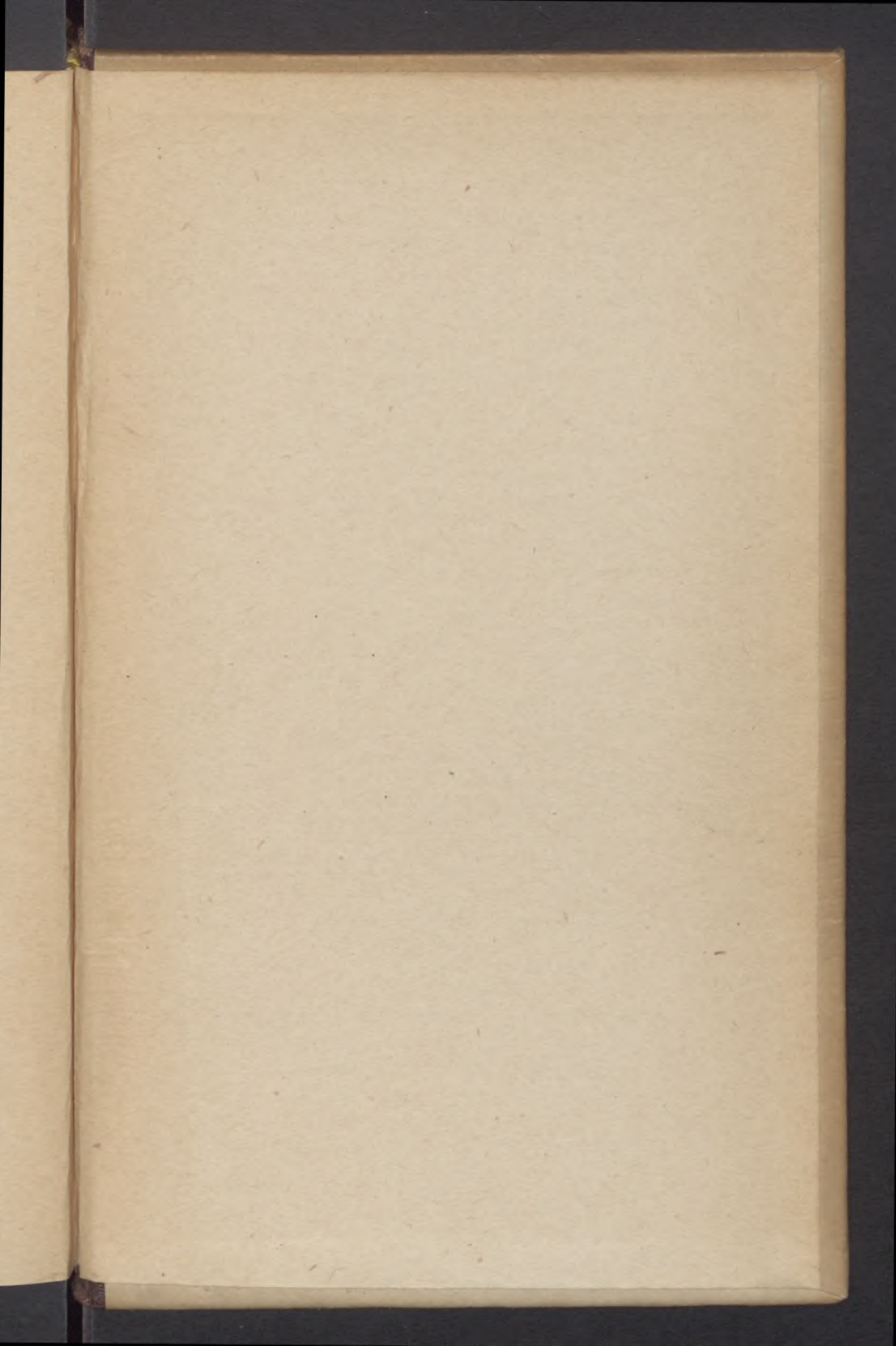
Papp Viktor

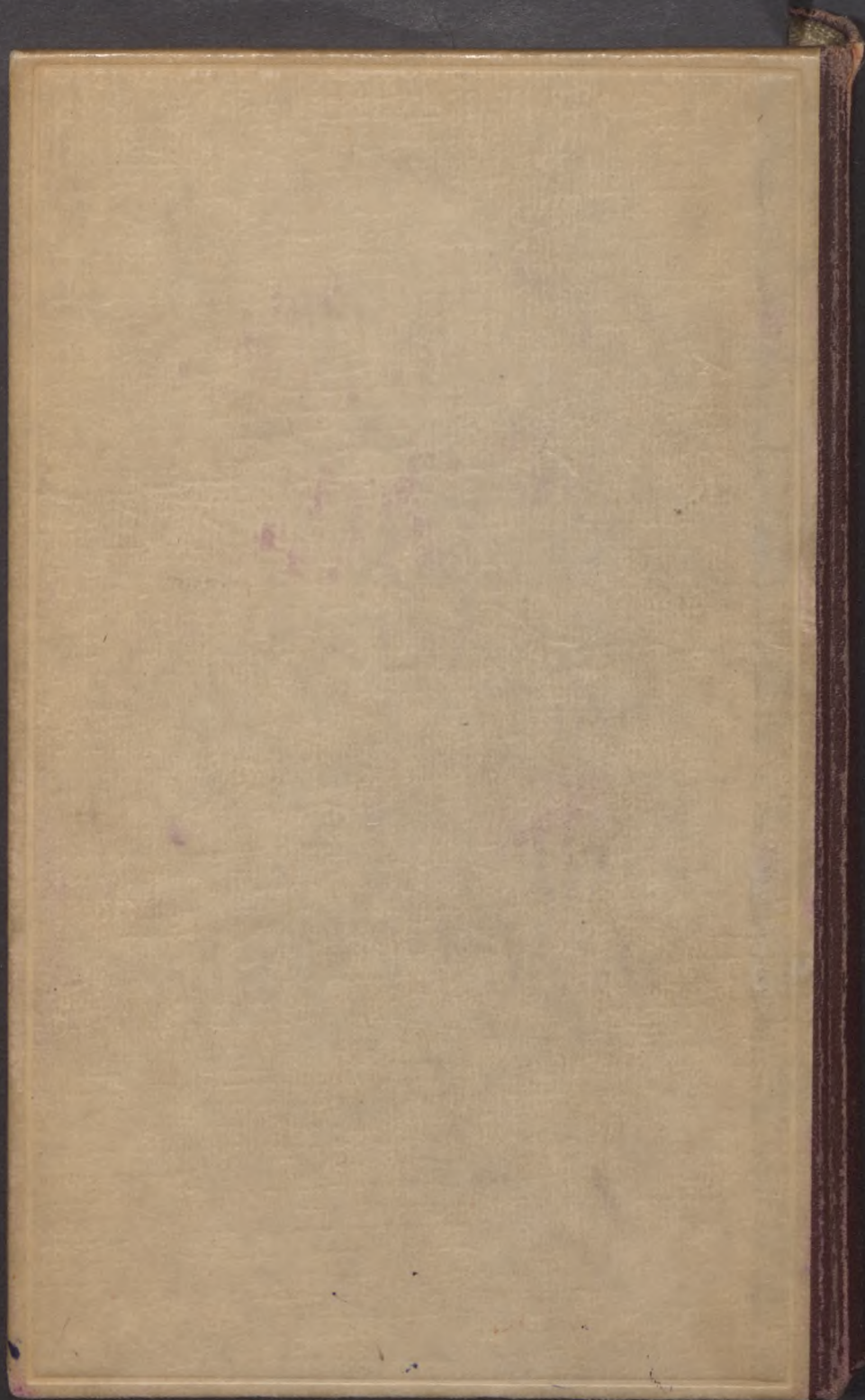
könyvei:

1. „Arcképek a zenevilágból” (1918) Franklin Társulat kiadása
2. „Bach János Sebastyén élete és művei” (1921) Pantheon kiadása
3. „Beethoven élete és műve” (1921) Pantheon kiadása
4. „Beethoven élete és művei”, II. bővített kiadás (1927) Pantheon kiadása
5. „Haydn József élete és művei” (1922). Pantheon kiadása
6. „Arcképek az Operaházból” (1923) Stádium kiadása.
7. „Arcképek a külföldi zenevilágból” (1923) Stádium kiadása.
8. „Arcképek a magyar zenevilágból” (1923) Stádium kiadása
9. „Dohnány Ernő” (1927). Stádium kiadása
10. „Revezető a zeneművészetbe” (1927) Vaggenreiter kiadása Berlin
11. „Beethoven és a magyarok” (1927) Szerző kiadása
12. „Dohnányi Ernő és szegedi miséje” (1930) Csáthy kiadása
13. „Muzsika” (1935) Gergely kiadása
14. „Liszi Ferenc élő magyar ranyai” (1936). Dante kiadása
15. „Zenekönyv”. Operaismertetések (1940). Stádium kiadása.
16. „Zenekönyv” Arcképek, életrajzok (1940). Stádium kiadása.

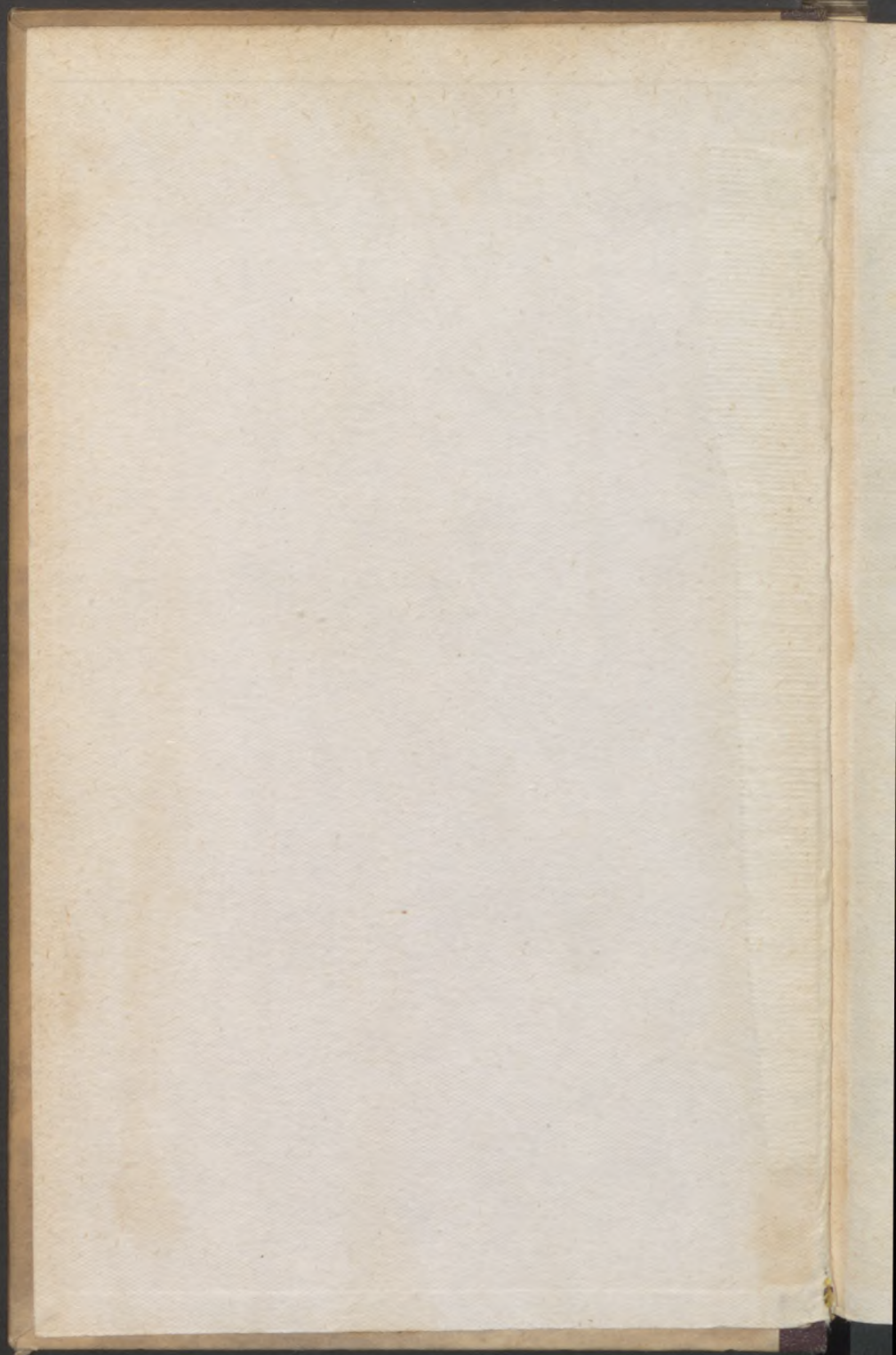

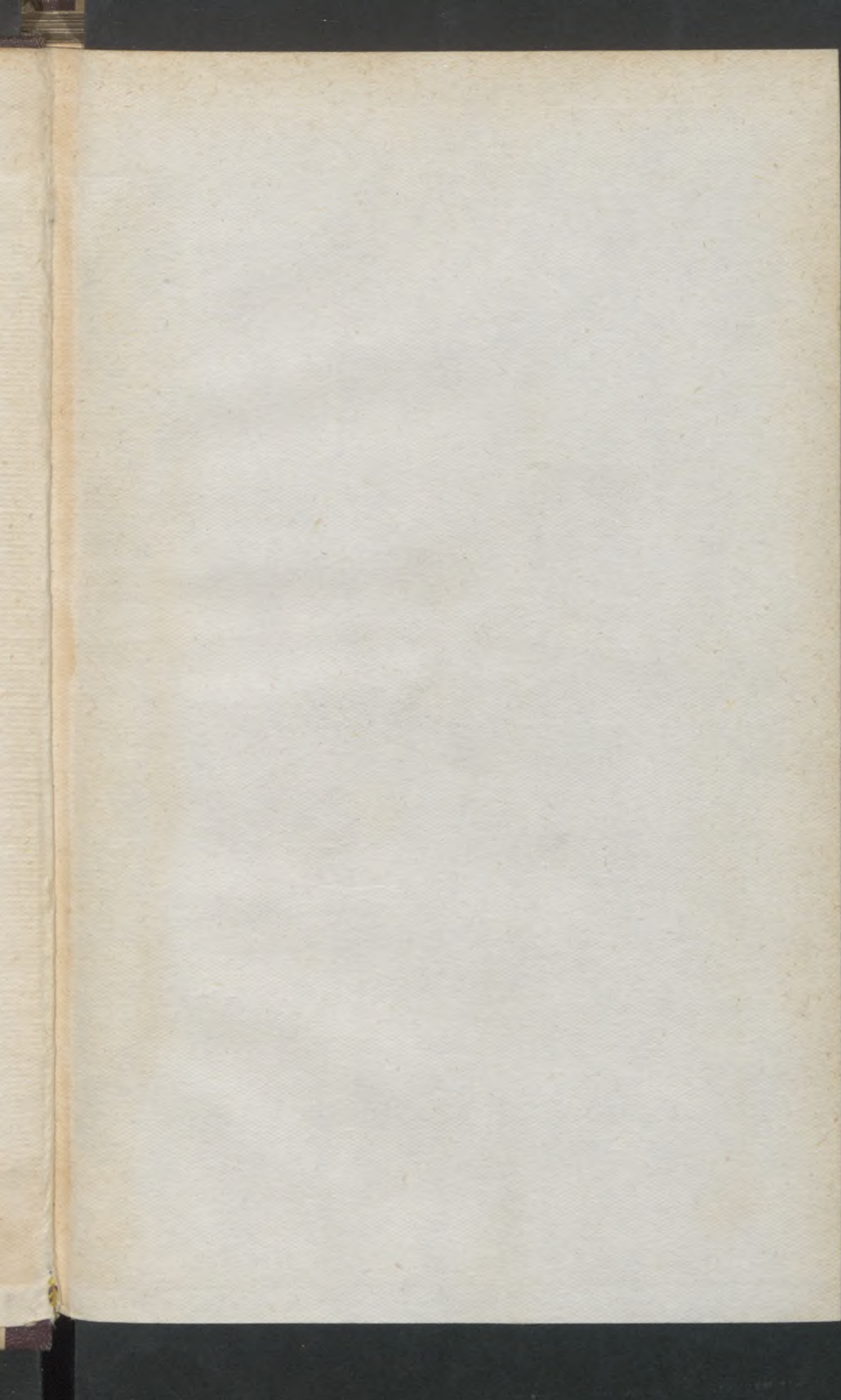
PAPP MIKSA
ZENEKÖNYV
ZENEKAR-
ESTEK
I.

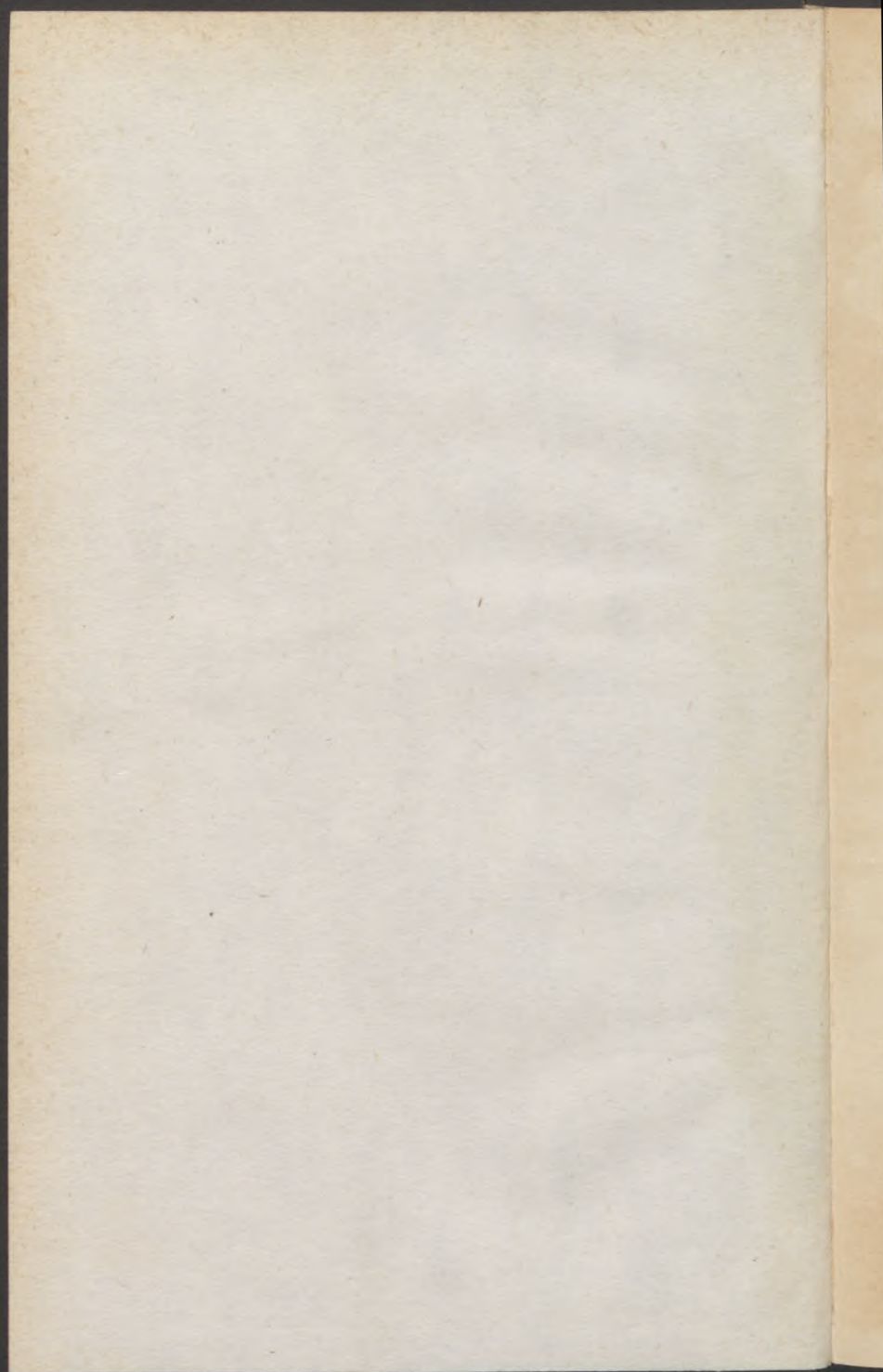
STADLIUM
KADAR

147275.

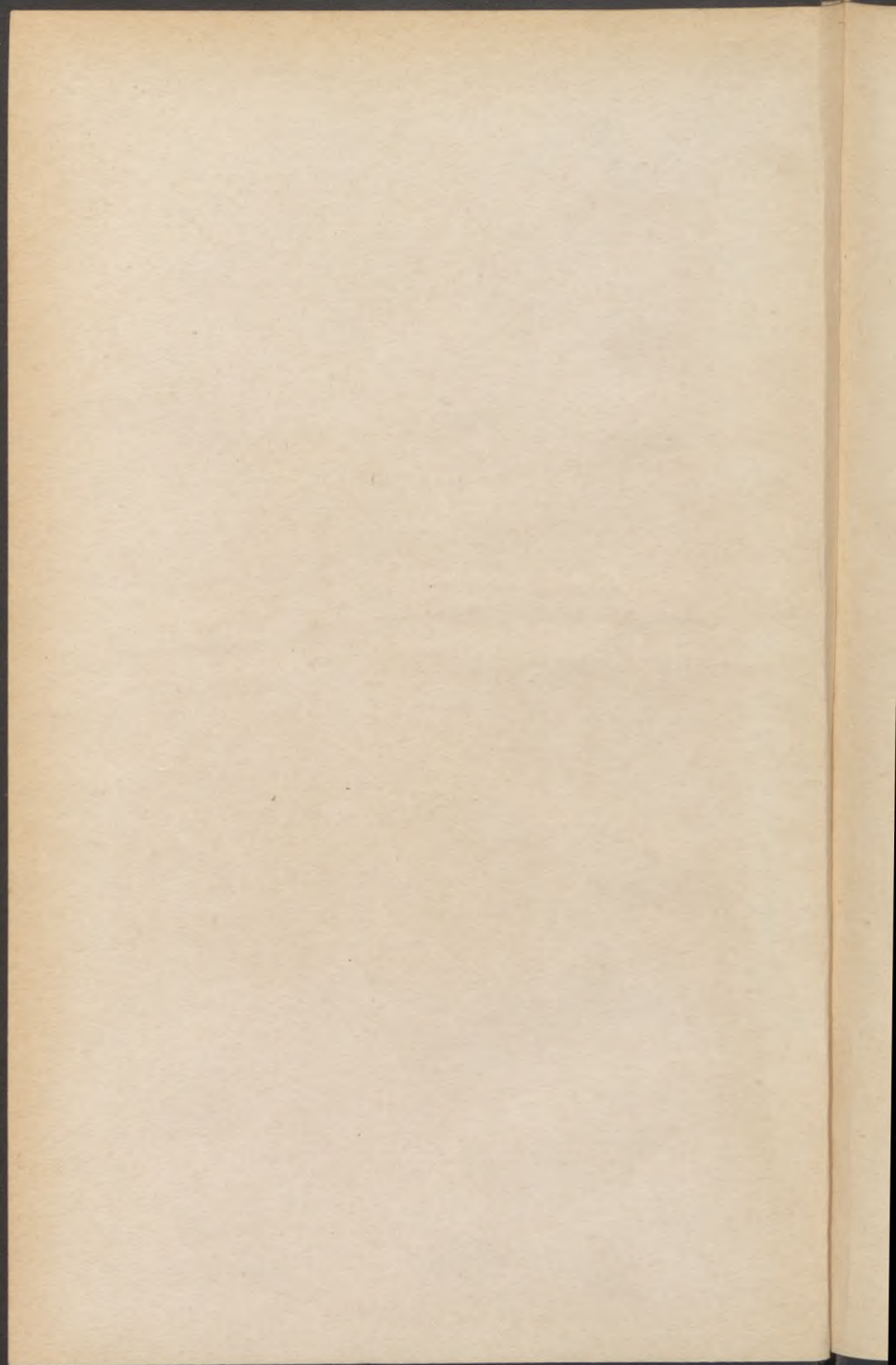

PAPP VIKTOR:
ZENEKARI ESTÉK II.

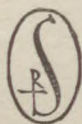

ZENEKÖNYV

RÁDIÓHALLGATÓK SZÁMÁRA

ZENEKARI ESTÉK II.

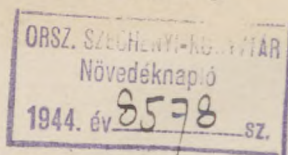
ÍRTA:
PAPP VIKTOR

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

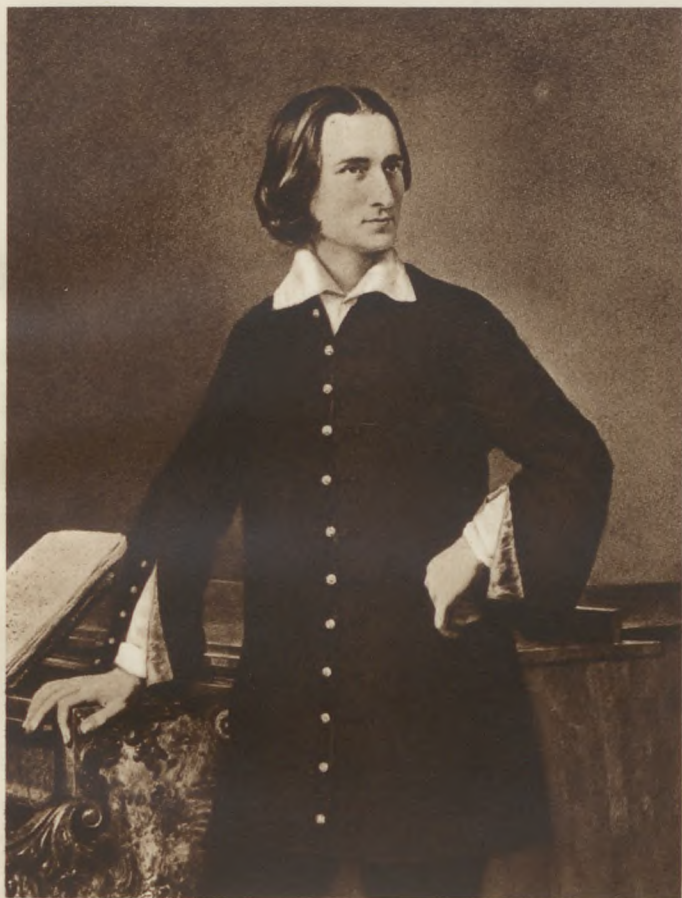

147275

Felelős kiadó: Tamás Kálmán.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10.
Felelős: Győry Aladár igazgató.

(Barabás festménye után.)

Liszt

1811 október 22-én született, Doborján sopron-megyei kisközségben, Esterházy herceg egyik gazdasági épületében.

Az ódon épület fölött akkoriban üstökös járt. Október közepe táján minden este megjelent az égboltozaton. Az újságok sokat foglalkoztak vele. A szülők, Liszt Adám és Lager Anna, áhítva nézték naponta, fenn van-e még az üstökös, mert ha gyermekük az ő fényében születik, — a néphit szerint: rendkívüli nagy ember lesz.

Az üstökös jegyében született Liszt Ferenc hetvenöt év alatt olyan pályát futott be, melynek fénye átküllőzi nemcsak a magyar, de a világkultúra egét. A doborjáni kis magyar fiúból világnagyság lett és olyan színes, pompázó, rendkívülien nagy életet élt, melynek párját a zenevilágban nem találjuk. Sőt talán az egyetemes világ- és kultúrtörténelemben sem. Shakespeare, Goethe, Rafael, Michelangelo, Lionardo da Vinci, Beethoven, Wagner pályája, akikkel Liszt csaknem egyivású zseni, alig hasonlítható az övéhez. Ennek az életnek ragyogását legfeljebb a Napoleoné multa felül, de a császár csillogása jajgatásból és vérözönből született, amerre pedig Liszt járt, szépség, jóság, magasztosság, fennkölt szellemiség, béke, szeretet, megnyugvás és hála ment utána.

*

* Liszt bővebb életrajzát lásd «Zenekönyv, Arcképek — életrajzok» kötet (a sorozatban II. kötet) 79. oldal.

Miben rejlett ennek a hasonlíthatatlan életnek a titka?

Liszt Ferenc rendkívüli emberi nagyságában. Mindenesetre művészetében is, melynek nagyszerű lendítőerejében emberi tulajdonságai a legelőnyösebben érvényesültek — de elsősorban csodálatos személyi kivételességében. Ezekkel a tulajdonságokkal grandiózus művészet nélkül is meg tudta volna hódítani Európát. Liszt Ferenc benső barátja, Apponyi Albert, azt mondta róla, hogy jobb, önzetlenebb, nobilisabb emberrel nem találkozott. Bámulatraméltó, hogy milyen ideális, istenfélő és emberszerető maradt ez a lélek, amely annyi támadásnak volt kitéve. A Hamlet-ről mondott halottasbeszéd szavai illenek sírjára: «Íme, itt egy férfi, nem egyhamar fogtok hozzá hasonlót találni!»

Liszt leánya, Cosima asszony, azt mondta róla: «Csodálatraméltó mintaképe volt a nagyelkűségnek».

Liszt veje, Wagner Richárd, egyik levelében ezt írja: «Keblében a szeretet tüze úgy lobog, ahogy emberi szívben még sohasem lángolt». Micsoda rendkívüli egyéniség lehetett az az ember, akinek működését a Festspielhaus megnyitásakor tartott lakomán a jóindulatáról nem híres Wagner ezekkel a szavakkal köszönte meg: «Itt van az a férfiú, aki legelsőknek állott mellém hitével akkor, mikor még senki sem tudott rólam, aki nélkül önök talán soha egyetlen hangnyi zenét sem hallották volna, az én drága barátom — Liszt Ferenc».

Kapp Julius, Liszt egyik kiváló életrajzírója, azt mondja: «Liszt Ferencben megvoltak a krisztusi lélek elemei. Páratlanul önfeláldozó, az irigységet és haragot még ellenségeivel szemben sem ismerte. A legnagyobb igazságérzet töltötte el, mindig csak másokra gondolt és jósága kimondhatatlanul, szinte büntetendően nagy volt».

Szendy Árpádtól, a Mester egyik legértékesebb tanítványától hallottam, hogy Liszt megjelenése bár-

mely társaságban olyan hódító, csaknem fenséges volt, hogy a terembe léptétől kezdve: halkán beszélgettek körülötte az emberek.

— Láttam — mondta Szendy — Haynald Lajos, Apponyi Albert gróf, id. Andrássy Gyula gróf, világhírű művészek, egy sereg főpap, nagy katona- és mánástömeg társaságában, nagyszerű férfiak koszorúja töltötte meg a termet, — mikor Liszt belépett: mindnyájan törpékké, kicsikké lettünk.

Tudása, műveltsége, modora, szellemessége páratlan. Egész anekdotakincset hagyott magáról évszázadára.

Jelleme Beethovenével rokon. Lehet, hogy a zene magányos oroszánja homlokcsókjával nemcsak művészi útravalót adott a tizenkét éves Lisztnek, hanem jellemének tisztaságát is belélehelte.

*

Liszt Ferenc sokrétű művészegyéniségét összefogni alig lehet. Csak vonásokat, egyes vonásokat adhatunk hozzá a folyton teljesedő képhez. Emberi értékeiről már szóltunk, most egyetemes művészetét és zongoraművészetét érintjük.

Egyetemes művészetét senki se jellemezte szebben, mint Apponyi Albert gróf «Emlékiratai»-ban. Olvassuk idevágó sorait:

«Nem hiszem, hogy lenne a zenetörténelemben még egy második Liszthez hasonló egyetemes zenei organizmus. Ő mindent megértett, még pedig a lángész intuíciójával: rögtön. Emlékezetes eset volt, mikor Wagner egyszer a zongoránál eléje tette valamelyik műve partitúrájának hozzávetőlegesen kótapapírra vetett első vázlatát, Liszt azt fennakadás nélkül eljátszotta, mintha rendesen elkészített zongorakivonatot látna maga előtt; az ő szeme, az ő zsenije első pillantásra kiérezte a részben csak jelzéseket tartalmazó, pongyolán odavetett partitúrából a lényegest, az összefüggéseket, a véglegest.

Mikor Beethovent játszott, a legteljesebb objektivitás volt, saját egyénisége eltűnt, elmerült annak

a titánnak egyéniségében, akit mindenek fölé helyezt. Mondják, hogy ez sem volt mindig így, hogy különösen virtuóz pályájának fénykorában a csillogás vágya néha erőt vett rajta, ennek a zenének tolmácsolásában is, amely a legnagyobb objektivitást kívánja; különben is nehéz a jogosult szubjektívitásnak határát megszabni. De én akkor hallottam Beethovent Liszt Ferencről, mikor ő már letett a virtuóz babérok kereséséről és hallottam Liszt Ferencet, mikor Wagner Richardnak játszott Beethovent, mikor ez a két nagy szellem Beethoven kultuszában ölelkezett és nem hiszem, hogy valaha tisztább Beethovent hallhatott valaki, mióta ő behúnyta szemét.

De épúgy otthon volt Chopin-ben, Schubert-ben és az olasz operaparafrázisokban. Ahol jót és szépet talált, az neki mind «congenialis» volt, éppen zsenijének hihetetlen egyetemessége folytán.

Ezt az egyetemességet — írja tovább Apponyi — legyen szabad egy humoros hatású kis epizóddal megvilágítanom, mely Liszt Ferenc virtuóz pályájának delelő idejében, a múlt század 40-es éveiben, Párisban történt és amelyet a Mester még öreg napjaiban is szinte gyermeketeg örömmel szokott elbeszélni csakúgy, mint édes mindnyájan emlékezetünkben is élvez-zük ártatlan diáksinyjeinket.

Egy előkelő szalonban valamely este együtt jelentek meg és fölváltva lelkesítették zongorajátékukkal a társaságot Liszt és Chopin. Hogy, hogy nem: Liszt a hangulathól azt vélte kiérezni, hogy ez este Chopin nagyobb sikert ért el és ez őt némileg bosszantotta. Ekkor egy ötlete támadt; mialatt Chopin játszott, Liszt suttyomban arra kérte a háziasszonyt, hogy oltassa el a gyertyákat: hadd élvezze a közönség Chopint a sötétség hangulatában. Megtörtént. Liszt pedig odasompolygott a zongorához és halkán kérte Chopint, engedje át észrevétlenül helyét a zongoránál. Chopin belement a tréfába és Liszt minden félbeszakítás nélkül folytatta Chopin játékát, teljesen az ő stílusában

és az ő technikájában. Mikor a világítás újra ki-
gyulladt, óriási meglepetéssel látta a közönség Lisztet
a zongoránál, senki sem sejtette, hogy nem Chopint
hallották mindvégig. Nagy taps zúgott fel, melynek
csillapultával Liszt így szólt barátjához és művész-
vetélytársához: — Hát most, kedves Federic, ülj te
oda a zongorához és játsszál úgy, hogy az emberek
Lisztet véljék hallani. . . — Ezzel az ártatlan kis mali-
ciával vett a Mester magának elégtételt azzal a másik
nagy művésszel szemben, aki egyébként a legjobb
barátja volt.

Itt az a kérdés merül fel, hogy ez az egyete-
messég, amely megbecsülhetetlen erő mások meg-
értése és az előadóművészet legmagasabb foka eléré-
sének szempontjából, nem gyengíti-e a teremtmény gény-
ségét és energiáját? Mert ez a gény csak-
ugyan intranzigens egyéniséget kíván, egész az into-
leranciáig, mely jellemzi a legtöbb teremtmény lángész-
t, midőn másokról ítél, sokszor igazságtalanul. Hát Liszt
Ferencnél a kettő megfért egymással; ha ő nem is
foglalta el mint zeneszerző azt az abszolút első helyet,
amelyet tőle, mint előadóművéstől elvitatni nem lehet,
mégis olyan művekkel gazdagította a zenei termelést,
melyek némelyike a legmagasabb inspirációból fakad
és élni fog örökké. Eszembe jut a Krisztus-oratórium
némely részlete, legelsősorban a Nyolc Boldogság meg-
zenésítése, melyhez fogható zenei átéreztetését egy
isteni szövegnek soha más műben nem hallottam. . .
Vagy gondoljunk a Faust-szimfóniára, a Koronázási
Mise Benedictusára és így tovább egy hosszú felsoro-
lásra, melybe itt, ahol teljességre nem törekedhetem,
tovább nem szükséges bocsátkoznom.

Ez a zene pedig jellemzően magyar típust ad.
Nem a rapszodiákra gondolok, sem egyéb olyan rész-
letekre, amelyekben Liszt a konvencionális magyar
ritmust honorálja, vagy népdal-motívumokat dolgoz
fel: ilyen külsőségektől nem függ a magyar jelleg:
ezeket pl. Brahms is alkalmazta a magyar táncokban,

melyek azért mégis szintiszta német zenét jelentenek. Miért? Mert német egyéniségből fakadtak. Így magyar zene az, amely magyar egyéniségből foly és annak az egyéniségnek bélyegét hordja magán, akár gondolt a szerző arra, hogy magyar zenét akar írni, akár nem. Az a nemzeti forma, mely mint sallang lóg a szerzeményről, nem sokat jelentő külsőség: ami dönt, az az egyén spontán érvényesülése. Lám, Beethoven nem gondolt arra, hogy német zenét írjon, Verdi arra, hogy olaszt: azt írták ki, ami a lelkükben élt, a legjobbat, amit ott találtak és lett belőle német és olasz zené, nem holmi szeszélyből és valamelyes külsőség erejénél fogva, hanem mert a német és olasz őserőből fakadt.

Ilyen értelemben igazi magyar típus a Liszt-zene és a németek hiába akarják őt élete külső körülményeinél fogva maguknak vindikálni».

*

«Liszt — olvassuk tovább Apponyi Albert gróf «Emlékiratai»-ban — mindmáig a világ legnagyobb zongoraművésze. Életében senki sem közelítette meg s halála után senki sem szárnyalta túl. Míg a zongora felépítésében új korszak nem áll be, addig Liszt zongoraművészi és zongoravirtuózi nagysága egyedülvaló marad. A zongorakirály címet viselte és viseli, mellyel Európa kultúrnemzetei egyértelműleg ajándékozták meg. Az idők távlatából nézve talán még ennél is több volt. Hangszere mellett valóságos próféta. Egyéniségében és működésében igen sok a prófétai vonás. Hisz a művészet erejében, fáradhatatlanul agitál mellette, a zenét — miként Beethoven, — a legmagasabbrendű kinyilatkoztatásnak tartja, hangokban prédikálja az embereknek a szépet, a szebbet, a jobbat, a tökéletesebbet, mely felé a világnak haladnia kell. Nemcsak a szépséges magyar zene vándorló nemzeti monumentuma, de Chopin, Schubert, Wagner s vagy száz kisebb szerző műveinek propagátora, zenei szó-

noka, zongoraprófétája. E három nagy nevet őtől tanulta meg tisztelni a világ. «Ő az egyetlen művész — mondta Hans Bülow, Liszt veje és egyik híres tanítványa, — aki az emberi élet feltételeiből kiindulva, kizárólag zenei hangok útján gondolkodik. Indokolatlan rágalom és kétségesség azt mondani róla, hogy zongorán játszik, mert egyedül ő az, aki zongorán beszél, érez és gondolkodik s mindenkor a legkifejezőbb költői nyelven szól hozzánk.»

Hogy mennyire összenőtt hangszerével, arra megfelelt ő maga: «Azt kérdezik tőlem — úgymond, — hogy mit jelent nekem a zongora? A zongora nekem az, ami az arabnak a lova, ami a tengerésznek a hajója! Nem tudnék nélküle élni, nem is tudom, mi lenne belőlem, ha egyszer elragadnának mellőle.»

A zongora történetében Liszt helyét rég megjelölte a zenetörténet, korszakalkotó technikai újításai-val gyümölcsözőleg a zongora-pedagógia foglalkozik — mi most csak halvány hangulatát szeretnénk adni legendás játékának.

Sokan megkísérelték tollal festeni Liszt játékát. Leghelyesebb talán, ha magyar forrásra hivatkozunk. Igen becses e részben is Bártfay Ferencnek, a kiváló magyar literátornak s a Kisfaludy-Társaság egyik alapító tagjának naplója, melyben Liszt 1839 decemberi és 1840 januári pesti tartózkodása alatt adott hangversenyeiről, mint fül- és szemtanu szól:

«Mily játék vala az! Lehetetlen azt leírni, mert a megfoghatatlannal határos! Tenger özöne a hangoknak és a zengeményeknek: ő valóban óriása a zenének: valami démoni, tündéri és iszonyatos gyönyör ragadja ellenállhatatlanul a hallgatót, kinek lelke örömben sír és tombol, mint midőn lord Byron műveit olvassa. Közel ültem hozzá s jól láttam kezei és ujjai mozgását. Minden szünet s lelépés után, mélyen pihegett, mint aki lélekszakadva győzte meg ellenét. Arca egyébiránt nyugodt maradt, de sápad s izzadástól úgy elborítva, mintha olajjal kenték volna meg.

És a többi, látni kell azt és hallani és bámolni a csodatevőt... Valóban Liszt kimutatja játékával a határt, hol a lehetőség végződik s a lehetetlenség kezdődik.»

«Liszt játékával bont és épít. Változtat és újat teremt. Rémit és elbájol. Magával ragad és elkábít. Megrázkódtat és boldogsággal tölt el — úgy, ahogy ő akarja. Minden hangból élő alakot teremt. Delejező, aki mágneses folyamatot áraszt a zongora billentyűiből. Szeretetreméltó szörny, aki úgy bánik zongorájával, mint szerelmetes kedvesével. Egyszer gyengéd, máskor zsarnok módjára. Most átöleli és csókok áradatába fullasztja, majd rátámad és üstökön ragadja s egy szempillantás múlva már ujjong és enyereg. Majd magasra repül s aztán hirtelen virágillatos völgybe száll vele. Lisztnél zsenialitássá válik a bizarr, életfeltétellé az elidegenítő, bűbájossá a megdöbbentő. Ujjai alatt a legmagasztosabb erő, a leggyöngédebb finomsággal, az elérhetetlen mechanizmus a lelkihatalom édes titkaival elegyül — Liszt Ferenc igazi triumfátor!» (Saphir.)

KRISZTUS-ORATÓRIUM

Liszt Ferenc legemelkedettebb és legértékesebb műve a Krisztus-oratórium.

Liszt egész életén végigvonul az a mély vallásos érzés, mely hányatott, színes, ragyogó pályájának minden idejében megmutatkozik. Ifjú korában leghőbb vágya, hogy pap legyen. Mikor mint virtuóz hódítgatta a világot, valami apostoli vonás önti el dicsfényben úszó alakját: a művészet, a zene felkent papjaként jár az élet viharától felkorbácsolt szívek tengerén s hangszerének egyetlen szavával lecsillapítja a haragvó elemeket. A művészet hivatásának azt tartja, hogy megértesse velünk az érzékfelettit, az istenit.

A művészet az örök szeretet megnyilvánulása, mely egyazon gyökérből fakad, mint a vallás. Folytonos gyötrődés és lelki küzködés volt ez a nagy élet. Mindig keresett és kutatót a mindenség titkaiban s csak a hit és szeretet szigetén tudott megnyugodni.

Amint telt és folyt élete, mind közelebb került külsőleg is Istenhez. Belépett a pesti ferencesek harmadrendjébe és a reverenda tisztos ruhájában szolgálta élete végéig lelke vágyát, az örök Krisztust. Ez a nagy művész maga volt az élő hit. Még a miséit és egyházi szerzeményeit előadó zenészekről is hitet, hívő lelket kívánt, mert különben nem tudnák megérteni műveit. Csak ilyen vallásosságtól átitatott teremő lélek tudhatta zenébe fogni Krisztus fenséges alakját.

A mű történetéről Liszt maga ezt írja: «*A Krisztus-oratórium* tervei az ötvenes évek legelejére nyúlnak vissza. 1853-ban Wagnerrel Zürichben igen behatóan beszélgettünk erről. Igazában a Santa Francesca Romanán és a Monte Marion vettem munkába eszmémet 1864-ben, de sajnos, csak igen nehezen mehettem előre, 1866-ban azonban készen volt a mű...»

«Megírása művészi szüksége volt lelkemnek. Megnyugszom — mondja —, mert megírtam...»

A vezérkönyv homlokán ez a mottó olvasható: «Járjunk az igazság útjain szeretetben és mindenképpen növekedjünk Ohozzá, aki a fő: Krisztus!»

*

A *Krisztus-oratórium* első magyarországi előadása azokba az ünnepségekbe kapcsolódott bele, melyeket Liszt magyar barátai a Mester ötven éves művészi jubileumára rendeztek, 1873-ban.

A nevezetes napokat az egykori magyar ujságok (Vadnai Károly: «Fővárosi Lapok» 1873 nov. 11; Urváry Lajos: «Pesti Napló» nov. 10; Csernátony Lajos: «Ellenőr» 1873 nov. 10.) tudósításaiból mondjuk el több helyt idézetekkel.

Haynald Lajos, kalocsai érsek elnöklete alatt magyar főurak, írók és művészek rendezték a jubileumot. Felhívást intéznek a magyar közönséghez, melyet a kalocsai érsek, Széchenyi Imre gróf, Festetich Pál gróf, Karácsonyi Guidó gróf, Apponyi Albert gróf, Mihalovich Ödön, Augusz Antal báró, Erkel Ferenc, Richter János, Huszár Imre és Dunkel János írt alá. Hozzájuk csatlakozott az Írók és Művészek Társaságának kiküldött bizottsága, Náday Ferenc, Odry Lehel, Királyi Pál, Bartay Ede, Ábrányi Kornél, Reményi Ede és még számosan. Az időpontot november elejére tűzték ki s elhatározták annak keretében Liszt *Krisztus-oratóriumá*-nak előadását. Arany babérkoszorút csináltattak, arany, ezüst és bronz emlékérmét vertettek, mozgósították az egész fővárosi zenevilágot, minden műintézetet, ének- és zeneegyletet az oratóriumban való résztvevésre. A külföld művészeihez, műintézeteihez, kiadóhoz és műpártolóhoz felhívó, megkereső leveleket intéztek. A főváros hatósága áldozatkészen karolta fel az ünnepséget s a külföldi és külföldön élő magyar művészek ellátási költségeit magára vállalta. Ezenfelül 10.000 forintos Liszt-alapítványt tett, melynek évi kamataiból három érdemes zenei tehetségnek Liszt Ferenc évi 200—200 forintos ösztöndíjat adhatott.

A Weimárból érkező Liszt elébe az érsekújvári pályaudvarra küldöttség ment s Pesten újabb népes küldöttség fogadta őt és kísérte Hal-téri lakására.

Az ünneplés, a katonai zenekarok szerenádjával kezdődött, Liszt lakása előtt. Enyhe őszi est volt, «az égen csillagokkal, a Hal-tér valamennyi ablakát nyitva lehetett tartani». A száztagú fúvós zenekar a *Koronázási induló*-t, a *Roham-induló*-t játszotta átíratban, valamint egy Göthe nevű katona-karmester erre az alkalomra szerzett indulóját. Liszt gyakran megjelent az ablaknál és meg-meghajolt az éljenző sokaság előtt.

Nyolc órakor ismerkedési estély volt a Hungáriában, melyet a főváros rendezett. «Az ünnepelt Messtert Ráth Károly főpolgármester és Királyi Pál vezette a terembe, hol zajos éljenzés tört ki s Rácz Pál zenekara rázendíti a jó magyar dallamokat. Sok érdekes külföldi vendég volt jelen... Tetszett nekik a magyar kedély és a cimbalom. Muchanoff grófné, ki rajongó zenebarát s maga is ír zenét, egész gyönyörrel hallgatta a sajátyszerű hangszert. A többiek is oda mentek, kört képezve Pintér cimbalmos körül, aki ugyancsak kitett magáért.»

«A rendezők mindent elkövettek, hogy a külföldi vendégek jól érezzék magukat. És jól is érezték.»

«Többé nem csodálom — jegyzé meg az egyik, hogy Volkmann Róbert gyökeret vert Pesten s hogy Liszt, a világ fia, végre is hazatért összes dicsőségével, mert ennyi kedélyességet és fogékonyságot máshol bajosan találtak volna...»

Másnap délelőtt volt az emléktárgyak átadása a Vigadó kistermében. Rövid hangverseny előzte meg a beszédeket és az üdvözlések sorát. Siposs Antal, Liszt

kiváló növendéke és Plotényi Nándor, Liszt jóbarátja, négykézre zongorázott. A zongoraszámban után Gobbi Henrik és Ábrányi Emil «Liszt-kantátá»-ja következett, majd Királyi Pál díszmagyar öltözetben lépett a pódiumra s az első sorban díszes környezetében ülő Liszt Ferenc felé fordulva, az ékesszólás emelkedett nyelvén üdvözölte a Mestert. Kiemelte lángeszét, dicsőségét és érdemeit. Először a nagyközönség díszajándékát, a vert arany babérkoszorút nyújtotta át s azután felolvasta Pest-város Liszt-alapítvány levelét... «Midőn Királyi Pál átnyújtja az okmányt, Liszt egészen meg van hatva. Sohasem láttuk őt ily mély csöndben, ily mozdulatlanul. Arca hol vérvörös, hol egészen halvány lett. Ő, ki ötven éven át eléggé megszokta a tapsot, magasztalást, tömjént, — most csaknem nyomasztónak találta azoknak az emlékeknek súlyát, melyek előtte feltűnhettek pillanatok alatt attól kezdve, hogy Beethoven megölelé, egészen máig, midőn honfitársai annyi tisztelettel és hódolattal környezék. Mikor később felállt, hogy francia nyelven megköszönje a kitüntetést, maga is meghatottságára hivatkozott s könnyeire, melyek ékesebben beszélnek, mint a szavak és egész ünnepélyességgel mondá:

— Lélekkel, testtel az önöké vagyok örökre!»

A Liszt-ünnepségek fénypontja a *Krisztus-oratórium* előadása volt, 1873 november 9-én, vasárnap délután öt órakor, a Vigadóban. Roskadoztak a karzatok. Ember-ember hátán. A legválogatottabb közönség. Andrassy Gyula gróf a Vigadó zenekari karzatának első sorában. A terem széksoraiban Apponyi Albert gróf, Majláth György gróf, Karácsonyi Guidó gróf s a magyar arisztokrácia színe-java; Haynald Lajos kalocsai érsek,

a Liszt-jubileum rendező bizottságának elnöke, az ünnepelt benső barátja; Bittó képviselőházi elnök, Tisza Kálmán, Trefort Ágoston és Pauler Tivadar, Ráth Károly főpolgármester, Királyi Pál; Kammermayer Károly polgármester, Szigligeti Ede; egy sereg író és művész. Rengeteg szépasszony és tündöklő leány. Főként pedig annyi sok külföldi érdekes vendég, amennyit eddig nem látott a főváros egyszerre. Az egykorú tudósításokból a külföldiek következő névsorát állítottuk össze: Dönhof grófné, Mayendorff báróné született Gortsakoff hercegnő Szentpétervárról, gróf Muchanoffné született Nesselrode grófnő Varsóból, báró Leon és Lassen a weimári színház intendánsa és karmestere, Hellmesberger József és Doppler Ferenc Bécsből, Kahnt a lipcsei «Musik Zeitung» szerkesztője, Schuberth (Julius), a Krisztus-oratórium kiadója, Nohl Lajos tanár, Marek Lajos a lemergi konzervatórium igazgatója, Metzendorff braunschweigi karnagy, Liszt Ede — (az ünnepelt unokaöccse Bécsből, leányával), Tasiczky gróf, Bösendorfer a híres zongoragyáros, Bibesco herceg és felesége Bukarestből, Menter Zsófia férjével, Popper Dávid zongoraművésszel, Essipoff kisasszony orosz zongoraművésznő, Claus Groth a neves északnémet költő. Hiányzott ellenben Wagner Richard és Liszt Cosima, Wagner Richardné, aki hirtelen közbejött akadályok miatt mondott le pesti útjáról.

Ennek a díszes társaságnak koszorújában ült az első sorban, rendjelekkel teleaggatott reverendában: Liszt Ferenc, az ünnepelt. (Megjegyezzük, ritkaságszámba ment, ha rendjeleit feltűzte. Volt vagy hatvan magas kitüntetése, de nem szokta azokat viselni.)

A válogatott közönség előtti hatalmas pódiumon helyezkedett el a zene és énekkar. Az előadást Richter János, hazánkfia vezényelte s az oratórium főbb szólamait Nádayné Vidmár Katalin, Saxlehner Emma, Láng Fülöp, Köszeghy Károly és Pauli Richard énekelte.

A mű előadása közben többször és az előadás végén meleg ovációkban részesítette Lisztet a közönség. Az előadás csaknem négy óra hosszat tartott. Este 9 óra után ért véget.

Az oratórium legelső teljes előadása 1873 május 29-én volt Weimárban. Nem aratott osztatlan elismerést. A pesti előadás volt az első, mely a szakkritikának és a közönségnek egyaránt tetszett. Nohl, a neves zenetörténész és Muchanoff grófné, kik a weimári előadást hallották, nyíltan vallották, hogy a pesti előadás a weimárit messze felülmúlta. Maga, Liszt is így nyilatkozott.

Az oratóriumnak eddig négy előadása volt Magyarországon. Az elsőt most részleteztük; másodszor Liszt születésének századik évfordulója alkalmából, 1911-ben adták elő, nagyemlékű karnagyunk, Kerner István vezénylete alatt; harmadszor 1923-ban február 19-én Tittel Bernát vezényelte; negyedszer az Országos Liszt Ferenc Társaság kezdeményezésére Weingartner Félix dr. dirigálásával került előadásra, 1933 április 24-én.

*

A *Krisztus-oratórium* nemcsak az oratóriumok közt, de Liszt egyéb művei sorában is különálló helyet foglal el. Liszt, a virtuóz, minden csillogó zenei tudás nagymestere, itt egyszerre átcsap a másik végletbe: az egyházi zene áhitatos, puritán egyszerűségébe. A zene-

kari színezések elbűvölő költője itt az alázat és önfegyelmezés útját járja. A régi olasz egyházi zeneszerzők vallásos primitívségétől sem riad vissza. És megmutatta azt, hogy gregorián korálisok melódikájával is lehet a modern oratórium-művészet terén nagyot alkotni. A *Krisztus-oratórium* a zenei egyszerűség és zenei pompa végleteiben született alkotás, anélkül, hogy egységbontó stílustalanságban csak egyszer is megtörne. Minden kótája, minden üteme, minden oldala, minden részlete és minden tétele csak egyet néz és egyet lát: a Megváltó zenében zengő alakját.

Az oratórium epikus műfaj. A *Krisztus* három képből álló zenei freskó. Epikus triptichon és összehatásaiban mégis líra, dal, mely mindnyájunk lelke legmélyéből szállt ki.

A *Krisztus-oratórium* három főrészből áll s 14 szakaszra tagozódik. Az első főrész a: *Karácsony*; a második: *Vízkereszt után* (Epifánia után); a harmadik a: *Kínszenvedés és feltámadás*.

Fugaszerű zenekari előjáték vezeti be a művet a «Rorate coeli» motívumával. Rákapcsolódik a «Pastorale»-ra s az «Angyali Üdvözlét»-re. Ezt a «Stabat Mater speciosa» kezdetű liturgikus kar követi. A praerafaelisták gyengéd színeit mutatja. A himnusz zenekari rész váltja fel: «Pásztordal a bethlehemi jászolnál». Benne tilinkó és dudaelemek vegyülnek Róma utcáin karácsonykor hallható campagnai népmelódiákkal. Ezután ismét tisztán zenekari rész következik. «A három királyok indulója» nem tudatosan írt magyar szerzemény, de hangulatában mégis magyaros. Szinte látjuk, amint a három királyok egyike magyar díszruhában járul az Üdvözítő jászolá-

hoz. Az induló lassú, emelkedett dallam-koszorúba megy át, mely a napkeleti bölcsek imáját jeleníti s az ima végén felröppenő hegedű-trilla a királyokat vezető csillagot jelképezi.

Eddig tart az első rész. A második rész a Hegyi-beszédbeli «Nyolc boldogság»-ból indul ki, mely régi antiphona zenei formáját mutatja. Itt halljuk először Krisztus hangját. Majd az egész emberiség közös imája, a «Miatyánk» következik s utána az «Egyház megalapítása» érzékeltetéséül a pápai himnusz. Egyszerre titokzatos morgással, misztikus basszus kromatika vészes bűgésében kitör a vihar a tengeren. Mikor a veszedelem tetőfokára hágott, Krisztus egyetlen lágy szava lecsendesíti a háborgó tengert («A csoda»). Az oratórium második tétele a jeruzsálemi bevonulás színes és hatalmas freskójával végződik.

A harmadik tétel a mű koronája. «Tristis est anima mea» kezdetű szomorú alaphangulatú, gyönyörű baritonszólóval és zenekarral kezdődik. Kiérződik belőle Krisztus lelki viaskodása s Isten akaratában való megbékélése. Itt halljuk Krisztus szavát másodszor. A «Stabat mater dolorosa» kezdetű liturgikus karének után «O filii et filiae» kezdetű őskeresztény húsvéti himnusz száll fel, melyre megszakítás nélkül ragyogó pompájában bomlik ki a feltámadás örömének fenséges zenéje: «Resurrexit tertia die! Christus Vincit! Christus regnat! Christus imperat! In sempiterna saecula. Hosanna in excelsis! Alleluja! Amen!»

Az oratórium szövegkezelése — amint ennyiből is észrevehető — eltér a műfaj szokásaitól. Az eddigi oratóriumban a Szentírás folytatásos versei, sőt, sokszor fejezetei kaptak zenei ruhát. A *Krisztus-orató-*

rium a kinyilatkoztatás egész történetén végigvezet, miért is Liszt a Szentírás pontos szövegezését nem tarthatta meg, hanem összevonta.

Liszt oratóriumát nagy zenekarra, orgonára, szólókra és kórusokra írta. Ezt a hatalmas hangforrást háromféle stílusformában használja. Vannak tisztán vokális részei, melyeket csak az orgona támogat, vannak tisztán programmszerű képei, melyeknek programját a Szentírás szavai jelölik meg és a harmadik stílusforma, mikor mindkettő (a vokális és zenekari) együtt szerepel. Az elsőre gyönyörű példa a «Stabat mater speciosa». Halk pianisszimói szinte angyali finomsággal érzékeltetik a megtestesülés titkát. Talán ennél is stílszerűbb a húsvéti himnusz. Ennek háromszólamú női kara olyan archaisztikus hatást ad, mintha a régi római zenei iskola valamelyik kórusa hangoznék. Az uniszónóban haladó kettős szólamok, az elhallgatott harmadok, a líd hangnem erős jellegzetességei: tanúsítják, hogy Liszt milyen nagyszerű mestere volt a régi vokális stílusnak. Az oratórium második stílusformájára, a tiszta programzenére, legszebb példa a napkeleti bölcsek indulója s a «Jézus a háborgó tengeren» részlet. — A harmadik stílusforma legkiemelkedőbb példája a «Nyolc boldogság» és a «Resurrexit», a feltámadás kara.

A *Krisztus-oratórium* a keresztény egyházi zene egyik legmagasabb művészi beteljesedése. Fenséges tárgy s zenében csaknem lebírhatatlan feladat a szárnyaló alkotólélek számára. Nagyobb felmagasztosultsággal aligha készült még oratórium, mint a *Krisztus*. A szentatyák evangélium-magyarázata sem hozza közelebb hozzánk a Megváltó lényét, mint Liszt

zenéje. Ha meghallgatjuk ezt a Krisztus-zenét, jobbakká leszünk, mint azelőtt voltunk. A Krisztus-zene az örök-lét muzsikája.

SZENT ERZSÉBET-ORATÓRIUM

Szent Erzsébet: magyar szent. II. Endre király harmadik leánya. A pozsonyi várban, 1207-ben született. Négyéves korában eljegyezték Hermann thüringiai örgróf Lajos nevű fiával. Férje a keresztes háborúban elesett, mire sógornője, Zsófia örgrófnő, még aznap kiűzte őt Wartburg várából. Huszonnégy éves korában halt meg mellőzötten, nélkülözésben. Csodáttetteiről, vallásosságáról, jó szívéről még életében legendák keletkeztek. Halála után négy évre, az egyház szentjei közé sorozta. Sírja fölé templomot emeltek. Pozsonyban szobrot állítottak emlékének.

Erről a tüneményes szépségű és tisztalelkű magyar királyleányról írta Liszt Ferenc hatalmas oratóriumát. Liszt weimári tartózkodása idején többször kirándult Eisenach városkába, melynek határában áll Wartburg vára, ahol Szent Erzsébet élt. A zeneköltő meg akarta örökíteni zenében Wartburg legendás aszszonyát. Rochett Ottóval szöveget íratott Erzsébetről. A költőt elvitte magával Rómába s ott a Monte Mario hegyi kolostor falai között fejezte be ihletett munkáját, elhatározva, hogy azt legelőször Magyarországon fogja bemutatni. Az alkalom csakhamar megjött.

A Nemzeti Zenede 1865-ben ünnepelte fennállásának huszonötödik évfordulóját. Erre Lisztet meghívták. Liszt hazajött és olyan hangverseny keretében mutatta be legendáját a Vigadóban, melynél nevezete-

sebb koncertet nem ismer a magyar zenetörténet. Liszt fekete abbé ruhában vezényelt, a szólókat a Nemzeti Színház akkori legelső énekesei énekelték, Erkel Ferenc a háttérben ügyelt a zenekarra, Mosonyi Mihály nagybőgőzött, Reményi Ede a hegedűsök élén állt s Bülow Hans az üstdobot kezelte. A bécsi és külföldi zenekritikusok is ott voltak. Olyan siker, amilyet keveset látott a Vigadó.

*

A *Szent Erzsébet legendája* világi oratórium stílusban készült. A szövegíró a Wartburgot díszítő freskók témáját dolgozta fel, pontosan követve a festmény tárgyát, még a tételek hatos beosztása is a hat kép ábrázolásához símul. Két főrészt oszlik. Az első főrész a bevezetésen kívül három tételből áll: *Erzsébet megérkezése Wartburgba* (I), *Lajos őrgróf* (II), *A keresztes lovagok* (III). A második főrész tételeinek címei: *Zsófia őrgrófnő* (IV), *Erzsébet* (V), *Erzsébet ünnepélyes eltemetése* (VI).

Szent Erzsébet a nép örömrivalgása közben, magyar főurak kíséretében érkezik meg Wartburgba. Erzsébet, férje tilalma ellenére, csak a szegényekkel és az éhezőkkel törődik. Egy alkalommal Lajos gróf meglepte őt, amint kosarában a szegényeknek ételt vitt... A gróf kérdésére, hogy mit rejteget a kosárban, Erzsébet azt felelte: «rózsákat szedtem». És ime, a szegények angyalai megvédték a szentet a szemrehányástól, a férj a kosárban étel helyett csakugyan illatos rózsákat talált. Lajos őrgróf a keresztes vitézetet a Szentföld visszafoglalására vezeti. A várat Erzsébet gondozására bízta. Mikor Lajos gróf elesett,

Zsófia őrgrofnő hatalmi féltékenységből éjnek idején kiűzi a várból Szent Erzsébetet, aki Istenhez fohászkodik oltalomért s az Úr magához szólítja a tisztalelkű királyleányt.

Liszt ehhez a költői szöveghez áhitatot keltő, bensőséges muzsikát írt. Olyan ez a zene, mintha a zeneköltő — Wagner Richárd mondása — nem is írta, hanem elimádkozta volna. Hatalmas drámai erő feszíti a tételeket, ezért színpadi megjelenítésre alkalmas és mégis nemes egyházi stílusú muzsika, telve gyönyörű áriákkal emelkedett szellemű kórusokkal és bensőséges beszédű recitatívokkal. Régi egyházi témák mellett magyar motívumok szövik át az oratórium zengő freskóit, melyek közül híressé, sőt hírhedtté vált az a rész, mely «Nem ettem én ma egyebet, feketeretket, kenyeret» kezdetű magyar népdalra készült.

Rámutatunk a vezérkönyv kimagaszlóbb szépségeire. Megkap a bevezetés hangulatos gordonkaszólója, majd a fejedelemasszonyt fogadó nép üdvivalgása. A második tétel elején a felharsanó vadászkürtök víg tirádái, a csodatétel mennyei szépségű dallamai, a keresztes vitézek felvonulási indulója (III. tétel), a várából kiűzött szent asszony könyörgése s a távozásakor kitörő zivatar festése (IV. tétel), Erzsébet utolsó fohásza és halálának felmagasztosítása, az angyalok kara (V. tétel) s a megdicsőült Szent egyházi felmagasztaltatása (VI. tétel).

FAUST-SZIMFÓNIA

A *Faust-szimfónia*-nak a zeneirodalomban alig van párja. A zeneesztétikusok Beethoven Kilencedik-szim-

fóniájához mérik. A magyar lángelmének minden-
esetre egyik legnagyobb alkotása.

Liszt Ferenc Faust szimfóniá-ja nagyzenekarra, férfikarra és tenor-szólóra készült. Három tételből, három külön részből áll: Faust, Margit és Mefistó. Keletkezési helye: Weimar; keletkezési ideje: az 1854—57. év; első előadása 1857 szeptember 5-én volt Weimarban a Goethe-Schiller-szobor leleplezési ünne-
pélye alkalmából. Liszt vezényelte.

A zeneirodalom számos Faust-zenét ismer, melyek három csoportba oszthatók. A legnépszerűbbek a tulajdonképpeni színpadi zenék Goethe Faustjához, azután a Goethe remekművétől ihletett hangversenyművek s aztán azok a kompozíciók, melyek a drámai költemény — jobban mondva a Faust-mondakör — egyes részleteiből készültek. A zenetörténet nyolevan nagyobb lélekzetű Faust-zenéről tud. Ezekhez hozzá-számítva a dalokat és hangversenydarabokat, Faust doktor mondakörének zenésítése tömérdek. A nagyok legnagyobbja: Beethoven is tervezgetett Faust-zenésítést. Egyik levelében írja: «Remélem, végre megírhatom azt, ami előttem és a művészet előtt a legmagasztosabb, a «Faust»-ot.» Nem írta meg, helyette a magyar Liszt Ferenc tette kótára beethoveni szellemben. A kiváló német karmester, zongoraművész és zeneszerző, Bülöw írta: «Amit Beethoven Kilencedik szimfóniája óta összefirkáltak az emberek, azokban csak visszaesést, vagy legföljebb szünetelést látok. Csak két mű jelent haladást és pedig óriási haladást s ezek: Tristán és a Faust-szimfónia.»

Wagner Richard — aki szintén írt egy Faust-nyitányt — annakidején folytatott levélváltásuk

során többek közt ezeket írta Liszt Ferencnek: «Nagyszerű, hogy Faust-oddal elkészültél; képzelheted, hogy hihetetlenül kíváncsi vagyok rá. Furcsa, hogy épp most fogott el a vágy régi Faust-nyitányom átdolgozására. Egész más vezérkönyvet írtam; megváltoztattam hangszerelését. a mű középső részét kiszélesítettem és jelentősebbé tettem». Majd elküldte Wagner Liszt Ferencnek a kész vezérkönyvet ezekkel a sorokkal: «Ime, mellékelem, drága Ferencem, átdolgozott Faust-nyitányomat; a te Faust-szimfóniád mellett elég jelentéktelennek fogod találni...»

Liszt remeke a Faust zenésítések között a hangversenyművek csoportjába tartozik. Programmszimfónia, ami azt jelenti, hogy szimfónikus formában zenével akarta érzékeltetni Goethe drámai költeményének szellemét. Ezt úgy érte el, hogy Faust, Margit és Mefistó alakjáról zenei jellemrajzot adott. Három eszmét festett meg, amelyek tartalmukban merőben különböznek egymástól, de zenei tematikus egységüknél fogva a legmagasabb szimfónikus formában fejezik ki a nagyvonalú drámát. A férfi (Faust) a megismerés elszánt keresője. A nő (Margit) az örök szerető. Az ördög (Mefistó) a tagadás ősi szelleme. Ez a három tétel. Milyen kifejező, nagyszerű témákat talál Liszt ezekhez a jellemrajzokhoz. És olyan mesterien szövi zenekarában a dallamokat, mely a tematikus kidolgozás mesteri példája.

Az első tétel (Faust) bonyolult, súlyos, filozofikusan elvont zenéjű. Nagyjában megtartja a szimfóniák első tételére megkívánt szonáta-szerkezetet, vagyis a témacsoportot, a feldolgozást és az első rész ismétlését. Az első vonós témában előttünk áll a gondolkodó,

tőprengő, az emberiség és a világ felett filozofáló Faust. A tétel gyászindulószerűen, fájdalmasan, elhal- kulva, az örök vágyódás motívumával végződik. Faust alakja a zene titokzatos erejével rendkívüli méretekben megnagyobbodik.

A második tétel (Margit) az elsővel szemben maga az egyszerűség. Csinos otthonában előttünk áll Margit. A szűzi környezetbe belép Faust. Hódító témájából forró, szerelmes dallam lesz. A zeneiroda- lom egyik legszebb szerelmi kettőse.

A harmadik tételben (Mefistó) pokoli kacajjal toppan elénk a gonosz és aztán széttép, kigúnyol, tönkretesz minden eddigi zenei témát, dallamot. Csak egyetlenegy van, mellyel szemben tehetetlenül áll s ez a Margit-téma. Teljes épségében és szépségében jelenik meg a szimfónia ronggyá-szaggatott motívu- mai között. Az örök nőiség ez, mely ellen a sátán hiába küzd. Felhangzik a misztikus zárókórus, Liszt hívó lelkének rendíthetetlen Kredója.

A mű zenei fensége a zárójelenetekben magassá- gok felé visz.

DANTE-SZIMFÓNIA

Rendkívüli alkotás. Hatalmas formáiból és mély tartalmából áhítattal merít a zenevilág. A legnagyobb olasz költő, Dante, Liszt Ferencben találta meg zenei mását. Wagner azt mondta a szimfóniáiról: «Meg- váltó szellem alkotása s Dante költeményének leg- tisztább felmagasztosulása.» Liszt nagy hódolója volt a firenzei költőnek. Könyvét mindig magával hordta

s belőle több részt kívülről tudott. Életének híres asszonyaival, d'Agoult grófnéval, Sand Georgé-al és Wittgenstein hercegnével gyakran olvasta Dantét s mikor leánya, Cosima született, a Dante olvasása által keltett hangulatot zongoradarabban örökítette meg («Après une Lecture du Dante, fantasia quasi sonata»). Ezt a szonátát a *Dante-szimfónia* előfutárjának tartják. A szimfónia szellemi életrekeltője Wittgenstein hercegné volt, akinek rábeszélésére vetette papírra a mű első vázlatát.

A zeneköltő sokáig hordta magában a Dante-szimfóniát, mint Beethoven a Kilencediket. 1856-ban készült el a mű többszörös átdolgozás után. Legelső előadása a drezdai udvari színházban volt, 1857-ben. Megbukott. Megelőzte korát. Ma az egész zenevilág egyértelműen dicsóíti. Nálunk 1865 augusztus 17-ikén játszották először a Pestbudai Zenede negyedszázados jubileumán. Liszt Ferenc vezényelte. Olyan tomboló sikerrel, hogy az első tételt, a *Paolo és Francesca* résztől kezdve meg kellett ismételni. (Ez alkalommal a szimfónia nem került teljes egészében előadásra.)

Liszt három részre osztotta szimfóniáját. Az első tétel (Pokol) a dübörögve feltáruló pokol-kapuhoz viszi a hallgatót. A harsonák, trombiták és kürtök a «Hagyjatok fel minden reménnyel» («Lasciate ogni speranza») vészes hangjait harsogják; ördögi láрма, átkozódás, vad jajveszékelés következik, mely az *Allegro frenetico*-ban vigasztalan őrjöngéssé fokozódik. Az *Andante amoroso*-ban Liszt szívének egész melegével vonultatja fel Paolot és Francescát, majd vészesen színezi tovább a pokol kínjait.

A második tételen (Purgatórium) a purgatóriumi epekedő lírája ömlik el. Távoli himnuszok elmosódó harmóniájába halk zokogás vegyül, míg alig észrevehető átmenetben felcsendül hárfa és fuvolakísérettel a *Magnificat* csodás kórusa.

Ennek a tételnek (harmadik) a felírása: a «*Mennyország*» is lehetne, mert zenéje az üdvösség, a boldogság. Az emberi hang vezeti a tételt. Magánhang és kar váltakoznak. Szövegül szent Lukács evangéliumából Szűz Mária gyönyörű dicsérő énekét vette a zeneköltő: «Magasztalja az én lelkem az Urat és örvendezik az én lelkem az én Üdvözítő Istenemben».

A Dante-szimfóniához többen írtak magyarázatot, maga Liszt is készítettett egyet Pohl Richard zenei író nyomán id. Ábrányi Kornéllal, de legrovidebben és legszebben a mult század kiváló magyar zenei írója, a méltatlanul elfeledett ponori Thewrewk Emil jellemezte a nagyszerű alkotást: «Liszt először a pokol kapuit dőngeti s a kínok világának rettentő kifakadásait hallatja, de a lelke mélyéig megrendült halandót csakhamar megint édeni magasba ragadja s az aether oly bájos zengéssel telik meg, hogy azt Venturini (Domineco, olasz dantista) Dante szavait használva, a mindenség nevetéséhez — riso dell'Universo — hasonlítja.»

KORONÁZÁSI MAGYAR MISE

Szinte látom szélesvállú, magas, szikár, parancsoló alakját. Fekete talárban, kalapja kezében, oroslánsörényű haját lobogtatja a nyárelői szellő, sietve jön egyedül az út közepén az Albrecht-úton, a Lánc-

hídon, Ferenc József-téren, a Dunaparton végig az Eskü-térig, a belvárosi plébánia épületéig. Folyton hajlong jobbra-balra. Kemény vonásai a meglepődéstől meghatottan lágyulnak el, apró, szűrő szembogara hálás enyhülettel tekint az ablakokra, tribünökre, a több százezernyi emberre, akiknek dörgő éljenei között jutott hazáig — legnagyobb Mesterünk *Liszt*, 1867 június 8-án.

A koronázáskor volt. Az ő magyar miséjének hangjai mellett koronázták meg a királyi párt. Szégyenletes udvari intrikák, copfos előítéletek ellenére is magyar szerző műve csendült föl a Mátyás-templom kórusán. Erzsébet királyné kívánságára történt. Meglepő esemény volt ez akkor. Elszánt, hosszú harc eredménye. Azt már nem lehetett kivinni, hogy a Mester vezényelje művét, hivatalosan meg sem hívták az ünnepélyre, csak Herbeck udvari karnagy és Hellmesberger udvari versenymester magánkérésére jelent meg a mise alatt a karzaton. Nem várta be azonban a fényes menet Pestre vonulását, hanem pár perccel előbb indult haza. Az útvonal rengeteg ünneplő tömege lesve várta a Gellérthegy ágyúinak jelző dördülését, de ezt valami folyton erősödő moraj előzte meg, mely kigyózva futott végig a Várból a Belvárosig. Lisztet ünnepelte, éljenezte a koronázási tömeg s adott a nagy Mester útján a bécsi copffal szemben a magyar művészetnek olyan elégtételt, amilyenre nem igen jutott nagyobb alkalom.

Ilyen diadalmenete nem volt még zeneköltőnek.

Scitovszky hercegprímás már az esztergomi bazilika fölszentelésekor megkérte volt Lisztet, hogy ha majd eljön az ideje, írna egy koronázási misét. A föl-

kérést Scitovszky utóda, Simor János is megismételte, amit báró Augusz Antal útján juttatott Rómába Liszt-hez. A mester mély vallásos érzületét mindig vonzotta az egyházi szolgálat. 1865-ben római tartózkodása alatt fölvette a kisebb rendeket s példás áhítattal végezte lelkigyakorlatait egyik római zárdában. Ebben az időben kapta a mise megírására fölszólító levelet, mire báró Augusznak így felelt: «Paratum cor meum et psalmum dicam (a szívem kész dicsőeneket zengetni). Ez rövid válaszom, igen tisztelt barátom, melynek hódolatteljes átnyújtását kérem Simor János hercegprímásnak, kinek egyszersmind áldását is kérem fejemre. Midőn a megboldogult Scitovszky hercegprímás azt az óhaját fejezte ki, hogy a magyar király őfelsége koronázási ünnepélye alkalmából tőlem szeretne egy új misét előadni, melyet én is vezényelnék: azonnal hozzákezdtam annak megírásához. A munka kivonatával már el is készültem, csak még hangszerelnem kell. A koronázási legmagasabb ünnepség természetét és Scitovszky prímás utasítását tartva szem előtt: misém időtartamát a lehető legrövidebbre szabtam. Meg fog lepni eljárásom, mellyel az eszmék összefogását minden előadási nehézség nélkül elérnem sikerült. A lemásolást célszerűnek vélném Pesten végeztetni. Három hétnél többet nem venne igénybe a kiírás s egy hét elég volna a próbákra. Mielőtt véglegesen bevégezném művemet s elküldeném a kéziratot: várom az erre szükséges felsőbb rendeletet, melyet sem mellőzni, sem eredménytelenül kikérni nem érzem magam feljogosítva, de fölkérésem esetében csak hálás kötelességet érzek annak becsülettel és hálás készséggel megfelelni.»

Három hét alatt készült el ez a monumentális mű.

Az udvarnál nehezen ment a mise elfogadtatása, mert a hárszabályok szerint császár, vagy király koronázáskor csakis az udvari «Hofkapelle» karnagya által írt mise szerepelhetett. Néhány lelkes magyar művész azonban nem hagyta annyiba a dolgot. Bizottságot alakítottak, melynek egyetlen célja a mise elfogadtatása volt. Br. Augusz Antal, Engesszer Mátyás, Erkel Ferenc, Huber Károly, Reményi Ede, Rosti Pál és id. Ábrányi Kornélból állott ez a bizottság, kik Falk Miksa útján végre is célt értek.

A koronázási magyar mise az egyházi zeneirodalomnak egyik legértékesebb terméke. Vallásos érzéseinek mélysége Bach *h-moll miséje*, Beethoven *Missa solemnis*-e, Cherubini nagy miséje és a Schubert-misék mellé emeli. Kiemelkedő sajátossága, hogy Liszt magyaros stílusban írta. A magyar történet egyik legkifejezőbb zeneemlékének, az ősi kuruc Rákóczi-nótának motívumait dolgozta föl benne. Eredeti, csaknem vakmerő gondolat, hogy a Rákóczi-nóta egyházi zenében alkalmaztassék, de Liszt lángelméje oly csodásan oldotta meg ezt, hogy az egyháziasság útjáról egyetlen hanggal sem tévedt le. De nemcsak a Rákóczi-nóta motívumai magyarosak ebben a misében, hanem az összes eredeti témák is. Egy kölcsönvett része is van a misének: a *Credo*. Dumont Henry királyi miséjéből vette át Liszt, mely XIV. Lajos francia királynak ajánlva 1669-ben jelent meg Párisban. Nagyszerű ellentét ez a tétel a többivel szemben, melyben gregorián-stílusban írt ének-kar uniszónó orgona átszövésével tolmácsolja az egyház főszege szövegét. A mű a misék szokott tételein

kívül kettővel bővült, mert a *Glória* után a koronázási szertartáshoz szükséges *Graduale* következik (116. zsoltár) s a *Credo* után egy tisztán hangszeres *Offertórium*. Nehéz megmondani, melyik a mise legszebb része. Az *Offertórium* nemes, magyaros dallama szinte népe népszerű, a *Benedictus* külső hatásában súlypontja a misének, formáját illetőleg pedig egyedülvaló az egyházi zeneirodalomban. Ezt a különlegességet hegedűszólójától nyerte, mert Liszt Reményi Edének, az akkori világhírű hegedűművésznak, egy megfelelő szólót komponált a tételbe, mely egészében tulajdonképpen zenekari kísérettel átszótt hegedűszóló. A téma a *Kyrie*-ben hallott színmagyar motivum, mely hatalmas fortissimóig fokozódik s a magánhegedű magasba törő hangjaival ér véget.

ELŐJÁTÉKOK

(«*Les Preludes*»)

A szimfónikus költemény olyan zenekari mű, mely valamely esemény, történet, vagy jelenség zenei ábrázolása. Csak névleg rokon a szimfóniával. Önálló, új műfaj. Megteremtője Berlioz és főként Liszt. Meghatározott formája, sémája — nincs, de rendszerint egytényes. A szimfónikus költemény Beethoven óta a zeneművészet legnagyobb eredménye. Programzene, ami azt jelenti, hogy olyan tisztán zenekari vagy hangszeres zene, melynek értelmét vagy a címe, vagy a hallgató kezébe adott szöveg magyarázza meg. A szerző szándékáról programot ad: innen a neve. Hogy milyen terjedelmű ez a program, ez a szöveg, nem határoz. Lehet tíz oldal, lehet öt sor, vagy lehet egy szó.

A *Les Preludes* (magyarul: *Előjátékok*) előszavában Liszt ezt a programmot adja: «Mi más az életünk, mint előjátékok sorozata ahhoz az ismeretlen énekhez, amelynek első és ünnepélyes hangjára a halál zendít rá? A szerelem minden szívbe belopja a hajnal fényét; ám alakult-e sors olyképpen, hogy a boldogság első gyönyöreit meg ne szakította volna vihar, amely gyilkos leheletével elsöpri a szép ábrándokat, lesújtó vilámmal feldúlja az oltárokat és melyik megsebzett lélek ne keresné fel szívesen ilyen zivatar után a falusi élet édes csendjét, hogy emlékeit elringassa? A férfi még sem tűri sokáig a természet ölén a jó-tékony nyugalmat, melynek varázsát még az imént érezte és ha a trombitán megfújják a riadót, rohan a veszély helyére a csatázók közé, hogy a harcban újra megtalálja teljes önérzetét, erőinek összességét.» (E program alapját Liszt Lamartine egyik költeményéből vette.)

Liszt Ferenc 13 szimfónikus költeményt írt. Ezek közül az *Előjátékok* a legnépszerűbb. Időrendi sorrendben a harmadik. 1845-től kezdődő vázlat nyomán 1850-ben készült, Weimarban. Első előadása Liszt vezényletével ugyanott volt, 1854 február 23-án. Filharmónikusainknak legtöbbször játszott műsorszáma. 1856-ban mutatták be Pesten. Kiváló zenekarunknak egyik legbravúrosabb darabja. Ezt a külföldi sajtó is többször elismerte.

A mű öt részre tagolható, Liszt idézett programjának főbb hangulatai szerint. I. bevezetés, preludium, II. szerelmi boldogság, III. életviharok, IV. menekülés a természethez, V. a harc, küzdelem. Lisztnek is megvan az a nagy ereje, hogy már a kezdő ütemekben

megteremti a megfelelő légkört. A legelőször megcsendülő főtéma annyira találó, amilyen Wagneré, vagy Beethovené szokott lenni.

A mű részletesebb zenei boncolgatása nélkül, csak rámutatunk arra a kimagasló szépségre, amelyben Liszt Watteau legragyogóbb zenei ecsetjével a természet szépségeit festi. És milyen csodálatos az induló felfokozása, a csatazaj nagyméretű ábrázolása!

HUNGÁRIA

Első előadása Pesten, 1856 szeptember 8-án volt a Nemzeti Színházban, Liszt vezényletével. A mű az 1840-es évek végén Weimarban készült, abból a zongorára írt szerzeményből, melynek címe *«Heroikus induló magyar stílusban»*.

A *Hungária* műformájára nézve inkább zenekari rapszódia, mint szimfónikus költemény. Programjának alapja abban a híres költeményben kereshető, melyet Vörösmarty Mihály írt Liszthez, mikor az ünnepest művész az 1838-as árvíz hírére, hosszas távollét után először jött haza. A *Hungária* mintegy válasz és köszönet Vörösmarty ódai soraira.

A zenéből kiérzik, hogy *Liszt* a magyar nép szenvedéseit, küzdelmeit, örömeit és vágyait akarta ecsetelni. Magyar zenei szónoki beszéd a magyarságról és törekvéseiről. A több apróbb részből álló és egy tételbe fogott alkotás zárlataként ünnepies akkordok indulószerű hatalmas dallamában a fanfárok, mintha diadalmasan hirdetnék Vörösmarty szózatát: «Még van lelke Árpád nemzetének!»

IDEÁLOK

Weimarban és Aachenben készült, a weimári Goethe—Schiller szobor leleplezési ünnepélyére. A hangversenyt az udvari színházban, 1857 szeptember 5-én, Liszt vezényelte. Az *Ideálok* Liszt Ferencet zseniálítása teljében mutatja. A mű költői programja Schiller hasonló című költeményéből való és nem más, mint a költemény egyes szakaszainak átváltoztatása zenei hangulatokká.

Négy részre oszlik: a) *Fellendülés*, b) *Csalódás*, c) *Foglalkozás*, d) *Aphotheosis*. A szimfónikus költemény megértéséhez Schiller költeményének teljes ismerete szükséges. A költemény gondolatmenete a Liszt által feldolgozott sorrendben ez: Mi marad meg nekünk az életből, ha az ifjúkori ideálok eltűnnek? A művet indító tépelődő hangulatot (Andante) az ifjúkor ideálokat kergető zabolátlan ereje (Allegro spiritioso) váltja fel, melynek folyton emelkedő «Fellendülés»-ében (innen e rész neve) megjelenik az «Ideál», a szimfónikus költemény fő témája. A fő téma nagyszerű zenei változásaiból a dicsőség, boldogság és szerelem álmoképei tűnnek elő. Káprázatuk után fájdalmas Csalódás következik. Komor, rideg, halk kétségekkel visszatér a szimfónikus költemény elején megütött fájdalmas hangulat. Az üstdobütések a halálra, a sírra emlékeztetnek. Az elhagyottnak szívébe azonban az igaz barátság melege és a tettvágy (Foglalkozás, innen a rész címe), a munka önt megnyugvást. Az a tudat, hogy mindenki résztvesz végzett munkájával az összesség boldogításában. Az az öntudatlan vágy, mely a z ideál szolgálatában örök időig ott lappang az

emberek szívében. E gondolatsoron át, melyet a zene felfokozva érzékeltet, jutunk el a szimfónikus költemény Apotheosisához. A mű előző három tételének fontosabb témái változatos zenei köntösben vonulnak el előttünk, végül hatalmas emelkedéssel ismét az ideálmotívumhoz jutunk, mely ragyogó variációkban győzelmi ígéreteként harsog.

«Mi marad meg az életből, ha eltűnnek az ifjúkor ideáljai?»

A szimfónikus költemény eszmei részei megszakítás nélkül következnek. Az *Ideálok* előadása külső forma szerint egy tételt mutat, belső és zenei formája pedig: hatalmas méretűvé duzzasztott Rondó.

MAZEPPA

Legtetszetősebb *Liszt* szimfónikus költeményei közt. Első előadása 1854-ben volt Weimarban, Liszt vezényletével.

A mű gondolatmenete Hugo Viktor hasonló című költeményét követi. Mazeppa Ivan Stefanovits, mint apród a lengyel király udvarában élt. Egy könnyelműen elkövetett vétkéért mezítelenül a saját lovára kötöték s a lovat szabadjára eresztve, kiverték a pusztába. A ló Mazeppával Ukrainában állt meg, ahol a regényes hős a kozákok seregébe lépett s rátermettségével fővezér lett.

Mazeppa tárgya a halállovaglás. E rettenetes iramnak hatalmas erejű, megkapó szépségekben gazdag zenei érzékítése.

ORFEUS

1854-ben készült s ez év február 16-án került először előadásra *Liszt* vezényletével a weimari nagyhercegi udvari színházában, mint Gluck: «Orfeus és Euridice» című klasszikus operájának előjátéka.

A szimfónikus költemény programja a régi görög mese. Az első költő és dalnok, Orfeus, zenélésére «a kövek mintha figyelnének s a megkövesült szívekből fájó, égető könnyek omlanak. Az erdei állatok gyönyörben úszva hallgatnak s az emberek durva ösztöneiket legyőzve, elnémulnak. Elhal a madárdal és megáll a patak álombaringató csörgedezése» (*Liszt* programm-magyarázata).

Liszt maga mondja, hogy *Orfeus* a művészet szimbóluma. A szimfónikus költemény nem a görög dalnok jellemzése, hanem a nevéhez fűződő legenda kapcsán a hang, a zene szépségeinek apotheozisa, a zeneművészet hatalmának festése. Titokzatos, zsongító, édes melódiatöredékek kergetőznek benne, melyek fokozatosan szélesebb feldolgozást kapnak. A mű gerince Orfeus dala. Ebben a költő a művészet hatalmát dicsőíti. Varázslatos záró összhangokban végződik a szimfónikus költemény.

TASSO

A mű alcíme: *Lamento e Trionfo*, magyarul: szenvedés és dicsőség. Torquato Tasso-nak, a «Megszabadított Jeruzsálem» koszorús költőjének sorsát énekli meg a legnagyobb magyar zeneköltő. «E génusz óriási ellentéteit akarom ecsetelni — írja *Liszt* — kit életében félreismertek s akit halálában ragyogó

dicsőség sugarai vesznek körül.» Liszt Ferenc Tassóban típust látott, a nagy költők és művészek típusát. Az ő küzdelmüket rajzolta meg alkotásában.

Németország Goethe születésének századik évfordulóját ünnepelte 1849-ben. A weimari udvari színház Goethe: «Torquato Tasso» című drámájának előadásával áldozott emlékezetének. A drámához nyitány megírására kérték fel Liszt Ferencet, ki nyitány helyett megalkotta időrendben második szimfónikus költeményét: *Tasso, Lamento e Trionfo* címen.

Művének fő témája egy velencei gondoladal, melyet ma — Tasso halálának három és fél évszázada után is — énekelnek a költő strófáira a gondolasok. Az olasz népi dallam lassú menetű, sóhajos panaszt fejez ki. «Annyira telítve van gyógyíthatatlan gyásszal — írja Liszt — hogy egyszerű előadása tökéletesen elegendő Tasso lelkének vázolására.»

A szimfónikus költemény — tárgya szerint — két fő részre tagozódik, melyet pillanatnyi szünet jelez. A fájdalom és öröm, fény és árny színein keresztül látjuk a nagy olasz költőt. Ennek az ellentétnek zenei megtestesítése a szimfónikus költemény valódi tartalma.

MAGYAR RAPSZÓDIÁK

Rapszódia görögül szó szerint «összetoldott ének»-et jelent. Az ókorban népi eposzrészletek neve, melyeket a «rhapsodos»-ok, vagyis vándor históriás énekesek, lantkísérettel, szavaló-énekbeszédben adtak elő. A mai zenében rapszódia alatt fantáziaszerű szerzeményt értünk. Rendszerint népi motívumok egybe-

fűzése, de önálló költött témákból is állhat. Szabad formában, de azért egységes egésszé összekapcsolt dallamsorozat, amelyben hangulati és ritmikai fokozatosság van. A rapszódia szabadsága annyiban korlátlan, hogy nincs műformákhoz, tematikus feldolgozáshoz kötve, de az alapidallamul felvett népdallal szemben mégis kötelességei vannak. Így például a legegyszerűbb feldolgozásnak is súmulnia kell az illető nóta jellegéhez, ritmikájához, lüktetéséhez, egész szelleméhez.

A rapszódia mégis több, mint többé-kevésbé kápráztató átírás. A művészi egyéniség megnyilvánulását is megmutatja, ami nemcsak a dallamok, témák megválasztásánál, hanem főként azok összekötésénél és egymásba való átmenetelénél tűnik ki. «Azt mondhatnók, hogy a népdalok: drágakövek, vagy képek, amelyek művészi keretbe vannak foglalva és az egésznek szerves összeillesztésében s a kereteknek művészi kiképzésében meg kell látszani annak, hogy azokat szobrász faragta és nem mesterember. És ha a tematikus feldolgozás kevés helyet foglal is el magában a dallamban, annál szebben alkalmazható az átmeneteknél. Az ilyen helyeken Liszt Ferenc nagyszerűen csillogtatja zenei tudását és finom ízlését. Mikor az egyik téma már csak lassan morajlik, elhaló modulációkban, ugyanakkor az új téma fokozatosan erősödik és harsog, mint egy diadalmasan bevonuló hadsereg. A szekvenciát, különösen annak magyar fajtáját, Liszt nagyszerűen alkalmazza, a dallamok cifrázataiba a szédítő kromatikus meneteknek mindenféle fajtáját viszi bele anélkül, hogy néhány esettől eltekintve, — a dallam ritmusán és természetén a leg-

csekélyebb erőszakos változtatást tenné. Liszt a rapszódiaokban az előadási mód jelzéseként odaírta: «quasi cymbalo» (cimbalomszerűen) és felismerve azt, hogy a magyar rapszodiában a dallam a fő, a díszítéseket külön kis kótával írta, ami azóta a magyar hangjegyzírásban általános szokássá vált». (Dr. Fabó Bertalan: «A magyar népdal zenei fejlődése», 557. oldal.)

A rapszodiának még arra a jellemző tulajdonságára kell rámutatnunk, hogy rendszeren lassú menetű dallamokkal kezdődik és aztán megy át a gyors és igen gyors ütemekbe. Ennek a hangulati fokozatosságának gyökere a magyar természetben és temperamentumban rejlik. Minden magyar mulatság hallgató, búsongó nótákkal kezdődik; csak azután jönnek a lassú csárdások, míg végre rákerül a sor az igen gyors, féktelen és szilaj ritmusokra. Liszt Ferenc rapszodiái legjobban tükröztetik ezt a szélsőségekben csapongó magyar kedélyvilágot, mely hullámoktól tarajos; majd csendes, mint az éjszaka; áhítatosan egyszerű, mint a templomi karének; majd olyan káprázatos, mint valami keleti tündérrege; zúg, mint a féktelen ár; majd sutogó, elhaló, mint a szerelmes sóhajtás. (Fabó után.)

Liszt Ferencnek 19 magyar zongorarapszodiája van. Az elsőt 1846 őszén, Kolozsvárt írta. Keletkezését gróf Teleki Sándor, Liszt jóbarátja: «Emlékeim» című könyvében így mondja el: «Pócsi Laci cigányprímást és bandáját Haray Viktor, egy kolozsvári úr, hozta el egyheti út árán Máramarosszigetről Kolozsvárra. Pócsi Laci rágyújtott — írja Teleki Sándor gróf — s elhúzta az akkoriban úgynevezett Koltói-csárdást. Liszt szemei kigyulladtak, ujjaival pattogtatott, belekiáltott

a nótába; — mi aprózni kezdtünk s hajtottuk reggelig. A nagy mester zongorája mellé ült, mi apróztunk s ameddig mi hajtottuk, ő megírta *Első magyar ábránd-ját*, vagyis rapszódíáját».

És aztán következett gyors egymásutánban 15 rapszódia s későbbben még 4. Keletkezésük időpontját — tudjuk. Hogy írta és miért írta? — erre legjobb, ha Liszt maga válaszol. 1864 március 30-án Rómából ezt a levelet küldte Ehrlich nevű német zenésznek, akivel a rapszódíák ügyében bizonyos ellentéte volt: «Amikor „Magyar Rapszódíák” cím alatt — mondja Liszt — közzétettem egy hazafias antológia-félét, amelynek jellegét igyekeztem meghatározni „*A cigányokról és zenéjükről Magyarországon*” című könyvemben, egyáltalában nem tartottam tulajdonjogra igényt a melódiák alapjára vonatkozólag, sőt még kifejezési módjuktól elválaszthatatlan bizonyos különlegességeikre nézve sem; beértem azzal, hogy haszonélvezőjükké lettem s rapszód-feladatokat betöltöttek véltem azzal, hogy a melódiákat, amennyire csak lehetett, konzseniálisan dolgoztam fel. Egészen jóhiszeműleg felhatalmazottnak véltem magam arra, hogy témáimat ott vegyem, ahol éppen kínálkoztak, mindenekelőtt gyermekkori emlékeimből, amelyek visszanyúlnak Bihariig és más cigányhírességig, később mezőségeken át a cigányzenészbandák kellős közepéig Sopron, Pozsony, Pest stb. körül, végül pedig megőriztem és reprodukáltam a magam módja szerint számos dallamot, jellegzetességet, ötletet, amelyekkel mintegy húsz esztendőn át Amadé, Apponyi, Széchenyi grófok, Augusz, Fáy bárók, Egressy, Erkel, Doppler és Reményi urak elhalmoztak, részben zongorán, részben felfegyverzésekben.»

I. MAGYAR RAPSZÓDIA

Halhatatlan hazánkfia magyar rapszódiaiban vallotta a világ előtt magyar voltát. Tizenkilenc zongorarapszódíát írt. Ezekkel a magyar muzsikának polgárjogot teremtett a világ zeneművészetében. Az elhanyagolt, szerény, alig ismert magyar nótát magához emelte, utolérhetetlen zsenijének csillogó ruhájában csokorba kötve, átadta a világzeneművészetnek — a halhatatlanságnak.

A zongorarapszódíák közül hatot Doppler Ferenc közreműködésével átírt zenekarra, hogy a nagyzenekar hódító nyelvezetén is hirdethesse a magyar szépséget és dicsőséget.

Az I. Rapszódia, a zongorarapszódíák között a XIV. 1852-ben a hangversenykörútra induló Bülow Hans számára dolgozta át zongorára és zenekarra, melyből a zongorarész elhagyásával készült az első zenekari rapszódia. Bülow zongoraművész, Liszt veje, 1853-ban Pesten, a Nemzeti Színházban tartott hangversenyén játszotta először a rapszódíát.

A kompozíció fő alkotóeleme a jól ismert «Magasan repül a daru, szépen szól» kezdetű gyönyörű búsongó magyar nóta. Mindjárt a mű elején gyászindulószerűen csendül fel, majd kifejlődve a teljes zenekar fényében ragyog. Az ünnepies hangulatot rapszódikusan csárdás-szerű rövid téma bontja meg. Utána cigányosan elcifrázott (ahogy Liszt írja: Allegretto alla Zingarese) rész következik. Majd ismét a bájos Scherzando-téma s a végén nagyszerű, pattogó magyar csárdás.

II. MAGYAR RAPSZÓDIA

A zongorarapszódiaák közt is a második számot viseli. Jó barátjának, gróf Teleki Lászlónak, ajánlotta *Liszt*. Témáit, dallamait, nótáit — amint maga *Liszt* írja — gyermekkori emlékeiből vette.

IV. MAGYAR RAPSZÓDIA

A zongorarapszódiaák közt a tizenkettedik. A csárdás-szerű lassú-friss beosztást megtartva, a bevezető rész lassú Hallgató (Maesto, majd Adagio). Erre csárdás következik: Allegro zingarese. Dallama a «Két honvéd dal és csárdás» című kiadványból való. A csárdást lassú rész követi, melyre ismét gyors csárdás kapcsolódik (Allegretto gioioso). Dallama «Hej, haj, magyar ember» kezdetű népdal. Alighanem Egressy Béni szerzeménye. Ettől kezdve a rapszódia (Stretta, Vivace) igen gyors résszel pereg végig. Csupa szín és lendület minden üteme.

«MAGYAR FANTÁZIA»

Liszt Ferenc ezernyi műve közül legnépszerűbb a «Magasan repül a daru, szépen szól» kezdetű gyönyörűséges magyar népdalra épült «Magyar fantázia». Zongorára és zenekarra készült 1852-ben. *Liszt* ezt a dallamot többször feldolgozta (lásd XIV. zongorarapszódia, I. magyar zenekari rapszódia). A «Magasan repül a daru» nótája Szigligeti Ede—Szerdahelyi József «Csikós» című népszínművéből való (1847).

Liszt *«Magyar fantáziá»*-jában még a következő dal-
lamok feldolgozását találjuk: *a)* a Rákóczi-nóta hang-
szeres változata, *b)* az *«Allegretto alla Zingarese»* rész
valószínűleg egy verbunkos figurája, *c)* az F-dur és
a d-moll dallam eredete ismeretlen, *d)* a *«Vivace
assai»* rész *«Szederinda buj-buj»* szöveggel szintén a
«Csikós»-ból való. E fölött a rész fölött Liszt weimari
eredeti kéziratán *«Koltói csárdás»* cím áll.

Az egész alkotás tündöklően mutatja milyen mű-
vészi magaslattal lehet elérni magyar nótákkal és
nótákból.

HUNGARIA-KANTÁTA

Raabe Péter, német zenetudós, hozta nekünk ezt
az ajándékot a weimari Liszt-múzeumból. Tudtunk
arról, hogy hazánkfia számos magyar tárgyú alkotása
közt van egy *Hungária-kantáta*, de a művet sohasem
hallhattuk. Kiadva nincs, kézirat-anyaga nem a miénk.
Raabe jóvoltából és az ő vezénylete alatt felzendült itt-
hon a magyarság zenei apotheozisa, mely a Mester tör-
hetetlen magyarságának egyik legnagyobb bizonyítéka.

A *Hungária-kantátá*-t Liszt 1848 tavaszán írta, a
márciusi hírek lelkes visszhangjaként. Megkérte jó-
barátját, Schober Ferenc bárót, — aki több ízben itt
járt nála Magyarországon s látta, hogy a magyarság
milyen lelkes szeretettel veszi körül Lisztet, — írjon
számára szöveget a magyarság dicsőítéséről. Schober,
a jeles író, az elküldött szövegre ezt a választ kapta:
*«a kiváló költemény háborgó magyar lelkemnek krizi-
sét feloldotta»*.

A vers magyar fordításban így hangzik:

«Keletről, hol nap tár kaput,
Döngő hadak vad árja fut
Dacos szemű, büszke seregben.
Kezükben zúgó buzogány.
Remeg a föld léptük nyomán
Hun és magyar vér van erükben.

Előttük oroszlán halad
Bősz vágyának a világ egy falat,
Halálgyors, villámvész a nyíla.
Szeme szikráz, kelevéze röpül,
Mint hóhérbárd csapkod ökle körül
Az Isten ostora ő, Attila.

Véres öklön győztes joguk,
Virágzó föld lett birtokuk,
De engeszteltek sebet, jajszót.
Adósságuk duplán lerótták
Bőven ontván könny és vér adóját
Míg Stambul döngetett itt ajtót.

De csodát sarjasztott a magyar vér
S hol harcba, kínba fulladt a tér,
Virág sarjadt, pompás bíborszín,
Nemes, nagy kertész nevelte fel,
Kit hír, fönség s erő emel,
Mátyás király, a büszke Corvin.

Corvin s Attila, még a tied,
Emeld fel hát zászlód s szíved .
Ők élnek, mint jövőd reménye.
Egykor nap tárt neked kaput,
Fel hát magyar! Parra az út
Magyar naphoz, szent, magyar út,
Előre magyar! Fel a fénybe.
Szabadság! Szabadság!
Előre magyar! Fel a fénybe!
Éljen, éljen, éljen!»

Ehhez a szöveghez Liszt géniusához méltó muzsikát írt. Basszus-tenor-szopránhangra, férfikarra és zenekarra. A mű végső simítását — kéziratok és töredékek összevetésével — Raabe Péter végezte el.

Az egész művet magyar motívumok szövik át, túlnyomórészt Rákóczi-motívum. Mindjárt az elején találkozunk a kuruckori dallammal. Basszus-szóló festi Attila hadainak fergetegét. A karrészekben csupa erő és fény beszél a magyarok hősiességéről. Majd lírai melódiák bukkannak fel az elevenen élő ütemekből és zárórészként a basszusok érchangszerű zúgása hirdeti a Rákóczi-motívum felfokozásában a — magyar örökkévalóságot.

HALÁLTÁNC

Liszt Ferenc nagyszámú zongoraművei közt egy olyat találunk, melynek komor, zord hangulata megremegtet. Misztikus hatású, sötét mű, melyet Liszt maga is «borzalmas»-nak nevezett. A címe: «*Haláltánc*» (Der Totentanz, Danse macabre). Zongorára és zenekarra írott versenyműnek, vagy szimfónikus költeménynek mondható. Olyan nagyarányú, mint Liszt zongoraversenyei, amiért sokan harmadik zongoraversenyművének tartják. Szimfóniai költeménynek is nevezhetnénk, mert — bár határozott programja nincs — lelki hatások programszerű zenei kiélése. Igaz, hogy a variációs forma miatt szakadozott, tagolt, a változatok nem folynak egymásból, — de tárgy, vagy ha jobban tetszik, program szerinti hatásában egységes. A zeneirodalom sok haláltáncnak nevezett kompozíciót ismer, de komorságra és mélységre egyik sem vetekedhetik Liszt mesterművével.

A *Haláltánc*-ra Lisztet egy freskó ihlette. Pisában jártában, 1838—39-ben, látta a képet a mester a Campo Santon. Azt hiszik, hogy a freskót Andrea Orcagna festette, némelyek szerint Pietro és Ambrogio Lorenzetti műve. A képen nők, férfiak díszes ruhákban kutyákkal vadászatról jöve Boccaccio kertjében pihennek, gondtalanul szórakoznak. Feléjük szalad a halál. Borzalmas nőalakban, mocskos rongyokban, lobogó hajjal, denevérszárnnyal. A freskó drámai erővel érzékelteti, hogy a halál mindenkit elragad, szegényt, gazdagot, boldogot, boldogtalant.

A kép hatását fogta zenébe Liszt. A liturgikus «Dies irae» megrázó motivumát variálja benne ördögi kacagással, kánonszerű áhitatos félelemmel, csontváz-zörgéses fugatóval, sóhajok glisszandóival.

A mű a halál borzalmainak zenei színkeverése. Értékét eleinte nem ismerték el. Bülow mesteri zongorajátéka vitte diadalra, utána Siloti és főként D'Albert játékában mindenki meglátta különleges értékeit.

MEFISTO-KERINGŐ

Liszt: «Epizódok Lenau Faust»-jából címen szimfonikus költeménynek nevezhető két zenekari képet írt: I. *Éjjeli menet*; II. *Tánc a falusi korcsmában*. Az utóbbi *Mefisztó-keringő* néven ismeretes.

Két változata van, az első 1860-ban készült, a második (melynek bemutatója Budapesten volt 1881-ben) sátáni humorral, metsző szarkazmussal telített ördögi táncmuzsika.

STRASSBURGI HARANGOK

Liszt, a «világcsavargó», amint sajátmagát nevezte, virtuóz évei során, 1845-ben, kétszer járt Strassburgban. A fölséges székesegyház, a világ egyik építészeti műremeke, mély benyomást hagyott a lelkében. Ebből az emlékből virágzott ki a *Strassburgi harangok* című kantáta, melyet 55 éves korában írt.

Raabe Peter nemrég megjelent hatalmas Liszt-könyvében azt írja, hogy ezt a művet Budapesten nem adták elő, csak tervezték az előadását. Raabe téved. Előtűnk a színlap, tanúsítja, hogy Wagner Richard 1875 március 10-én, — mikor másodszor járt nálunk, — zenekari hangversenyt vezényelt s annak első száma Liszt: *Strassburgi harangok* («Les Cloches de la Cathédrale de Strassburg») című szerzeménye volt. Ezen, a számunkra igen nevezetes koncerten, Liszt Ferenc Beethoven: Esz-dur zongoraversenyét adta elő s Wagner a zenedrámákból három részletet mutatott be. Raabe azt mondja, hogy Liszt kantátájának legelső előadása valószínűleg Bécsben volt, 1880-ban, Liszt vezényletével. A megdönthetetlen magyar adatok szerint 5 évvel előbb Budapesten volt.

Liszt *Strassburgi harangok* című kantátájával 1869-ben kezdett foglalkozni s 1874-ben fejezte be. A mű bariton-szólóra, zenekarra és orgonára készült. Annakidején nálunk a baritonszólót Láng Fülöp, a Nemzeti Színház híres énekese adta elő s a Budapesti Liszt Ferenc Egylet kórusa működött közre.

Hogy Liszt művét megértve élvezhessük, vessük fel a kérdést, mit kell tudnunk általában a kantátáról? A kantáta vagy három évszázados műfaj. Első-

sorban énekes mű, melynek cselekménye nincs, de szövege mindig van. A szöveg lehet egyházi, vagy világi. A kantáta testvére az oratóriumnak, de annál rendszerint kisebb méretű. Mindkettő elbeszélő műfaj, de míg az oratórium erősen drámai jellegű, addig a kantáta inkább lírai. A kantáta olyan énekes, szöveges és hangszeres mű, mely tárgyát, értelmét a zene misztikus hatalmával felemeli, megnöveli.

Longfellow, amerikai költő, írt egy megkapó költeményt a gyönyörű strassburgi székesegyház harangjairól. Erre a költeményre szerezte Liszt: «Die Glocken des Strassburger Münster» című kantátáját.

Bővebb ismertetőül elolvassuk Ábrányi Kornélnek a Zenészeti Lapok 1875. évi március 14-iki számában megjelent beszámolóját a nevezetes budapesti hangversenyről:

«Két szakaszra oszlott az előadás — írta Ábrányi. — Az elsőben Liszt mint zeneköltő lépett fel, személyesen igazgatván *Strassburgi harangok* című legújabb s ez alkalomra szerzett zeneművét. Lucifer meg akarja semmisíteni alvilági hadával a strassburgi templomot. Előbb a tornyot, majd a kriptát s az oltárokat ostromolja. De mindannyiszor megszólalnak a felszentelt harangok, fölzengenek a szent zsoltosmák s az angyalok kara énekel. Lucifer és népe Isten hatalmával meg nem küzdhetvén, — megalázva, megsemmisülve elvonul.

Az alapeszme éppen olyan költői, magasztos, mint háladatos a megzenésítésre. Liszt mesterileg meg is oldotta a feladatot. — A démoni harccal és küzdelemmel szemközt — írja tovább Ábrányi — az egyházi

karok kenetteljes zöngelmei állanak. — Megkapó, lágy, égies dallamok vegyülnek a viharosan küzdő elemek közé.»

ZONGORAVERSENY

(*Esz-dur*)

Liszt, a «zongorakirály», zongoraversenyeit saját-magának írta. Meglepő szépségekben gazdag alkotások. Az *Esz-dur* (első) versenymű Weimarban, 1849-ben készült, 1853-ban átdolgozásra került s bemutatója 1855 február 17-én volt Weimarban azon a nevezetes hangversenyen, melyet Berlioz vezényelt. *Liszt* játszotta a zongorarészt. Rendkívüli sikert aratott.

A zongoraverseny négy részből áll. Ezek szimfóniák mintájára sorakoznak egymás után, de a tételek olyan szabadon épülnek fel és olyan észrevétlenül kapcsolódnak egymásba, hogy a zongoraverseny egyetlen nagyarányú, különböző dallamokon felépülő tételnek látszik. A zongora uralkodik a zenekar felett.

A művet frissesség és derű jellemzi.

ZONGORAVERSENY

(*A-dur*)

A zongoraverseny gazdag irodalmának egyik legjelentősebb alkotása. *Liszt*, a zongora Paganinije, két zongorakoncertet írt. A virtuzóztatásban utolérhetetlen *Esz-dur*-t és a költői mélységekben bővelkedő, *A-dur*-t. Mindkettő a szimfónikus költemények raj-

zát mutatja, úgyhogy zongorára és zenekarra írt szimfónikus költeménynek is tarthatnók, — különösen a másodikat, az *A-dur*-t. Programja lelki események sorozata. Ez a belső váz adja meg a mű külső formáját.

Négy tételből áll. Szünet nélkül következnek egymás után, mert valamennyi tételnek közös alapon dolata a mű elején felhangzó főtéma. Liszt egyik kritikusa találóan mondja erről a versenyműről, hogy «egy melódia élete és kalandjai» címet is viselhetné.

Az első főtéma, mely csak tonálításban váltakozik, szerves egésszé fűzi össze a különféle epizódokat. A versenymű közepétől, a zongora nagy kádenciája után, a koncert folyton változó, ragyogó, csillogó, kaleidoszkópszerű hatásoknak gyorsan pergő zenei filmje. Kelet színpompája kápráztatja el szemünket. Zeneileg formátlan, de fantasztikus, mágikus ragyogás, mintha az Ezeregyéjszaka zongorameséje volna. Liszt mindig nagy önmérséklettel dolgozott. Itt a legkevésbé korlátozza fantáziáját. A legszebb zongorahatásokat szedte össze a maga számára, hogy elkápráztassa a világot.

Az *A-dur* zongoraversenyt 1857-ben mutatták be Weimarban. Bronsart játszotta, Liszt vezényelte. Uralma a zongorakoncert terén megingathatatlan.

LISZT—HUBAY: HEGEDŰRAPSZÓDIA

Liszt egyik szerzeménye 1864-ben ezzel a címmel jelent meg: «Die drei Zigeuner (Dichtung von N. Lenau), Parafrase für Violine und Pianoforte» (magyarul: Három cigány, Lenau költeménye, parafrázis hegedűre és zongorára). A szerzeményt elfelejtették, soha senki sem játszotta, még talán maga Reményi Ede, a nagy hegedűművész sem, akinek Liszt írta és ajánlotta. Liszt nem ismerte annyira a hegedűt, hogy a kompozíció hegedűrészét a virtuózok igényeinek megfelelő technikával láthatta volna el, mint azt kápráztató zongorarapszódiaiban tette. Azt kell hinnünk, hogy korrigálás nélkül nyomatták ki a kótát, mert — amint megnéztük — lejátszhatatlan részek vannak benne. Némely ütemsora és fogása nemcsak technikailag kivihetetlen, de hegedűművészi szellem és gondolkozás szerint sem megfelelő. Ezért ment feledésbe a kompozíció.

Hubay Jenő, Liszt hangversenyező társa és barátja, 1930-ban — újjá alkotta, átírta hegedűre és zongorára, valamint hegedűre és zenekarra a becses művet. A technikai részt kicsiszolta, átformálta, kibővítette, a gondolatokat, dallamokat több helyt Liszt szellemében tovább szőtte s az egészet hangszerelte. A mű címe is megváltozott. Parafrázis volt s most rapszódia. A zenében parafrázisnak nevezik az egyes dallamok, dalok, operamelódiák fantasztikus átírását és kicifrázását. Ilyen parafrázis például, mikor a régi virtuózszellemű cigányprímás a «Repülj fecském»-et hegedűli. Általánosságban rapszódiónak nevezzük a zenében a rendszerint népdalokból összeállított hang-

szeres fantáziát, a zenei líra olyan költeményét, melyben az érzés csapongása többször megváltoztatja a hangot és a formát s így a mű hatása olyan, mintha több darabból rótták volna össze. Hubay Jenő a Liszt-szerzemény tartalmának megfelelően, munkáját — igen helyesen — rapszodiának nevezi, némi utalással arra is, hogy Liszt Ferencnek világszerte ismert tizenkilenc magyar zongorarapszodiája mellett, van egy magyar hegedűrapszodiája, mely a tizenkilenc mesterművel szellemben és hangulatban nemcsak rokon, de testvér.

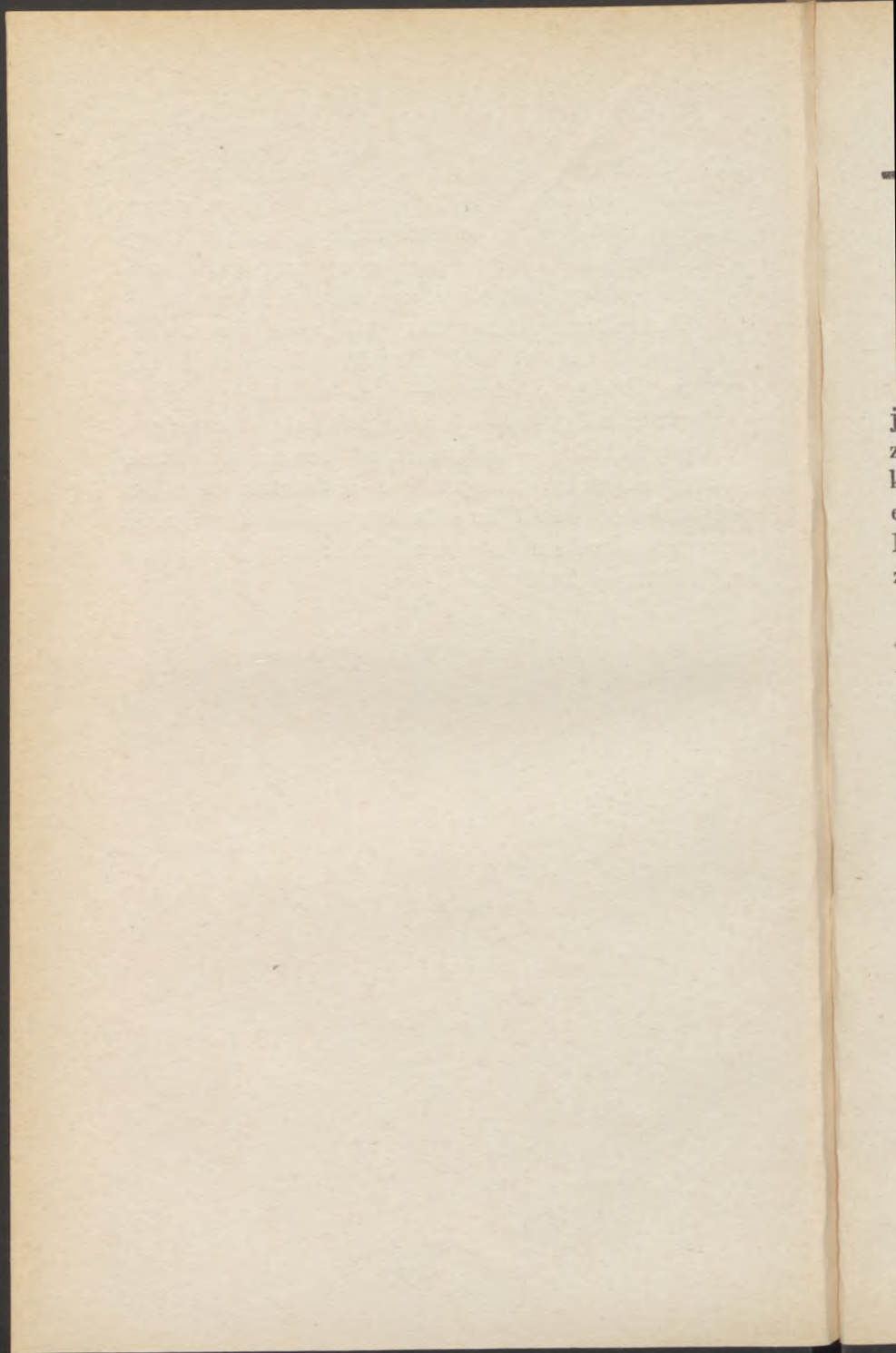
Az új kompozíció teljes címe: *Három cigány, Lenau költeménye, magyar hegedűrapszódia.*

Művéről Hubay Jenő a bemutató alkalmával (1930 február 3-án volt a Rádióban) ezt az érdekes nyilatkozatot tette:

«Sopronban zeneünnepélyt rendeztek az ottani Zeneegyesület centenáriuma alkalmából. Engem is felkértek, hogy a díszhangversenyen résztvegyek s adjam elő Liszt «Benedictus»-át. Nagy sajnálatomra nem utazhattam Sopronba, de a meghívásnak köszönhetem, hogy Liszt Ferencnek hegedűre írt eredeti és nagyértékű művét felfedeztem és a feledés karmai-ból kiragadhattam. Így történt: A Magyar Koronázási Mise magyar szellemű, fenkölt «Benedictus»-án kívül még egy megfelelő darabot akartam Sopronban előadni. Kutatni kezdtem kótáim között és a véletlen egy rég elfelejtett, elsárgult kótafüzetet juttatott a kezembe, melynek címlapján a következő olvasható: «Die drei Zigeuner. (Dichtung von N. Lenau.) Paraphrase für violine und Pianoforte, von Franz Liszt.» A mű végén Liszt saját francia nyelvű autogrammjá

áll: «Écrit pour Reményi Ede 9 Mai, Berne 1864 Madonna del Rosario).» Mikor nagy meglepetésemre kezembe akadt Liszt e szerzeménye, azonnal meggyőződtem arról, hogy a mester egy nagyértékű magyar hegedűrapszódíájának nyomára jutottam.

Parafrázisnak bizonyára csak azért nevezte el, hogy zongorarapszódíáitól megkülönböztesse. Az első pillanattól úgy éreztem, — hisz minden emberben megvan a misztikum iránti hajlandóság, hát még a művész lelkében — mintha Liszt Ferenc, aki fiatalkoromban meleg támogatásával kitüntetett és akivel együtt bel- és külföldön sokszor muzsikálhattam, maga szuggerálná nekem, hogy e művét ne hagyjam elveszni s új életre lobbantsam.»

MENGELBERG

Mengelberg Willem, hollandi karmester, 1934-ben járt először nálunk. Nevét a legkiválóbb zenekari vezérekkkel együtt emlegetik. Mengelberg nem csupán karmester, hanem egyike a legkiválóbb zenei vezérégyéniségeknek. Hollandia zenei életének a lelke. Nagyszerű szervező és összefogó erő, aki hazájának zeneművészetét világhírré emelte.

Életrajzát a magyar újságírók előtt így mondta el: «Utrechtben, 1871-ben születtem. A kölni konzervatóriumban végeztem tanulmányaimat. Egész fiatal koromban eljegyeztem magam a zenével s 21 éves voltam, mikor meghívtak a luzerni szimfónikusok karmesterének. Négy évvel később Amsterdamba kerültem, ahol a «Concertgebouw» zenekara élén arattam első nagy sikeremet. Aztán Amerikába mentem, ahol hosszú időn át vezényeltem a newyorki filharmónikusokat. Amikor már nagyon hívtak vissza, a magam helyére Toscaninit ajánlottam és a newyorkiak a következő évben meg is hívták az olasz mestert. 1907-ben elvállaltam a frankfurti «Múzeum-koncertek» állandó vezénylését s ezután művészkörútakra mentem. Jelenleg az amsterdami zeneakadémiát is vezetem.»

Magyar kapcsolatairól a hírneves mester így beszélt: «Nagy rajongója vagyok Liszt Ferencnek. Az élők közül Dohnányi Ernő igen jó barátom. Én mutattam

be — Amsterdamban, Budapestet is megelőzve — Kodály «Háry János»-szvitjét, utána Newyorkban a «Psalmus hungaricus»-t vezényeltem. Sokszor léptettem fel Amsterdamban magyar művészeket, így Dohnányit, Bartókot, Telmányit, Földesi Arnoldot, Durigó Ilonát és másokat.»

«Kijelentem — mondta a magyar újságírókkal folytatott beszélgetés során Mengelberg, — *hogy a magyar fülharmónikus zenekar egyike a világ legjobb zenekari testületeinek!* Az első próbán gyönyörűséggel állapítottam meg, milyen hatalmas pillére ez a zenekar az általam nagyrabecsült magyar zenei életnek. Írják meg ezt kérem, — mondta Mengelberg — mert hazájában rendszerint senki sem próféta s a magyar közönség talán nem is tudja, milyen kitűnő zenekara van.»

MIHALOVICH:

A SELLŐ

A zenekari ballada Zeneakadémiánk érdemes volt igazgatójának, *Mihalovich* Ödönnek, legnépszerűbb szerzeménye. Ajánlása a szerző barátjának és tanítványának, Apponyi Albert grófnak szól. Gyulai Pál hasonló című balladája nyomán, 1874-ben készült.

«*A sellő*» nem más, mint a németek «Loreley»-a. A Duna sellője szépségével és varázslatos szavaival elcsábítja az ifjút. Hullámainak ölelő karjaiba vész. A zene Gyulai szép balladájának szövegéhez símul. Motívumokon épült programm-muzsika.

Mosonyi Mihály

MONIUSZKO:

«FLIS»-NYITANY

Moniuszko 1819-ben született s 1872-ben halt meg. Ő a lengyelek Erkelje. Zeneköltői szerepe hazájában hasonlatos a mi Erkelünk működéséhez. Ő a lengyel nemzeti opera megteremtője.

«*Flis*» (A hajós) című operája nyitányát 1858-ban, párisi tartózkodása idején írta az akkor divatos vígoperai stílusban.

A «*Flis*» című operában a szerző az egészséges és józan felfogású vidéki lakossággal állítja szembe Varsó külvárosának nevetséges szokású és gondolkozású kispolgárait. A cselekmény a Visztula egyik hajójának fedélzetén történik. A nyitányban Moniuszko a Visztulán gyakori hatalmas vihart szemlélteti.

MOSONYI MIHÁLY:

«TISZTULÁS ÜNNEPE AZ UNGNÁL»

(*A magyar Rádió «Kazinczy-emlékest»-je,
1931 augusztus 23.*)

Mosonyi Mihály a magyar zeneművészet olyan értékes, érdemes és nagy alakja, kinek neve Erkel, Volkmann és Liszt dicsőségéig emelkedik fel. A mai magyar közönség alig ismeri nevét. A meglehetősen bizonytalan magyar zenetörténet sem ültette őt még méltó helyére, de a nemzeti értékeket mindig megőrző csodálatos erő mind fényesebb glóriával fonja körül

nemes alakját. A magyar újraértékelés munkájában Mosonyi Mihállyal szemben is a Rádió a legfigyelemsebb, mert a magyar zeneművészeti értékek felelevenítéséhez és megmutatásához azonnal segédkezet ad, amint alkalom kínálkozik rá. A Rádió 1931-ben előadatta Mosonyi két értékes magyar vonós-négyesét és most, a Kazinczy-emlékesttel kapcsolatban — egyik leghatalmasabb költői alkotását bányászt ki a feledés homályából. Olyan jelentős alkotását, melyet megszületése óta, nyolcvan év óta, sehol sem adtak elő s így műsorba iktatása a legértékesebb magyar bemutatók egyike. A mű címe: Mosonyi Mihály: *Tisztulás ünnepe az Ungnál*. Kantáta.

Kazinczy halálának százados évfordulóján, a nagy irodalmár, költő és reformátor s Mosonyi Mihály neve úgy került össze, hogy Mosonyi kantátáját Kazinczy szövegre írta, 1860 nyarán.

Mosonyi célja az volt, hogy a magyar műzene a filharmóniai vagy más zenekari hangversenyeken méltó alkotással szerepelhessen. Erre alkalmasnak Kazinczy: *Tisztulás ünnepe az Ungnál* című nagyobb keretű költeményét találta, mert a szöveg együttesei, különösen személyekre vonatkozó egyes versszakai kantáta formájában jól érvényesülhettek és mert Kazinczy működése iránt Mosonyi mindig kivételes tisztelettel viseltetett. Mosonyi lelkesedésében pár hónap alatt készült el művével, melyet zenekarra, vegyeskarra s szoprán, basszus- és tenor-szólóhangra írt.

Terjedelmesebb zenekari bevezetéssel kezdődik, majd férfi-női és vegyeskarok, magánénekek, szoprán, basszus s tenor kombinációk következnek, tisztán zenekari részekkel megszakítva. A kantátát Mosonyi éle-

tében többször kitűzték előadásra, de amikor bemutatóra került volna, mindig közbejött valami akadály. Így lassanként elfelejtődött, míglen dr. Major Ervin zenetörténész buzgósága folytán a Nemzeti Zenede könyvtárából előkerült. A vezérkönyv elveszett, még «vezér-stimmet» sem találtunk, de a Rádió az épen fentmaradt szólamokból a vezérkönyvet teljes pontossággal helyreállította.

Kazinczy és Mosonyi neve egy másik alkotásban is összefonódott. Mosonyi Mihály: *«Hódolat Kazinczy Ferenc szellemének»* című zongoradarabja, melyet Mosonyi Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulójára, 1860-ban írt s ugyanabban az évben «Rózsavölgyi és Társa» kiadásában jelent meg. Ennek a gazdag, magyar szépségekkel telített, fantáziaszerű «zeneköltemény»-nek nevezetes története van, amit id. Ábrányi Kornél «Magyar zene a XIX. században» című kötetében így mond el:

«A Rózsavölgyi firma rövid egymásutánban zongorára írt két magyar zenedarabot bocsát közre ily címen: «Hódolat Kazinczy Ferenc szellemének» és «Tizenkét életkép a magyar gyermekvilágból» három füzetben. Szerző s a magyar fiatalságnak ajánlja: Mosonyi Mihály. Akik csak a kezükbe vették, egyetértettek abban, hogy kimagasló magyar zenei tehetséggel állanak szemben. De ki lehet az új csillag, aki egy csapásra a magyar műzene problémáját ily kimagaslóan tudja megoldani? Zenészek, zenekedvelők kíváncsian találgatták. A kiadó firmától csak annyit lehetett megtudni, hogy a szerzemények kéziratai szegedi postabélyeggel érkeztek hozzá levél kíséretében, melyben az állott, hogy ha kiadásra méltó-

nak találja, a szerző minden tiszteletdíj nélkül hajlandó azokat a firmának átengedni, megjegyezvén különben, hogy pusztatanyai lakos, földbirtokos s csak üres óráiban szokott zenével foglalkozni. Ez még jobban felizgatta az ambiciózus magyar zeneírókat, akik nem tudták elképzelni, hogyan juthat egy pusztai tanyalakos oly mesteri technikához s magyar eszmegazdagsághoz, minőt a művek elárultak? A titokzatos szerzőnek — írja tovább Ábrányi — én jöttem nyomára, még pedig a következőleg:

Az ötvenes években a pesti zenevilágban, de a külföldön is általánosan tisztelt s ismert név volt a Brand Mihályé, mint ritka, alapos zenetudósé, sokoldalú kozmopolitikus zeneszerzőé és keresett tanáré. Az egész akkori fiatal zenenemzedék, de a későbbi is, 1870-ig, a mester haláláig, hozzájárt zenetudományt szívni magába. Mihalovich Odön, Erkel Gyula, Erkel Sándor, Zimay László, Bertha Sándor, Langer Viktor s még számosan velem együtt tőle nyertük első zenei képeztetésünket. Igen válogatós volt a tanítványok elfogadásában, mert komolyan vette a művészetet. Rengeteg sokat és könnyen dolgozott, minden irányban klasszikus magaslaton álló műveket írt s az egyházi zenestílus egyik főerőssége volt; de írt vonósnégyeseket, többféle kamarazenét, szimfónikus műveket, német műdalokat, vegyes karokat; minden műformában olyan otthonos volt, hogy méltán kiérdemelte azt a nagy tekintélyt, mely a nyomában járt.

Külső megjelenésével is imponált s hosszú, sűrű szakállával, magas homlokával, tar fejével s méltóságos magatartásával gróf Batthyány Lajosra emlékeztetett. Máskülönb is műveltség, olvasottság s szik-

rázó szellem tekintetében párját kellett keresni. Az ötvenes évek derekán a Wagner-, Liszt-, Berlioz-, Schumann-reformiskolának ő volt Pesten első, legtekintélyesebb apostola. Nem is állhatta meg, hogy maga is fel ne csapjon Wagner irányában operakompozitornak.

Mikor az 1859-ik év vége felé az említett zene-művek a kezembe kerültek, azonnal Brandhoz siettem, hogy véleményét halljam és kipuhatoljam, nem tud-e valami bizonyosat az anonimus kilétéről?

— Már én is láttam — mondá komoly arccal — s mondhatom, bárki legyen, olyan új csillag, aki — mint Mozart nyilatkozott Beethovenről — még nevezetes dolgokat fog mesélni a magyar zenevilágnak.

— Másnap, mikor lakásomra tértem — folytatja Ábrányi — látogatójegyet találtam az asztalon, rajta e név: Mosonyi Mihály. Senkit sem találván hon, csak látogatójegyét adta le. Bánkódva, hogy nem találkozhattam vele, siettem Rózsavölgyiékhez valami bővebb felvilágosítás végett. Ott e szavakkal fogadtak:

«Itt volt nálunk az annyira firtatott kompozitor, igen derék, gentri kinézésű férfi. Az ember nem is hinné, mi lakozik benne.»

— Mikor elmondtam, hogy nálam is volt, de nem talált otthon, lakása után kérdezősködtem, de erre nézve nem tudtak, vagy nem akartak útbaigazítani.

Azután bekövetkezett a megoldás. Brand még aznap meglátogatott. Elmondta, hogy a rejtelmes kompozitor nála is tett látogatást, de szintén nem találta hon s a nálam hagyott látogatójegyhez hasonlót mu-

tatott fel. Kedélyes hangulatban társalgott és nem tudta eléggé hangsúlyozni, hogy mentől többet foglalkozik az ismeretlen műveivel, azok annál jobban érdeklik. Ezzel leült a zongorához s egymásután kezdte a «Kazinczy-émléket» s az «Életképek»-et. Erre felkacagtam s ő is hahotában tört ki.

— Éljen Mosonyi—Brand! — kiáltottam lelkesedten. Éljen a Pállá változott Saul!»

Ezt a nevezetes magyar zongora-darabot a Kazinczy-ünnepen világhírű zongoraművészünk: Dohnányi Ernő játszotta.

Az emlékünnap műsorán Kazinczy szövegére szerzett három dal is szerepelt. Kazinczy versei zenésítésre sohasem voltak keresett szövegek. A kiválasztott három darab sem jelenti a magyar irodalom csúcsát, de szövegükben Kazinczy szelleme lebeg, kinek százados emlékünnapén zenetörténeti emlékezéséként megszólalhatnak. A három dal címe: *Minnyhez, Bor mellett és Feketeszemű szép hölgyecske*. A «Minnyhez» zenéjét báró Podmaniczky Lajos (1803—1872) írta s Igaz Sámuel «Hebe évkönyvei»-ben jelent meg, 1821-ben. Podmaniczky cs. kir. kamarás, elég értékes zeneszerző volt. Pozsonyban ugyanannál a Klein Henriknél tanult, akinél Erkel. Tizenöt éves korában már szerzeménye jelent meg Bécsben «Ungarisches Rondo» címen zongorára.

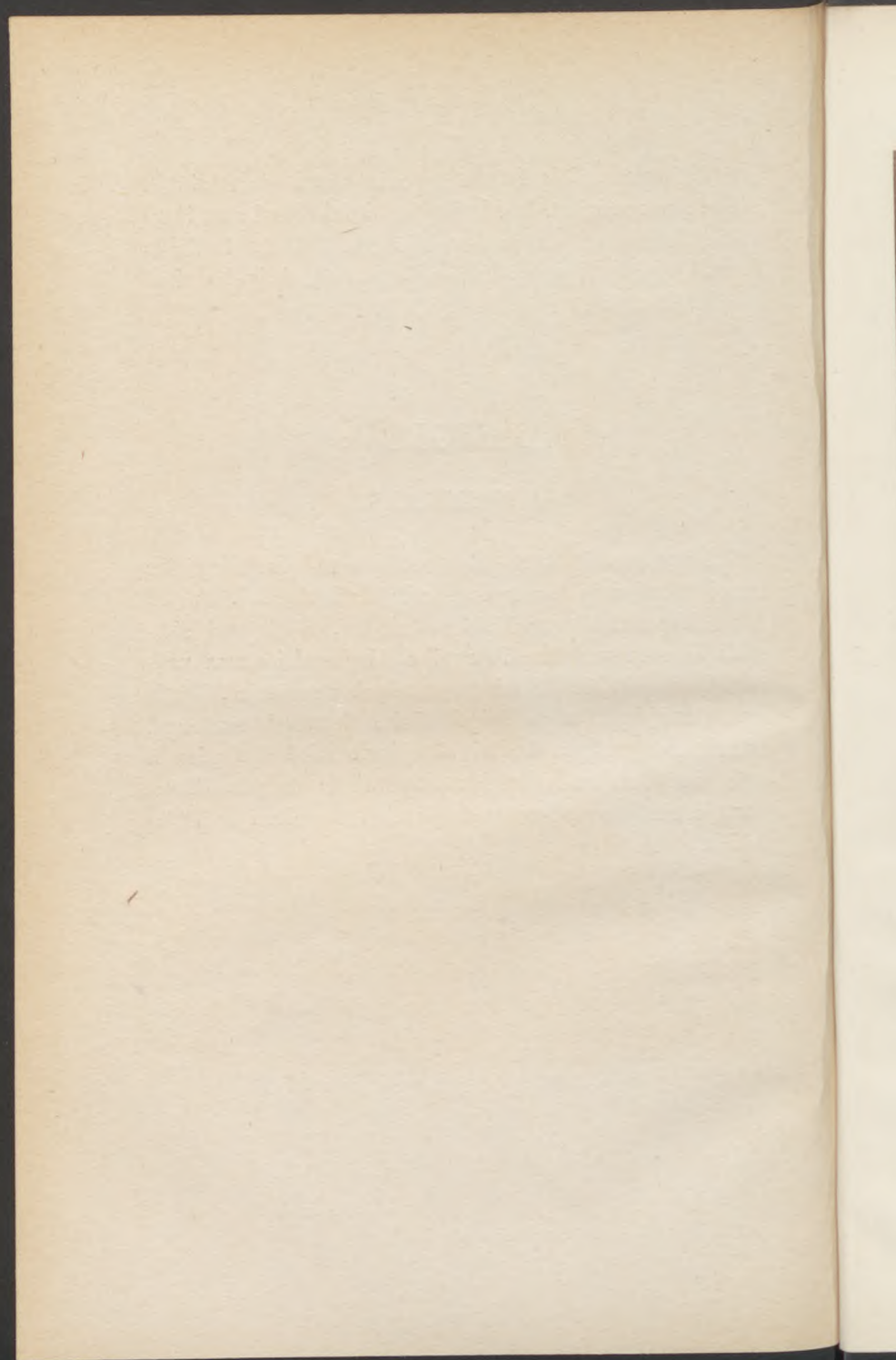
Bor mellett című *Fogy az élet* kezdetű kompozíció dallama valószínűleg diákdal. Tóth István «Áriák és dalok verseikkel» című kéziratából ismeretes, az 1832—43. évből (a Tudományos Akadémia őrzi). Megjelent Szini Károly «Magyar nép dalai» kötetében, 1865-ben.

Feketeszemű szép hölgyecske című dalt szintén diákdalnak tartjuk. Eredetileg betétdal Kazinczy Horváth Ádámhoz írt episztolájában (1789). Dallama Szerdahelyi és Egressy Béni «Magyar dalvirágok» című népdal füzetében található (1843).

MOSSZOLOV:

A VASÖNTÖDE

Négy percig tart. Ha nem is művészetileg, de zenei merészség szempontjából: érdekfeszítő. A 32 éves *Mosszolv* Vasziljevics Sándor, a legradikálisabb újorosz zeneszerzők egyike. Megzenésítette a vasöntőde munkáját. Művét gépzenének nevezte el. A gépek hangjának zúgó, búgó, sivító, kattogó, sustorgó, ritmikusan mozgó fizikai zörejének kótába fogása a mű, mely zeneművészeti szempontból: csupán durva hangfestés, de mégsem érdektelen zenekari különködés.

Mozart

MOZART

A zenei szép rendíthetetlen bajnoka.

A gyöngédség és szellemesség legnagyobb zene-költője.

«Kótái dalolva szállonganak az emberiség fölött s virágba borítják a lelkek tavaszi fáit. Zenéje violamezők fölött elsuhanó szellő, porzó napsugárözön és szerelmes szívdobogás. Illat, parfüm, selyem és virág. Fojtott sikoly, vidám kacagás és epedő boldogság.»

Szédítő forgatagban vibrál el szemünk előtt rövid élete. A salzburgi csodagyermek ötéves korában, úgyszólván máról-holnapra megtanul hegedülni és zongorázni, egy évre rá nyilvánosan föllép olyan sikerrel, hogy királyi udvarok vetekednek érte. Éste hangszerén játszik érdemdús férfiak, babérövezte szerzők, hercegek és királyok előtt — nappal császári parkokban, trónörökösökkel játszik ispilángi rózsát. München, Bécs, Páris, London, Milánó, Róma, Nápoly — mennyi dicsőség! Odák köszöntik a gyermeket. A legmagasabb kitüntetések hullanak rá. A pápa aranysarkantyus lovaggá nevezi ki, a bolognai Academia Filharmonica tagjává választja a tizenkét éves fiúcskát. Hétéves korában Párisban megjelenik első négy hegedűszonátája, tizenegyéves korában salzburgi hangversenymester s egy csomó hegedű és zongoradarab, valamint néhány opera szerzője. És akinek gyermekkorra minden csodagyermek előtt elérhetetlen példaként örökké csillog, akiről tíz ország beszélt, kinek neve mámorba ringatta a metropolisokat, — arról

a zseniről a hálátlan kortársak egyszerre úgy elfeledtek, hogy a sírját sem jelölték meg.

Szomorúság fogja el az embert, ha életének utolsó tizenöt évére gondol. Gáncsolódás, ármány, szánalmas szegénység, napi kenyérgond, sikertelenségek, félsikerek, szakadatlan munka, bámulatos kitartás és hit a művészetben, garasok után futkosó verejték és állandó robot. És akit ismeretlen sírjához hárman kísértek el, rövid élete alatt hatszázhuszonhat művel gazdagította a kultúrtörténetet...

Gounod, a nagy francia zenész, mondta volt:

— Ha a mennyországba kerülnék, amint átléptem a kapun, a felől kérdezősködnék: merre van Mozart?...

Mozart neve a magyar zenekultúrában csaknem másfél évszázadon át nem halványuló fényben ragyog.

SZIMFÓNIA

(*A-dur*)

Mozart: A-dur szimfóniája három ugyanazon hangnemben készült szimfóniája közül sorrendben a harmadik. Mozart alkotó korszakának középső idejében készült.

Négy tételből áll. Az első (*Allegro moderato*) lágyan muzsikáló, friss tavaszi szellő;

a második (*Andante*) férfiasan komoly búsongás;

a harmadik a szokásos menuetto s

a negyedik (*Allegro con spirito*) újjongó, diadalmas zárótétel.

SZIMFÓNIA

(*D-dur*)

Mozart tizennégy szimfóniát írt D-durban. Ez a tizennégy közt az utolsó s a mester negyvenkilenc szimfóniája között a negyvenhatodik. A Mozart mű-

veit rendszerező, úgynevezett Köchel-jegyzékben az 504-es számot viseli. Mellékneve is van: «Menüett nélküli szimfónia».

Mozart 1786 telén fejezte be a szimfóniát s a rákövetkező év januárjában mutatta be Prágában. A szerző klasszikus derűje ezt a művét nem jellemzi. Borongó, hősi hangulatú s talán ennek oka az, hogy a tánc-szerű Menüett tételt Mozart a hangulati egység kedvéért mellőzte. Zenei formára a háromtétéles olasz szimfóniákhoz hasonló.

Az első tétel: vágyakozás a jobb jövő után. Küzdelmek hangzanak ki belőle. Harminchat ütemes, komoly, széles Adagio nyitja meg a tételt, mely a gyors menetű, szonáta-formában épült Allegro-ba torkollik.

A lassú második tétel ugyancsak szonáta-formában készült, ami szimfóniában ritkaság. Komoly, sóhajokkal telt líra.

A harmadik tétel szintén szonáta-forma. Élénk, heves tétel. Fő témájában némi magyaros jelleget is felfedezhetünk. A Finálé-Presto: hatalmas erővel, hirtelen záródik.

SZIMFÓNIA

(Esz-dur)

A legszebb három Mozart-szimfónia egyike. A boldogság fénye ragyog rajta. Fordított képe annak, ami Mozart betegségektől, bajoktól gyötört lelkét eltöltötte. 1788-ban készült. Abban az évben, melyben a *Jupiter* és a *g-moll szimfónia* is készült. A szimfónia — mely Mozart összes művei között az

543-ik — idők folyamán a «Hattyúdál» melléknevet kapta. Miért? — nem lehet pontosan megállapítani. A kérdésnek egész irodalma van. Kétségtelen, hogy Mozartnak nem ez az utolsó alkotása, mert még nyolc-
van egynehány kompozíciót írt utána.

A mű négy tételből áll. Az első tételt pompázó lassú ütemek vezetik be, melyekből vidáman csap ki az Allegro öröme.

A második tétel békés, szelíd, idillikus nyugalom.

A harmadik utólérhetetlen szépségű Mozart-féle Menuett-zene.

A gyors menetű zárótétel: ötletes, pajkos, jókedvű zenekép.

SZIMFÓNIA

(*G-moll*)

A halhatatlan mesternek talán legköltőibb alkotása. A szerencsétlen, gyötrő szerelem vágyainak és szenvedéseinek megható, örök költeménye. Mozart 49 szimfóniája közt a 48-ik. A *g-moll* hangnemben írt szimfóniák közt a második. 1788 nyarán készült, abban a termékeny időben, mikor hat hét alatt a «Hattyúdál»-nak nevezett *Esz-dur-t* s az utolsó, a *Jupiter*-nek nevezett *C-dur szimfóniá-t* írta.

Jahn Ottó, a kiváló német Mozart-tudós, a szimfónia költői tartalmát így mondja el: «Mozart szimfóniái közt ez a legszenvedélyesebb. Biztonsággal mondjuk, hogy tárgyát teljesen érvényre juttatja és a művészet feltételeinek tökéletesen megfelel. Halk panaszc-

szal kezdődik az első tétel, melynek második részében a metsző fájdalom szólal meg s a küzdelemben kifáradva, halk panaszban vész el. A lassú menetű második tételben vigasztaló hangulat lép előtérbe. A Menuetto-ban teljes erővel indul meg a küzdelem, de hiába, mert a megnyugtató vigasz, mely a Trio-ban oly bámulatos gyöngédséggel szólal meg, nem tud állandósulni, ez a tétel is panaszszóval végződik. Az utolsó tétel sem hoz nyugalmat, inkább bizonyos vad gyönyört, mely tombol saját fájdalmában s folytonos nyugtalanságban viharzik át a meggyötört lelken.»

Ennek az eszmei tartalomnak megfelelően a szimfónia négy tételre tagozódik. I. Allegro molto; II. Andante; III. Menuetto; IV. Finale, allegro assai.

Az első tételt ünnepies lassú vezeti be. Dallamai a szonáta-formában jókedvű, derűs témákká változnak.

A második tétel két különböző hangulatú témából áll. Az egyik szelíd, mélabús, a másik bátor, erős, dacos.

A harmadik tétel gyönyörű Mozart-Menuetto. Trio-jában a klarinét és hegedű párbeszéde mesteri.

A negyedik tétel szonáta szerkezeten áll. Színesen harmónizált hangulatsorozat.

JUPITER-SZIMFÓNIA

Mozart 1788 nyarán írta három legnagyobb szimfóniáját. Ezek közül is kiemelkedő a *C-dur*, melyet «Jupiter»-nek nevezett el az utókor rajongó tisztelete és lelkesedése. Valóban jupiteri alkotás! Mert

az egész zeneirodalomban nincs olyan mű, mely az olimpuszi hangulatot, isteni nyugalmat, fenséget, boldogságot, derűs örömet tökéletesebben fejezné ki, mint Mozart utolsó szimfóniája. Jahn Ottó azt írja, hogy «ez a szimfónia legnagyobb és legjelentősebb minden tekintetben Mozart szimfóniai között».

Az egész művön előmlő méltóság és ünnepélyesség tűnik fel először a hallgatónak. Négy tételének mindenike remekmű, de a Finale egyenesen az elragadtatás extázisába emeli az embert. A *Jupiter*-szimfónia negyedik tétele csúcspontja a zenei formaművészet eddigi alkotásainak.

«DON JUAN»-NYITÁNY

Mozart a prágai operaházban elért sikereire támaszkodva, elhatározta, hogy Prága számára nagyszabású dalművet ír. 1787 nyarán fogott hozzá s kora őszre kész volt a vezérkönyv. A *Don Juan* («Don Giovanni») bemutatóját 1787 október 20-án tartották meg. Rendkívüli sikert aratott.

A nyitány Mozart lángelméjének egyik legnagyobb szerűbb megnyilatkozása. Zseniálisan rajzolja meg benne életörömöket hajszoló, vidám, bátor, egyben cinikus hősének, Don Juannak, alakját. Harminc ütemnyi lassú menetű bevezetésében komor, tragikus hangokat üt meg, jelezve, hogy a végzet ott leselkedik Don Juan alakja körül. A nyitány dallamanyagának nagyrésze az opera jellegzetes jeleneteinek zenéjéből került ki.

«SZÍNIGAZGATÓ»-NYITÁNY

A nyitányt a bravuros zseni az első előadás előtt egy nap alatt írta. A *Színigazgató* egyfelvonásos víg-opera. Császári megrendelésre készült. Bemutatója 1786-ban volt a schönbrunni kastélyban.

A nyitány szonáta-formában készült. Csupa muzsika.

«SZÖKTETÉS A SZERÁLYBÓL»-NYITÁNY

Mozart 1781 aug. 1-én keltezett levelében írta: «Tegnapelőtt új szövegkönyvet hozott nekem a fiatal Stephanie. A szöveg egész jó; tárgya török, címe Belmont és Constanze, vagy szöktetés a szerályból».

Három hét alatt elkészítette az első felvonást, de közbejött akadályok miatt abba hagyta a munkát s csak a következő évben folytatta. 1782 május elején készült el a második felvonás s a hó végén megindultak a próbák. Sok intrikával kellett Mozartnak megküzdenie, úgyhogy a bemutató előadást csak június 12-én tarthatták meg, akkor is II. József császár határozott parancsára. Az operának olyan sikere volt, hogy a zeneköltő ellenségeinek el kellett némulniok.

Az opera nyitánya bájos, törökös, keleti hangulatú zene. Ezt a hangulatot Mozart nem annyira témáival, mint inkább hangszerelésével, kiváltképpen a négy ütőhangszer zseniális alkalmazásával érte el. Szerkezete áttetszően egyszerű. Szabályos szonáta-forma expozíciójából áll, melyet kidolgozás helyet egy lassú (Andante) rész követ s az expozíció ismétlése zárja le a nyitányt.

«TITUS»-NYITÁNY

1791-ben, tehát a zeneköltő életének utolsó évében, készült. Augusztus 18-án *Mozart* megbízást kapott a «*La Clemenza di Tito*» című kétfelvonásos «opera-széria» megzenésítésére. Tizennyolc nap alatt komponálta huszonegyedik s egyben utolsó operáját. Szeptember 5-én fejezte be művét. Ugyanabban a hónapban bemutatták Prágában, II. Lipót császár koronázási ünnepén.

Az opera *Mozart* remekműveihez viszonyítva kissé fáradt hattyúdal. De nyitánya ma is sokat szerepel hangverseny-műsorokon. Témái az opera motívumaiból valók. Szonáta-formában épült fel. Utólérhetetlen grácia ömlik el ütemein.

HAFFNER-SZERENÁD

Mozart 12 szerenádja közt a hetedik (Köchel-jegyzék 250). Nevét onnan kapta, hogy egy szép salzburgi leány, Haffner Eliz, lakodalmára készült. A Haffner-család gazdag kereskedőház tulajdonosa volt Salzburgban s jótekonyságával és művészetszeretétével érdemeket szerzett. Haffner Eliz atyja a város polgármesteri tisztét viselte.

A szerenád nyolc tételből áll. Örök mintája a klasszikus szerenád-muzsikának.

KIS ÉJI ZENE

Kedves, bájos, klasszikus tisztaságú, könnyed muzsika.

1781-ben, tehát alkotóereje teljességében írta *Mozart*. Közvetlenül a *Don Juan* opera előtt. Ebben az

időben a zenei humor Mozartban játékos megnyilatkozásokat váltott ki. Fínom, magasrendű humor szól hozzánk a *Kis éji zené*-ből. Vonósötösre készült.

Négy tételből áll. Az első szabályszerű szonáta-forma. Jókedvű, vidám az egész tétel, mely riadószerű főtémmával kezdődik.

A második tétel érzelmes, gyöngéd Románc.

A harmadik bájos Menuetto. Idealizált táncforma.

Az utolsó a mozarti rondók gyöngye.

SIMPHONIE CONCERTANTE

A hegedűre, brácsára és zenekarra írt *Simphonie concertante* kivételes műve a halhatatlan mesternek. Magyarul szimfónikus koncertnek, vagy koncertáló szimfóniának nevezhetnénk. A légiessen könnyed előkelő témákat, hol a hegedű, hol a brácsa szólaltatja meg először s úgy adja át a szólóhangszerekkel versengő zenekarnak.

A *Simphonie concertante* a Köchel-féle jegyzék szerint Mozart 364. műve. Három tételből áll. Az első szonáta-szerkezetű, gyors menetű, terjedelmes Allegro; a második bensőséges, lassú, daloló Andante; a harmadik szellemes, vidám, gyors iramú Presto.

HEGEDÜVERSENY

(IV. D-dur)

Mozart kilenc éves korában — amint leveleiből olvasható — saját használatára öt hegedűversenyt írt. Ebből a termésből való ez a versenymű. (A Köchel-jegyzék szerint a 218. mű.) Mozart világhódító körútjain rendkívüli sikerrel játszotta.

Háromtétéles. Az első szonáta-szerkezetű. A második derűs hangulatú dallamgazdag lassú. A harmadik csapongó, tipikus Mozart-rondó.

ZONGORAVERSENY

(D-moll)

Sorszáma a Köchel-féle jegyzék szerint: 466.

Ez az a versenymű, melyet Erkel Ferenc 80 éves korában töretlen frissességgel zongorázott a Vigadóban rendezett jubileumi koncertjén.

Három tételből áll: Allegro, Románc és Rondo. A Románc: égi szépségű muzsika.

PAGANINI:

HEGEDÜVERSENY

A világ legnagyobb hegedűművészenek, Paganini-nek *D-dur hegedűverseny*-e eredeti formájában három tétéles. Az utóbbi évtizedekben a versenyműnek csak az első (Allegro) tételét játsszák, a daloló lassút (az Adagiot) és a káprázatos Rondót, vagyis a második és harmadik tételt elhagyják.

A versenymű megismeréséhez olvassuk el Paganini egyik levelének részletét: «Az én művészeti törvényem: változatosság és egyszersmind egység a művészetben. Muzsikám nagyon különös és nem egykönnyen írható le, mint sokan hiszik. Az én közönségem valami rendkívülit, valami meglepőt kíván, főleg hosszabb darabokat. Az ilyenekhez megfontolásra és sok-sok megfontolásra van szükség, mielőtt leírnám. Aztán úgy akarom, hogy szerzeményeim a magam és ne más érdeméből szülessenek...»

PFITZNER:

PALESTRINA-ELŐJÁTÉK

Pfitzner Hans működését és műveit nem igen ismeri a magyar közönség. Kevés műve szólalt meg nálunk. A művészeti zajos áramlatoktól elvonult Pfitzner az utolsó harminc év művésznemzedékének egyik legjellegzetesebb és legkiemelkedőbb komponistája. Wagner, Brahms, Strauss és Reger mellett a német zene legértékesebb tükröztetője. Ő is Wagnerből indult ki, mint Strauss, de nem a túlméretezésben, nem a retorikus nagyzásban találta meg eszményét, mint világhírű társa, hanem visszakanyarodott a német romantika békés világába s a nemzeti formákban, az egyszerűbb eszközökben talált rá önmagára. Strauss-szal ellentétben ő a kis formák mestere s a nagy tradíciók őrzője.

Moszkvában, 1869-ben született, német szülőktől. Tanulmányait a frankfurti konzervatóriumban végezte. Több német zeneiskolában tanított s karmesteri működést fejtett ki. 1920-tól bajorországi főzeneigazgató s 1919 óta a berlini zeneművészeti akadémia tagja. Jelenleg a berlini zenefőiskola művészképzőjét vezeti. Nagy tekintélyével a német zeneélet egyik zászlóvivője. Operákat, színpadi kísérezőzenét, kamarazenét, kórusokat, zongoradarabokat, egyházi műveket és dalokat írt.

Két előjáték a «Palestrina» című zenés legendájából — főbb művei közül való. 1915-ben készült. Filozófáló, átszellemült, tiszta-hitű muzsika. Szellemben annyira különálló, mint Wagner művei közt a «Parsifal».

RABAUD:

ÉJFÉLI KÖRMENET

Rabaud Henri tizenkilenc évig a párisi konzervatórium igazgatója volt. Párisban, 1873-ban született. A «Conservatoire»-on Massenet növendéke. Neve akkor tűnt fel, mikor 21 éves korában megnyerte a római ösztöndíjat. Hosszabb ideig a párisi nagyopera karnagyaként működött. Ebből az állásából került a «Conservatoire» élére. Több operát, egy oratóriumot, kamarazenét, dalokat s szimfónikus költeményeket írt.

Éjjéli körmenet című szimfónikus költeményét («La procession nocturno») Lenau «Faust»-ja nyomán írta s a Walpurgis éj pokoli alakjainak fantasztikus felvonulását és kavargását érzékelteti. Legismertebb műve.

RADNAI MIKLÓS:

ÖT VERS

Programmzene. Öt nagy emberi érzést fejez ki: *Bánat, Vágy, Halál, Élet, Öröm*. A tételek élén egy-egy mottószerű vers áll, ezeknek hangulata csendül vissza a zenekarban. Érzékeny lélek emelkedett munkája. Dallamai finomak, harmóniai választékosak, hangszerelése színes. Az *Öt vers* — öt költemény.

RAVEL:

BOLERO

Hangszínekben tobzódó, igen népszerű mű. (A bolero inkább lassú, háromnegyedes ritmusú spanyol táncforma, mely nem népi eredetű, hanem — állítólag — Cerezo nevű táncos találmánya, 1780 körül. A táncnak jellemzője a sűrű ritmusváltozás és az, hogy dalamát kasztagnettel kísérik.) A bolero másfél század óta szerepel, mint zenei műforma. Sok zeneköltő írt bolerot.

Ravel: Bolero-ját hét évvel ezelőtt mutatták be nálunk a filharmonikusok. Később a szerző is vezényelte Budapesten.

Ravel *Bolero*-ja: stilizált bolero. Egy kiváló francia táncosnő, Rubinstein Ida, számára készült. A darab formai elgondolása: rendkívüli zenekari fokozás (crescendo), mely makacs dobpergés-motivum felett emelkedik a tetőfokig. Izgató, vérforraló. Alapja az egyenletesen és egyhangúan zúgó bolero-ritmus.

Ravel a francia zeneművészet egyik kiváló mestere. Nemrég halt meg. Öt-hat évvel ezelőtt nálunk járt s hatásos *Bolero*-ját emlékezetes sikerrel vezényelte. Színes képzeletű, szellemes mester.

SPANYOL RAPSZÓDIA

Ravel rapszodiája az újabbkori francia zene egyik legnépszerűbb alkotása.

Négy tételes. Bizonyos fokú, programzenei hangulatfestést mutat. Zsúfolt, színfoltos harmóniáival, bo-

nyolult szerkezetével és imbolygó dallamaival — jellegzetes Ravel-kompozíció.

1907-ben készült.

LÚD-ANYÓ MESÉI

Ravel: Lúd-anyó meséi című négykezes zongoradarabját a párisi művész-színház táncjátékká dolgoztatta fel. A balett zenéjéből lett a zenekari szvit.

Az első rész «Csipkerózsika» lassú menetű tánca, a második «Hüvelyk Matyi»-ről mesél, aki kenyérmorzsákat hintett el útján, hogy hazataláljon,

de mégis eltévedt (második rész), mert a morzsákat a madarak mind felcsipegették.

A harmadik részben törpék muzsikálnak picike császárnőjüknek dió- és mogyoróhéjból készült hangszereken.

A negyedikben finom keringő háromnegyedes ütemei siklanak el egymás mellett.

Az ötödikben a «Tündérkert»-et rajzolja meg a szerző fantasztikus zenei ecsettel.

REGER:

VARIÁCIÓK ÉS FUGA EGY MOZART-TÉMARA

Reger Max az utolsó zenei évtizedek legnagyobb kontrapunktistája. «Modern Bach»-nak szokták nevezni.

Brand nevű faluban, Bajorországban, 1873-ban született. Apja tanító volt s ő is az akart lenni. A zene iránti hajlama azonban erről a pályáról elterelte. Tanulmányait Wiesbadenben, a híres Riemannál végezte. Huszonnégy éves korában csaknem öt évig tartó súlyos betegségen esett át, melyből felépülve a szülői házban kompozíciót kompozícióra halmozott. Ezekkel olyan sikere volt, hogy 1901-ben a müncheni zeneakadémia tanárává nevezték ki. Közben számos külföldi hangversenyen babérokat aratott (ekkor járt nálunk is s Marteauval szonáta-estét rendezett), 1907-ben a lipcsei konzervatóriumba, majd az ottani egyetemre tanárnak hívták meg. 1911-ben Meiningenben udvari karmester lett s 1915-ben Jénába költözött, ahol 1916-ban, szívszélhűtésben meghalt.

Kissé nehézkes, de nagytudású, alapos mester. A dicső lipcsei kántor zenei hagyományainak fanatikus őre. Az operát kivéve, minden zenei műfajban dolgozott. *Mozart-témára írt variációit* 1906—1907-ben komponálta. Témáját Mozart Á-dur szonátájának (Köchel-jegyzék 331. sz.) első tételéből vette. Testvére ez a mű a Hiller és Telemann-variációknak. Ópusz-száma: 132. A modern zenekari művészet igen jelentős alkotása ez a sokhelyt fantáziaszerű variációsorozat, mely Regert az ellenpont polifónia, fuga, harmónizálás és hangszerelés abszolút mesterének mutatja.

RÉKAI NÁNDOR:

NAGYIDAI CIGÁNYOK-SZVIT

Zenekari szvit. Arany János «Nagyidai cigányok» című vidám költeményének hatása alatt a fiatal Rékai, 31 éves korában írt egy «Nagyidai» szvitet. Ez olyan feltűnést keltett, hogy meghívták Operaházunkba karmesternek. 1906-ban a szvit alapötletéből «Nagyidai cigányok» címen vígoperát írt, melynek zenei anyagából készült a «Nagyidai cigányok» című zenekari szvit.

Négy tételes, de a tételek megszakítás nélkül (attacca) következnek. Az első tétel az éjjel hangulat-keltő festése, a cigányhad táborozása a csillagos éjszakában;

a második: Scherzo-szerű, a cigánykirállyá koronázott Csóri vajda előtt indulóütemekre felvonul a cigányság;

a harmadik tétel szerelmes cigányrománc;

a negyedik: csüddögölő, melynek melódiáit egyik erdélyi körútja alkalmával jegyezte fel a szerző.

Rékai szvitje verbunkos szellemű, művészi magyar muzsika.

KURUC NYITÁNY

«A nagyidai cigányok» és a «György barát» című operák szerzője ezt a nyitányt 1903-ban írta. Tárgya a kuruc idők romantikus magyar világából való. A fő-téma viharos triólái után a hegedűk daloló mellék-

témája hangzik, majd a gordonkák magyar motívuma. Az andalító hangulatba mind több és több hangszer ereje kapcsolódik bele, a tempó fokozatosan gyorsul s mind izgatottabbá, drámaibbá válik a mű. A teljes zenekar pompájában végződik.

DÉLIBÁBOS RÓNASÁGON

Zenekari festmény. A délibábos, végtelennek tetsző, magyar síkság zenekari hangulatképe. A dallamok során a hangszerelés napsütéses káprázatában szinte látjuk a magyar róna életét. Halljuk a távoli pásztorsíp mélabús nótáját, a legelésző nyáj bégetését, a közeledő ménes robaját, a csikósok karikásának süvítését és csattanását. A halk hárfafutamokkal kísért fafúvókból és cselesztával színezett vonósokból a messzi láthatáron felszáll a tündöklő délibáb. Mind nagybodlik, erősödik s aztán mindinkább tűnedezik. A zenekar mind halkabb és halkabb, végül csak a szelíd pásztorsíp beszél, miközben észrevétlenül eltűnik a magyar lélekkel telített alföldi kép.

Rékai Nándor, zeneszerző és operaházi karnagy, újabban zeneszerzői munkásságában keresi kedvét. Négy évvel ezelőtt mutatták be a filharmónikusok «Nagyidai cigányok» című zenekari második szvitjét; egy évvel előbb «Hangulatképek, dalok» címen hét zenekari dalát. Vonósnégyesekkel indult zenekari pályája, aztán «Nagyidai cigányok», «György barát» operák következtek, majd mind több szimfónikus szerzemény.

RESPIGHI:

RÓMA FENYŐI

Respighi Itáliának egyik legnagyobb zeneköltője. A zene modernjei közül való, de azért nem szertelen. Olasz, akinek nem a különösség, hanem a muzsika az első. *Respighi Róma fenyői* című szimfónikus költeménye erőteljesebb testvére a «Róma négy kútja» című szerzeménynek. Négy zenekari képben az örök város jellegzetes sötétlombú fáit érzékelteti meg. Nem tájfestés, hanem a természet képeire a szerző lelkében fakadt hangulatoknak költői kimondása.

Az első tétel a Borghese-villa fenyőiről szól. Alattuk gondtalan gyermekek táncolnak s katonásdit játszanak.

A második egy katakombába fölött nőtt sötét, misztikus suttogásokkal teli facsoportot érzékít.

A harmadik bukolikus hangulatú Corot-kép a Janiculumról. Fínom, meleg, párás hangulatú este illata száll fülemile énekkel a buja olasz kertben. A fülemilét a zenekarba beállított gramofón szólaltatja meg. Minden ilyen reklámízü újítást idegenkedve, tartózkodóan fogad az ember. Liszt Ferenc összeszidta Rubinstein Antalt, mikor az a fülemile csattogását lelkesedve «isteni zené»-nek nevezte. A «Pasztorál»-ban Beethoven fuvalával stilizálja a madárénekeket. A zeneművészet bizonyos fokú stilizálást megkövetel. És mégis *Respighi*nek van igaza, mert csak egy dönt: szép-e, vagy sem ez a gramofón-fülemile? Szép! Különösen, ahogy *Respighi* zenekarral körülönti a csattogó madárdalt.

A szimfónikus költemény negyedik és leghatalmasabb tétele: a Via Appia fenyői. A szerző itt hangszerelésben, felépítésben, fokozásban és színekben túltesz Strauss Richárdon. Aki ezeket a kótákat írta, a legnagyobb modern hangszerelők egyike.

A MADARAK

Respighi Ottorino Zeneművészeti Főiskolánk tiszteletbeli tanára volt. A régi muzsikának egyik legjobb ismerője.

A madarak című zenekari szvitjében a 16. és 17. századbeli olasz és francia mesterek műveiből négy olyat válogatott össze, melyek tárgya a madarak életének zenei festése. Hangszerelte, zenetudományi nyelven szólva, «retusálta» az eredeti műveket s a régies zamat megtartása mellett közelebb hozta, élvezhetőbbé tette a mai fül számára.

A szvit öt részből áll. Az első tétel *Előjáték*. Pasquini Bernardo régi olasz szerző zenéje. Unnepies hangulatú, élénken lüktető megnyitőzene.

A második tétel címe *A galamb*. Gallott Jaques, kevésbé ismert francia zeneszerző, ötletes zeneképe. A magasan repülő galamb leszáll, turbékolva udvarol a párjának, aztán gyors szárnycsapással eltűnik a kéklő égbén.

A harmadik tétel címe *A tyúk*. Rameau Philippe, korának legnagyobb francia zeneszerzője, írta ezt a zenei szellemességet. A káráló, kotkodácsoló tyúkot pompás humorral mutatja be.

A negyedik tétel címe *A fülemile*. A 17. századbeli névtelen angol szerző bájos, hangulatos művében stilizálja a csalogány énekét.

Az ötödik tétel címe *A kakuk*. Ugyanannak a Pasquininek zenéje, aki a szvit előjátékát írta. Kakukszóval tarkázott erdei hangulat. Utána a teljes zenekar az *Előjáték*-ból ismert ünnepies dallammal zárja le az érdekes művet.

CONCERTO GREGORIANO

Respighi, a négy éve elhunyt nagy olasz zeneköltő, egyetlen hegedűversenyt írt. Életének utolsó éveiben készült. Ezt a hegedűversenyt ittjártakor, 1925-ben, vezényelte filharmóniánk élén.

Respighi több munkájában idézni szereti a letűnt századok muzsikáját. Hegedűversenyében a régi Gregorian-dallamokat használta fel. A Gregoriánt azok is ismerik, akik nem foglalkoztak behatóbban zenével. A katolikus egyház szertartásain felhangzó papi szózat Gregórián-dallam. Respighi természetesen nem ezeket a dallamokat, hanem a Gregorián-motivumkincs egyéb ékszereit használja fel művében. A Gregorián név onnan származik, hogy Nagy Szent Gergely pápa ezeket a dallamokat összegyűjtette s egyházi használatukat előírta.

Respighi hegedűversenyében a Gregorián-dallamok a legmodernebb hangszerelésben szólalnak meg. Hol a szólóhegedűn, hol a különböző zenekari hangszeren csendül fel egy-egy ősi Gregorián-dallam.

A versenymű három tételből áll, de az elsőre a második megszakítás nélkül (vagyis: attacca) következik. Így a hegedűverseny külsőre két főrészt (tételt) mutat. A zárórész címe: Alleluja. Ebben egy régi Gregorián-Alleluja-t dolgozott fel a szerző. Különös szépséggel ellenpontozva a zenekarban a hegedű szólamát.

RIMSZKIJ-KORZAKOV:

ANTAR

Az *Antar* című szimfónikus szvit (op. 9.) a nagy orosz zeneköltőnek, *Rimszkij-Korzakov*-nak, egyik leg-hatalmasabb alkotása. Csupa fantázia, szín, erő és ötlet. Antar híres arab hős és költő volt. Az izlám előtti időben élt. Az arab nép köztudatában a sivatag hőseinek egyik legkiválóbbja. Életéhez s kalandjaihoz a népmondák és népmesék sokasága fűződik. Antar életének egyik epizódját dolgozta fel Rimszkij-Kor-zakov szimfónikus szvitjében, jobban mondva szim-fóniájában.

Antar Palmyra romjai közt észrevesz egy gazellát. Ragadozó madár kergeti. A ragadozót Antar megöli, a gazellát megmenti, de a gazella nincs sehol, el-tűnt. Antar elalszik s azt álmodja, hogy ragyogó palo-tába viszik, ahol megtalálja a gazellát, aki nem más, mint Fee Gul-Nazar, Palmyra gyönyörű királynője. Gul-Nazar felszólítja Antart, hogy jutalmul meg-mentéseért adja elő három kívánságát. Antar három kívánsága: A bosszú élvezete; korlátlan hatalom és a szerelem legszebb öröme. A királynő Antar kíván-ságát teljesíti, de mikor a hős a szerelem örömeiben fáradni kezd, Antart egyetlen csókjával megöli.

Ezt a mesét mondja a hangok nyelvén a zene-költő. Amint látható, a szimfónia: programzene. Programját maga a szerző írta meg vezérköny-vében. A szimfóniának zenetörténeti nevezetes-sége, hogy Rimszkij-Korzakov *Sadko* című szimfó-nikus költeményével együtt az első orosz szimfónikus

mű. Így a zseniális orosz mester Borodint és Csajkovszkijt is megelőzte. Az *Antar* 1868-ban készült. Szellemben Berlioz és Liszt irányával rokon, de ősi, faji muzsikájában teljesen egyéni.

Négy tételre tagozódik. Az első széles (fisz-moll) Largo-val kezdődik. Ezt terjedelmes Allegretto vivace váltja fel.

A második rész a bosszú tétele (Allegro, E-dur); a harmadik a korlátlan hatalomé (Allegro risoluto alla Marcia, h-moll) s

a negyedik a szerelemé (Allegretto vivace, D-dur). Az egész szimfónia a borus, fájdalmas, mély orosz harmóniák zenéje.

SEHEREZADE

Rimszkij-Korzakov 14 operát, 4 szimfóniát, 2 nyitányt és 7 szimfónikus költeményt komponált. Ez utóbbi műfajban volt a legnagyobb. *Seherezade* című szimfónikus költeménye népszerű. Ebből készült az azonos című balettpantomim.

A zeneköltő szimfónikus művének vezérkönyvébe ezt írta programmul: Sahriar szultán, meggyőződve az asszonyok hamisságáról és hűtlenségéről, megesküdött, hogy minden feleségét nászéje után megöleti. Seherezade szultána azonban megmentette életét azzal, hogy ezeregy éjszakán keresztül — a szultán érdeklődését lebilincselve — meséket mondott. Kíváncsiságának hatása alatt a szultán napról-napra halogatta a halálos ítélet végrehajtását s végül teljesen lemondott

kegyetlen elhatározásáról. Sok csodás mesét mondott Seherezade a szultánnak. Elbeszéléseit versekből és népdalokból vett idézetekkel úgy élénkítette, hogy az egyik mesehős a másiknak adta át a szót. A szimfónikus szvitnek ez az általános programja, ezenfelül a szvit négy tételének egy-egy mesétől vett külön címe van: *I. A tenger és Színpad hajója. II. Kalendar herceg története. III. Mese a hercegről és hercegekisasszonyról. IV. A bagdadi ünnep. A tenger. Színpad hajója szétzúródik a sziklán.*

Rimszkij-Korzakov műve a faji orosz muzsika színgazdag, csillogó költeménye.

ROPARTZ GUY:

ARTUR HERCEG VADÁSZATA

Ropartz Guy a strassburgi konzervatórium volt igazgatója. Rabaud-val együtt a modern francia mesterek közé tartozik, munkásságának szelleme és iránya révén.

A párisi konzervatóriumban tanult, ahol Massenet és Franck Cézár volt a mestere. Nancy-ban konzervatóriumi igazgatóként s mint hangversenydirigens működött. Kisebb daljátékokat s néhány nagyarányú operát, négy szimfóniát, számos kamarazenét, három misét és számos zenekari művet írt. Romantikus szellemű szerző. Művei jórészt breton népzenei anyagból szövődtek s vallásos szelleműek.

Artur herceg vadászata («La chasse du prince Arthur») című szimfónikus műve 1911-ben készült. Programzene. Tárgya ősi breton mondán alapszik. A breton nép ma is hallja viharos éjjelen, amint másfélezer évvel ezelőtt élt hős királya, Arthur, sebes lován nyargal a felhők között. Rohan a ló, csattognak a patkók, távoli kürtszó bűg és misztikus harangszó zeng.

Rossini

ROSSINI

Rossini, a «Szevillai borbély» szerzője, különös ember volt. Mikor a párisi 1830-iki júliusi forradalom a művészeti kérdéseket is új irányba terelte, kényelemből, talán kishitűségből, de mindenesetre okosságból, örökre letette a tollat s bár még csaknem negyven évig élt, semmiféle csábításra sem dolgozott többet. Százezrekkel is szédítgették írásra, mire egy zeneműkiadónak így válaszolt: «Dicsőségért már nem írok. Pénzem van elég! Sajnálom, de nem fogadhatom el ajánlatát.» Érezte, hogy művészetével más világot képvisel, tehát — visszavonult.

Különös ember volt. Rómában a «Szevillai borbély» első előadásán, a közönség két pártra szakadt, az egyik tapsolt, míg a másik pisszegett és fütyült. Egyszerre csak feláll a karmesteri székből Rossini, a tüntetők felé fordul s szokásos egyszerűségével jókedvűen így szól hozzájuk: «Köszönöm szépen, de akárhogyan pisszegnek és fütyülnek is, azért mégis szép ez az opera.»

Különös ember volt. Bogaras furcsaságok egész rajával telítve. Vasútra sohasem ült, nem szerette a «gőzzel való utazást». Vagy saját fogatán, vagy postakocsin utazott. A vidámságot és derűt mindig magával hordozta. Dolgozni leginkább úgy szeretett, ha a szomszéd szobákból pohárcsengés, dal, ének hangzott ki. Rengeteg jövedelme mellett takarékoskodott. Mikor szülővárosának lakói még életében ércszobrot akartak neki emelni s fölkérték, hogy üljön a szobrásznak, megkérdezte, mennyibe kerülne a szobor s aztán tréfásan ajánlotta honfitársainak, adják az ősz-

szeget neki, hogy a szegényeknek juttathassa, ezzel szemben kötelezi magát bizonyos időben s órában elevenen ülni a piederstálon. Az ételt, italt rendkívül szerette s vendégeit maga készítette makarónival kínálgatta. Kitűnő szakácsnak tartotta magát. Intim barátságba jutott nemcsak a párisi Rotschilddal, hanem a szakácsával is. Careme (így hívták a szakácsot) egyszer pompás vadpástétomot küldött Rossininek. A konyhaművészet remekének dobozára ezt a feliratot rakatta ki aranyos betűkkel: «Careme Rossininek». A zeneszerzőt annyira meghatotta e figyelem, hogy rögtön leült és egy szép dalt komponált a szakácsnak, ezt írva rá: «Rossini Caremenek». Gasztronómiai szenvedélyéről majdnem olyan híres volt Rossini mester, mint operáiról. A mai étlapokon is több «Rossini módra» készített étel szerepel.

Különös ember volt. A zenetörténelem összes nagyjai közül a leggyorsabban dolgozott. Egy-két hét alatt megkomponált egy operát. Egy év alatt nyolc operát is szerzett. Húsz évig dolgozott s vagy negyven opera maradt utána. Csodálatos munkabírás és páratlan melódiabőrség!

A melódiának egyik legnagyobb költője. Annak a melódiának, amely magáért a melódiáért, a zenei szépért van. Színtiszta melódia az egész ember. Elfeledhetetlen melódiák. Minden gondolata a melos östőmegéből röppent ki. Ha csupán melódiákkal lehetne mérni a világ zeneszerzőit, — Rossini veretlen volna.

Rossini életének szeszélyes vonalát ugrásokban így követhetjük. Apja vándorló romagnai vadászskűr-tős volt, anyja operaénekesnő, úgynevezett «seconda donna». Garasaikból csinos kis házat tudtak vásárolni Pesaróban. Itt született egyetlen gyermekük: a nagy Rossini (1792 február 29-én). A kisfiút először apja tanította zenére, de a világ egyik legnagyobb zeneszerzője valóságos ellenszenvet érzett a zene iránt. Mert a fiú nem akart zenét tanulni, atyja kovácsinas-

nak adta. Ez aztán hatott, tizenkétéves korában megtanult énekelni, zongorázni s némi zeneelméletet is. Tizennégyéves korára egy vándor operatársulatnál karmester, de úgy találta, hogy még tanulnia kell s beiratkozik a bolognai zenei liceumba, ahol évváróra elnyeri az első díjat. Neve annyira nő, hogy a bolognai hangverseny-társulat havi tíz arany fizetéssel igazgatójává választja. Ebből már szüleit szépen segíyezheti s mikor látja az öregek vergődését az étellel, elhatározza, hogy pénzt, sok pénzt akar keresni, amire legbiztosabb út az operairás. Tizennyolc esztendő volt, amikor első operáját megírta és három év múlva már egész Itália kedvelt muzsikusa. A híres milanói Scala-színház kapui is megnyílnak számára s híre úgy nő, hogy még a Velencébe érkező Napoleon iránti érdeklődés sem tudta csökkenteni a Rossini-lázat. A «Tancredi» itáliai nagy sikere után az «Olasz nő Algírban» című operája került először ki külföldre, melynek habzó, gyöngyöző muzsikája egyszerre meghódította a külföldi szíveket. A nagy sikerek után egymásután három operája megbukott. Mikor a harmadikat is kifütyülték, ő maga mondta:

— Csak fütyüljeteK irgalmatlanul. Ez az operám igazán nem érdemel egyebet...

Huszonötéves korában a nápolyi opera igazgatójának hívták meg. Közben Rómában a Teatro Argentina színházban 1816 farsangján bemutatja halhatatlan művét, a «Szevillai borbély»-t. Ezen az előadáson egy igéző szépségű énekesnő, Colbrand Izabella is fellépett, akit később feleségül vett. Három hónapig Bécsben élt Rossini, ahol kibérelt egy színházat s olasz társulatával előadatta néhány operáját. Londonban is volt három hónapig, ahol az angol király fogadta s több főúr estélyt rendezett tiszteletére. Kétszázezer frankkal gazdagabban tért haza Londonból, ahol például csak egy hangversenyért negyvenezer frankot kapott. A párisi királyi nagy operának is volt másfél évig igazgatója, húszezer frank fizetéssel. A hi-

vatalos órákhoz kötött állásról azonban hamarosan lemondott, de a kormány meghagyta fizetését s ehhez új címet is adott. Kinevezték a «király első zeneszerzőjévé és az énekművészet felügyelőjévé». Közben a párisi színpadokon állandóan műsoron voltak régiebb és újabb operái, melyekhez utolsó dalműve, a «Tell Vilmos» sorakozott. A «Tell Vilmos» világsikere után letette a tollat. Elvonult Passyba s ott úgy élt, mint egy nyárspolgár. Egész életében egészséges volt. Gyorsan végzett vele a betegség. 1864-ben halt meg.

Rossini a firenzei «Santa Croce» székesegyházban nyugszik. Michelangelo és Galilei porai mellett.

TELL VILMOS-NYITÁNY

Rossini: «Tell Vilmos» című operájának népszerű nyitánya a legszebb olasz muzsikák egyike. Dallambősége, lendülete hódító. Régi olasz nyitányformában készült. Lassú résszel indul, ezt gyors menetű epizód követi (talán a vihar érzékeltetése), majd gyönyörű, lassú (Andante) dallam bomlik ki a zenekarból, mely a szédületesen gyors, tündöklő, szellemes zárórészbe torkollik.

A Tell Vilmos-operát s így természetesen annak nyitányát is 1829-ben mutatták be Párisban. A nyitány az egész világon ismert és kedvelt mestermű.

STABAT MATER

A zeneirodalom legnagyobb melódiakirálya, *Rossini*, világi dicsőségtől betelten, halhatatlan oratóriumot írt, a *Stabat mater*-t. Mikor a zeneműkiadók százazrekkel édesgették munkára, mikor azt írja egyik-

nek, hogy dicsőségért már nem dolgozik, pénze van elég, — Istenhez fordul s áhitatos tollal beszédbe kezd a Mindenhatóval. Az életművészetnek, evésnek, ivásnak, pezsgőnek és huncut vidámságnak legnagyobb mestere a Sancta Mater-hez bűnbánó imát mond, a Quando corpus a capella tételében leborul Krisztus mindenható lénye előtt s mikor az egész világ visszhangos A szevillai borbély, Otello, Semiramis, Tancred és Tell Vilmos hódító ütemeitől, a Stabat mater komolyságában tárja fel Isten előtt hívő, egyszerű lelkét.

Mikor hetvenhatéves korában az utolsó kenetre ágyához hivatott pap kérdezi tőle:

— Mester, hisz a keresztény vallás szent igazságaiban és tanaiban?

Rossini megbékült fáradtsággal mosolygott.

— Aki a Stabat mater-t megírta, annak hinnie kell...

A Stabat matert Budapesten teljes egészében először 1923 nagypéntekén hallottuk. Tíz tételből áll. Vegyeskar, zenekar s szoprán, alt, tenor és basszus szólóénekes kell előadásához. Mindenik szólistának ad egy-egy nagy áriát a költő s a tételek szövegbeli hangulata szerint használja, vegyíti a karokat és zenekart. Világias, népies melódiák özönét halljuk csillogó feldolgozásban. Ma a zenei stílusok pontos értékelése idején, különösnek tetszhetik a sok virtuózan hajlított — mondjuk így — nem egyházas melódia, de ne feledjük, hogy az újabbkori katolikus vallásos zene éppen annak következtében lett naggyá, mert nem zárkózott el a világias muzsika hatásaitól. Rossini a Stabat mater-ben is könnyed, csengő-bongó

nyelvezettel beszél. Híres, ugráló háromnegyedes tempói mai füllel hallgatva különösen érintik a biblikus szöveget, — de világi ízléstelenségbe sohasem siklanak. A mű összhatása főképpen a súlyosan megkomponált Finaléval: fölemelő és áhítatos.

Egy nagy dalolónak zseniális vallási szertartása.

ROUSSEL:

«A PÓK TIVORNYÁJA»

Roussel Albert Charles Paul, a francia zeneművészet jelentős szerzője. 1869-ben született. Tengerésztiszt volt. Harmincötéves korában lépett zenei pályára. Kiváló pedagógussá vált és megbecsült zeneszerzőként tisztelik. Műveiben exotikus tájak hangulata keveredik Debussy és d'Indy iskolájának felfogásával. Roussel elsősorban szimfónikus, de a színpad számára is dolgozott. Egyik ilyen műve *A pók tivornyája* (franciául: «Le festin de l'araignée») című balettzene. Párisban, 1913-ban mutatták be.

Saint-Saëns

Saint-Saëns Camille a francia zeneköltők egyik legnagyobbja. Neve a francia zenében a klasszikusok kultuszát jelenti. Bach, Mozart, Haydn és Beethovenben gyökerező s Berlioz, Bizet és Gounodra emlékeztető francia. Zenei gondolkozása a 18. és 19. század klasszikusaira vall. Német nyomokon klasszikus színt adott a francia zenének, melynek faji jellegzetességeit gondosan megőrizte.

Zeneje a mai ideges művészetben főként nyugalomával, szelíd harmóniáival, behízelt modulációival és kristályos tisztaságával hat. Talán nem örök zene, de jelentős érték és követendő példája a faji művészetnek. Stílusának általános jellemzője: a választékosság, világosság és bizonyos előkelő hidegség. Szenvedélyesség és szárnyaló lendület helyett elevenség, élc és szellemes meglepetések áradnak kótáiból. Fantáziáján mindig uralkodik. Gondolatai tetszetősek. Kifejezőmódja választékos.

Saint-Saëns magas kort ért el. Liszt Ferenc első párisi sikereinek idejében volt gyermek (1835). Zenekedvelő családból született. Ötéves korában gyönyörködni tudott a «Don Juan»-ban és mint tizenéves fiú önálló hangversenyt adott Párisban a Pleyel-teremben (a hangverseny ötvenéves jubileumi dátumát világraszóló ünnepséggel ünnepelte meg Franciaország). Tizenhatéves korában a Szent Cecilia Egyesület sikerrel adta elő első szimfóniáját és tizennyolcéves, mikor a Saint-Mary székesegyház orgonistájává választják meg. Pár év múlva a Madeleine orgonistája és az

egyházi zeneiskola tanára. Ezt a két állását évtizedekig viselte. Fiatalságának legfogékonyabb éveit a templom levegőjében töltötte. Így jutott magasra egyházi szerzeményeiben. Nagysikerű művészi körutakat tett. Lassanként Páris zenei életében igen népszerűvé lett. Művészeti kérdésekben hangadó volt, vezetőszerepét évtizedekig, 1921-ben bekövetkezett haláláig, megtartotta.

Nagyon termékeny zeneszerző. Ügyszólván mindenféle műfajban dolgozott. Írt szimfóniákat, különféle hangszerekre versenyműveket, miséket, oratóriumokat, operákat, sokféle kamarazeneművet és szimfonikus költeményeket. Mindent írt és mindent megfranciásítva írt. Perzsa, algiri, olasz, orosz, dán, arab tárgyú szerzeményeinek s más exotikus, valamint archaikus muzsikájának íze egyaránt francia.

Szabadon írt s mindenben a művészeti szabadság volt eszményképe, mint Liszt Ferencnek. Ezért tisztelte és ezért szerette őt. Liszt volt az egyetlen zeneszerző, akiből kultuszt úzótt.

Minket magyarokat itt érdekel Saint-Saëns legjobban. «Liszt egyike századunk legnagyobb zeneszerzőinek» — írja «Arcképek és Emlékek» című művében. «Megteremtette a szimfóniai költeményt, ami Webernek, Mendelssohnnek, Schubertnek és Schumannnak nem sikerült. Ő a szabad zene uralmát jelenti. Annak első hirdetője.»

«Azért szeretem Lisztet — írja — mert ő nem törődik azzal, hogy mások mit tartanak műveiről. Csak azzal törődik, hogy amit műveiben mond, azt a lehető leghatározottabban és legjobban mondja.»

A legnagyobb magyar zeneíró és Saint-Saëns jóbarátok s egymás géniuszának nagy tisztelői. Saint-Saëns 1858-tól, mikor először ajánlotta szerzeményét a «Veni Creator»-t — «Liszt abbénak», 1886-ig, a nagy mester haláláig, hű maradt Liszt kultuszához. Vele még akkor is kivételt tett, amikor a háború alatt elfoglaltságában nekitámadt a germán kultúrának s

méltatlan támadást intézett ellenünk is. Híres c-moll szimfóniáját, mely legérettebb és legtükéletesebb alkotása, Liszt Ferencnek ajánlotta. Ebben a szimfóniában orgona és zongora is szerepel, így is jelezve, hogy az orgona és zongora halhatatlan mesterének állított vele olyan emléket a szerző, mely úgy az alkotóművész kegyeletének és zsenialitásának, mint hazánk halhatatlan fiának méltó monumentuma.

Saint-Saëns és Liszt viszonyát élénken világítja meg a «Sámson és Delila» weimari bemutatója. Liszt buzdította a mestert operájának befejezésére és megígérte, hogy Weimarban színre hozza. A francia-német háború évekig késleltette ugyan a bemutatót, de 1877-ben mégis megtartották. Liszt vezényelte, ő indította világkörüli útjára Saint-Saëns legszebb, legértékesebb és leghíresebb operáját.

ORGONA-SZIMFÓNIA

Saint-Saëns öt nagyméretű szimfóniát írt, melyek közül a harmadikat (c-moll) *Orgonaszimfóniának* nevezik, mert orgona és zongora színezi a zenekar hangszertáborát.

A szimfóniát a mester «Liszt Ferenc emlékének» ajánlotta. Pár hónappal Liszt halála után írta. Ezt az alkotást Romain Rolland Saint-Saëns «főművének» tartja.

A szimfónia formájában új, mert csak két tételből áll. Közelebbi vizsgálatra azonban kitűnik, hogy az elsőben szerencsés kézzel van összefűzve a szokásos gyors és lassú tétel, míg a másodikban ugyancsak így a szokásos Scherzo és Finálé. Tehát valójában a klaszikus szimfóniák négy tétele áll előttünk, csupán a forma külseje változott a kettős tagozódással.

OMPHALE ROKKÁJA

A szimfónikus költemény tárgya mitológiai. Hőse Herkules, aki női álruhában Omphale líbiai királyné szolgálatába áll s szó és fon, hogy úrnőjét megtevéstve, mellette maradhasson. A zeneköltő finom, hangulatos zeneképével a rokka pergését, forgását illusztrálja.

Az *Omphale rokkája* 1871-ben készült. Nálunk 1888-ban mutatták be a filharmónikusok.

ZONGORAVERSENY

Saint-Saëns Camille öt zongoraversenyt írt, melyek közül a *g-moll* sorrendben a második s a legnépszerűbb. Férfias erő és nőies szelídség váltakozik benne egymással. *Saint-Saëns* kiváló zongoraművész volt. «Zongorajátéka kifogástalan élvezetet nyújtott» — írta budapesti hangversenye alkalmával (1879 márc. 5.) az «Egyetértés» egykori zenekritikusa, a súlyos szavú Péterfy Jenő.

A versenymű három tételből áll. Az első tételt a zongora vezeti be kadenciával, mely a tétel végén visszatér.

A második tétel (*Allegretto scherzando*) játszi könnyedségű, jókedvtől sugárzó, pajkos ritmusjáték.

A harmadik tétel erejével és két témájának plasztikus vonalaival gyönyörködtet.

SCHMIDT FERENC:

III. SZIMFÓNIA

Schmidt Ferenc négy nagyarányú szimfóniát írt. A harmadik az amerikai «Coolidge»-pályázaton első díjat nyert.

Négy tételből áll. Az első mérsékelten gyors menetű szabályos szonáta-formában felépített, abszolút zene. Bukolikus hangulatú. Súlyos szövetű, mint csaknem mindenik *Schmidt*-kompozíció. A második tétel lassú folyamú, mély muzsika. Elfojtott, férfias mély keserűség. A harmadik tétel stilizált tánczene ritmuson épült szomorkás Scherzo, Trióval. Az utolsó tétel, a Finále, lassú, nemes, széles dallamú bevezetéssel indul, majd Rondo-szerű variációs gyorsba csap át.

VÁLTOZATOK EGY HUSZÁRDALRA

Schmidt Ferenc magyar zeneszerzőnek számít, mert Pozsonyban született. Jelentős szerepet vitt Bécs zeneéletében, mint zeneszerző és kiváló pedagógus. Több mint húsz évig tanított a bécsi Zeneakadémián, melynek 1925-től igazgatója volt.

Zenekari változatait egy huszárdalra élete vége felé írta. Ismeretes, kedvelt, magyar huszárnótát dolgozott fel benne nagy tudással, szellemesen és mutatósan. Az indulószerű huszárnóta témájához lassúmenetű bevezetés visz s a téma után sorakoznak fel a változatok.

KÖZZENE

A «Notre Dame» című operából való. Az operát 1916 december 14-én mutatta volt be Operaházunk. Jó előadásban, de sikert nem aratott. Egyik részlete azonban már a főpróbán kitörő tapsot kapott. Ez a magyaros, cigányos *Közzene*. Figyeljük meg, milyen művészi ez a szimfónikusan felduzzasztott cigányos zenélés. Cáfolhatatlan példa arra, hogy a cigányos zenélési modor megbírja a szimfónikus magaslatot is.

Schubert

SCHUBERT

Schubert élete rövid, eseménytelen. 1797 január 31-én, Bécs Lichtenthal nevű külvárosának egyik egyszerű házában született. Az apja tanító volt, az anyja egyszerű polgárleány. Tizenegy testvére között Ferenc a negyedik.

Bécs abban az időben a világ vezető zenevárosa. Itt élt Gluck, Haydn, Mozart és Beethoven. Képzhetők, milyen emelkedett szellemű zenei élet kísérte a titánok minden lépését, muzsika volt itt minden. Zenélt a császári udvar, az arisztokraták, a polgárok, az utca, a nép. Zenétől zengő város, melynek minden utcájában, az utcácskák minden egyszerű házában meleg otthonra lelt a zeneművészet. A levendulaillatú biedermeier szobák ablakának mosolygó virágjait zenével öntözték a lányok és a fiatalemberek.

Ennek a közvetlen világnak legnagyobb zeneköltője: Schubert.

Haydn, Mozart és Beethoven Bécsben lakott, de Schubert bécsi volt. Ott született, ott élt és ott halt meg. A kispolgári bécsi lélek kifejezője. Bécsi zenét írt és elsősorban Bécsnek írta a zenét. Míg Mozart és Beethoven inkább az arisztokrácia zeneköltője, Schubert a polgári társadalom kedvence. Barátai is jórészt innen kerültek ki. A «Schubertiánusok»: írók, festők, hivatalnokok, akik lelkes hívei, pártolói a zenének. Közöttük Schober Ferenc a vezér, aki szívvel lélekkel állt Schubert mellé.

Az aranyifjúság délutánokként kávéházakban, este tisztes bécsi családoknál találkozók, éjszaka vendéglőkben szóvi fellengős terveit. Közben sokat muzsikál-

nak, meghitt otthonokban, szép asszonyok, leányok körében, kis fogadók kertjében. Ezek az úgynevezett «Schubertiádok». Ezek azért nevezetesek, mert Schubert ebben a baráti körben érezte magát legjobban s jó-részt ez a társaság termelte ki belőle alkotásait. Ők hallották először azokat a kompozíciókat, melyek a világ szívét símogatják.

Íme, Schubert életrajza önkénytelenül miliő-rajzzá változik, mert az életrajzi adatok szűrkesége mellett alig érdemes megállni.

Az öreg Schubert, a bécsi «Schulmeister», maga tanítja fiát zenére. Kisgyermek korában már jól hegedül, zongorázik és úgy énekel, hogy bekerül az udvari kórusba, ahol valamikor Haydn és sok más, később nagynevű zenész, nevelődött. Az udvari orgonista tanítja, de tizennégy éves korában oktatását Salieri, udvari karnagy, Bécs és a kor legnagyobb zenei tekintélye, veszi át. A fiatal fiú annyit és olyan könnyedséggel komponál, hogy Salieri meglepetve mondja:

— Te zseni vagy, aki mindent tudsz!

Schubertet atyja tanítói pályára szánta. Tetszett az öregnek a fiú zenei előmenetele, de nem szerette, hogy a gyermek lelkét teljesen a magasabb zenei eszmény tölti be. Ferenc szülei kívánságára, három évig a külvárosi elemi iskolában atyja mellett segéd-tanítóságot vállalt. Közben azonban nagy buzgalommal miséket, operákat s főként dalokat komponál. Olyan dalokat, mint például a «Haidenröslein, Erlkönig, Der Wanderer», melyeket később sem múlt felül. Alig volt húsz éves.

Zenei sikerei először szűkebb barátaik körében, de később szélesebb rétegekben is jelentősek, mire a fiatal költő elhatározta, hogy ott hagyja a tanítóságot és zenei pályára lép. Apja makacsul ellenzi tervét, de a fiú hajthatatlan. Atyja kiutasítja őt a házból, úgy-hogy évekig haragban volt családjával. Ez alatt főként barátaik támogatásából s a kiadók szűkmarkú tisztelet-

díjából élt. Ha volt pénze — vigadva, ha elfogyott, a jobb jövő reményében, de ekkor már több dala koncertdobogóra került s az «Erlkönig» hódította.

A szögletes modorú, félénk segédtanító híre eljut a főúri palotákba is. Esterházy Károly gróf, a gazdag magyar földesúr, leányai mellé zenetanítónak fogadja fel. Leckénként két pengőt kap. A főúr meghívta nyárra magyarországi birtokára. A grófék a bars-megyei Zselizen, a Garam kies partján fekvő faluban nyaraltak. 1818-ban és 1824-ben két nyarat töltött itt a zeneköltő. Ezzel szorosabban hozzánk fűződik a lánglelkű mester. Életét olyan sok magyar vonatkozás tarkítja, hogy bizvást külön részt követelhetünk magunknak megbecsültetéséből és ünnepléséből. Schubert magyar vonatkozásai közül csak arra utalok, hogy a zeneköltő barátai között több magyar embert találunk, főuraink és főméltóságaink közül többnek, mint Pálffy János grófnak, Pyrker László egri érseknek, Esterházy Károly grófnak, a gróf feleségének műveket ajánlott s a magyar költők közül Mailáth János gróf, Széchenyi Lajos gróf, Pyrker László és Bacsányi Jánosné Bamberg Gabriella verseit megzenésítette. Esterházy grófék révén mind több magyar emberrel ismerkedik meg, de amiért büszkélkedve gondolunk nagy emlékére, az a dicsőség, hogy a magyar föld és magyar szellem új, tüzes színekkel tarkította műveit. Kilenc kompozíciója van, melyek témája magyar, vagy magyaros.

A zselizi kastélyban most is kegyelettel öröködnék Schubert szellemén. Ott áll zongorája és lakószobája érintetlenül. Esterházyéknak két leányuk volt. Karolin és Mária. Az életrajzírók említik, hogy a fiatal költő Karolin grófkisasszonyba szerelmes volt. Egyik levele is tápot ad erre, de elhihető azért is, mert Schubert, a zeneirodalom leglíraibb kedélye, félénk, visszahúzódó vágyakozásban: állandóan szerelmes.

Schubert további néhány éve nyomorúságos. A kiadók némileg jobban fizették, de hivatalt, ki-

tüntetést, vagy állandó kenyérkereseti állást sohasem kapott.

Egyetlen dicsőséges napja volt, mikor halála évének elején szerzeményeiből nagysikerű koncertet adott, melynek tiszta bevétele 800 ft.

Schubert harmadízben is volt Magyarországon. 1828 októberében testvérbátyjával és három barátjával Kismartonban felkereste Haydn sírját, ahol buzgón imádkozott.

Ezután pesti hangversenyre készült, de abból semmi sem lett. Szervezete kimerült, ideglázba esett s november 19-én délután fél 4 órakor, harmincegy éves korában, örökre lehúnyta szemét.

*

Néhány ruhadarab, hatvanhárom forint készpénz és negyven kötetre való kézirat maradt utána. Annyi kézirat, hogy — amint egyik életrajzírója szellemesen megjegyzi, — azt lemásolni sem képes harmincegy év alatt — egy ember.

Írt 9 szimfóniát, 6 misét, 1 oratóriumot, sok egyházi dalt, 1 zongoraötöst, 2 zongora-triót, 14 vonós-negyest, 15 zongora-szonátát, számos zongora és hegedű-zongora darabot, táncokat, 19 színpadi művet, több kórust, himnuszt, alkalmi kantátát, többszólamú vokális művet és: 600 dalt!

Ez a hagyaték a zeneirodalom egyik legdúsabb kincsesháza.

BEFEJEZETLEN SZIMFÓNIA

Schubert h-moll szimfóniá-ját «Befejezetlen» néven ismeri a zenetörténet. Azért befejezetlen, mert minden szimfónia négy, de legalább három külön részből, úgynevezett tételből áll. Ez azonban csak kettő-

ből. Az első: Allegro moderato, a második: Andante con moto.

A *h-moll szimfónia* csak a zenei formatan szabályai értelmében befejezetlen, mert hangulata és eszmei tartalma szerint semmi hiányérzet, semmi befejezetlenség, semmi nyugtalanító sem marad az emberben. Schubert, aki páratlan szellemi ösztönösséggel dolgozott, bizonyára úgy érezte, hogy ez az «isteni torzó» (amint Hanslick nevezte), így tökéletes. 1822-ben készült. A zeneköltő halála után 37 évvel került először előadásra. Addig a Schubert-hagyaték ismeretlen kótái közt pihent.

Mi a tartalma? Vitáznak fölötte a kritikusok. Az egyik a fáradt lélek vergődését érzi ki belőle. A másik a fájdalmat, de a vigaszt is, a harmadik a megható bánatot és az azt elűző jóleső mosolyt — de mind megegyeznek a mű leírhatatlan szépségében. A zeneesztétikusok Goethe Faustjának e szavaival jellemzik a *h-moll szimfóniát*: «az emberiség minden kínját át-szenvedtem». Nem Mozart édes, egyéni borúja szól hozzánk e hangokból, nem Beethoven égrengető, titáni küzdelme harsog felénk, hanem mélységes, csöndes, lemondó fájdalom az el-elejtett vigasztaló szavak között.

VII. SZIMFÓNIA

Schubert nyolc szimfóniát írt, köztük kettőt C-durban. Ezeket «kis» és «nagy» C-dur szimfónia jelzéssel különböztetik meg. A «nagy C-dur»-t halála évében, 1828-ban írta. Előadásra a bécsi «Gesellschaft

der Musikfreunde»-nek nyújtotta be, de mint terjedelmes és nehéz művet, félretették, nem adták elő. Tíz év múlva találta meg Schumann a szimfóniát a zeneköltő hagyatékában s lelkes ismertető cikket írt róla. Ebben a művet «isteni hosszúságúnak» («göttliche Länge») nevezi, ami a közhasználatban a szimfónián rajtamaradt. Schumann cikkének hatása alatt Mendelssohn a szimfóniát a lipcei Gewandhausban, 1839-ben bemutatta.

A szimfónia kissé hosszú, de nem hosszadalmas. Színtiszta költészet, telve derűvel, boldogsággal, gyönyörű dallamokkal. Olyan, mint egy túlméretezett dal.

A klasszikus szimfóniák négytétéles beosztásán épült fel. Az első tételt lassú bevezetés nyitja meg fenséges témával, melyre az acélos ritmusú, szonátiformában felépített gyorsmenetű, tulajdonképpeni tétel következik.

A második tétel hatalmas arányú, lassú dal. Telve magyaros témákkal és fordulatokkal. A főtéma is magyaros. Ezt a részt Walter Dahms, Schubert egyik életrajzírója, így jellemzi: «Olyan, mint az álom...Halk, tapogatózó vonósrítmusok, mely alatt a basszusok bizonytalan dallamesírákat szólaltatnak meg. Ezek fölött elmélkedik az oboa fájdalmas, könnyektől fojtott éneke. A klarinét is csatlakozik hozzá. A basszusok kísértetiesen kopogó ritmussal fenyegetnek, mire a hangulat egész a szenvedélyességig fokozódik. Aztán megint halkán síránkozik az oboa. Így változik folyton szenvedélyes kitörés és halk panasz.»

A harmadik tétel beethoveni arányú és szellemű Scherzo.

A negyedik gigászi szonátatétel (Finale), mely a teljes zenekar harsány riadójával indul meg s végtelen változatosság után nagyarányú záró-Kódával erős fokozásban végződik.

A *C-dur szimfónia* Schubert zenei lángezésének csodálatosan szép művészeti végrendelete. Nálunk 1880 november 24-én mutatták be a filharmónikusok.

ROSAMUNDA-NYITÁNY

Schubert: Rosamunda című színpadi műve 1823-ban került előadásra Bécsben. Akkor más nyitánya volt. Később ugyanis Schubert két operájának nyitányát megcserélte. Így Schubert akaratának megfelelően az «Aranyhárfa» című opera nyitánya lett a ma is igen népszerű *Rosamunda-nyitány*.

A nyitány zenei formája: szonátaforma. Elég terjedelmes lassú menetű, bevezetés után hangzik fel az erőteljes főtéma, melyre a nyugodt, bájos mellék-téma következik, majd az indulószerű mozgalmas zárótéma. Kidolgozási rész nincs. Terjedelmes Kóda zárja le a művet.

SCHUBERT—DOHNÁNYI: FANTÁZIA

Schubert az *f-moll fantáziá*-t eredetileg zongorára négykézre írta. *Dohnányi* Ernő érdeme, hogy e bájos mesterművet a Schubert-jubileum alkalmával nagyzenekarra hangszerelte, Schubert szelleméhez mindenben méltóan.

A fantázia hármas tagolás körvonalait mutató szélső dalformák sora. Közepén végtelenül finom, biedermeier hangulatú fisz-moll (Allegro vivace) Scherzóval. A panaszos, szenvedélyes f-moll főtémával zárul a fantázia.

Schumann

SCHUMANN

Született 1810 június 8-án Zwickauban (Szászország), meghalt 1856 július 29-én, Endenichben.

A német zenei romantika vezéralakja. Olyan sokrétű művészegyéniség, hogy gondolkozóba ejti az embert, melyik vonását emelje a többi fölé. Talán legnagyobb mint zeneköltő, de nem áll lejjebb, mint író sem; magasabb-e a dalban, mint a zongoradarabokban? — alig lehet eldönteni; filozófus-e inkább, vagy esztétikus? Annyi bizonyos, hogy muzsikus a zenéről mélyebben nem gondolkozott, mint ő s tündöklőbb esztétikus és kritikus nem volt a zeneirodalomban. A legnagyobb literátor zeneköltő. Tudását, ítélőképességét, temperamentumát és stílusát mindenki megcsodálhatja ma is az általa alapított és szerkesztett «*Neue Zeitschrift für Musik*» 12 évfolyamának hasábjain, valamint leveleiből s irataiból. A magasrendű zenei irodalom jó száz évvel ezelőtt Schumannnal kezdődik s az ő irányelvei alapján terebélyesedett el. Rendkívüli eredmény és rendkívüli érdem mindenképpen, hátha még arra gondolunk, hogy ugyanő írta a «*Paradicsom és Peri*» című oratórium, az *a-moll* zongoraverseny, a *C-dur* zongorafantázia, a *Carnevál*, a *Kreisleriana*, a *Szimfónikus etüdök*, a *B-dur* szimfónia, a *Zongorakvintett*, a *Gyermekjelenetek*, a *Papillons*, az *Abegg-változatok* s vagy négyszáz dal zenéjét?

Sajátságos ember volt, akárcsak a zenéje. Álmodó és energikus, szelíd és vad, kedélyes és szellemes. Fantáziája nem ismert határokat. Német eszesség, szá-

mítás és technikai találékonyság tükröződik szerzeményeiben, még azokban is, amelyek romantikus lelkének legmagasabb röptében fogantak. Minden sora a zseni bélyegét viseli magán.

Szenvedélyes a végletekig és egyben szelíd, lágy, egyszerű tud lenni. Melódikájának melegségével, egyéni zamatával, illatosságával és fűszerességével megveszteget, bársonyos kezével szívünket melengeti s a másik percben keserű, epés, búskomor, fájdalmas és félelmetesen vigasztalan. Érzelmi skálája beláthatatlan. Olyan gazdag lelkületű költő, mint nagy társai közül senki. Agya, szíve, idegrendszere nem is bírta sokáig viselni ezt a mérhetetlen ajándékot, korán kezdett bomladozni a zseniális gépezet s 44 éves korában öngyilkosság örvényébe és két évre rá a halál karjába hullott. A Rajna hídjáról a vízbe vetette magát. Kimentették, de nem vihették máshová, mint tébolydába.

I. SZIMFÓNIA

Schumann első szimfóniájának (B-dur op. 38) alaphangulatát Bötger Adolf, német költő, «Felhők szelleme» («Der Geist der Wolke») című verséből merítette. Schumann magávalragadó természetességének és hatalmas fantáziájának egyik legművészebb megnyilatkozása. Harmincéves korában írta.

A szimfónia felépítésében a műfaj ismert fő formáihoz alkalmazkodik. Négytétéles; ünnepies, komoly bevezetéssel. Az első tétel erőteljes, friss Allegro, széles Koda-val, melynek több új motívuma közt megtaláljuk

a második, lassú tétel (Larghetto) főtémáját. A Larghetto a szív beszéde. Kér és bizakodik. Mélyen

vallásos vonás lebeg ütemei felett. A lassú tétel végén ismét új motívumokat hallunk, melyek közül az egyik, mint a következő tétel energikus fő témája, rákapcsolódik a Scherzo-ra.

A Scherzo alapszíne sötét, mellyel — szokatlanul nem egy, hanem — két könnyed Trió áll szemben.

Finale a negyedik tétel. Vidámság, erő és humor nagyszerű vegyüléke.

SZIMFÓNIA

(*D-moll*)

Felesége számára születésnap ajándékol írta 1841-ben a mester. Tíz évvel később áthangszerelte. Ajánlása Joachim Józsefnek, a magyar származású hegedűművésznek szól: «Mikor e szimfónia első hangjai keletkeztek, Joachim József még kisfiú volt — írja a dedikációban Schumann — azóta a szimfónia, de még inkább a kisfiú nagyot nőtt, ezért ajánlom neki.»

A *d-moll szimfónia* négy tételből áll, de szembe-tűnő sajátossága, hogy a tételeket megszakítás nélkül, egyfolytában kell játszani — a szerző előírása szerint —, mert az egyes részek tematikus anyaga olyan erős kapcsolatban van egymással, hogy a tételekre szakítás ártana a szerkezet egységének. Kissé melankólikus bevezető rész után kezdődik a romantikus és inkább vidám hangulatú Allegro, melyre a költői szépségű híres Románccal következik, majd az egészséges humorú Scherzo s a jellegzetesen schumanni hangulatú Finale.

ZONGORAVERSENY

Schumann a-moll zongoraversenyé-t 1846-ban, harminchatéves korában írta.

Három tételből áll. Az első gyors menetű (Allegro), hatalmas méretekben, szélesen felépített szonátaforma. Tulajdonképpen egyetlen témát dolgoz fel. Ez Schumann egyik sajátossága.

A második tétel elbűvölően megkapó Intermezzo. Szünet nélkül kapcsolódik az igen gyorsmenetű (Allegro vivace) hatásos Finale-ba.

Schumann zongoraversenye: a mesterművek közt is mestermű. Bensősége és költői bája teszi azzá. A zeneesztétika azt tartja, hogy ez az alkotás a Beethoven utáni idők legszebb zongoraversenye.

Sibelius

SIBELIUS

Sibelius Jean a finn zeneművészet legtündöklőbb neve. A finn zenét ő tette ismertté az ország határain túl. Finn zenéről, mint a zeneművészet önálló egyik tényezőjéről, 1890 óta, Sibelius fellépésétől, beszélhetünk. Ő azt a hivatáskört töltötte be hazájában, mint nálunk annakidején Erkel s főként Liszt betöltött.

Sibelius 1865-ben Tawastehusban született. Első tanulmányait Helsingforsban végezte Wegelius irányítása mellett, majd Berlinben Becker és Bécsben Goldmark vezetése alatt folytatta. Első műveivel a mult század kilencvenes éveiben tűnt fel. Hét szimfóniát, operát, színpadi kísérőzenét, kamaraműveket, dalokat, versenyműveket, zongoradarabokat s egyházi műveket írt, melyek közül nem egy állandóan műsoron áll a hangversenytermekben.

Sibelius munkásságát a finn állam mindig megbecsülte. Harmincegyéves korában olyan ösztöndíjban részesítette őt, mely lehetővé tette, hogy tisztán a zeneszerzésnek éljen. Jó húsz évvel ezelőtt honfitársai közadakozásból kastélyt és birtokot vásároltak számára, hogy továbbra is gond nélkül művészetének szentelhesse életét.

Sibelius a jellegzetes finn faji zeneművészet megteremtője. Művészete földje népének és történetének éltető talajában gyökerezik. Finnország nemzeti multjának és jellegzetességeinek mithoszait muzsikálja. Faji zenei formanyelven. Sajátos természeti világ, erőtel-

jes egyéni hang és különleges népi kultúra él ütemeiben, párosulva pallérozott tudással és alkotó fantáziával.

FINLANDIA

Sibelius Jean hazáját, az «Ezer tó országát» dicsőíti *Finlandia* című szimfónikus költeményében. Erősen egyéni, lírai hangulatú, leíró zenei festmény a kegyetlen évszakok országáról, melyben *Sibelius* született. Szinte megjelenik a hallgató előtt az ország térképe. Visszatükröződik a zenekarban a táj sziklás, sajátságos szakadozottsága, a szigetekkel tépett öblök sora, a rideg, ködös partvidék, a végtelenbe nyúló erdő s a sarkvidékig érő terméketlen tundravidek. Fel-felbukkan egy-egy hangulatos északi népdal: halászhalkák énekelnek.

SKILTON:

CSATATÁNC

Skilton Charles Stanford amerikai zeneszerző, Massachusett állambeli Northamptonban született, 1868-ban. *Skilton* Amerikának egyik kiváló zeneszerzője. Számos műve közül vándorló indiánok dallamaira írt zenekari szvitjéből, — melynek eredeti, vagyis a szerző által adott címe: «Suite Primeval on tribal Indian melodies», — való az úgynevezett *Csatatánc* (War Dance). A cheyenne-indiánok tánca. A szerző ezt a dallamot eredetileg vonósnégyesre dolgozta fel, 1915-ben. A következő évben hangszerelte nagyzenekarra.

STILL WILLIAM GRANT:

SCHERZO

A szerző *Afrikai és amerikai szimfónia*-jának harmadik tétele. Néger népdalmotívumokat dolgozott fel szimfónikus jazz-szerű hatásokkal.

Still néger komponista, talán az egyetlen néger zeneszerző, aki nevet tudott magának szerezni. 1895-ben született a Missouri állambeli Woodvilleben. Jelenleg a Paramount-filmgyár zeneszerzője.

STRAUSS JÁNOS:

KÉK DUNA-KERINGŐ

A bécsi kiterjedt Strauss-családból ifjabb Strauss János a leghíresebb. Született 1825-ben, meghalt 1899-ben.

Bécs egyik legünnepeltebb zenésze, még Mozart, Haydn, Beethoven és Schubert nagy hagyományai mellett is. Ő a nagy «keringőkirály». Atyja szellemében dolgozott, de képességei atyjáét messze túlhaladták. *A kék Duna* című világhírű keringőjének negyedszázados jubileumán az osztrák-magyar egyesített zenekarok élén vezénylő szerzőt tizenötezer főnyi hallgatóság ünnepelte; félszázados művészi jubileumának fényére (1894-ben) ma is emlékszik a volt császárváros.

Művészetének lényege Bécs könnyed, táncos, érzelmes szellemével azonos. Rendkívüli népszerűségé-

nek ez volt egyik titka. A másik: szeretetreméltó művészegyénisége, melynek közvetlenségével át tudta hatni azt a keringővilágot, melybe beleszületett, amelyet átörökölt és amelyet kivirágoztatott.

A keringő három egyenletes negyedben mozgó körtánc. Ugy tartják, hogy osztrák népies eredetű, de régen ismerték a franciák és az angolok is. Több válfaja van, legismertebb a bécsi keringő. A külvárosban született, a legegyszerűbb népréteg között. És mit formáltak belőle a Straussok! Az utolsó száz év legkedveltebb táncát. A leghíresebb Strauss megteremti belőle az úgynevezett «keringőegyveleg» magasabbrendű zenei formáját. Ez rendszerint lassú bevezetéssel kezdődik, abból forró lendülettel csap ki a keringő első főrésze, aztán még öt-hat keringődallam következik, majd a záró rész (Koda), mely összeszedi a keringő kimagaslóbb dallamait és befejezésül az indító keringőrészt hangsúlyozza.

Ifj. Strauss János táncdarabjaiból jeleneteket képeket, sokszor egész életet lehet kiolvasni. Ebből a képességéből magyarázható, hogy élete derekán az operett felé fordult s megteremtette a bécsi operettet és annak világalalmát. Strauss Jánost Offenbach, a könnyű zene zsenije, beszélte rá az operettkomponálásra. Strauss nem tudott annyira dramatikussá válni, mint Offenbach, de ahol szövegei engedték, táncáiból, keringőiből, polkáiból, és indulóiból olyan szerves, egészséges és vonzó színpadi világot teremtett, mely ma is él.

Leghíresebb műve *A kék Duna* keringő. Elragadó dallamait a nagy karmesterek közül Richter János, Nikisch, Weingartner, Clemens Krauss, Kerner, Dob-

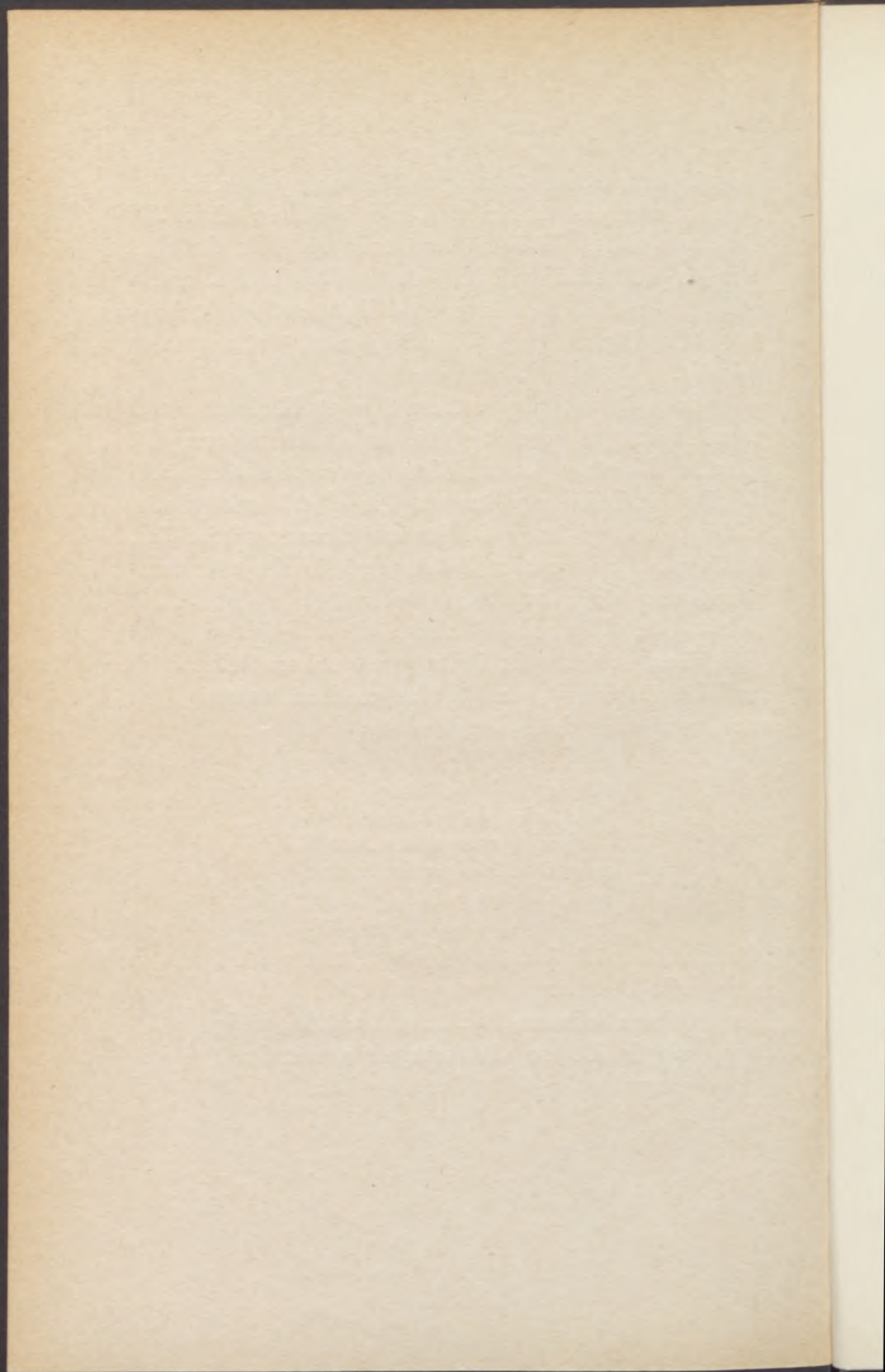
nányi, Mengelberg és még sokan vezényelték. A keringőt, amelyért a zeneműkiadó örökáron csak 250 forintot adott, 1867-ben mutatták be. Két év alatt két és fél millió példányban kelt el kótája, amely százöt féle kiadásban ismeretes. Kevesen tudják, hogy «A kék Duna» eredetileg férfikarra és zenekarra készült.

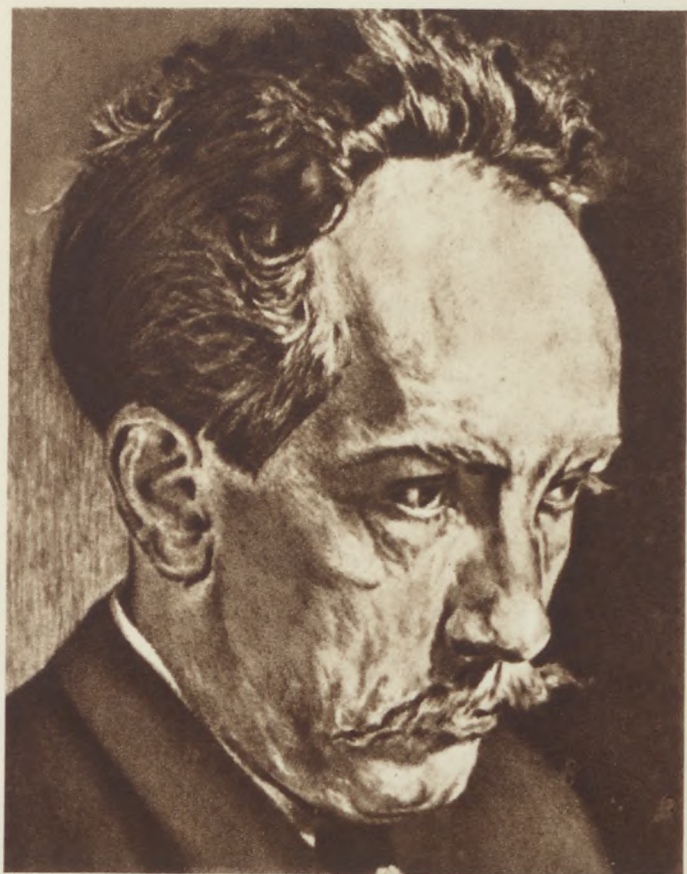
Ez a keringő úgy született, hogy Herbeck, neves bécsi karnagy, kora legdallamosabb emberéhez, ifj. Strauss Jánoshoz fordult, írta a vezetése alatt álló férfikar számára egy karban énekelhető, mozgalmas, vidám, farsangi keringőt. Strauss kikeresett kézelőire, hálóingére, az ágya melletti falra felvázolt dallamtöredékek közül egy szép motívumot s a többit hozzáfűzte. A zeneköltő akkor közel lakott a Duna partjához. A környék illata gyermekkorá lélegzetére emlékeztette. Egy vers járt az eszében, valami Beck nevű poétaféle írta. Kezdő sorai:

«És láttalak én könnyben ázva
És láttalak én boldogan,
Ahol mint aranyat a nemes tárna
Szív növel hűséget hamarosan, —
— A Duna, a szép kék Duna mentén!»

Straussnak különösen a refrain tetszett: «A Duna, a szép kék Duna mentén».

A Duna sohasem kék, inkább szürke, világos zöld, vagy sárgás. De ne vitatkozzunk a szerzővel. A keringő megszületése óta a Duna — kék.

Strauss Richárd

STRAUSS RICHÁRD

Jól benne járunk már a 20. században s a század zenéje még mindig nem alakult ki. Két fő irányt látunk: az egyik német, a másik francia. Azt Strauss Richárd, ezt Debussy képviseli. Ez a két főirány: a zenei naturalizmus és a zenei impresszionizmus. A zenei impresszionizmus az érzések és gondolatok pillanatnyi benyomásainak érzékítése. A zenei naturalizmus pedig az emberi természetnek pontos és leplezetlen visszaadása, a festészetben a külső természet válogatás nélküli megrögzítésének mintájára, tehát tulajdonképpen hangfestés, mert arra törekszik, hogy inkább a természethez közelebb álló zörejhatásokat, mint a zenében rejlő szellemi szépségeket adjon vissza. Az emberi idegéletnek és az idegélet bármely tünetének félelem nélkül való zenei rajza. Csaknem teljes zenei formátlanság, mert még a zene lélektani formáihoz és törvényszerűségeihez is hűtlen és teljesen a fantázia önkényének veti alá magát. A naturalisták minden zenei törvényszerűséget kényszernek hisznek, ami az alkotó génuszt béklyóba szorítja, holott ez a törvényszerűség a lelki élet működésében lappang.

Strauss dolgozási módjára jellemző, hogy a legnagyobb zenekari apparátust használja. Rettenetes erejű zenekara olyan harmóniai ellentéteket, olyan szélsőséges erőbeli hatásokat, a természeti hangjelenségeknek olyan utánzását tudja kifejezni, amilyenekre nem volt példa. Zenekari készsége az eddig álmódott lehetőségeket túlszárnyalta. Utólérhetetlen az «eszközök»-ben. Ritmikájának elevensége páratlan. Frázisai meglepők.

Strauss zenekaráról nagy tanulmányokat írtak már. Mindenféle új és régi hangszer áll fegyverben a dirigens vezényszavát lesve. Idegtépő ez a zenekar, mert nem egységesen hangzik, hanem úgyszólván minden hangcsoport függetlennek tetsző dallam-töredékkel szolgálja a vezérgondolatot. Ilyen módszer mellett figyelmünket százfelé szakítja a sok egyszerre hangzó mellékképlet. Vezérmotívumokat használ s ezek köré csoportosítja kétesebb értékű és legmagasabbrendű gondolatait is vegyesen. Zenekarából állandóan valami fanyar gúnyt, önérzetet, gőgös lenézést s drámai tusakodást érzünk. Nem új érzéseket vet kótára, de előadási módja új, mert az indulatokból és érzésekből nem a nagy zengéseket szedi ki zenei közlés számára, hanem mint naturalista, megrögzít mindent, ami alkotás közben idegpályáin végigszalad, akár érdekes, akár köznapi az. Miként a természetben naturalista festők hite szerint semmit sem szabad megvetni, úgy zenéjében Strauss mindent felhasznál vakmerő kótacsoportosításaihoz.

Drámai hangja lenyűgöző erejű, de tolla főként elbeszélő. Strauss Richárd a zeneirodalom legnagyobb epikusa. Elsősorban programzenész. Ha szimfóniai költeményeit végiglapozzuk (Itáliából, Macbeth, Halál és megdicsőülés, Till Eulenspiegel, Egy hős élete, Imígyen szóla Zarathustra, Don Juan, Don Quixote, Simfonia domestica, Alpesi szimfónia), álmélkodva állunk a nagy koncepció és hangkaosznak művészien szemfényvesztő ragyogtatása előtt. Szédületes dolgok ezek és oly merészek, hogy a bírálatot mind nem is állják ki, sőt némelyik egy kis művészeti rosszhiszeműséget mutat. De bizonyos, hogy a szimfóniai költeményt eddig legmagasabbra ő emelte.

Strauss a mai zenének mindenestre legnagyobb élő mestere. Működését összegezve, emlékezetünkbe tolakszik Berlioz híres szava: «A zene olyan, mint egy húszéves fiatalember, akire ragyogó jövő vár. Minden más művészet béna már s elaggott.»

ALPESI-SZIMFÓNIA

Tulajdonképpen nem szimfónia, hanem szimfónikus költemény. A szimfóniák szokásos beosztását, felépítését és szellemét nem találjuk meg benne. Lezárt tételekre nem oszlik, hanem megszakítás nélkül hangzik. Belső szervezete is szimfónikus költeményre vall, mert nem más, mint egy alpesi nap eseményeinek érzékítése. Az éj nyugalmat, a napfelkeltét, az útrakelést, hazatérést festi s a napi események utórezgésével, kicsendülésével (a vezérkönyv szerint: «Ausklang») ér véget. A szerző nem annyira fizikai tünetek hű képét adja, mint inkább a természeti jelenségek által előidézt lelki hangulatok érzékeltetésére törekszik.

A nagyarányú zenemű részletesebb programját a vezérkönyvbe bejegyzett egyes felírások jelzik. Huszonkét ilyen irányító és magyarázó program-jelzés található a vezérkönyvben.

A bevezetést az *Éjjel* felírás jelzi. Az éj misztikus, sejtelmes hangulata árad belőle. Az éj nyugodt álmát átszövik a másnapi kirándulás előképzetei, amelyek egyre élénkebbek lesznek, míg végre folytonos gyorsulással erőteljes vonós- és fafúvó futamokkal felharosan az új téma:

Napkelte. A rézfúvók erőteljes riadói jelzik az indulást. Megkezdődik a kirándulás fel, a havasokba. Friss ritmikus erővel kezdődik a

Hegymászás. Ennek dallama egyben fő témája az egész szimfóniának. Távolról erdőzsongás hallatszik, a szél felénk hozza a vadászkürtök hívását.

Elértünk az erdő szélére és következik az új részlet:

Erdőben. A vonósok a lombok zúgását festik, az erdő fenséges hangulatáról megkapó melódia dalol. Vidám madárscicsérgés kíséri utunkat, melynek során elérkezünk a csobogó patakhoz.

Vándorlás a patak mentén. Visszatér a hegymászás motivuma, útunk egyre meredekebb, a patak vize egyre nagyobb erővel hull a sziklákra. Eljutunk a

Vízeséshez. Szinte szemelláthatóan érzékíti Strauss zenekara. A csodálatos tünemény elkápráztatja a szemet. A lehulló víz szivárványos párájában egy bájos alakot pillantunk meg. Ez a

Jelenség. Csakhamar szétfoszlik; a túrista tovább halad a

Virágos réteken. Ennek a résznek finom hangulatfestése a szimfónia egyik legszebb epizódja. Bukolikus hangulat, kolompszó jelzi, hogy eljutottunk az

Alpi legelőre. Idáig állandóan elkísért bennünket a hegymászás motivuma, amely most egyszerre elnémult, jelezvén, hogy rövid pihenőt tartunk a réten, a naív pásztorok között. Azután folytatódik az út. De egy nagy szabadsággal kezelt fugato jelzi, hogy eltévedtünk.

Tévéton, tüskén, bokron át, mondja az új részlet felírása. Csakhamar felharsan újra a trombita. Megtaláltuk a helyes utat és a

Gleccseren vagyunk. Egy rövid érdekes epizódnak

Veszélyes pillanatok a címe, kromatikus futamok jelzik a bizonytalan csuszamlós lépéseket. de már ismét új részlet következik a

Csúcson.

Elérkeztünk tehát a kirándulás céljához. A nagy eseményt a harsonák ünnepélyes zengése jelzi. Kibontakozik a legterjedelmesebb részlet. A csúcson álló ember örömét, a szabad kilátás végtelenségét festi és ebbe kapcsolódik az az ünnepélyes hangú epizód, amelynek Strauss a

Kilátás felírást adta. A szem azonban nem gyönyörködhetik sokáig a nagyszerű látványban. A fagót lomha akkordjaival

Köd emelkedik és a tompán hangzó vonós futamok érzékeltetik, hogy

A nap lassan elborul. Szomorú hangulat, az est sejtése szállja meg a túristát, akinek érzelmeit, ellágyulását festi az

Elégia felírású részlet. Lassanként beáll a

Vihar előtti csend, melybe csak a távoli villám-lásokra felelő tompa mennydörgés visz némi mozgalmasságot. De a szél egyre erősebb, zúgó kromatikus futamok száguldanak fel és alá a vonósokon s csakhamar elemi erővel tör ki a

Vihar és zivatar, amelybe belezeng az orgona hatalmas szava is. Az elemek féktelen harcában is folytatja útját a túrista. A vihar lassanként elcsendesül, eloszlanak a sötét fellegek, de a hegytetőt már a lenyugvó nap sugarai aranyozzák be. A túristák leereszkednek a hegyről, azután következik a

Napnyugta felírású rész, amelyhez az

Utóhang kapcsolódik. A kirándulás véget ért, a hegyek eltűnnek és a nap szép emlékeire ismét ráborul az

Éjszaka.

DON JUAN

Strauss Richárd: *Don Juan* című szimfónikus költeménye az élő legnagyobb német zeneköltő munkásságának első korszakából való.

Strauss mindig nagy fogékonyságot mutatott irodalmi hatások iránt. Így fogta zenébe Don Juant is, de nem a köztudat nagyrészeiben élő Byron, vagy Da Ponte Don Juanját, hanem Lenau költeményének hősét. Lenau maga írja költeményéről, hogy az ő Don Juanja nem asszonyok után szaladgáló, forróvérű, könnyelmű gavallér. Benne az a vágy él, hogy olyan nőt találjon, aki maga a megtestesült asszony. Ennek az ideálnak keresésében kifárad, elfogja végre a csömör és ez az az ördög, mely őt elviszi.

Ezt az alapgondolatot akarja Strauss zenével kifejezni. Az alapgondolat mellett nem mellőzi a Don Juan eszmekör ismert alakjait. Megtalálhatjuk szimfónikus költeményében a kedves Zerlina, a szóke grófnő, Donna Anna, az álarcosbáli jelenet, a temető-jelenet zenei mását s végül Don Juan párbaját, melyben a hős áldozatul esik.

Sokféle, erőszakos magyarázatot írtak a zenecsztikusok Strauss: *Don Juan*-jához. Ne rájuk figyeljünk, hanem a hatalmas muzsika erejére és színeire.

«IMÍGYEN SZÓLA ZARATHUSTRA»

«A hetedik filharmóniai hangversenyen (1902 febr. 13) mutatták be a filharmonikusok Strauss Richárd „Imígyen szóla Zarathustra” („Also sprach Zarathustra”) című szimfónikus költeményét. Miután a

külföld hangversenytermeit végigjárta ez az ultraforradalmi zenemű, nálunk is hatni akart nagyképűsködésével, de közönségünk — érdeme szerint — ki-nevette s csak Kerner karmesternek tapsolt az óriási nehéz zenedarab jó előadásáért. Strauss Richárdnak, a muzsikuskok között is a legkülönösebb muzsikusnak, ugyanis az a gondolata támadt, hogy Nietzsche filozófiáját feloldja a hangok hatalmával s bölcsen meg fogja nekünk magyarázni az «Übermensch» lényegét. Ő tehát filozófiai rendszert akart az ütemekbe bele-szorítani, sőt kótákkal megvilágítani.

Strauss Nietzsche könyvét huszonkét motívumra osztja rapszódikus modorban. Ezek közül a mű folyamán hol az egyik, hol a másik kerekedik felül.

A nap felkeltével kezdődik a szimfónikus költemény. Csodás szépségét Zarathustra ájtatos félelemmel nézi. Feltámad benne a vágy, hogy a természet, a mindenség titkait megoldhassa. Először a valláshoz fordul, de ez nem tanítja meg semmire. Önmagával meghasonlít, búskomorrá lesz. Azonban az életösztön, a szenvedély feltámad benne, most már a vallásra nem figyelve az élet örömei és szenvedélyei közé veti magát. De ettől is megundorodik s a tudományhoz fordul, hiszi, hogy így eléri célját: a lét megoldását. Örül ennek a gondolatnak, de csakhamar kénytelen belátni a tudományok hiábavaló vergődését. Majd ismét az elragadtatás fogja el minden iránt. Örül, táncol; repül a gondolkodás birodalmában, rapszódikus észjárása ilyen tételt talál ki, hogy «minden nehéz könnyű, minden anyagi test táncos, minden szellem madár legyen». Ez a madárbölcsség, ami Straussnál csak arra jó, hogy egy pár szép táncütemmel

tarkítsa a zord képet. Bár Nietzsche ezt a gondolatmenetet egészen más vonatkozásban értelmezi. Végre is ez a manfrédi gondolkodás odavezet, hogy Zarathustra küzdött, fáradt, de a világrejtélyt megoldani nem volt képes.

Ez a zeneköltemény eszmenete. Ne tessék megütődni, ha két szóval zseniális őrülségnek nevezem ezt a szimfónikus alkotást, amely eddig egyedüli ilyen mű a világ-zeneirodalomban.»

Onmagamat idéztem. Ezt írtam Strauss *Imígyen szóla Zarathustra* című szimfónikus költeményéről a Budapesten megjelenő «Magyarság» székely napilap 1902 február 14-i számában (szerk. Benedek Elek).

HALÁL ÉS MEGDICSŐÜLÉS

A német zenei naturalizmus vezére, Strauss Richárd: *Halál és megdicsőülés* című szimfónikus költeményét Münchenben írta, huszonnégy éves korában. Bemutatója 1890-ben a német birodalmi zenészszövetség ünnepi hangversenyén, Eisenach-ban volt. Ezt akkor forradalmi zenének tartották. A mű zenei tartalmát Ritter Alexander német költő verse magyarázza, mely nem programja a kompozíciónak, hanem utólagos értelmi visszfénye, mert a vezérkönyv hangulata után készült. A szimfónikus költeményben a szerző egy embernek az élettel és halállal való viaskodását az egész emberiség szenvedését, örök küzdelmét és megdicsőülését érzékelteti. Egy ember harcol lelki-világának gonosz indulatai ellen. De mi mindnyájan:

ez az ember vagyunk. A mű jelképes alapgondolata: a küzdő, szenvedő emberiség megváltója — a művészet. Az ember a művészetben találhat megnyugvást.

Romain Rolland, a kiváló francia zeneesztétikus, a *Halál és megdicsőülés* szellemi tartalmát így mondja el: «Éjjeli mécsestől megvilágított, nyomorult szobában, ágyán fekszik egy beteg. Borzalmas csend közepe közeledik a halál. A szerencsétlen időnként álmodik s emlékei enyhítik szenvedését. Élete elvonul szeme előtt: ártatlan gyermekora, boldog ifjúsága, az érett kor harcai, erőfeszítései, hogy elérje vágyainak célját, mely mindig kisiklik kezéből. Tovább kergeti a célt s azt hiszi, hogy végre elérte már: de a halál mennydörgő: megállj! kiáltással szegi útját. Kétségbeesetten küzd s még agóniájában is csökönyösen meg akarja valósítani álmát, de a halál kalapácsa összetöri testét s szemére ráborul az éj. Ekkor elcsendül az égben az üdv szava, mely után hiába vágyódott a földön: Megváltás! Megdicsőülés!»

EGY HŐS ÉLETE

Egy hős élete (német címe: «Ein Heldenleben») szimfónikus költemény, 1899-ben készült. Strauss Richárdnak időrendben ez a hatodik szimfónikus költeménye. Filozófáló természetű, önmagát kereső, elmélyedő muzsika, melynek hanghullámaiból nem egy meghatározott hős emelkedik ki, hanem az általánosságban vett hősiesség jut kifejezésre. Alapgondolata az egyénnek, az «én»-nek a hősieis lelkületű

ember életének érzékítése. Ennyiben a zeneköltő benső életének tükrre akar lenni, amit az is mutat, hogy a mű ötödik részében a zeneszerző a saját műveiből sorol fel idézeteket.

Strauss, a szélsőséges programzenész, a hősiesség elvont tárgyát, jellegzetességre törekvő témákkal, képsorozatokkal, emelkedett ódai szárnyalású zenekari nyelvezettel s főként erős, csaknem brutális ellentétekkel kísérli meg felrajzolni.

Formai tekintetben *A hős élete* hat összefüggő részből áll. Ezek a hős életének egy-egy fontos mozzanatát jelenítik meg. A hat szakasz élén rövid jellemző felírások utalnak a tartalomra. Így — szabad fordításban —: *A hős. A hős ellenségei. A hős segítő társnője. A hős küzdőtere. A hős művei. A hős menekülése a világtól és tökéletesedése a magányban.* A mű részleteibe nem merülünk el, mert útvesztőbe kerülhetünk. De a szimfónikus költemény élvezéséhez nem is szükséges. Elégedjünk meg azzal, hogy hallunk egy óriási méretű, felfokozott, heroikus, zengő, bűgő, harsonázó zenekart; olyan csillogót, olyan súlyosan túltömöttet, amilyennel az élő legnagyobb zenekarművész, Strauss Richárd szokott dolgozni.

TILL EULENSPIEGEL VIDAM CSINYJEI

Zenekari humoreszk. Strauss Richárd tíz szimfónikus költeménye közül *Till Eulenspiegel* a legnépszerűbb. 1894-ben írta a mester. Első előadása ugyanabban az évben, Kölnben volt. Magyar műsorokon is sokszor szerepel. A mű a 28. ópuszszámot viseli.

Programmzene — a javából. Tartalma, programja ez: Volt régen egy különc és vidám fickó, akit Till Eulenspiegelnek hívtak. Mindig kalandokon, csínyeken törte a fejét, hogy a békés embereket megbotránkoztassa. Lóháton ront keresztül a piaci kofák és vásárlók közt. Szörnyű lárma és rikácsolás. Papnak öltözve kenetes beszédet tart a népnek, hamiskás gúnyolódással. Mint világfi, gyöngéd bókokat mond egy szép leánynak, megkéri a kezét, kosarat kap. Az egész világ ellen felbőszülve, elrohan. Mint diák megbotránkoztatja a tanárokat, a tudósokat. Gúnyos fintorokat vág feléjük s megleégedett vidámsággal, füttyörészve hagyja őket a faképnél. Az elmondottakat a zeneköltő jellegzetes témákkal érzékíti, melyekből terjedelmes kidolgozásszerű részt épít fel. Till Eulenspiegel nem nyugszik. Kigúnyol, megcsúfol mindenkit, de rajta veszt, mert mikor ismét bántja a vallást, elfogják és viszik az ítélőszék elé (kisdobpergés). Ott is vidáman füttyörész, de mikor kimondják rá a halálos ítéletet, összeroppan. Realisztikusan festi Strauss, amint jön a hóhér, nyakára teszi a kötelet, egy roppanás, a kötél belefojtja a lelket (megszakadó fuvolatrilla).

Ezt a mesét prológu s vezet be és széles epilógus fejezi be. Ebben a zeneköltő azt mondja el, hogy ami a nagy tréfacsinálóban, Till Eulenspiegelben, mulandó volt, az meghalt, de a humor és a vidámság megmaradt, az elpusztíthatatlan.

Mikor a művet bemutató karmester a szerzőtől művének programját kérte, Strauss Wullner karmesternek ezt írta: «Lehetetlen programot adnom a Till Eulenspiegelhez, mert az, amit az egyes részek komponálása közben gondoltam, szavakba öltöztetve

nagyon különösen hatna, talán megbotránkozásra adna okot. Törje csak föl a közönség maga a kemény diót, amit a nagy tréfázó (Till) átnyujt neki. A megértés megkönnyítésére csupán annyit akarok közölni, hogy hősnőnek két témája van, nem nehéz felismerni őket. Ez a téma a legkülönbözőbb köntösökben és hangulati változásokban vonul át az egész kompozíción mindaddig, amíg Till Eulenspiegelt a halálos ítélet értelmében fel nem kötik».

Az irónikus levél megértéséhez tudni kell, hogy Strausst, amíg a kritika erősen gáncsolta, kakofóniával, romboló hajlammal vádolta, káros újítónak tartotta, a kiváló szerző fölényesen viselte el a vádakát. Ma a helyzet természetesen egészen más. Az új és a legújabb zene hívei Strauss Richárdról már mint maradiról beszélnek.

Strauss szimfónikus költeménye az elbeszélő zeneművészetnek egyik remeke s a magasrendű zenei humornak maradandó mesterműve.

SZIMFÓNIA DOMESTICA

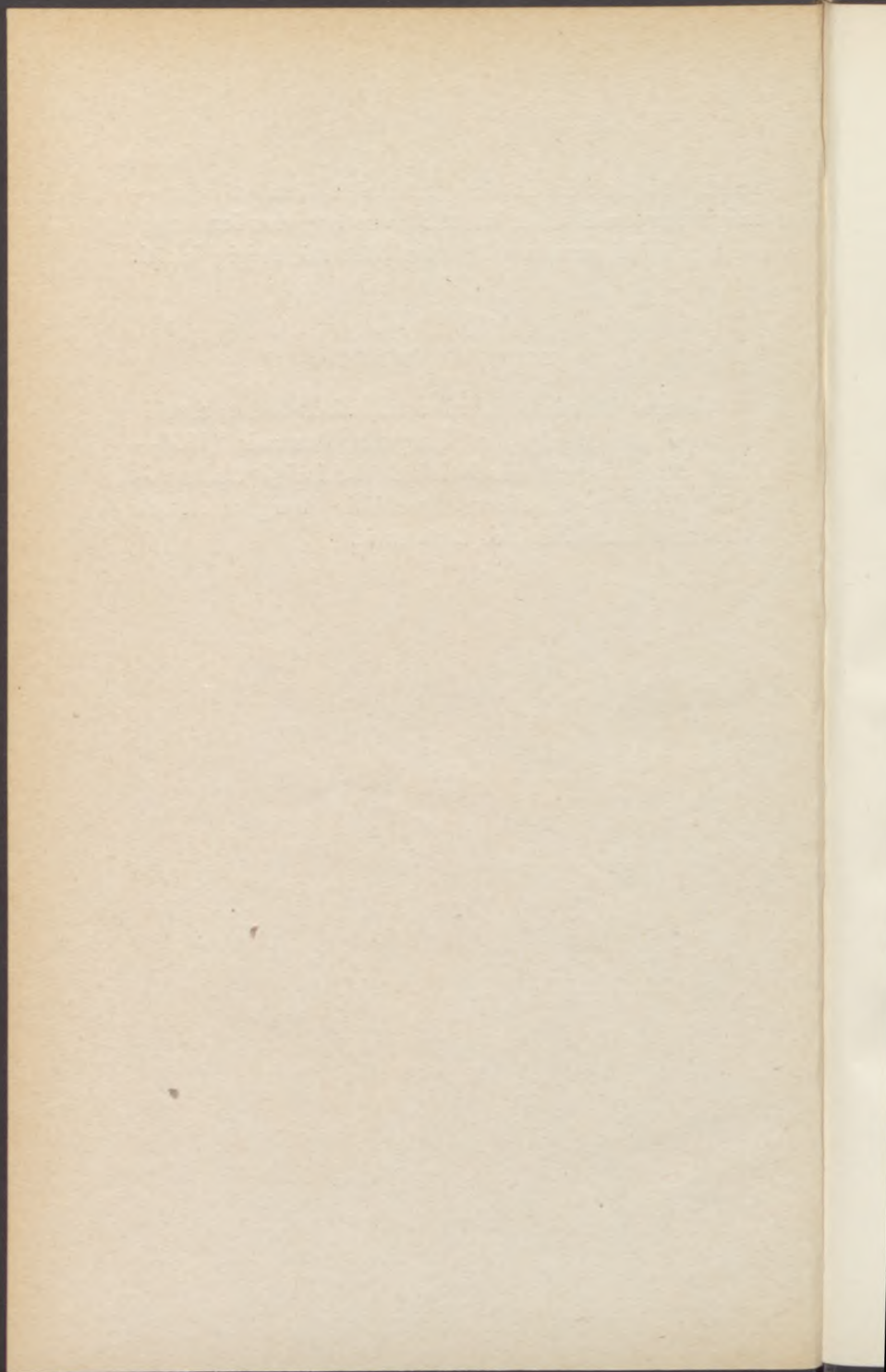
Strauss Richárd sokat vitatott szimfónikus költeménye. 1903-ban készült. Utána csak egy szimfónikus költeményt írt («Alpesi szimfónia»).

A *Szimfónia domestica* az újabbkori zeneirodalom egyik legkülönösebb műve. Egy család életét festi reggeltől estig. A házastársak egymásközi civakodását és egyéb hétköznapi kellemetlenségeket, a gyerek-sírást, az altatódal álmodozó békéjét stb. A családi élet hétköznapija, szürkesége nem zenei tárgy. A mű erő-

tetett, bizarr és inkább karrikatura, mint rajz — mégis nagyon érdekes, mert Strauss nagyszerűen hangszerezelt, óriási zenekara figyelmünket mindvégig lekötöti.

COUPERIN-SZVIT

Strauss Richárd ebben a művében mint zseniális átíró mutatkozik be. Couperin Francois (1668--1733) híres francia zeneköltőnek behízelt táncmelódiait vitte át zenekarra, zseniális hangszerezéssel. Ó-francia táncszámokból áll a szvit.

Stravinskij

STRAVINSZKIJ

Ma Európának és Amerikának legfelkapottabb zeneszerzője. Csaknem divatjelenség. De mindenesetre rendkívüli művészeti értékek tulajdonosa. A modern zene atyjának, Debussynek, dolgozószobájában egyetlen arckép volt, a fiatal Stravinszkijé.

Szentpétervár mellett, Oranienbaumban, 1882-ben született. Atyja az orosz cári opera basszistája volt. Jogi pályára lépett, de húszéves korában Rimszkij-Korszakov, a hírneves orosz zeneköltő ösztönzésére, megszakította tanulmányait, hogy teljesen a zenének élhessen. Első művei nem keltettek nagyobb figyelmet, de amikor huszonhétéves korában a világhírű orosz balett vezetőjével, Gyagilev-vel, együtt kezdett dolgozni, színpadi műveit gyorsan szárnyra vette a siker s a következő tíz év alatt minden színpadi műve zenei eseményt jelentett Párisnak s az egész világnak. Ekkor keletkezett a «Tűzmadár», a «Petruska» s a «Tavaszi áldozás» című táncjátéka. Ezeket minden nagyobb színpad ismeri.

Stravinszkij húsz éves korában szakadt el Oroszországtól. Párisban élt sokáig, majd Londonban, két évig Amerikában, aztán Svájcban, míg végleg Párisban telepedett le s onnan jár körútakra.

PETRUSKA-SZVIT

Stravinszkij három nagysikerű színpadi táncjátéka közül leghíresebb a *Petruska* című négy képből álló «burleszk», — amint szerzője nevezi. — 1913-ban

mutatták be Párisban. Nálunk 1926 december 11-én került színpadra először az Operaházban s azóta állandó műsordarab.

A Petruska-balet négy részből áll. A balett vezérkönyve teljesen azonos a zenekari szvittel. A négy kép címe: I. *Népies farsangi ünnep*. II. *Petruska házában*. III. *A mórnál*. IV. *Népies farsangi ünnep*. A Petruska a pétervári böjti vásár tarka mozgalmasságát, temérdek ritmusát érzékelteti. Táncoló kocsisok, cigányok, medvetáncoltatók, jelmezes figurák, kintorna és karneválzene mellett játszódik le Petruskának, a gépbabának szerelme, csalódása és tragikus halála.

TÜZMADÁR-SZVIT

Stravinszkij: Tűzmadár című zenekari szvitje 1910-ben készült. Balett formájában előadták Budapesten, mikor a cári orosz balett-társulat 1912-ben nálunk vendégszerepelt. A táncjáték zenéjéből készült szvitet Stravinszkij 1919-ben átdolgozta.

A szvit: programzene. Hat tételből áll. Egyes részeinek címe:

I. *Az elvarázsolt kert*. Egy varázsló királyian pompázó kertjében vagyunk. Mindenütt sűrű homály, melyből csak a fák és bokrok körvonalai láthatók.

II. *Tűzmadár tánca*. Lassan világosodik. Megjelenik a balett fantasztikus, gyönyörű nőalakja, Tűzmadár és táncolni kezd. A mese hercege az egyik bokor melől elbűvölten nézi a csodálatos táncot.

III. *A királyleány tánca*. Végtelenül finom, lassú ütemű, lágy muzsika. A királyleány táncol a tündérleányokkal.

IV. *A démonok tánca.* A légiesen szép táncot hirtelen megszakítja a gonosz démonok megjelenése. Nagy meglepetés és zavar. Életveszedelem fenyegeti a herceget és Tűzmadárt, de a herceg megtöri a varázslatot.

V. *Közjáték (Bölcsődal).* Az előző tétel félelmetes forgataga után nyugalmat keltő, melankólikus, igazi orosz altató dal.

VI. *Finále. A herceg és Tűzmadár násza.* A zenekar boldogságot árasztva, szinte ujjongva hirdeti a szerelmesek egyesülését.

TÜZIJÁTÉK

A *Tűzijáték* című zenekari programzenemű *Stravinszkij* első kompozíciói közül való. Csillogó, bravúros zenekari darab, mely a tűzijáték sustorgó, sívító, percegő, puffogó hangjával festi a szemképráztató szórakozást.

ZONGORAVERSENY

Stravinszkij zongoraversenyét 1924-ben írta. Egy év múlva ő maga mutatta be New-Yorkban. Nálunk is elzongorázta.

A versenymű Bach és Händel formalizmusát kereső technikai és zeneszerzői bravur. Elcsodálkoztató különlegesség! Három tételből áll. Az elsőnek Largo, a másodiknak Larghissimo s a harmadiknak Allegro a jelzése.

A zongoraverseny zenekari részében főként a fúvó- és ütőhangszerek jutnak szerephez.

SZABADOS BÉLA:

«VILLI»

Szabados Béla Tompa Mihály «Virágregéi» közül választotta balladaszerű műve szövegét. Arról szól, hogy a hegyek alján találkoznak a villik, vízi tündérek (innen a mű «Villi» címe). Megpillantják az arra tévedő vőlegényt. Elcsábítják, táncba fogják és addig járják vele a táncot, amíg kiadja a lelkét.

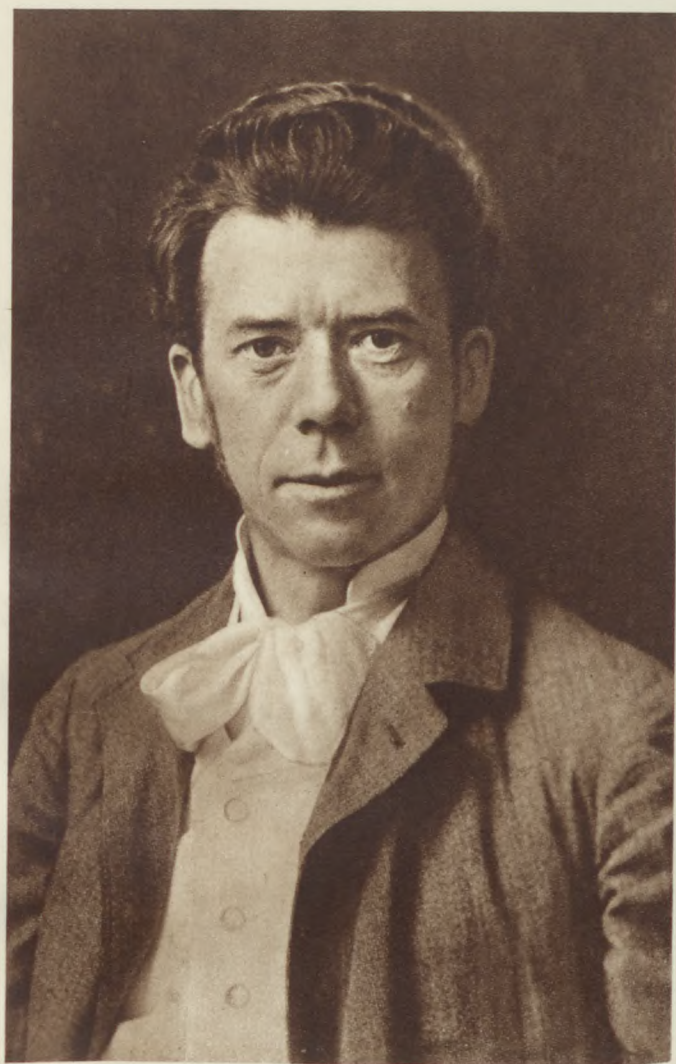
A *Villi*-t Szabados, a Zeneakadémia új palotájának fölvatása alkalmából, Sándor Erzsí számára komponálta.

A színpompás mű lassú résszel kezdődik, elbeszélő stílusban, majd a főtéma következik, utána a csábtánc és végül a tánc forгатaga, telitűzdelve gyönyörű koloratúrákkal.

SZENDY ÁRPÁD:

HELIKONI-SZVIT

A szvit a felelevenített helikoni ünnepekre készült. Mikor Festetich Tasziló herceg az ünnepély műsorát összeállította, alkalomszerű zenedarab megírását is tervbe vette. Ebből a célból Hubay Jenőhöz fordult. Mikor Hubayék megvitatták, hogy milyen fajta kompozíció volna az ünnepélyre a legalkalmasabb, *Szendy Árpád* indítványára, zenekari magyar szvitben állapodtak meg, mert a tárgy szimfónia írására talán nem elég súlyos és a szvit tételeinek válto-

Szendy Árpád

zatossága a magyar lélek zenei kedélyvilágának inkább megfelel. A szimfóniánál kissé könnyebb muzsika, de ünnepi alkalomra tetszetős és mégis művészi. Nyilvános pályázat kiírása anyagi akadályokba ütközött, mert a pályadíjat a pályabírák munkája egyedül felemésztette volna. Így hát az indítványozót kérdezték meg, vállalná-e a megbízatást. A herceg Szendyt a szép feladatra felkérte s a mester márciusban munkához is látott. A júniusi ünnepélyre készen volt a mű, de zenekar hiányában csak 1922 március 31-én adhatták elő.

A szvit zenei váza Berzsenyinek «Keszthely» című költeményén nyugszik, amint gróf Festetich György is ebből merítette volt az irodalmunk emelésére 1817-től 1819-ig rendezett öt «Helikoni-ünnep» gondolatát. Négy hatalmas tételből és egy előjátékból áll, mely belefut az első tételbe.

... «a kék Balaton partja virányain,
Hol minden mosolyog — — —
— a keszthelyi zöld parton emelkedik
a csendes Helikon.»

Berzsenyi soraira az előjátékban Szendy megkapó motívummal festi a Balatont. Hullámoztatja, símogatja, korbácsolja, majd lecsendesíti a pompázó magyar dallamot, melynek tématorlódásából csaknem ránkfröccsen a puha, kék hullámok szelíd, csipkés taraja.

«... — — — — — jöjjetek, ó szelíd
Aon szüzei! és verjetez itt lakást!
— — — — — hol ma feketült falak
Látszanak, menedékváratok ott vagyon!
Ott vár titeket egy bölcs s kebelébe zár.»

Az első tétel kezdő motivumát úgy értelmezzük, mint önérzetes, hangos felhívást, melyet Georgikon grófja a nemesség összetoborzására közreadott és a magyar szellem és művészet emelésére meghirdetett. Halljuk, amint gyülekeznek a magyarok. Minden-
ünnen sereglenek, megértették a felhívást s amikor már sokan vannak együtt (az *Andantino calore graziosamente nobile* résznél), lelkesen lép be a tétel elbűvölő főtémája. Rá egy magyar fugató következik, melyből a főtéma és az előjátékbeli Balaton-motivum hátán hatalmas emelkedés vezet az epizóddal megszakított zárlathoz. Tiszta szimfóniatétel. Iskolapéldája annak, hogy aki költő, szeplőtlen magyar szonátát tud írni klasszikus szonátaformában. Az előjáték és az első tétel hangneme: Á-dur.

«Gyakran mulatoz itt zöld hinarak között
Nereus, sáskoszorus nympa leányaival.»

Amint e szavakból is sejthető, a második tétel *Scherzo*. Régi magyar témával kezdődik (*Andante con moto*), mely rövid átmenettel kellemes keringőbe visz (a valcer nem indokolatlan, mert a Helikoni ünnepélyeken elvértve német irodalmi termékeket is bemutat-tak s az ünnepi bálokon idegen táncokat is lejtettek). Jellemző, hogy még a keringőnek is magyar íze van. A valcer a magyar témák erején lassanként megtörik, észrevétlenül elmúlik s szinte látjuk a vízi világ kacagó, hahotázó tritonjainak balatoni bortól részeg, pajzánkodó csapatát. Itt is, ott is cimbalomszó üti meg fülünket, ütőhangszerek előkészítése után megkapó szökkenéssel kápráztató cimbalomfutam ível fel a

zenekarkból és azután Da capo. A tétel hangneme: E-dur.

«Gyakran zengeti itt Arion énekét
A hold fénye alatt gerjedező vizen.»

Pasztorálszerű a harmadik tétel. Arion énekénél andalító hegedűszólóval, majd később kedves diákdanával fűszerezve. Mintha Georgikon fenkölt lelkű gazdája gabonaérés idején mezei sétára menne s jóleső megelégedéssel szemlélné, hogy a mag, amit elvetett, szépen megérett. Tűnődés, kétkedésféle is vegyül gondolataiba, vajjon jól csinálta-e? A természet békés harmoniái megnyugtatók. Mind között ez a tétel a legművészebb. A lelki élet legfínomabb szélsőségeit érintő programnélküli programzene. Hangneme: H-dur.

... «a szabadban a 12 juhász táncát
nézték meg a vendégek.»

A negyedik tételnek külön elnevezése: *Toborzó*. Témáját még diákkorában jegyezte fel a szerző. A tétel egészében rondóformát mutat s közel rokon már a XVIII. századból ismeretes ősmagyar táncdal, a palotással. Méltóságos és előkelő, mint amilyen a *palotás*, vagy más néven *verbunkos*. Végén a tétel az ősi tánc mintájára élénkül, de nagyobb fele lassú *andalgó*-ból, *topogó*-ból, *dobbantó*-ból áll. Az első téma már heves nekilendüléssel (*Andante ma poco moto*), a mulatozó jókedv kitörő felkiáltásával indul. Átmegy a lágyabb Trióba, melynek basszusmenete: a kótákba fogott elementáris magyar

erő. Az egész tánc, sőt az egész tétel a daliásságnak hangokban való megtestesítése. A felületen pajzánkodó táncmelódiák mélyén, a kürtökön tompa erővel bűg a Szózat, majd friss csárdás következik változataival, mely vad élénkségre fűl (Vivace). Záradékkul visszatér a lassú csárdás. Ebből terébélyes fáva nő az orgonaponton tartott Koda. Lassú csöndesedéssel halkulnak a hangok, mialatt klasszikus szimfóniák mintájára, a költő összeszedi az előző tételek főbb témáit s méltóságos ívben mártja tollát az ősi kalamarisba, hogy pontot tegyen erre a magyar művészet érdekében írt, ragyogó stílusú fellebbezésre.

Amint látjuk, a szvit tulajdonképpen teljes magyar szimfónia. Allegro (I. tétel), Scherzo (II. tétel), Andante (III. tétel) és Finale (IV. tétel) szabályosan következik. Csak a szelleme és tartalma könnyebb egy lehellettel a szimfóniáénál. A tételek egymásutánjában, mintha Lisztnek a magyar zenei hagyományokról feljegyzett sorai elevenedtek volna meg: «Magyarország a magyar zenét joggal tarthatja sajátjának. Az ő búzáján nőtt, az ő tőkéjéből táplálkozott s az ő verőfényén fejlődött. Ő fogadta bámulatába és hála a sorsnak, védelme alatt díszesedett, szépült és nemesedett. Erkölcsével olyan szorosan fonódott össze, hogy a haza legbüszkébb emléklapjaihoz, minden magyarnak legbensőbb emlékeihez kapcsolódik. Hazánk halhatatlan hódítása ez. Hivatott arra, hogy legszebb jogcímei között ragyogjon. Álljon tehát képe ritka, szép, értékes vésetű éremként régi, dicsőségteljes koronájának kincsei között».

Szendy Árpád Helikoni-szvitje faji zeneművészetünknek maradandó gyöngye. Olyan, mint a békési

búza. Ezerszínű, mint a Balaton vize. Megnyugtató, mint a keszthelyi tenger s mindent feledtető, mint a somlói bor. Elévülhetetlen érdemének: jellemző, nemes, magyar témáit tartjuk. Olyan mestermű, amely mindig méltóképpen fogja képviselni a magyar zeneművészetet. Azt a zeneművészetet, mely Erkelben és Lisztben gyökerezik s a régi értelemben vett zenei formaművészet egyenes, virágos, derűs ösvényein halad.

Szendy Árpádnak, Liszt Ferenc kiváló tanítványának, hattyúdala a *Helikoni* (Magyar) *Szvit*.

A művet a Kisfaludy-Társaság az 1923. évi zenei Greguss-jutalommal tüntette ki.

SKRIÁBIN:

ELRAGADTATÁS

Skriábin alkotása különleges terméke a zenei modernizmusnak. A hangszerek nyelvén filozófiai és theozófiai magasságokat akar elérni. Eredeti címe: «*Le Poème de l'Extase*» (lefordítva: Elragadtatás, vagy A szenvedély dalá-nak mondhatjuk.)

Szerzője: Skriábin Alexander Nikolajevics. Az orosz újromantikus iskola egyik jelentős egyénisége volt. 1872-ben született Moszkvában s ott is halt meg 1915-ben. Zeneszerző, hírneves zongoraművész és jeles pedagógus. A moszkvai konzervatóriumban zongorát tanított. Szonátákat, szimfóniákat, zongoradarabokat írt. Főként a szimfónikus költeményeknek és zenekari poémáknak mestere. Zenekarában fény-zongo-

rával is kísérletezett, hogy a tökéletesebb kifejezés elérésére a hanghoz fényt és színt vegyíthessen. Betegesen túlfeszített idegzetű, misztikumot kereső, elvont szemlélődésre hajlamos, érzékeny művésztermészet. Élete utolsó éveiben áttért az atonális, vagyis hangnemnélküli zenére.

Az *Elragadtatás*-ban a szerző a szerelmi mámor gyönyörét akarta megérezkíteni. Különös, misztikus hangszínek, türelmetlen szenvedély, lírai forróság, lendület és valami nyugtalanság, bizonytalanság jellemzi Skriábin szimfónikus költeményét.

TOSCANINI

Sokan a legnagyobb élő karmesternek tartják.

Pármában, 1867-ben született. Zenei tanulmányait szülővárosában végezte. Egyideig mint gordonkaművész kereste kenyerét. Huszonegyéves korában Rio de Janeiroban vezényelt először zenekart. Verdi «Aida» operájának előadását. Most 73 éves.

Első vezénylése óta diadal és babér hullt minden működésére. Tizenhét évig vezette a milánói «Scala» előadásait. Ez alatt az idő alatt itt zajlottak le a világ legforróbb operaestjei. Milánó után a newyorki Metropolitan operában működött tizennégy évig. Egyidejűleg szimfonikus zenekarok élén is sűrűn szerepelt amerikai és európai városokban. Nyolc év óta, mióta színpadi művek vezénylésétől visszavonult, művész körútkra jár.

Toscanini vezénylésében reneszánsz kori olasz jellegzetességekre bukkanunk. Kiváló stilisztá, erősen egyéni vonásokkal. Zenei fantáziája színes. Jólismert művekből költői lelkén át csaknem újakat tud faragni.

VAVRINECZ MÓR:

D-DUR SZIMFÓNIA*

Vavrinecz Mór D-dur szimfóniá-ját huszonhétéves korában írta. 1885 február 20-án fejezte be.

Klasszikus szimfóniák mintájára négy tételből áll. Ezek közül a harmadik és negyedik megszakítás nélkül következnek.

A szimfónia szellemi tartalmáról maga a szerző tájékoztat, aki a vezérkönyv első oldalára ezt írta:

«I. tétel (Allegro). A fiatalember bátor és tüzes, a világ zajába veti magát, megkísérli az élettel felvenni a küzdelmet. Cél nélkül, de vidáman és telve rajongással törtet előre.

II. tétel (Adagio ma non troppo). Az első szerelem húrjai zengenek. A boldogság arany időszaka. Ezek a hangok a földi eszmény utáni vágyódásnak álmódzó és melankólikus hangjai.

III. tétel (Allegro vivace). Egy falusi vidám ünnepség alkalmával az ifjú örvend a falusi leánykák becézó szavainak. Vidám zaj.

IV. tétel (Allegro con brio). A szimfónia első három tétele «a fiatalember» jellemzését akarja adni, míg a negyedik tétel «a férfi» jellemzése. A sors ösztetöri az álmokat. Bizonytalanul forrongó részből indul ki a téma, a férfi témája, erőteljesen és büszkén. Ehhez csatlakozik — mint második téma — az eszményit jelentő dallam, mely erős küzdelem után méltóságteljesen emelkedik ki.»

* Vavrinecz Mór bővebb életrajzát lásd a «Zenekönyv, Arcképek — életrajzok» kötet (a sorozatban II. kötet) 139. oldal.

Ezekon a sorokon kívül szimfóniájához még egy értelmezést ad a szerző. Vezérkönyvének második oldalára Madách Imre «Életünk korai» című költeményéből ezeket a sorokat írta ki:

»A serdülő, a tiszta szerelem
Szenvedélyesen repül az ég felé,
Alkot magának tündér életet,
De a szülőknek féltő gondjai,
A külvilág részvéte és ezer
Érdeknek árja rá csempeszkedik.

«Várj!» szólanak, — míg férfivé leszesz,
A férfi majd okosabban szeret.»
Szeretni s okosan, mi gúny, mi gúny!
Az ifjú hallgat, bú sorvasztja el,
Kiolták napját, hogy ne égessen,
És napja nélkül élte megfagyott.»

Madách soraihoz Vavrinecz zárjelben hozzátette:

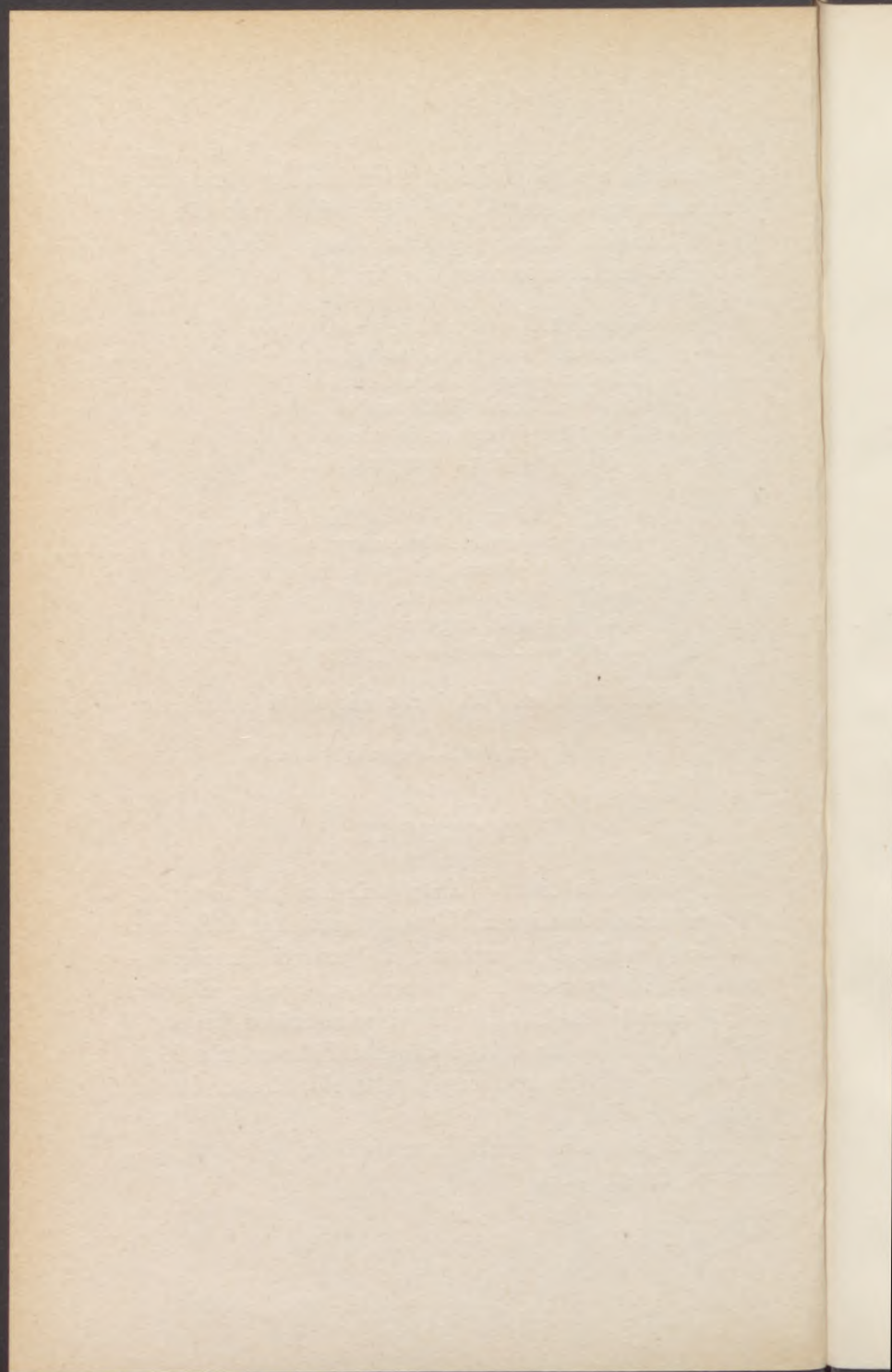
«Nem éppen mottó, de sokat mond.»

DYTIRAMBUS

Dytirambus címen három szimfónikus kompozíciót találtunk *Vavrinecz* Mór művészeti hagyatékában.

A (d-moll) *Dytirambus*-t a Nemzeti Zenede vigadóbeli hangversenyén a szerző vezényelte először, 1892 február 19-én. A külföldi szimfónikus koncertdobogókat is bejárta. A Budapesti Filharmónia 1906 december 5-iki hangversenyén adta elő, Kerner István vezénylése alatt.

A Dytirambus nevének megfelelően — szilaj, jókedvet árasztó líra.

Verdi

«...Többnyire sötétbarna felöltöt viselt s széleskarimájú, puha fekete kalapot tartott a kezében... Erősen kék s kissé nedves szeme pillantása messzi merengésből tért vissza. A szemek álmodozó merészségét boltíves homlok árnyéka rejtette... Természetes növéssű, rövid szakálla majdnem egészen ősz volt s lágy, fiatalosan sűrű haja, — amely szép fürtökben esett plasztikusan nagy, mintegy mohón nyitott füle fölé — ősznél őszebb és mégis senkinek sem jutott volna eszébe öregnek nevezni őt. Az alakja, mely nem túl kicsi, gazdaságosan épült, akár egy hegedű teste s szinte kecses tagjai azzal a természetes és magától értetődő hanyagsággal mozogtak a ruhában, mely tíz-szer jobban bizonyítja a fiatalságot, mint a tudatos feszes tartás. Nagy és erősen hajlott, napégette orr s a szem körül a ráncok és ráncocskák rendszere, a szem, mely időnként, sötétben is képzeletbeli napfény vakításától hunyorodott össze, arcát olyannak tüntette fel változó kifejezésekkel, mint a parasztét, midőn a napnyugta messze sugarában elnézi földjét, vagy egy vakmerő kalózét, ki a szírt fokáról tekint a tengerre. Többnyire azonban előkelő ember nyugal-mát tükrözte ez az arc, tudva önön értékét.» (Wérfel.)

Verdi egy kis olasz falucskában, Roncoleban, 1813 október 10-én született. A szegény szatócssaládnak fia legkisebb gyermekkorában már áhítatos csodálkozással hallgatta a faluba néha-néha betévedt vándormuzsikusokat. A templom orgonahangjától pedig mindenről megfeledkezett s eltévesztette ministrálás

közben az oltár és a miséző pap körüli teendőit. Egy alkalommal mise végeztével a pap keményen megdorgálta ezért s haragjában akkorát lódított rajta, hogy a kis fiú legurulva az oltár lépcsőjén, elájult. Amint apja az ájulásból a szepegő és síró fiúcskát magához térítette, az első érthető mondat, amely elhagyta kicsi ajkát, ez volt:

— Apám, vegyél nekem egy spinétet.

A spinét az akkori zongora volt. Csekély megtakarított tőkéjéből apja vett neki spinétet s e régimódi zongorán a roncolei templom öreg organistája kezdte tanítani a kis Verdit. Elemi iskoláit a szomszédos Bussetóban végezte. Ez a városka annyira hozzánőtt Verdi életéhez, hogy a nagy mesternek állandó melléknevévé vált a «bussetoi hattyú». Tizenegyéves korában szülőfaluja, Roncole, organistájává választja, évi harminchat líra fizetéssel. Közben végezte Bussetóban iskoláit s csak ünnep- és vasárnap járt át Roncolebe orgonázni. Bussetóban egész életére kiható volt Barezzivel, egy gazdag kereskedővel, szőtt barátsága. Barezzi a zenekedvelők egyesületének elnöke volt, előadatta a tizenötéves fiúnak egy katonazenekari nyitányát és pedig olyan sikerrel, hogy Barezzi, aki házába vette Verdit, elhatározta, muzsikusnak képezteti ki a tehetséges fiúcskát. Bussetóban a templomi organistától tanult tovább zenét, de két év alatt már többet tudott mesterénél s így pártfogójának terve szerint Milanóba készült, hogy zenei tanulmányait befejezze.

Milanóban azonban csalódás várt az ifjú zenészre. A konzervatóriumban fölvételi vizsgát kellett tennie és a vidéki fiúcska szerény öltözetében, rövidre nyírott hajával egyáltalán nem tűnt fel művésznek a fölvételi vizsgát vezető tanárok előtt, akik különcködő megjelenésű, nagyhajú ifjakhoz voltak szokva. A szerény fiúcskát nem vették fel. Úgy találták, hogy — tehetségtelen, akiből sohasem lesz semmi.

Verdit lesujtotta ez az elutasítás. De azért nem csüggedt, bízott a saját tehetségében és akaraterejében.

Nem is csalódott. Egy évtized múlva már egész Itália hangos volt a nevéből. Élete delén gyönyörű elégtételben volt része, amikor az olasz király rendeletére a milánói konzervatóriumot, ugyanazt, amelybe nem akarták fölvenni, «Verdi-konzervatórium»-nak nevezték el. Ma is ezt a címet viseli.

Milanóban kezdtek volna megnyílni számára a siker kapui, mikor Busseto meghívta őt orgonistájává. Elfogadta a meghívást. Ugyanekkor mecénásának leányát, Barezzi Margitot, feleségül vette.

Az itt töltött harmadik év végén fejezte be Verdi első operáját, az «Oberto»-t, melyet Milanóban rendelt meg nála. Huszonnégyéves volt, mikor első operája színre került s olyan sikerrel, hogy Ricordi, a leghíresebb olasz zeneműkiadó cég, nyomban kiadta s a szerzőnek háromezer lírát fizetett érte. Egy impresszáriótól pedig három újabb operára kapott rendelést, egyenként négyezer líráért.

Míg ezeken az operákon dolgozott, két gyermeke és a felesége meghalt s a fájdalom tengerében a szegény művésznek vérző szívvel vígoperát kellett írnia. Nem is sikerült ez az újabb opera. A bukás után Verdi a Bibliában és az egyházi zenében keresett vigasztalást. Sohasem akart többé operát írni, de barátai és apósa unszolására kétesztendei hallgatás és elvonultság után mégis rászánta magát, hogy még egy utolsó kísérletet tesz az operakomponálással. Megírta «Nabucco» című operáját. A milánói Scala-színházban mutatták be. A siker óriási volt, amiről Verdi ezt írta: «Ezzel az operámmal kezdtem meg tulajdonképpen művészi pályámat.»

Verdi zenei egyénisége itt bontakozott ki először. A milánói nagy siker után a többi olasz színpadot is bejárta Verdi operája és valóságos Verdi-láz ütött ki egész Itáliában. Nyakkendőket, gallérokat, sőt még mártásokat is elneveztek a híres szerzőről. A következő operájáért már nyolcezer lírát kapott, ugyanakkora összeget, amennyit az ünnepezt és hírneves Bellini

kapott néhány évvel azelőtt híres «Normá»-jáért. Ez az operája «A lombardok». Közel egy esztendeig dolgozott rajta. A siker vetélkedett a «Nabucco»-éval. A harmincéves Verdit már egy sorba helyezték az akkori leghíresebb olasz operaszerzőkkel, Rossinivel, Bellinivel és Donizettivel.

Egész Európára szóló hírnevét azonban csak ezután következő operájával, a «Hernáni»-val alapította meg. Velencében került először színre s diadalmasan bejárta a földkerekség valamennyi operaszínházát. Ugyanebben az esztendőben Rómában is bemutatták egy operáját, de az ebben az időszakban írott s előadott nyolc operája közül egyik sem tudta megközelíteni a «Hernáni» sikerét.

A nyolc fiatalkori opera félsikerei és félbukásai után nemsokára megalkotja első remekművét: a «Rigoletto»-t. Bussetóban írta, negyven nap alatt. Ennek az operának sikere felülmúlta Verdi minden eddigi eredményét. A bemutatót követő napon már gondolasok, utca népe s fényes dámák mindenütt a «Rigoletto» híres dalát énekelték. Ebbe az operába Verdi franciás elemeket is vegyített s kezdett nagyobb gondot fordítani arra, hogy zenével érzékítse a drámát és hogy a zene maga jellemezze hőseit. Ugyanezt a törekvést méginkább látjuk a következő két operában: «A trubadur»-ban s a «Traviatá»-ban. Az előbbi Rómában, az utóbbi Velencében került először színre. Ez a siker már világraszóló volt, úgyhogy a franciák is felszólították Verdit, írjon egy operát a párisi Nagy-Opera számára. Megírta tehát «A sziciliai vécsernyé»-t. Ezután komponálta «Don Carlos»-át, Macbeth»-jét s a híres «Álarcosbál»-t.

Közben meghalt Barezzi, egykori mecénása, apósa és legjobb barátja. Vagy két évig nem tudott e miatt dolgozni, de mikor ismét kótapapírt vesz elő, minden operák egyik legremekebbjé, az «Aida» kerül ki tolla alól. A Szezi-csatorna megnyitásának ünnepélyére, rendelésre, írta ezt az egyiptomi tárgyú operát.

Először Kairóban adták elő s talán nincs a földkerekségének színpada, mely a halhatatlan művet állandóan ne játszaná.

Ezután «Otello»-t zenésítette meg. Hetvennégy éves korában írta. A milánói Scalában került színre először, 1887-ben. Sokan az «Aida» fölé helyezik. Mindenesetre egyik elsőrangú alkotása a nagy olasz zeneköltőnek. Többi operájától elütő érdekessége, hogy némi Wagner-hatást is mutat, de a wagnerizmus olasz modorú alkalmazásában s e mellett olasz melódikája nem veszít üdeségéből. A nagy lélekzetű s a tetszetős kisebb áriák, a szokásos népszerűsége törekvő Verdi-dallamok hiányzanak ebből a vezérkönyvből. Komoly drámai erőtől duzzadók az ütemek. Izgatott s a szereplők lelkiállapotát pontosan jellemző a zenekar. Mintha Verdi, a nagy lírikus daloló, drámai erejének legjavát erre az operára tartogatta volna. «Otello» erős zenei vonásokkal elevenített rajza a szerelemföltés shakespearei tragédiájának.

«Otello» után még egy vígoperát írt az agg zeneköltő, a «Falstaff»-ot. Nyolcvanéves korában. Ezt is Milanóban, a híres Scalában mutatták be. Az első előadás világeseményszámba ment és olyan lelkes, újjongó sikert hozott az öreg mesternek, amilyenben még neki sem igen volt része.

Ezután Verdi letette a tollat. Nyolc esztendeig élt még csöndes és békés nyugalomban. 1901 január 29-én halt meg.

REKVIEM

Az olasz operaköltészet mestere, *Verdi* Giuseppe, mindössze hét egyházi művet alkotott és ezek közül is csak egy nagyarányút, a *Rekviem*-et. Huszonnyolc hatalmas operájához viszonyítva, nem nagy szám. Verdi egész lényét, egész működését az operairás foglalta le. Hosszú életének második felében, az öregséghez köze-

ledve, fordult az egyházi zeneművészet felé. Legnagyobb diadalai idején, az «Aida» című opera világ-sikerének közepette, párisi tartózkodása alatt, 1874-ben írta a Rekviem-et. Ugyanezen év május 24-én adták először Milanóban, Verdi vezényletével, a San-Marco-templomban. Azóta inkább hangversenytermekben találkozunk vele, mert liturgikus célra, gyászmise keretei közé, méretei miatt nehéz beilleszteni.

Verdit kétszer foglalkoztatta a rekviem-írás gondolata. Az első inkább kísérlet, félig véghezvitt szándék, a gyászmiséhez részlettanulmánynak tekinthető.

Rossini, a «Sevillai borbély» zseniális szerzője, 1868-ban meghalt. Verdi ekkor azzal a tervvel állt elő, hogy az olasz zeneszerzők kitűnőségei közösen írjanak gyászmisét a nagy zeneköltő emlékezetére. Az egyes tételeket más-más komponista készítené. Verdi a gyászmise befejező «Liberá»-ját tartotta fenn magának. A mű elkészült, de előadására nem került sor.

Öt évvel később meghalt Manzoni, a nagy olasz költő, Verdi meghitt barátja. Verdi meg akarta örökíteni barátja emlékezetét. Egy év alatt elkészítette hatalmas Rekviem-jét s 1874-ben egyik milanói templomban, majd ugyanazon év május 22-én a Scalában bemutatták olyan viharos elismerésnyilvánítások közt, hogy a hallgatóság a gyászmise egyes részeinek megismétlését követelte.

A mű híre villámgyorsan elterjedt. Olaszország és Németország után a külföld több metropolisában, Bécsben, Párisban, Londonban, Verdi személyes vezényletével tette Rekviem-jét népszerűvé. A zeneirodalom nagy rekviemjei közül Mozart, Berlioz, Cherubini, Brahms mesterművei közül Verdi Rekviem-je

viszi el a népszerűség pálmáját. Állandóan játszá-
hol itt, hol ott, mintha Verdi kiemelkedő operáinak
egyike volna. Ennek titka nemcsak a mű értéksége-
ben, de tetszetősségében is rejlik. Tagadhatatlanul több
operaszerű vonás van a vezérkönyvben, sok pompázó
zenei hatás, akárcsak egy nagyméretű dalműben. De
azért a *Rekviem* stílusjegysége csorbát nem szenved.
Úgy mondhatnánk, hogy Verdi halotti miséje nem
annyira az egyház számára, mint inkább a világi hí-
vők millióinak készült. Ennyi igaz a *Rekviem* elleni
liturgikus esztétizálás kifogásaiból. A mestermű több
mint 60 éve él, hódít ma s hódítani fog — holnap.

Az egyházi zenét általában s a *Rekviem*-et kü-
lönösen: aszkétikusabbnak, tartózkodóbbnak, színek-
ben és melódiákban tompítottabbnak képzeljük el,
mint amilyen Verdi *Rekviem*-je, de az olasz zene-
költők a legviharzóbb drámákat, a legerősebb lelki
összeütközéseket, a legalázatosabb könyörgéseket, még
a halált is: melódikus áriákkal érzéktik meg. Az ő
lényegük: a dallam. Verdi nem azért dalol, mintha
erejét másként kimutatni nem tudná, hanem azért,
mert ez az ő levegője, ez az ő világa, ez az ő min-
dene: az élete. Hogy írhatott volna másmilyen halotti
misét, mint ezt a dallamgazdag gyászt? Azért *Rek-
viem*-éből a jámbor alázatosság, a fönséges komor-
ság s az Isten irgalmasságához szálló könyörgés —
nem hiányzik.

*

Verdi *Rekviem*-je hat főrészből, vagyis tétel-
ből áll.

Első tétel: Introitus és Kyrie (teljes kar énekli,
zenekarral);

Második tétel: Dies irae. Kilenc egymással összefüggő altételből áll, úgymint

- a) *Dies irae* (teljes kar és mindenütt zenekar);
- b) *Tuba mirum* (teljes kar);
- c) *Liber scriptus* (alt szóló és kar);
- d) *Quid sum miser* (szoprán, alt és tenor énekhármas);
- e) *Rex tremendae* (éneknégyes és kar);
- f) *Recordare* (szoprán és alt kettős);
- g) *Ingemisco* (tenorszóló);
- h) *Confutatis* (basszus-szóló);
- i) *Lacrimosa* (éneknégyes és kar).

Harmadik tétel: Offertorium (teljes kar).

Negyedik tétel: Sanctus és Benedictus (fuga kettős karral).

Ötödik tétel: Agnus dei (éneknégyes és kar).

Hatodik és utolsó tétel: Libera (szoprán-szóló, kar, kettős fuga).

VIVALDI:

CONCERTO GROSSO

A XVIII. század jellegzetes koncertformáját *Vivaldi* Antonio teremtette meg. Az olasz mester sok versenyművet írt a legkülönbözőbb hangszeres csoportosításban. Leginkább vonósnégyest versenyeztetett zenekarral. Az *á-moll Concerto grosso* három részből, tételből álló szabad versengés a szóló hegedű, brácsa, kisbőgő és a zenekar között. Az első tétel a szokásos megnyitó gyors, a második lírikus lassú, a harmadik ötletes Rondo.

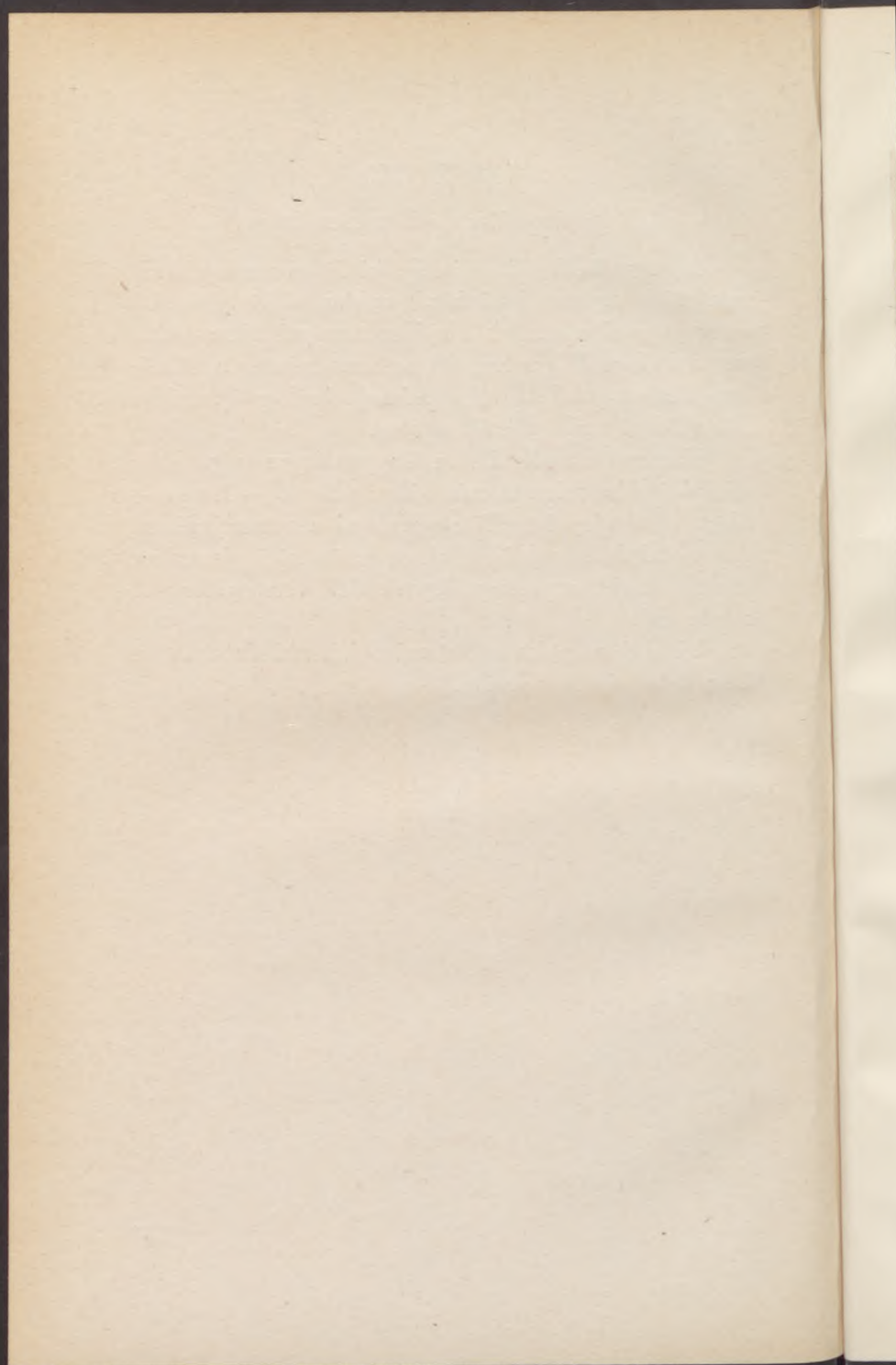
VERSENYMŰ

(Négy hegedűre és vonószekarra)

A nagy Bach *Vivaldi*-nak, kiváló olasz kortársának, több művét különböző módon átírta. Vivaldi versenyművei a maguk idejében európai hírre tettek szert. A *h-moll versenymű* az Amsterdamban, 1714-ben kiadott «L'Estro Armonico» című gyűjteményből való. Annak tizedik száma.

Három tételből áll; a hagyományos régi olasz szimfónia beosztásának mintájára: Allegro — Largo — Allegro. A négy hegedű egyenrangú a versenyműben, de az első és harmadik tételben külön-külön is szóhoz jutnak, majd egyszerre lépnek fel versenyzőleg a zenekarral.

Vivaldi alkotása több, mint kétszáz év után is friss, üde, tiszta muzsika.

Volkman

it
m
v
P

r
k
ta
v
is
k
d
a
la
m
g
b

s
n
k

l
l
n
h
v
l
s

Nem volt magyar, de negyven évig élt nálunk, itt halt meg, sírját mi őrizzük s aki érzéseiben és működésében annyira a mienk volt, méltánytalanság volna őt nem a magunkénak mondanunk. Volkmann Róbert magyar nemzetőr volt.

Különös, csendes, puritán ember. Igénytelen, szerény, magábavonuló. A zenén kívül semmi sem érdekelte, csak a tarokk és a feketekávé. Senkivel sem tartott bensőbb barátságot, csak Heckenast Gusztávval és gróf Zichy Gézával. Lisztet, Mosonyit, Erkelt ismerte, sok jónevű tanítványa volt, a magyar zenei közviszonyok kialakulásából nem vonta ki magát, — de négy évtizeden át csaknem mindig egyedül sétált a Bástyán. Emléktáblával rég megjelölt budavári kis lakását belül kevesen látták. Nem volt közéleti ember művészeti vonatkozásban sem, de szíve együtt dobogott magyar «honfitársaiéval» s nem egy alkotásában hitet tett a mi szellemünk mellett.

Ő volt a magyar kir. Zeneakadémia első zeneszerzés és hangszerelés tanára. Mai értelemben nem nevezhetnénk jó pedagógusnak, de a tehetségesek sokat tanulhattak tőle.

Mint zeneköltőt, magas rang illeti meg az általános zenetörténetben. Klasszikus mester! Ideálja: Haydn, Mozart és Beethoven. Főként Beethoven, a nagy titán, ki után nem egy művében (b-moll zongorahármas) még újszerűt is tudott mondani. Szimfóniáival, kamarazeneműveivel, zongoradarabjaival nem sok korabeli nagyság vetekedhetett. Gondolatai, melódiai sohasem jártak alant.

Programmzenét csak egyet írt (III. Richárd-nyitány) és operát — egyet sem. Az abszolút zene felkent lovagjaként járta be a zeneművészet ismert útjait. Nemcsak hangszeres zenéje, de dalai és karművei is keresett hangversenyszámok.

Tiszta, emelkedett muzsikuslélek volt! Úgy az általános, mint a magyar zeneirodalom méltán sorolja kiválóságai közé.

SZIMFÓNIA

A magyar filharmónia mindig megkülönböztetett figyelembe részesítette Volkmannt. 1861-ben találkozzunk először nevével a filharmónikusok műsorán. Több, mint tíz művét mutatta be a Filharmóniai Társaság s jelentősebb alkotásait időnként feleleveníti.

Hatalmas arányú *d-moll szimfóniá*-ja is Pesten hangzott el először, 1863-ban. Tiszta, abszolút zene. Az irodalom úgy beszél róla, mint a Beethoven utáni klasszicizmus egyik kiváló alkotásáról.

Klasszikus szimfóniák mintájára négy tételből áll. Az első gyors (Allegro); a második tétel lassú (Andate); a harmadik játszi Scherzo s a negyedik hatalmas Finále.

SZERENÁD

A kellem és báj költészetét képviseli. A zeneesztétika *Volkmann* három zenekari szerenádját nevezi a kiváló mester legtökéletesebb, legegységibb alkotásának. Gazdag lelemény, tökéletes forma és jóhangzás jellemzi ezeket a szerenádokat, melyek közül az *F-dur* a legnépszerűbb.

Négy tételből áll. Ezek közül a három első szünet nélkül, «attacca», követi egymást.

Első tétele Allegro moderato;

a második Allegro vivace. Ennek rövid Kodájához a szerenád legbájosabb része, a

harmadik tétel, Allegretto moderato, kapcsolódik. Egyszerű keringő. Kedvessége elragadó.

Az utolsó, a negyedik tétel Allegro marcato. Erőteljes, magyaros induló. Faji jellegét minden zenebíráló észrevette.

III. RICHARD-NYITÁNY

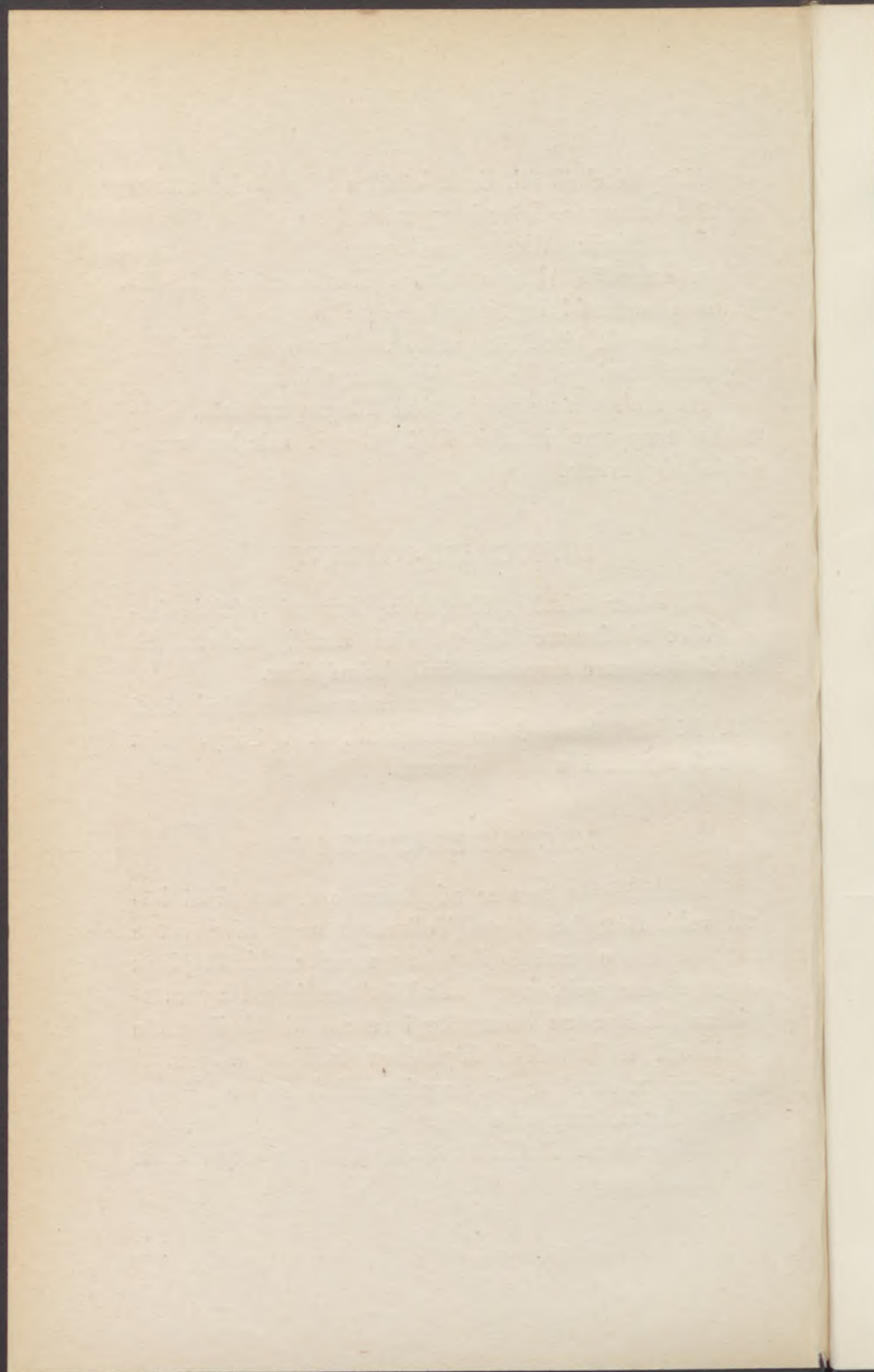
1870-ben készült. Később a Nemzeti Színház felkérésére *Volkman* felvonásközi zenét, melodramát írt Shakespeare megrázó királydrámájához.

A nyitány rövid, jellegzetes motívumokkal festi III. Richárd iszonyú lelkiállapotát. A nyitány, mint önálló zenekari szám, népszerű.

MAGYAR ZENEVAZLAT

Eredetileg a mester négykezes zongoraművei közül való. *Buttykay* Ákos, *Volkman* nagy híve, ezt a zongoradarabot művészileg hangszerelte. Munkájának olyan sikere volt, hogy mindjárt megjelent nyomtatásban Budapesten Rózsavölgyi zeneműkiadónál, aztán Breitkopf és Härtelnél Lipcsében és Newyorkban. A zenekari műsorok egyik legnépszerűbb száma. Könnyed, finom, magyaros műzene.

Három részből áll: 1. *A lovag.* 2. *Komoly menet.* 3. *Hársak alatt.*

Wagner

Wagner Richard Vilmos Lipcsében, 1813 május 22-én született. Apja, Wagner Frigyes, rendőrségi tollnok volt, anyja Petz Rozina. Kispolgári családjának ősei századokon át jórészt egyszerű iskolamesterek. Richard, Wagnerék kilencedik gyermeke volt. Gyermekevei szerény családi körben teltek el, hol azonban a művészetek iránt élénk érdeklődés mutatkozott. Atyja Richard születése után pár hónap múlva meghalt, anyja rövidesen férjhez megy Geyer Lajos festőművészhez. A család tizenhárom esztendőn keresztül Drezdában eléggé gondtalanul élt. Richard eleinte festőnek, majd költőnek készül. A zene iránt kevés hajlamot árult el. Igaz, hogy lelkesedik Weber Károlyért, a «Bűvös vadász» szerzőjéért, de 15 éves korára még egyik hangszer technikáját sem sajátította el. Megpróbálkozik a hegedüléssel, de mesterének legrosszabb tanítványa. Egy napon zongoramestere jajdul fel ellene:

— Fiam, belőled talán lesz valami, de zenész sohasem!

Onéletrajzában ő maga írja: «Világéletemben sem tanultam meg zongorázni... Nem voltam képes arra, hogy egy skálát tisztán lejátszak és legyőzhetetlen undorral gondoltam mindenre, aminek futam a neve.»

Mikor a Wagner család Lipcsébe visszaköltözött, az ottani «Gewandhaus» híres hangversenyeinek, főként Beethoven műveinek hatása alatt, jelentkezett valódi elhivatottsága: a zene. «Egy alkalommal hallottam Beethoven szimfóniáját; annak élvezete után hazatértem, heves láz gyötört s midőn felépültem:

muzsikus voltam», — így mondja el Pálfordulását. — «Nem király, nem császár, hanem karmester akarok lenni!» — kiált fel, mikor Webert vezényelni látja. A lipcsei egyetem zenetanítványa lett s egy Weinlig nevű kitűnő muzsikus mellett megtanulta a zene nyelvtanának alapszabályait. Közben komponálgat. Húszéves, a saját keresményéből akar élni s elfogadja a würzburgi színház korrepetitori állását, — havi 10 forint fizetésért. Egy évre rá a magdeburgi színház karmestere. A színház megbukik, mire a königsbergi színházhoz szerződik, de az is megbukik. A rigai színháznál végre két évig működhet. Közben megnősül, Planer Wilhelminát, a magdeburgi színház drámai hősnőjét vette el. Házaselete nem volt boldog, anyagi nyomorúságok és felesége féltékenysége miatt.

Nyugtalan vére és a sok nyomorúság Párisba hajtja, — gondolva, hogy tehetségével meghódítja a világ fővárosát. Keservesen csalódott. Olyan szükségét szenvedett, hogy kótamásolásból tengette életét. Ekkor már kész volt első jelentős műve, a «Rienzi» című opera s a «Bolygó hollandi». De nem adják elő sehol. Végre a drezdai udvari színház 1842-ben színrehozta a «Rienzi»-t. Fényes sikert aratott. Ugyanúgy egy évre rá a «Bolygó hollandi» is. A közönség megszereti a nagyszerű energiával dolgozó, fiatal zeneköltőt s az udvar, színházához száz királyi udvari karmesterré nevezte ki, évi ötszáz tallér fizetéssel. Drezdában kezdődik buzgó zeneköltői és zeneirodalmi működésének láncolata. Ezt rövid szavakban csak úgy lehet jellemezni, hogy gyökeresen szakított mindazzal, amit addig az opera lényege alatt értettek és ihletett működésével reformálta korának, jobban mondva a zenei jövőnek, ízlését s beláthatatlan időkig új irányt mutatott a komponálás, éneklés és színpadi rendezés művészetében. Öt évig volt a drezdai zeneélet vezére. Egy sorozat bemutatót vezényelt s színre hozta világ-hírű művét, a «Tannhäuser»-t.

De nincs nyugta. Az 1848-iki drezdai forradalomban való részvétele miatt menekülnie kell. Tizenkét évet tölt számkivetésben, idegenben, jórészt Svájcban. Ez alatt a hosszú idő alatt sokszor kétségbeesett, de folyton dolgozott. Megírja sorrendben második világhírű művét, a «Lohengrin»-t. Weimarban Liszt nagy sikerrel mutatta be a Goethe-ünnepségek során. Dramaturgiai dolgozatai mellett megírja a «Niebelung Gyűrűjé»-nek teljes szövegkönyvét és megkomponálja «A Rajna kincse»-t, «Walkür»-t és a «Siegfried»-et.

Közben boldogtalan családi élete elviselhetetlen zavarokba döntötte a túlfűtött embert. Beleszeretett egyik barátjának, Wesendock Ottónak a feleségébe, Wesendock Matildba. Ennek az ideális szerelemnek halhatatlan gyümölcse a «Tristán és Isolda».

A száműzetés éveinek letelte után Wagner visszament hazájába, majd egy ideig Münchenben telepedett meg. Fantasztikusnak tetsző tervek foglalkoztatták. Külön színházat akart teremteni, melyben műveit új zenedrámai elvei szerint, kiállítás, játék, rendezés és gondos betanítás tekintetében az ő szigorú útmutatása szerint adják elő. Törhetetlen akaratának varázsa a tervet megvalósította. II. Lajos, a fogékony lelkű fiatal bajor király, nagy tisztelője volt Wagnernek. Pártfogásába vette őt s színházának tervében anyagilag is támogatta. A Stahrenbergi-tó partján neki ajándékozott királyi villában írta meg a «Mesterdalnokok»-at.

Az ünnepi játékok ügye Münchenben nem jutott tető alá. Wagner azonban nem nyugodott. Új helyet keresett, melyet Bayreuthban, egy kis bajor városban, talált meg. Ide költözött s 1876-ban megnyithatta világra szóló színházát. Ez a wagneri zenedráma temploma s a muzsikuskok Mekkája.

A «tüzes kerekű» Wagner pedig — ahogy Liszt nevezte — azóta minden idők művészetének egyik legfennköltebb hőse.

A német művészetnek Goethe óta legnagyobb eseménye.

FAUST-NYITÁNY

A *Faust-nyitány*-t 1863 július 28-án, a Nemzeti Színházban tartott emlékezetes Wagner-hangversenyen maga a szerző vezényelte.

A Faust-zene *Wagner* párisi sikertelenségeinek és nyomorúságainak közepette született, 1840-ben. Egy Faust-szimfónia első tételének szánta a szerző, de Liszt tanácsára szimfónikus nyitány lett belőle. Első előadása 1855-ben, Zürichben volt, Wagner vezénylésével.

Terjedelmes lassú (Allegro molto) része, drámai erővel rajzolja meg Faust lelki vívódását. Érdekes, hogy a Faust-dráma női főszereplőjét, Margitot, nem jeleníti meg a nyitány. Mefistó démoni gonoszságát vadul száguldó kromatikus futamok érzékeltetik.

RIENZI-NYITÁNY

Wagner Richard, az opera lángeszű reformátora, drezdai karmester korában, 1842-ben mutatta be öt-felvonásos tragikus operáját, melynek címe: «Rienzi, az utolsó néptribun». Mikor a «Rienzi»-t bemutatták, a «Tannhäuser», «Lohengrin» s a zenedrámák még csak szunnyadtak Wagner lelkében.

A *Rienzi* nagyszabású látványos opera. Nyitánya úgy tartalmát, mint formáját tekintve, klasszikus értelemben vett «ouverture». Megtaláljuk benne az opera főbb dallamait. Gyujtó hatású előkészítője az operának.

BOLYGÓ HOLLANDI-NYITÁNY

A zenedráma megteremtőjének, *Wagner* Richardnak, időrendben a «Bolygó hollandi» a harmadik operája. 1843-ban került bemutatásra, Drezdában. A zenedráma történetében jelentős mű, mert zseniális kezdeményezés abban az irányban, hogy a zene és ének színpadon előadható, énekelt drámai szimfónia legyen. Ebből az elgondolásból később *Wagner* megteremtette a zenedramát. Itt használja először *Wagner* nevezetes vezérmotívum rendszerét.

A *Bolygó hollandi* nyitánya vezérmotívummal kezdődik. A hollandi rejtelmes lényét rövid, jellegzetes szólammal érzékíti. Az operában előforduló vezérmotívumokból összesen hatot idéz a szerző. Ezeknek megkapó szövegéből épül fel a nyitány.

NÜRNBERGI MESTERDALNOKOK-ELŐJÁTÉK

A nyitány mintaképe a fenséges hangulatot árasztó szimfónikus nyitányoknak. *Wagner* a nyitányhoz a következő magyarázatot fűzte: «A mesterdalosok ünnepi pompában vonulnak fel Nürnberg utcáin a nép előtt. A menetben viszik a törvénytáblát és az ókori hárfajátékos, Dávid király, képét. Utána megy Hans Sachs, a népszerű mesterdalos, akit saját dalai-
val ünnepelnek. A menet közepén láthatjuk a sóhajtozó szerelmes ifjút (Waltert), amint a dalnokversenyre megy s valahol a közelben a polgármester szép leányát (Évát). És látjuk, amint tolonganak a nagy tömegben a mester virgonc inasgyerekei. Amint Hans

Sachs észreveszi a fiatal költőt, viszi a mesterek élére s közte és Éva között folytatja útját a dalnokversenyre a nép harsány éljenzése közepette.»

A nyitány egyes részei felismerhetők a *Nürnbergi mesterdalnokok* opera motívumairól. A bevezető indulótéma a mesterek felvonulását érzékíti, a hatalmas fanfártéma Dávid királynak szól, a fafúvók lágy dallama Walter szerelmét tolmácsolja, a hegedűk szelídsége Éva alakját sejteti, a fafúvók fugatója a rakoncátlan suszterinasok humoros rajza és végül a három főtéma ellenpontos egyesítése az egész tömeg képének és zajának szonátaformában elgondolt hatalmas ívezete.

A *Nürnbergi mesterdalnokok* első előadása Münchenben, 1868-ban volt.

TANNHÄUSER-NYITÁNY

Összesűrítve adja az opera tartalmát. A nyitány zenei anyagát a dráma két éles ellentéte adja meg. Az egyik a legtisztább szerelem, ártatlanság és istenfélelem, a másik az érzékiség és mámoros élvhajhászat. Az előbbit, a töredelmességet s vezeklésre való készséget a zarándokok híres ismert karéneke képviseli, a másodikat az az erőtől duzzadó ének, mellyel az operában Tannhäuser a szerelem istennőjét dicsőíti. Az ellentétes hangulatú témákat vakító fényű hegedűfutamok díszítik, majd a mámor tetőpontján bachnalszerű csábos zene zeng. Ezt a dallamot a végén a vallásos téma legyőzi.

TRISTÁN ÉS ISOLDA-NYITÁNY

A *Tristán és Isolda* zenedráma bemutató előadása 1861-ben volt, Münchenben. Wagner a szerelem apotheozisát *Tristán és Isolda* című zenedráájában írta meg. Mint ő maga mondta: «Úgy írtam meg benne a szerelmet, mint ahogy annak földöntúli hatalmát képzelem.»

A nyitány voltaképpen nem más, mint hatalmas crescendo és decrescendo, vagyis hangfokozás és elhalkulás. Félve szólal meg a gordonkákön a szerelmi vágy motívuma. Lassú fokozással ér el a szenvedély legizzóbb kitöréséig, hogy azután mindenről lemondva, visszatérjen a csöndes, néma fájdalomba. Az előjátékkal egybekapcsolva szokták előadni a zenedráából *Isolda halálá*-nak zenei részét, mely a földöntúli boldogság himnusz-szerű, szárnyaló muzsikája. Ez a kiengesztelő zene zeng a két híres szerelmes, Tristán is Isolda alakja körül.

WEBER:

BÜVÖS VADASZ-NYITÁNY

Weber «Bűvös vadász» című operájának nyitánya igen népszerű. Szerzője ezzel az operájával jutott hírnevének tetőpontjára (első előadása 1821, Berlin).

A nyitány témája jórészt az opera dallamaiból való. Lassú menetű bevezetés után szonátaformában tartott gyors (Allegro) következik az opera főbb szereplői, Agáta, Max és Sámuel témáinak virtuóz, friss, üde feldolgozásával.

EURYANTHE-NYITÁNY

Weber, Wagner szavai szerint: «a legnémetebb zeneszerző». Több híres operát írt, melyek közül a «Bűvös vadász»-t és az «Oberon»-t legtöbben ismerik.

Euryanthe című hősi lovagi tárgyú operáját, mely Wagner Richard Lohengrin-jének szellemére emlékeztet, nem szerencsés szövege miatt már nem játsszák. Értékes zenéjéből azonban a nyitány, mint kedvelt hangverseny-műsorszám, gyakran hallható. A nyitányoknak ahhoz a fajtájához tartozik, melyek szonátáformában készültek s dallamanyagukat az opera jellegzetes jeleneteiből vették. Főtémája ünnepélyes, indulószerű. Melléktémája gyöngéd dallamos. A kidolgozási rész panaszos Largo-val kezdődik. Erre csakhamar hősi ritmusok következnek. A nyitány a romantikus lovagvilág hangulatát idézi fel.

Az *Euryanthe*-t Weber Bécsben, 1823-ban írta.

OBERON-NYITÁNY

Az *Oberon*-nyitány-t formáiért és költői szépségéért példaként tanítják a zeneiskolákban és születése óta 111 éven át állandóan játsszák a világ szímfónikus hangversenytermeiben.

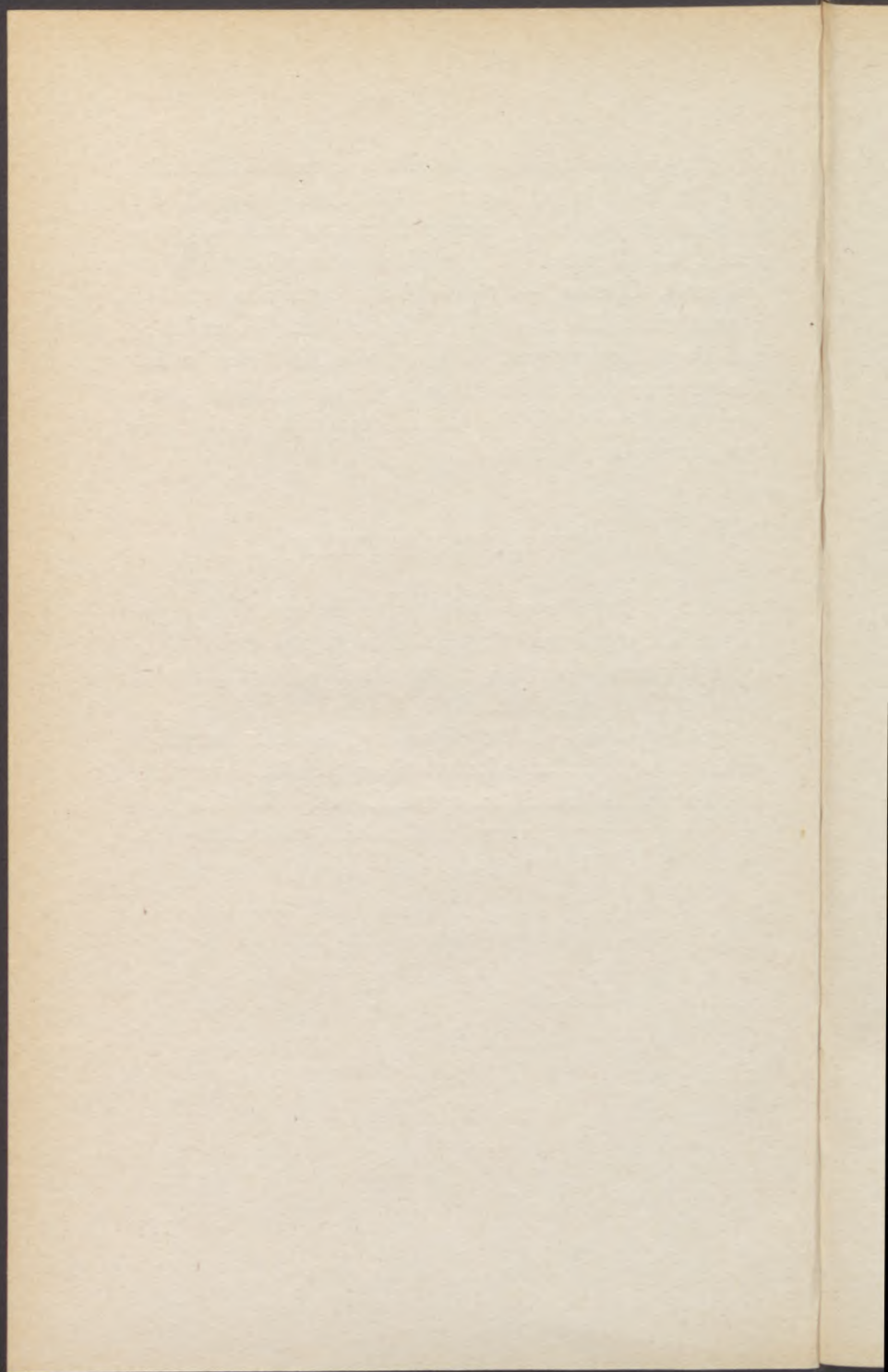
Weber a londoni «Convent Garden» színház számára, Wieland, német költő költeménye nyomán operát írt, mely 28 zeneszámból áll. Ez a dalmű az *Oberon*. Első előadása Weber halála előtt nyolc héttel, 1826-ban volt, Londonban. Rendkívüli sikert hozott. Tizenegyszer került színre egymásután a szerző vezényletével. Operaházunkban is játsszák.

Az *Oberon-nyitány* hatalmas zenekari fantázia. Magába foglalja az opera főbb zenei anyagát. Ez időrendben az első, alapvető, magasrendű úgynevezett tündérzene. A mesék birodalmába viszi a hallgatót, Oberon — tündérkirály országába, ahol a «Szentivánéji-álom» alakjai élik életüket. Weber Oberon-jának hatása alatt nem csupán Mendelssohn írt Shakespeare lírai drámájához kísérőzenét, de az Oberon vezérkönyve példája lett az egész újabbkori zenében a mesehangulatnak.

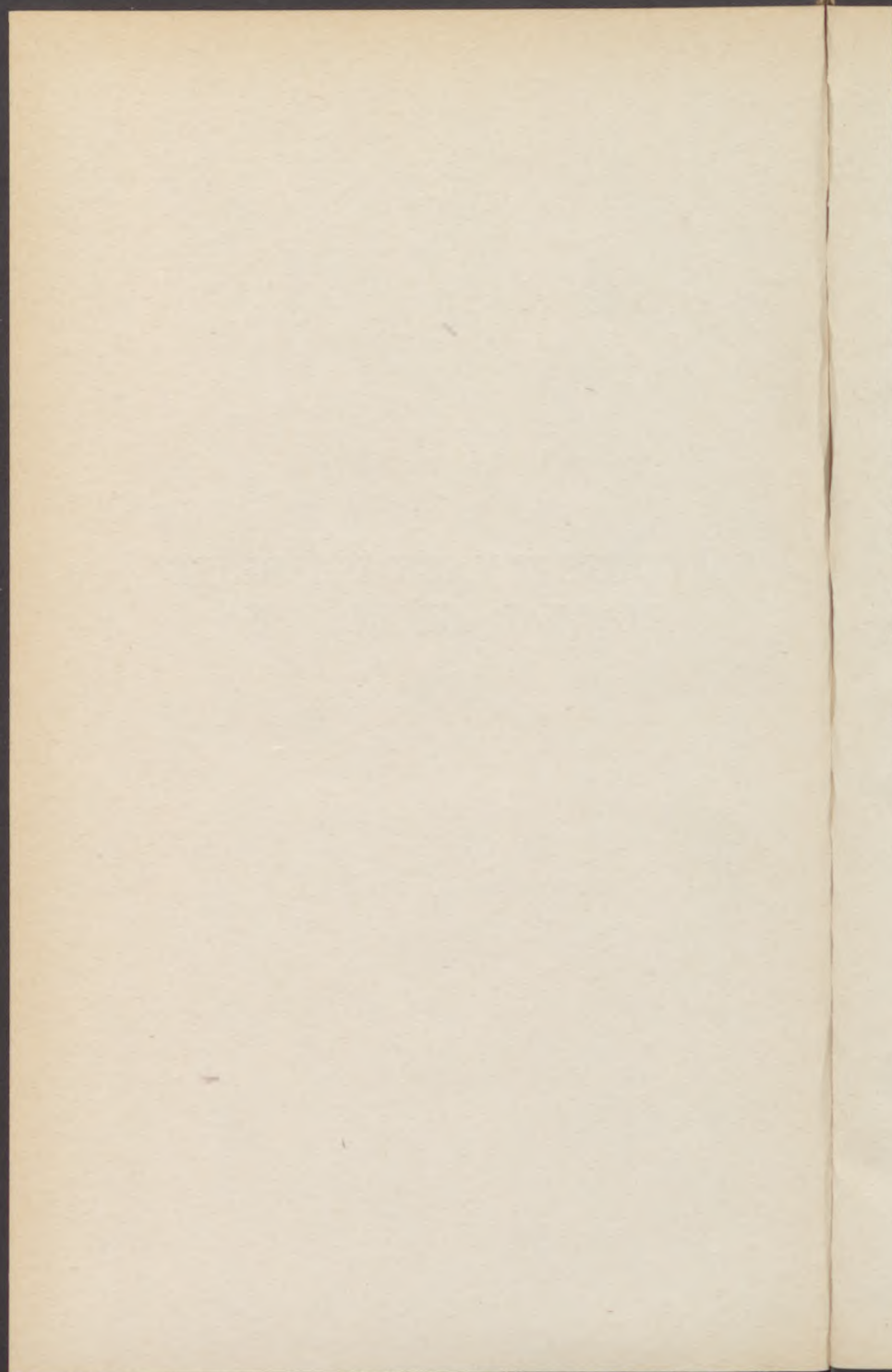
ABU HASSAN-NYITÁNY

Az «*Abu Hassan*»-nyitány az azonos című egyfelvonásos víg dalműhöz készült megnyitó zene. 1811-ben, Darmstadtban írta a müncheni színház számára az alig 25 éves mester.

Szövege az «Ezeregyéjszaka» bagdadi meséiből való. A nyitány szonátaformában készült hangulat-keltő zene. Dallamait az operából veszi. Törökös, keleti, frissen pergő zengése a dalmű cselekményéhez igazodik.

ELFELEJTETT VAGY ISMERETLEN
MÁGYAR ZENEMŰVEK

A magyar zenetörténet íratlan lapjaiból téptünk ki néhányat azoknak, akik szeretik zeneművészetünk multját. Annak pedig, aki megírja a magyar zenetörténet összefoglaló könyvét, — több ismeretlen adatot nyújtunk át.

A magyar Rádió feltáró munkájának eredményei ezek. A műveket szerzőjük nevének betűrendjében adjuk, a régi magyar indulókat külön csoportban, a rádióbeli bemutató hangverseny műsoránál sorrendjében.

k
re
M
ú
n
sz
re
sz
á
h

b
n
n
j
J
3
z
k

a

AGGHÁZY KÁROLY:

A BUJDOSÓK. CSATAKÉP

Aggházy Károly a magyar zenetörténet legkiválóbbjai közül való. Nagyszerű zongoraművész, elsőrendű pedagógus volt és finomlelkű zeneköltő. Mozgalmas művészéletet élt. Nagysikerű művészkörúton járt. Párisban Hubay Jenővel sokat hangversenyezett. Valóságos lázba ejtették a francia főváros szalonjait. Londonban is több hangversenyt adott. Ő rendezte sajtó alá Hubay Jenővel együtt Vieuxtemps szerzeményeit. Néhány éven át Berlinben zenetanári állást vállalt, majd 1889-től 1918-ban bekövetkezett haláláig a Nemzeti Zenede nagyhírű tanára.

Aggházy legjelentősebb, mint zeneköltő. Nem volt bő termelő, opusz-számmal ellátott műveinek száma mindössze — 42, de minden sora tisztult, magyar művészet. Írt két operát, két népszínművet, egy némajátékot, kamarazenét (vonósnégyesét a világhírű Joachim-kvartett mutatta be), férfi- és női karokat, 32 értékes dalt (miért nem éneklik?), százon felül zongoradarabot és «Rákóczi» címen egy nagyszabású kantátát.

Aggházy Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala alkalmából magánhangokra, vegyeskarra és zenekarra

kántátát írt Rákócziról. Sztojanovits Jenő vezetésével mutatták be, 1907-ben. A mű négy részből áll, melyek közül a harmadik a *Bujdosók*. Lehangelő, gyászindulószerű ritmusokra menetelnek, vonulnak ki az országból a bujdosó kurucok.

A *Csatakép* a kurucok ütközetének, csatározásának, programzeneszerű érzékeltetése.

ANTALFFY-ZSIROSS DEZSŐ:

MAGYAR SZVIT. LÍRAI SZVIT

Antalffy-Zsiross Dezső nevét jobban ismerik másutt, mint itthon. Ennek oka az, hogy 20 év óta Amerikában él. Művészi nyugalanság vitte ki az új világba, ahol nem közönséges tehetségével, nemcsak kenyeret, de hírnevet is szerzett magának és megbecsülést a magyar zeneművészetnek.

Antalffyt azért is könnyen el lehetett felejteni, mert itthoni sikereit kora ifjúságában aratta, és pedig olyan sikereket, amilyeneket meglett korú mesterek érnek el. A kissé mindig felületesen ítélő közönség azt hiheti, hogy korán indult művészi pályájának íve már lehajlóban kell legyen, holott még el sem érte a csúcst, csakhogy messze, más környezet számára gyümölcsözik.

Antalffy-Zsiross Dezső 54 éves. Műveinek száma közel 100. Köztük több nagyooblélegzetű alkotás. Kiadott műveinek száma 45, a többi kézirat. Neveze-

tes munkája a «Miracle» zenéje, melyet Reinhardt számára írt. Egy évig vezényelte a rendkívüli sikerű színjátékot, amerre azt Reinhardt bemutatta. Kimagaslóbb művei még: a *Friburgi passiójátékok* számára írt kísérőzene; *Bach: e-moll orgona preludium és fugája*-nak zenekari átírata; *Variációk* «Dixy» amerikai témára 2 zongorára és zenekarra; *Kísérőzene* a «Jedermannhoz» a salzburgi ünnepi játékok számára.

Antalfy-Zsiross Dezső Amerikában is foglalkozott pedagógiai munkássággal. A rochesteri egyetem organatanára, később a new-yorki (teológiai szemináriumon) Union Theological Seminary-n a zeneszerzés tanára. Több évig a National Broadcasting Company-nak new-yorki zeneszerzője. 1931-től a Rádió City komponistája, a Music Hall organistája s újabban a new-yorki filharmónia első organistája.

Antalfy-Zsiross Dezső *Magyar Szvit*-jét 1908-ban mutatták be a budapesti filharmonikusok Kerner István vezényletével. Nagy feltűnés volt ez akkor, hiszen a szerző csak 23 éves. Kinevezett rendes tanár már a Zeneakadémián, de nem taníthat, mert kiskorú, így egy darabig állami ösztöndíjakkal külföldi tanulmányutakon jár.

A szvit alcíme: «Képek a katona-életből». Szegeden készült a szerző önkéntesi éve alatt. Négy apróságot fűzött koszorúba. Az első tétel címe: *Hazatérés*, a jókedvűen hazatérő katonákat mutatja be. Háromszakaszos dalforma, magyaros témákkal.

A második tétel elnevezése: *Humoreszk*. Tulajdonképpen Scherzo. Benne a szerző a katonák csintalan mókáit akarja érzékeltetni. Témái magyarosak.

A harmadik tétel *Éji zene* a kedves ablaka alatt.

A negyedik tételnek Finale címet adta a szerző s így annak gondolatkörét bővebben nem jelölte meg. Víg tánc, mely a vége felé állandóan gyorsul. Formára: két témájú Rondó.

*

A *Lírai szvit* öt évvel készült az első szvit után. 1913-ban mutatták be a filharmonikusok Kerner István vezényletével. A mű kis zenekarra készült. Öt tételből áll. Az első: *Szerenád* (Andantino cantabile). Holdvilágos, forró nyáresti hangulatkép.

A második tétel címe: *A hattyú halála* (Lento doloroso.) Az utolsó dal, a mindenkitől elfelejtett, elhagyatott költő halálát érzékelteti. A rövid tétel alaphangulata sötét, komor.

A harmadik tétel címe: *Roccoco* (Tempo di minuetto). Parókás urak és krinolinós dámák előkelő tánca. Zenei formája: háromszakaszos dalforma — trióval.

A negyedik tétel: *Keringő*, a szerző kézírása szerint, «Valse». Melankólikus hangulatú báli jelenet. Könnyedén sikló szinkopás keringő-téma érzékelteti az ideál táncát.

A szvit utolsó tételének elnevezése: *Burleszk* (Vivace). Zajos és egyre fokozódó vidámság, melynek legfelsőbb fokán a zenekar hatalmas tremolóban zeng. Hirtelen lelohad a jókedv, majd még egyszer fellobban s hatalmas fortisszimóban zárul a *Lírai szvit*.

BELEZNAY ANTAL:

«TÁROGATÓ-HANGOK»

Különleges alkotás. A *Tárogató-hangok* tárogató szólóval, cimbalommal, férfikarral zenekarra készült. Eredetileg melodráma volt zongorával, melyet Siklós Albert átvitt zenekarra. A mű szerzője: Beleznay Antal, sok gyönyörű magyar nóta és nagyobb lélekzetű zenemű költője.

Beleznay Antal a közelmúlt magyar zeneművészetének egyik legrokonszenvesebb és legtehetségesebb alakja volt. Jászberényben született, 1875-ben. A Jászágban a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben tehetséges zenész-társaság verődött össze, az úgynevezett jászberényi kör. Feje az «őreg» Riszner József, tagjai Palotásy (Pecsenyánszky) János, Travnyik János, Tarnay Alajos s az Abonyból koronként átránduló Simonffy Kálmán. Később mind híres muzsikus. Vonós-négyes társaságot is alakítottak. Beethoven kamara-zenét játszottak a magyar Alföld közepén. Nem kis merészség!... Jászberényben a szabadságharc hajótörött zeneértő emberei elbújtak kishivatalokban, vagy gazdaságokban. A zene nekik foglalkozás is volt, de méginkább vigasztalás. Működésük nyomtalanul nem tűnt el. Beszél róluk sok zenedarab, mely itt termett, vagy amelyet innen röpitettek szét az országba.

Itt kapta az első zenei ösztönzést Beleznay Antal, Régi tősgyökeres jász-család sarja. Édesatyja jászberényi kántor volt. A kis Antal már nyolc-tíz éves korában feltűnő zenei tehetséget mutatott. Többször végezte édesapja helyett orgona mellett a délutáni litániát.

Középiskoláit Jászberényben tanulta, majd Egerbe került, ahol nagybátyja kanonok volt. Beiratták az érseki tanítóképzőbe. Hamarosan a főszékesegyházi karnagy, Zsasskovszky Ferenc, mellett találjuk, akinek orgonaművészetét tanulta. Mikor a tanítóképzőt elvégezte, szülővárosa meghívására elment tanítónak, mert Jászberényt rajongásig szerette. Első dolga volt, hogy dalárdát szervezzon, mellyel az országos dalosversenyeken többször első díjat nyert. Egy ilyen alkalommal Fiumében Hlatky Endre főispán, a régi Nagyvárad közszeretében álló vezéralakja, meghallgatva a jászberényiek énekét, odalépett a meglepett Beleznayhoz, melegen gratulált neki s meghívta Nagyváradra a polgári iskolához énektanárnak. Így került Nagyváradra Beleznay Antal. Itt aratta későbbi nagy sikereit, itt élte le tekintélyben és szeretetben életét.

Mikor a székesegyházi karnagy (Haydn Mihály és Dittersdorff Anton utóda), a nagyhírű Kersch Ferenc, meghalt, Schlauch bíbornok pályázat nélkül nevezte ki karnaggyá. Ezzel új fejezet kezdődött a mindig kiváló székesegyházi kórus életében. Beleznay éjjelnappal dolgozott felvirágoztatásán.

Világi szerzeményeivel is megbecsülést és hírnevet szerzett magának. Elsősorban dalaival. Ha a címét felsorolom néhányának, már az értékét is megjelöltem. Íme: *Ha elmegyek nemsokára messzire. Két lánya volt a falunak, Költözik a darumadár, Lehullott a cseresznye fa virága.*

Országos feltűnést keltettek Rákóczi korára emlékeztető kuruc nótái. Ezeknek szövegét Endrődi Sándor és Krüger Aladár írta. Maga Endrődi mondotta volt, hogy a kuruc dalok szellemét legjobban

Beleznay zenéje adja vissza. Gondoljunk a *Rákóczi búcsúja*, *Harmat hull a rét fűvére*, vagy a *Nagy-majtényi síkon* kezdetű mély magyar zenei borongásra.

A *Tárogató-hangok*-at 1904-ben játszották először a Nemzeti Zenede április 15-iki hangversenyén. Ebben az időben a Nemzeti Zenede igen jó zenekarával több bemutató estét rendezett magyar szerzők műveiből. A hangversenyeket évtizedeken át Gobbi Alajos vezényelte. Kacsoh Pongrác a *«Zenevilág»* 1904. évi folyamában ezt írta Beleznay szerzeményéről: «Beleznay Antal Endrődi „Tárogató-hangok” című költeményére írt dallamos, tehetséges programzenét, hálás szerepet juttatván a tárogatószólónak, meg a szoprán és alt énekszólamnak.»

A költemény, melyet Beleznay Antal költői lelke zenében feloldott, Endrődi Sándor: *«Kuruc dalok»* című népszerű verseskönyvének bevezető költeménye.

BERTHA SÁNDOR:

«MATYÁS KIRÁLY»-NYITÁNY

Bertha Sándor 1843-ban, Pesten született s 1912-ben, Párisban halt meg. Zeneszerző és zenei író volt. Csaknem állandóan külföldön, leghosszabb ideig Párisban élt. Több magyar tárgyú szerzeményét ismerjük, *Mathias Corvin* című operáját 1883-ban Párisban, az Opera Comique-ben mutatták be. Talán egyedüli volt *Bertha* Sándor a magyar szerzők közt, aki

párisi sikerrel dicsekedhetett. Operáját *Mátyás király* címen 1884-ben játszották először a Nemzeti Színházban.

Szövegét két francia, Milliet Paul és Levalois Jules, írta. Mátyás király korában történik a cselekmény. Zacchi nevű olasz énekmester leányának, Ilonának és Ridolfnak, Zacchi mester legkedvesebb tanítványának, szerelme körül forog. Természetesen Mátyás király hozza rendbe a szerelmesek dolgát. Innen a darab címe. Fel van benne használva Arany János «Mátyás anyja» című költeménye. Ez az opera magyaros, Erkeles stílusú. Legjobb része a vidámkodó *nyitány*.

BÖHM GUSZTÁV:

«A DEBRECZENI BIRÓ» OPERABÓL RÉSZLETEK

1863-ban a Nemzeti Színházban *A debreczeni bíró* címen háromfelvonásos magyar vígoperát mutattak be. Zeneszerzője Böhm Gusztáv. A lexikon szerint 1823-ban, Pesten született s 1878-ban, Újpesten halt meg.

Ki volt ez a Böhm Gusztáv? Magyar zeneszerző, hegedűművész, karmester és a Nemzeti Színház operai rendezője. Éspedig olyan híres rendezője, hogy a milánói Scala Wagner «Rienzi» című operájának első rendezésére, vagy beállítására, őt hívta meg és Triesztben a «Lohengrin»-t szintén ő rendezte. Tizenhárom éves korában már a pesti német színház hegedűse, később a bécsi konzervatóriumban a híres Böhm József hegedűtanítványa, aztán a Nemzeti Színház zene-

karának hegedűse. Amikor ettől az állásától megvált, tizenkét tagú kórusával a magyar dal népszerűsítése érdekében Bécsben, Velencében, Grácban, Prágában, Lipcsében, Drezdában, Párisban hangversenykörúton járt. A szabadságharc után Aradon és Győrött karmesteri állást vállalt s végül a Nemzeti Színház operai rendezője lett.

Három operát és egy színpadi kísérezzenét írt. Ezek felkutatása eddig eredménnyel nem járt, egyedül *A debreczeni búó* zeneanyaga van meg az Operaház könyvtárában.

A vígopera szövegkönyvét Jókai után Szigligeti írta. Tárnya Debreczenben a török világ idején történő elég mulatságos Jókai-mese. Bartalus István, a magyar zenetudomány tekintélye, Arany János «Koszorú»-jának 1863 november 29-iki számában így kezdi *A debreczeni bíró*-ról írt kritikáját: «Látván jó öreg Debreczen város polgárait a színpadon énekelve játszani s kivált Dul András és Mócsik Mátyás (a darab szereplői) uraimékat taktus szerint perlekedni: mosolyognom kellett s e sorok írása alatt is zeng fülemben az ismeretes nóta

Debreczenben kidobolták,
Hogy a dongót ne dalolják:
Csak azért is dongó,
Ej, haj, huj diri-dongó!

mert — mint mondják — hajdanában a debreczeniek botránkoztak meg leginkább az opera természetellenességén s íme most nekik kell — ha a szükség úgy hozza —, énekelve meg is halni.»

Bartalus ugyanebben a kritikájában így ítélkezik: «Böhm Gusztáv mint zeneköltő nem formálhat igényt a koszorúra, de nem is oly gyenge, hogy tolla elvesztésére lehetne ítélni...» Bartalus túlszigorú volt. Böhm tehetséges tolla ma, hetvenhét év után, visszaszerezte érdemeit s ha vígoperája egészében nem is tartozik a magyar muzsika nagyobb értékei közé, — részleteiben ragyogó munka (például a nyitánya, a harmadik felvonás előzenéje, vagy török indulója), melyek felelevenítésükkor feltűntek. Ez a háromnegyed évszázaddal ezelőtt készült verbunkos stílusú muzsika olyan üde, mintha tegnap írták volna. És mennyi kedély van ütemeiben!

BRÄUER FERENC:

JUBILEUMI-NYITÁNY

Ki volt *Bräuer* Ferenc? Elég érdekes életű muzsikus. Morvaországban született 1799-ben s Pesten, 1871-ben halt meg; Bécsben Cserny Józsefnél, Beethoven híres növendékénél tanult zongorázni, de a hegedűt is jól kezelhette, mert tízéves korában farsang idején kontrás volt Bihari János bandájában; tizenhatéves korában Kállay Miklós szabolcsi alispán zenekarát vezette Nagyállóban; húszéves korában Pestre került, ahol zenetanításból élt, majd a belvárosi templom «regens-chori»-ja, karnagya, lett. Ebben az állásában jelentős egyházzenei működést fejtett ki, mint szerző is. 1845-től 1871-ig a «Pestbudai Hangszegyleti Zenede» (mai Nemzeti Zenede) aligazgatója volt. Szerzeményeinek nagy része egyházi mű.

Írt még karműveket, zongoradarabokat és két zene-kari nyitányt.

A *Jubileumi nyitány* keletkezésének ideje a vezér-könyvön található feljegyzés szerint: 1865. Nem tud-juk, hogy milyen alkalomra készült. Hatásos verbun-kos muzsika. Palotással indul, melyre csárdásszerű friss következik, majd Larghettó-jában, vagyis lassú-jában, a Rákóczi-nóta szólal meg. A nyitány temati-kája a formalisták modorában készült.

DOPPLER FERENC:

«A KÉT HUSZÁR»-NYITÁNY

Doppler: «A két huszár» című háromfelvonásos vígoperáját 1853-ban játszotta először a Nemzeti Szín-ház. Szövegét Czanyuga József írta. Cselekményét a népeletből vette.

Doppler Ferenc híres fuvolaművész és zeneszerző volt. A Nemzeti Színház zenekarának oszlopos tagja. Nem magyar születésű. Alkotásaiban a magyarosság felszínes, de a magyar opera úttörői közé kell számíta-nunk munkásságát s magyar szellemű törekvéseit meg kell becsülnünk. Doppler «Ilka és a huszártoborzó» című operájának magyaros részletei ma is gyakran megszólalnak. Az «Ilka» című operát még 1900-ban is játszották Operaházunkban.

A két huszár nem annyira lendületes mű, mint az «Ilka», de Doppler hangszerelő tehetsége ebben is megmutatkozik.

A két huszár jól hangzó nyitányában a Rákóczi-nóta töredékei megcsillannak.

ERKEL FERENC:

«ISTVÁN KIRÁLY»-INDULÓ

Erkel Ferenc (született 1810-ben, meghalt 1893-ban) a magyar dalmű megteremtője, két nemzeti operánk — a *Hunyadi László*, a *Bánk-bán* s nemzeti *Himnusz*-unk halhatatlan zeneköltője. Nyolc operát írt. Az *István király* időrendben az utolsó. 1885-ben mutatták be az Operaházban. Eredetileg az Operaház megnyitására készült, de — mint mindig — akkor is voltak zenevilágunkban aknamunkák s azok eredményeként az Operaház felavatásán nem Erkel dalműve került bemutatásra. Csak félével később hozták színre s vagy húsz előadást ért meg. A millenniumkor néhányszor adták s a Szent Imre jubileumi év díszelőadására újra feltámasztották. Ennek az Erkel-műnek jelentős sikerben nem volt része, minek oka nem csupán a sikertelen szövegekönyvben gyökerezik, de a vezérkönyvben is, mert Erkel ebben az operájában szakított addigi «bel canto»-s magyaros stílusával s a wagneri énekbeszédre támaszkodva építette fel művét. A Wagner-kultusz akkor élte nálunk virágzó korszakát s Ábrányi Kornél feljegyzi, hogy Erkel, aki mindig féltette a magyar zenét Wagner erejétől, ezt mondta volna: «Meg akarom mutatni a világnak, hogy ha Wagner stílusban kell operát írni, hát én is tudok — öreg létemre — olyat írni, mint más akárki.»

Erkel tévedett. Operája felemás munkává vált. A szöveget Dobsa Lajos «Szent István» című tragédiájából Váradi Antal írta. Az opera tárgya Szent

István fiának, Szent Imre hercegnek, tragikus története.

Az induló azt a jelenetet festi alá, mikor Szent István udvara díszmenetben vonul fel Imre herceg esküvőjén a templomba. Három részes dalformában írt, Trióval ellátott, magyar hangulatú muzsika.

Az «István király» ötfelvonásos opera II. képéből való.

ERKEL GYULA:

«VÁNDOR PISTA KALANDJAI»

Az elfelejtett vagy ismeretlen régi magyar zeneművek érdekében kiadott rádiófelhívás eredménye, hogy a magyar zeneirodalom nagyszabású táncjátékkal gazdagodott. Szerzője: *Erkel* Gyula, elismert mester, aki keveset komponált ugyan, de műveinek értékessége kora ifjúságában már tekintélyt szerzett neki a zenevilágban. Irodalmunk két drámai remekéhez írt zenét, az egyik a «Csongor és Tünde», a másik «Az ember tragédiája», melynek ez az első kísérőzenéje. Sok dalt és nótát szerzett. Ezek közül a nép többet átvett. A köztudatban nem egy népdalként szerepel. A «Falurossza», «Tolonc» s más népszínművek zenéjét ő állította össze és részben szerezte. A zenei irodalom tud arról, hogy írt egy négyfelvonásos táncjátékot, melyet az Operaház megbízásából az 1885-iki kiállításra szerzett, de nem adták elő. Azt azonban nem tudtuk, hogy megvan és hol van ez a táncjáték? A Rádió felhívására Erkel Jenő, Erkel

Gyula fia, behozta a vezérkönyv hatalmas kéziratát a Rádióba s átadta bemutatás végett.

Mi történhetett e körül a táncjáték körül, hogy sohasem került színre? Valószínűleg muzsikai intrika áldozata lett. A családbeliek úgy tudják, hogy az «operabíráloi» intézmény egyik tagjának a mű nem tetszett. A szerző ezt megsejtve, javítás ürügye alatt elkérte tőle a vezérkönyvet, hazavitte, bezárta egy fiókba, mely a nyilvánosság számára, íme, csak most nyílt ki. Helyesebben: a műből három rész elhangzott «Suite de Ballett» cím alatt az 1897 november 17-én tartott filharmóniai hangversenyen. Erről Fabó Bertalan *Erkel-émlékkönyv*-ében (111-ik oldal) Kereszty István többek közt ezt írja: «Mindnyájunkat gyönyörködtetett az előadott tételek nem közönséges, fordulatos magyarsága, változatossága, a csín és elevenesség, a vidámság és mégis diszkrét hang, egyszóval: előkelő művészet, mely az előadott részleteket becsesekké s kedvesekké teszi. Láttam — folytatja Kereszty — az egész partitúrát (négy felvonás, de nem hosszú) s mondhatom, az egész: élvezetes, tartalmas, igazi műgonddal kidolgozott, nem hatásvadászó, de mégis okvetlenül jól ható műve egy tagadhatatlanul jeles, mesteri koncepciójú alkotó zenésznek.»

A balett szövegét báró Jósika Kálmán, a nagy regényíró unokaöccse írta. Munkája jelentéktelen. Mégis vázolom a mesét az «Erkel-émlékkönyv» (112. oldal) alapján.

I. kép: Éjfél, várrom. Anikó, magyar parasztlány, meg az anyja, Borbála, oda van a szomorúságtól, mert Anikót Pista addig nem akarja feleségül venni, míg be nem vándorolja a világot. A kesergő

leány előtt megjelenik Tündér Ilona és megígéri, hogy visszaszerzi a leánynak a kalandra vágyó legényt, csak Anikó menjen vele. Vonatra ülnek.

II. kép: Fiume kikötőjében népünnepély. Vándor Pista egy angol házaspár vezetőjeként sűrőforog a sokadalomban. Tündér Ilona leányai, álruhás tündérek, Pistát a tengerbe dobják, hogy elvegyék kedvét a további kalandozástól.

III. kép: Hortobágy ménessel, délibábbal. Pista idevezette az angolokat, akik lakodalmas menetben, menyasszony-táncban s a csikósok fokostáncában gyönyörködnek.

IV. kép: Az országos kiállításban. Vándor Pistát rendőröknek öltözött tündérek tolvajlással gyanúsítva elfogják, de hű menyasszonya, Anikó, megszabadítja őt.

Ezt a sületlen mesét kiforrott, nemes muzsika önti körül. Illusztráló magyar zene.

Ritkán akad alkalom, hogy *Erkel* Gyula neve mellett megállhatunk...

Erkel Ferenc kilenc gyermeke közül Gyula volt az első, — sorrendben. Tehetségre is. Testvérei közül talán csak Sándor, a nagy karmester, érte utól.

Erkel Gyula zeneszerző, pedagógus és fiatal korában kiváló zongoraművész volt. 1842-ben született Pesten, 1909-ben halt meg, Újpesten. Mint kis gyermekről már írtak róla a lapok. «Der Ungar» című napilap 1847 július 22-iki számában «Az ezred lánya» vígoperáról írt kritikából néhány sor: «A dob (tudniillik Sátorfy úr megbetegedése következtében) mégsem maradhatott el. Egy hatéves fiú, az angyalszép Erkel Gyula, verte, kiváló tehetségű atyjának üteme-

zése szerint; fölösleges felemlítenem, — írja tovább a kritikus — hogy a hallgatóság el volt ragadtatva s a kis dobosnak virágokat dobott».

A kitűnő zenei képességekkel megáldott fiút 14 éves korában a Nemzeti Színház zenekarába, a dobok mellé szerződtették. Közben édesatyja zongorára tanította, Mosonyi Mihálynál pedig zeneszerzési tanulmányokat folytatott. Huszonegy éves korában operai másodkarnaggyá nevezték ki, később karmesterré. Huszonhat évig szolgálta az Operaházat. A Zeneakadémián 1879 óta működött. Zeneelméletet, zongorát tanított, utóbb az operaiskola növendékeinek korrepetitora volt. Csodálatos emlékezőtehetségével a legkülönbözőbb dalművekből vett részleteket vezérkönyv és zongorakivonat nélkül vezényelte és zongorázta. Ugyanígy jártas volt a régi szimfónikus- és kamarazeneirodalomban, amelyet hasonló alapossággal kevesen ismertek. Minden frázisra szabatosan emlékezett, úgyhogy azok számára, akik vele érintkeztek, valóságos élő lexikonja volt a zeneirodalomnak.

FARKAS ÖDÖN:

«BALASSA BÁLINT» OPERA-RÉSZLETEK

Farkas Ödön 1851-ben, Jászmonostoron született s 1912-ben Kolozsvárott halt meg. Zeneszerző, hírneves énekmester és hosszú időn át a kolozsvári konzervatórium kiváló igazgatója volt. Előkelő nemesi családból származott. Egyetemi éve alatt csábította

végleg magához a zene. A budapesti Zeneakadémiát 1877-ben feltűnő sikerrel végezte. Két év múlva már a kolozsvári konzervatórium igazgatója. Operákat, szimfónikus műveket, kamarazenét, kórusokat, zongoradarabokat és értékes dalokat írt. Sándor Erzsí és Székelyhidy Ferenc nemes művészete az ő énekpédagógiai munkásságát dicséri.

Operáival nem volt szerencséje. *Balassa Bálint* című háromfelvonásos operáját 1896-ban mutatta be az Operaház. Négyyszer játszották. Szövegét Tóth Kálmán «Dobó Katicza» című színműve után Hamvas József írta. Tárnya: a címe. Stílusa az Erkel-, Liszt-, Mosonyi-irányzat verbunkos zenéjéből táplálkozik.

Operája elő- (II. felv.) és közzenéje (III. felv.) két hangulatos magyar zenekép.

FUSZ JÁNOS:

«MESSINAI MENYASSZONY»-NYITÁNY

Nem elfelejtett, hanem ismeretlen magyar mű, mert magyarországi előadásáról nem tudunk.

A nyitány zeneszerzője, *Fusz János*, ez a német nevű és német kultúrájú magyar, Tolnán született, 1777 december 16-án s Budán halt meg, 1819 március 9-én. A Csörsz-utca és az Avar-utca közti budai temetőben nyugszik. Olyan tehetséges muzsikusz volt, hogy korának legnagyobbjaival, Haydnal, Beethovennel közelebbi kapcsolatba került s Albrechtsbergerrel, Klein Henrikkel, verebi Véghékkal barátságot tartott fenn.

Lexikonbeli életrajza szerint iskoláit Baján végezte, ugyanott kezdte zenei tanulmányait. Korán jó nevet szerzett, mint zongorista és orgonista. Fiatalon, tolnamegyei községekben tanítóskodott. Huszonhárom éves korában verebi Végh Ignác házához került zongoratanítónak, ahol több mint tíz évet töltött el. Pozsonyban is volt zenetanító, ahonnan Bécsbe ment s Albrechtsbergernek lett jeles növendéke. Bécs után, ismét Pozsony következett, hova három ízben is, visszatért hosszabb tartózkodásra. Sokáig volt tudósítója és munkatársa a lipcsei «Allgemeine Musikalische Zeitung»-nak. Írt melodramákat, operákat, kamarazenét, egyházi műveket, dalokat.

A *Messinai menyasszony*-ról a Tudományos Gyűjtemény 1819 november 1-iki számában Krüchten József «Fusz János evangelista emlékezete» című cikkében ezeket írta: «Főképpen méltó a figyelemre egy eredetiképpen Forte Pianora nyolc kézhez készített Ouvertura, melyet a derék Hazafi Schillernek «Braut von Messina» nevű szomorú játékához szerzett a művésztől tiszteletet érdemelt Paradis kisasszony tanítványainak számokra. Ez a szerzemény a szokott Nagy Böjti Concertekben a most említett Kis-Asszony szál-lásán a leghíresebb Művészeknek és Musika Értőknek számos öszvesereglések mellett több ízben előadatott és a lipcsei tudós Intézet kívánságára magától a Szerzőtől egész Musikai Karra kiterjesztetett és Lipcsében fényesen kiadatott».

Ezeket a sorokat a Tudományos Gyűjteményben Krüchten József, budai ügyvéd, zenekritikus írta, kinek tollából való Fusz János életrajza is. Krüchten az idézett sorokban Fusz Jánost «derék Hazafi»-nak ne-

vezi, ami azt mutatja, hogy Fusz hazafias lelkületű magyar polgár volt.

A *Messinai menyasszony*-nyitány Fusz János legjelentékenyebb alkotása. Igazi zeneszerzői invencióról tanuskodik. Olyan, mintha a zenetörténet második klasszicizmusának valamelyik elismert német nagysága írta volna, aminthogy Fusz János az 1800-as évek németes zenei irányzatának legkiválóbb képviselője volt — Magyarországon.

«IZSÁK»-NYITÁNY

Az *Izsák*-nyitány Fusz János egyik jelentékeny alkotása. Értékességét mutatja az is, hogy a lipcsei Breitkopf és Härtel zeneműkiadó vállalat több mint száz évvel ezelőtt kiadta. Rövid időn belül elfogyott, úgyhogy ma a nyitány sehol sem kapható — zenei ritkaság.

A nyitány egy *Izsák* című melódramához készült, melyet 1812-ben adtak először a bécsi «Leopoldstadt» színházban, 1817-ben pedig Budán és Pesten.

Az *Izsák*-nyitány formája: klasszikus szonátaforma. A szokásos két téma viaskodik benne egymással.

HORVÁTH ATTILA:

«ZRÍNYI ILONA»-NYITÁNY

Horváth Attila Erkel, Liszt, Brahms és Volkmann barátja volt. Állami ösztöndíjak nyertese, a milleniumi királydíjas hegedűszonáta koszorús szerzője, harminc-

éves korára országos hírnű zongoraművész. Kell-e ennél szebb kezdett? A folytatás nem volt ilyen. A magyar közöny elhamvasztotta e lélek lángját s mikor 1921-ben, 60 esztendőskorában Horváth Attila meghalt, kevesen tudták, hogy ki volt, még a Zeneakadémiáról kikerült szakemberek sem hallották soha a nevét. Csak övéi és a vakok intézetének növendékei sírtak utána, a vak mester, a jó tanár és a szeretetre méltó ember után.

Megható, hogy Horváth Attila, ez az asszonyi szépséget sohasem látott férfi, egyik legnagyobb művét nőről, Zrínyi Ilonáról írta. Az ő képzeletében a nő — akinek hősi és női sorsát fel lehet oldani zenében — olyan, mint Zrínyi Ilona: ha kell — gyöngéd, ha kell — erős, szeretni, de akarni is tud.

A nyitány nem Zrínyi Ilona történeti tetteit írja le, hanem a szerző azt a képet mutatja meg, amelyet magának festett a tragikus sorsú, hős asszonyról. Dacos főtémmával indul a mű. A magyaros ütemek során a hősnő örömének, bánatának s száműzetésbeli szenvedésének zenei mását könnyen felismerhetjük.

HUBER KÁROLY:

MAGYAR NYITÁNY

A nyitány keletkezési ideje a vezérkönyv tanúsága szerint 1867. Nem tudjuk, milyen alkalomra készült. Magyaros dallamokból álló, magyaros fordulatokban nem szegény, verbunkos muzsika, mely sokkal közelebb áll a magyar lélekhez, mint a mindenesetre fejlettebb, külföldi nyitány-zene.

A *Magyar nyitány* csördüngölőszerű, kemény ritmusú gyorsal kezdődik, melyre széles lassú következik, majd régi magyar táncdallamokból és nótatörédekekből szőtt, gyorsabb menetű palotás-zene. Allandóan élénkölve, hatalmas dinamikai fokozásban végződik

KERN AURÉL:

RÉSZLETEK A «CSOKONAI» DALJÁTEKBŐL

Ezeknek a dallamoknak először a Király Színház megnyitására kellett volna elhangzaniuk. A Király Színház 1903-ban megnyílt, csaknem négy évtizedig élt s a színházavató daljáték most sincs kész és nem készülhet el soha, mert szerzői itthagyták e földi színpadot.

Beöthy László, a Király Színház igazgatója, úgy tervezte, hogy a színház a *Csokonai* című vígoperával nyitja meg, melyet Rákosi Jenő és Szemere György szövegére Kern Aurél írt. A szöveg idejére elkészült, de a zene nem. Kern Aurél az első felvonás zenéjét zseniális ötletességgel megírta, hangszerelte, de a másik két felvonáshoz csak zenei jegyzeteket készített.

Kern Aurél, a Rádió első zenei irányítója, immár tizenkét éve halott. Hagyatékából előkerestük a félbemaradt *Csokonai* című daljátékot s megkértük Lavotta Rezsőt, az ismert zeneszerzőt, a Nemzeti Múzeum zenei osztályának vezetőjét, hogy a vezérkönyv elkészült felvonását s a zenei vázlatokat dolgozza fel zenekarra. Így Kern Aurél művének értékeit meg lehetett menteni a pusztulástól. Lavotta Rezső a hű átdolgozó

gondosságával végezte feladatát s a magyar zeneművészet könnyed, finom, magyar muzsikával, a *Csokonai*-ból életre keltett szemelvényekkel gazdagodott.

KOESSLER JÁNOS:

SZIMFÓNIKUS VÁLTOZATOK

A *Szimfónikus változatok* nem ismeretlen, de elfelejtett mű, mely filharmóniai bemutatója, 1900 január 24-ike óta, csak kétszer hangzott el.

Csodálkozva kérdezheti valaki, hogy kerül ez a szerzemény a magyar művek közé, hiszen szerzője német s a kompozíció tárgya sem magyar?

A mű szerzőjének, *Koessler* Jánosnak művészeti működése, életmunkája: magyar volt. *Koessler* Jánost a magyar zeneművészet atyjaként tiszteljük, mert azok a zeneszerzőink, akik a szimfónia, kamarazene, opera vagy operett terén igazán nagy és a külföld felé is jelentős sikereket arattak, mind az ő pedagógusi keze alól kerültek ki. Harmincegy éven át tanított zeneszerzést a Zeneművészeti Főiskolán és olyan szellemben, hogy tanítványaiiban elsősorban a magyar lelket kereste és dédelgette. Ő tanította és bizonyította először és csaknem egyedülállóan, hogy Liszt még nem magyar tárgyú alkotásaiban is: magyar. *Koessler* olyan magyar szellemű működést fejtett ki a Zeneakadémián, amelyért az egész nemzet hála lehet. Hála úgy mutatkozik meg, hogy emléké a magáénak tartja. Nem mi sorozzuk őt önkényesen a magyar szerzők közé, hanem a magyar zenei közvélemény.

A magyar zenetörténetnek két németje van, akiket a magáénak vall. Az egyik Volkmann Róbert, a 48-as nemzetőr, a másik Koessler János. A zeneszerzés két hírneves tanára. Ha valaki könyvet írna, melynek címe volna: «Volkmann és köre» s «Koessler és köre», megírta a zeneművészet utolsó hét évtizedének történetét. Csupán három nagy magyar mester nem férne bele ebbe a könyvbe: Erkel, Mosonyi és Liszt.

Koessler János mint pedagógus volt a legnagyobb, de zeneszerzőnek is jelentős. Szimfónikus és kamarazeneművei, énekkarai, operája, dalai: nagy tudásának és szép lelkének bizonyosságai. Elragadó lendület, sodró hév: nincs bennük, elemi erővel egyik sem nyűgöz le, de van bennük tiszta ész, tiszta szem és tiszta lélek. Formában tökéletesebb alkotásokat aligha lehet találni.

Egyik legértékesebb műve a *Szimfónikus változatok*. Brahms emlékének ajánlotta. Koessler Brahmsnak jóbarátja volt. Kölcsönösen becsülték egymást. Külsőségekben is hasonlítottak. Erős volt köztük a lelki rokonság, ami a *Szimfónikus változatok*-ban szembeötlően kifejezésre jut. Férfias komolyság, tiszta, szigorú, művészi munka jellemzi ezt az alkotást, melyben Koessler a modern polifon zenekar és a tematikus dolgozási mód mestereként áll előttünk.

Unnepélyes akkordok vezetik be a művet, amelyeknek patetikus orgonapontja fölött felcsendül a nemes veretű téma. Hét színes változatban mutatja be a szerző a témát. A második és harmadik variáció magyaros hangulatú. A változatok mindenike mintaképe a legnagyobb formagazdaságot feltételező variációs műfajnak.

MOSONYI MIHÁLY:

ALDOZATI INDULÓ. ÜNNEPI ZENE

A magyar zeneművészet nagyjai közül *Mosonyi Mihály* méltatlan bánásmódban részesült. Értékes operáját, az *Álmos*-t, csak a legújabb időben adták elő. Oratóriumát néhány évvel ezelőtt hallottuk (1931 aug. 23) a Rádióban s *Ünnepi zene* című nyitányát 77 év után mutatta be a Rádió. A három zenemű a magyar művészet kiváló alkotásai közé tartozik.

Mi lehet az oka, hogy ezek az értékek csaknem elkallódtak? Teljes bizonyossággal nem tudjuk, mert az ilyesmit igazolni nehezen lehet, de a jelekből levonható következtetéseket a szóbeszéddel megtámogatva, csaknem bizonyos, hogy a művészeti féltékenység nyomában támadt intrika, ami nem ismeretlen a magyar zenetörténet szereplői közt. *Mosonyi* nagy tudására és rendkívüli tehetségére az uralkodó Erkel-dinasztia nem egy tagja féltékenykedett. A békés és fölényes *Mosonyi* saját művei érvényesüléséért sohasem harcolt, — így történt, hogy az *Álmos* operát 73 évig nem adták elő, az oratóriumot 71 évig s a nyitányt 77 év alatt csak kétszer.

Az *Álmos*-t 1934 decemberében mutatta be az Operaház, de — sajnos — alig néhányszor játszotta. Ennek oka az, hogy a szövegkönyv Szigligeti elhibázott munkája, mert *Álmos* és *Árpád* alakja nem úgy él a nemzeti köztudatban, mint Szigligeti soraiban. A művészi vezérkönyv megérdemelné, hogy új szövegkönyvvel életben maradjon.

Az opera zenéjét a bemutatókor megfelelően méltatták, de egyik részletét, a második-felvonásbeli, úgynevezett *Aldozati induló*-t külön ki kell emelnünk, mert nemcsak a magyar indulók egyik legszebbje, de az induló-irodalom egyik legértékesebb alkotása. Dallamainak kifejező, hősi, magyar ereje, hangszerelése, az egész mű felépítése: értékre az «Aida» bevonulási indulójának magaslatát közelíti.

Nagy értéke a magyar zeneirodalomnak *Mosonyi: Unnepi zene* című alkotása, melyet 1861 január 6-án játszottak először a filharmónikusok s 1938 június 18-án a Rádióban a filharmónikus zenekar.

Műfaja szerint: nyitány, a «Szózat» zenéjének mesteri feldolgozása. Zongorára, négy kézre megjelent Rózsavölgyinél, a kóta címoldalán a szerző által írt következő ismertető sorokkal: «Ezen „Unnepi Zenét” oly szándékkal írtam, hogy mint keret, az oly népszerűvé lett „Szózat”-ot magába foglalja. E mellé még két jellemet vettem fel: a „Bús magyart” és „Víg magyart”. Az elsőt úgy alkottam össze képzeletemben, hogy mint búsongó férfi, erejének öntudatával bírjon; a másodikat pedig, hogy a jókedv határain túl ne lépjen. E két jellem fonódik össze a Szózat-tal. A Szózatot először gyöngéd színekkel jellemeztem, de másodízben teljes erővel ismétlődik, mintha fenyegetve kiáltaná «Ne bántsát a magyart!»

A Himnusz és Szózat dallamaiból felépített művészi alkotások, melyek élén Erkel Ferenc, valamint Dohnányi Ernő «Unnepi nyitány»-a áll, Mosonyi Mihály jogaiba visszahelyezett *Unnepi zené*-jében magukhoz nem méltatlan társra találtak.

RUZITSKA GYÖRGY:

ZRÍNYI-NYITÁNY

Ruzitska György a magyar zenetörténeti Ruzitskák közül az, aki nagy szerepet játszott Kolozsvár zenei életében. Ő a megalapítója a kolozsvári «Muzsikai Conservatórium»-nak, melynek sokáig igazgatója volt. Pedagógiai működését nagy elismeréssel kell kiemelni. Zeneszerzői munkássága is jelentős. Írt operát, sokféle kamarazenét, zenekari fantáziákat, ének-, zongora- és hegedűiskolát, összhangzattant. 1848-ban megzenésítette a «Talpra magyar»-t énekkarra és zenekarra.

1786-ban, Bécsben született s 1869-ben, Kolozsvárott halt meg. (Születési dátumát a kezünkbe került halotti levél alapján legújabban állapítottuk meg.) Ruzitska apja a bécsi udvari zenekar kiváló angolkürtöse volt. Fia zenét Bécsben tanult. Huszonkét éves korában került házitanítóként Erdélybe, báró Bánffy János nagyfalusi kastélyába. Az akkor ifjú Erkel Ferencsel Kolozsvárott szoros barátságot tartott fenn.

Zrínyi nyitány-a régies formájú, patetikus szerzemény. Dallamaiból és azok feldolgozásából némi magyaros törekvés kimutatható.

A mű valószínűleg egy «Zrínyi» drámához készült, 1820 körül.

SÁROSI FERENC:

«ATALA»-ELŐJÁTÉK

Sárosi Ferencet kevesen ismerhetik. Visszavonult, zárkózott ember volt akkor is, mikor két operája kiemelte őt kortársai közül. Korán elkedvetlenedett a művészeti cselszövények miatt. Harminckét éves korában letette a tollat s 1913-ban, 58 éves korában bekövetkezett haláláig alig írt valamit s amit írt is, kézirat maradt a Nemzeti Színház könyvtárában. Kitűnő muzsikus volt s jeles zeneszerző. Két operájának, az «Atalá»-nak és az «Abencerage»-nak ragyogó oldalai vannak, de egészében egyik sem üti meg a mai operákkal szemben felállított mértéket. Az «Atalá»-t tizenöt-ször játszották, az «Abencerage»-t csak hatszor, de mindkettőt komoly sikerrel. És mégis letűnt a műsorról a Keglevich gróf intendássága alatt lábrakapott star-rendszer miatt. Ez volt Sárosi elkedvetlenedésének fő oka. Az «Atalá»-t a Nemzeti Színházban mutatták be 1881-ben, átvitték aztán a közben megnyílt Operaházba; az «Abencerage»-t már ott is mutatták be.

Sárosi, családi nevén Schauer Ferenc, 1855-ben született Brünnben. Atyja katona-karmester volt, majd hosszú időn át a Nemzeti Színház zenekarának tagja. Sárosi Pesten a kegyesrendi gimnáziumot végezte, hol a mindennapi misén orgonázgatott. Kínél tanult zenét? Nem tudjuk, csak azt, hogy zongorán és orgonán kívül kitűnően játszott fuvolán, hegedűn, gordonkán, brácsán, vadászkürtön, hárfán és nagyszerűen kezelte az ütőhangszereket. Így került 17 éves korában a Nemzeti Színház operai zenekarába dobosnak. Közben meg-

szerezte az érettségi bizonyítványt, majd elvégezte a teológiai fakultást. Nem maradt a papi pályán, visszament a zenekarba. Idővel a magánénekesek korreptora lett. Mikor az Operaház megnyílt, ő a Nemzeti Színháznál maradt karmesternek.

Sárosi «Atala» című operáját 25 éves korában írta, Budapesten, egy Hunyadi-utcai kertes ház lugasában, Váradi Antal szövegére, Chateaubriand nyugat-indiai elbeszélése nyomán. Érzékeny történet. Nemes, dallamos muzsika, melynek vezérkönyvében bizonyos wagneri elveket fel lehet ismerni.

A *nyitány* (a szerző szerint: «Preludium») romantikus hangulatú lassú; fájdalom sír benne. Nemes dallamai közt hasztalan keresnénk magyaros vonást. Az egész nem más, mint az opera elé szánt hangulatkép.

SZABADOS KÁROLY:

ROMEO ÉS JULIA-NYITÁNY

Szabados Károly nem áll zenetörténeti értékeinknek azon a magaslatán, amelyet tehetsége megérdemelne. Nevét a szakemberek ismerik, de a közönség sokszor összetéveszti a szintén kiváló Szabados Bélával, aki testvéröccse volt.

Szabados Károly legnagyobb és legértékesebb alkotását, a «Viora» című három felvonásos táncjátékot többször hallotta már a rádió közönsége. A kedves, behízlgő, finom franciás dallamok népszerűek.

Egyetlen nagygényű szimfónikus művét, a *Romeo és Julia-nyitány*-t első előadása óta (1901 március 20)

nem játszották. A mű vezérkönyvét hosszas kutatás után nemrég találták meg.

A nyitányról, az egykorú sajtóból a Zenevilág így ír, 1901 április 1-i számában: «A IX. filharmóniai hangverseny magyar száma *Romeó és Julia-nyitány*, boldogult Szabados Károly ifjúkori munkája volt. A mű zseniális, nagy elmére enged következtetni, mely azonban ifjú voltánál fogva még nem forrott ki egészen. A műben egymással váltakozó témák híján vannak erőnek és invenciónak, annál meglepőbb azonban a nyitány hangszerelése, mely Szabadost annak mesteréül mutatja».

Az egykori kritikus kifogásait nem osztjuk, elismeréseit azonban elfogadjuk. Ez a mű kissé komor, fárasztó muzsika, de mély muzsika. Minden üteme mutatja, hogy vérbeli zeneköltő alkotása. Szerző a Wagner-féle végtelen dallam nyelvén beszél, melynek azonban egyéni ízt tud adni.

Szabados Károlyról gazdag életrajzi adatokat nem sorolhatunk fel, olyan fiatalon költözött el. 1860-ban született Pesten és ugyanitt halt meg 1892-ben, tehát 32 esztendőskorában. A Zeneakadémián Erkel, Liszt és Volkmann növendéke volt. Húsz éves korában a kolozsvári színház karmestere, majd a budapesti Nemzeti Színház operai korrepetitora, aztán az akkori új Operaház segédkarmestere és énektanára. Évekig betegeskedett, elmeógyógyintézetben halt meg.

Mikor az Operaház tapsolt «Viora» című táncjátékának, az elborult elméjű szerző arra sem emlékezett, hogy valaha is írt volna ilyen művet.

Szabados Károly nevét a «Viora» balett mellett a *Romeo és Julia-nyitány* meg fogja őrizni.

SZABÓ-XAVÉR FERENC:

KÉT SZÖVEG NÉLKÜLI DAL

Szabó-Xavér Ferenc a magyar zeneéletnek értékes munkása volt. 1848-ban született s 1911-ben halt meg, Budapesten. Fiatal korában a Nemzeti Színház zenekarának tagja. 1888 óta a Zeneakadémián a hangszerelés-vezérkönyvolvasás tanára. Műveinek száma körülbelül kilencven. Két befejezetlen opera, nyitányok, táncjáték, dramatikus szimfónia, több egyházi mű, kamarazene és dalok.

Szabó műveinek alaphangulata — kevés kivétellel — komor, mélabús. Az élet nyomasztó gondjai közt bizony alig talált derűs motívumokra. Alkotásait formai tisztaság és színes hangszerelés jellemzi. Szerkezetein átérzik a klasszikus mesterek iránti tisztelete. Harmónizálása a romantikusokra s különösebben Wagnerre emlékeztet.

Két szöveg nélküli dal című kompozícióját 1882-ben írta s tizenhat év múlva, 1898-ban, hangszerelte zenekarra. Opusz-száma 86. tehát egyike utolsó szerzeményeinek. A szöveg nélküli első zenekari dal címe: *Zord időben*; a másodiké: *Emlékezés*. Kifejező, előkelő programzene mindkettő. Bús, komor, csaknem zord zene. Az első inkább lassú menetű, a második Allegro appassionato. Mindkettő finom szimfónikus művészet.

Nem találtunk feljegyzést arról, hogy a művet valaha is előadták volna.

SZENDY ÁRPÁD:

«MÁRIA»-NYITÁNY

Szendy Árpád és Szabados Béla az újabbkori magyar zeneélet két kiválósága volt. Szendy 18 évvel ez előtt halt meg. Szabados négy éve. Közös operájukat, a Máriát, 1905-ben mutatta be az Operaház. Szövegét Béri (Moravcsik) Géza írta. A librettó egyike a legjobb magyar szövegkönyveknek. Cselekménye Szent István korabeli. Mária, Szent István király főemberének, Pázmánnak leánya, megszereti Tarját, a pogányok vezérét s megtéríti.

Az Opera *nyitánya* a dalmű jellegzetes motívumain épül fel. {

SZÉKELY IMRE:

MAGYAR NYITÁNY

Székely Imre nevét ismeri és értékeli a magyar közönség. Korának egyik legképzettebb zongoraművésze volt s e mellett kiváló zeneszerző. A külföld is ismerte, főként London, ahol hosszabb ideig tartózkodott. Liszt Ferenc barátságával tüntette ki. Sokoldalú zeneszerzői munkásságot folytatott, közben állandóan hangversenyezett s életének utolsó tizedében értékes pedagógiai munkásságot fejtett ki a Nemzeti Zenede zongorakiművelési osztályán. 1887-ben halt meg. Alkotómunkásságának súlypontja a zongora-

darabokra esik, 31 magyar ábrándot írt zongorára, de írt szimfóniákat, egyéb zenekari műveket és kamarazenét.

Székely Imre zenéjét elsősorban magyarosságra törekvés jellemzi. A magyar dallamanyagot mesterien tudta betörni a nyugati zenei formákba. Buzgó népdalgyűjtő volt, ha nem is az azóta külön tudományággá vált folklorista értelemben. A *Magyar-nyitány* keletkezésének idejét pontosan nem tudjuk, sem azt, hogy milyen alkalomra készült. Valószínű, hogy a rádióbeli az első előadása.

Méltóságos lassúval kezdődik, melyre gyors rész következik. Tipikus verbunkos zene, eredeti témákkal.

VOLKMANN RÓBERT:

NYITÁNY

Elfelejtett mű. A magyar Rádió Volkmann- emlékestje (1933 okt. 30) zenetörténeti nevezetességre emelkedett. Az a mestermű szólalt meg a Rádió műsorán, amely *Volkmann* első jelentős szerzeménye. A nyitányról nem tud az irodalom. A zenetörténet szerint Volkmann két nyitányt írt. E bemutatás után ez a szám megváltozik. A mű 91 évig hevert ismeretlenségben a Nemzeti Zenede magyar zenekincsekben gazdag könyvtárában, míg Major Ervin dr. megtalálta az elkallódott zenekari anyagot. A magyar Rádió megbízta Major Ervint a nyitány vezérkönyvének re-

konstruálásával. Ebben az alakban került első előadásra.

A nyitány bemutatója 1842 április 3-án volt a «pestvárosi nagyobb redout-teremben a Pest-Budai Hangász-Egyesület utolsó műelőadásán». A kéziratból az is kitűnik, hogy Volkmann nyitányát egy német író, Corvin-Wiersbitchky Otto «Die Hunyaden» című színdarabjához írta, Magyarországon, Szemeréden, ahol Stainlein-Saalenstein (később Wilczek) grófné leányai mellett zenemester volt.

A nyitány emelkedett szellemű, romantikus hajlandóságú lélek alkotása, aki a klasszikus formát (szonáta-formában készült) tiszteletben tartja.

b
r
s
in
é
te
k

v
b
E
a
é
h
lo
v
in
D
to
n
J
k
ta

— RÉGI MAGYAR INDULÓK —

Régi magyar, vagy magyar vonatkozású indulók-ból szedett össze egy csokorralát a Rádió. Hangszereltette nagy zenekarra s reméljük, hogy kiszorítják szellemükkel és értékességükkel a kevésbé jelentős induló-tákolmányokat. A magyarországi ezredindulók és katonai indulók közt sok a selejtes, zeneileg értéktelen nótatöredékekből összerótt limlom. Ezeket ki kell szorítani a magyar zeneéletből.

A felkutatható legrégibb magyar, vagy magyar vonatkozású indulók közül hat már elhangzott a Rádióban két évvel ezelőtt eredeti hangszereléssel dr. Major Ervin zenetörténeti előadása keretében. Az ő érdeme a művek felkutatása. Az akkor csupán zenetörténeti értéket jelentő, jóval több mint százéves, vékonyan hangszerelt dallamokat a mai zenekari művészet csillogó köntösébe öltöztettük, anélkül, hogy ezzel a művek lényege megváltozott volna. A bemutatásra kerülő indulók szerzői: *Haydn* József, *Kisfaludy* Sándor, *Druschetzky* György, *Czerny* Károly, *Eckschlager* Ágoston, *Lachner* Ferenc és *Bertha* Sándor. Ezek közül a nevek közül legfeljebb hármat ismer a közönség. Haydn Józsefet, a nagy klasszikust, Kisfaludy Sándort, a nagy költőt és Czerny Károlyt, Beethoven tanítványát, Liszt tanítóját s leginkább, mint zongora-etüdszerzőt. Ezek

kultúrtörténeti nevek, de a többieket is ismeri a szakirodalom.

Feltűnhetik azonban, hogy névsorunkban kettő kivételével, idegen szerző szerepel. És hogy kerül ide Haydn, a nagy osztrák klasszikus s Kisfaludy Sándor, a «Himfy»-versek hallhatatlanja és négy német, vagy idegen név? Haydnt azért vettük fel, mert «Magyar nemzeti induló»-t írt. A magyarok számára írta, magyaros muzsikai célzattal, bár nincs benne semmi magyaros vonás. De az ilyen nagy mester tollából kikerült magyar indulót nem kell-e ismerniök a magyaroknak? Meg kell becsülnünk ezt a zenei ritkaságot.

Kisfaludy Sándor azért került a névsorba, mert nemcsak költő volt, hanem zeneszerző is. Ezt nagyon kevesen tudják, még életrajzírói közül is. Megjelent szerzeményei is vannak és néhány kézirat, amelyek közül a műsoron álló «Magyar inszurrekciós induló»-t dr. Major Ervin közölte először a «Muzsika» című folyóirat 1929. évi I. évfolyam 3. számában. Úgy emlékszem, az indulót Siklós Albert hangszerelésében már előadták a rádióban, de ilyen jelentős mű többszörös feldolgozása mindig előny.

Druschetzky György, Czerny Károly, Eckschlager Ágoston és Lachner Ferenc idegen hangzású nevét azért vettük ide, mert ezek a szerzők nálunk éltek, vagy magyar tárgyú műveket is írtak. Így Czerny, Eckschlager és Lachner Ferenc császár negyedik feleségének, Karolina Augusztának, magyar királynévá történt koronázására ünnepi indulót szerzett. Ezeket Pozsonyban a koronázáskor, 1825 szeptember 5-én, előadták. Ezek az indulók, ha nem is mesterművek, de a magyar alkalmoszerűsége felül azért is megbecsülendők,

mert tehetséges művek s az induló-irodalomban a legrégebb nyomok a magyaros dallam-törekvések felé.

Bertha Sándor, Párisban élt neves zeneszerzőnké «Honvéd roham induló»-ját azért adattuk elő, hogy a XIX. századeleji indulók után a századvégiek közül álljon előttünk egy, esetleges összehasonlításul.

Talán nem fölösleges, ha felújítjuk emlékezetünkben, mit tanít az indulókról a zenetudomány.

Az induló olyan zene, amelynek eredeti célja az, hogy nagyobb embertömeg mozgását rendezze. Ezért a zeneesztétika az indulók formájával és szellemével a táncok körében foglalkozik. Eredetét, annak időpontját biztosan meghatározni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy ősrégi zene. Már az ókorban zene kísérte az ünnepi felvonulásokat. Az induló a görög tragédiában alakult ki művészebb formává, ahol a kórus szabályozott léptekkel vonult ki és be, de nem hangszeres zenére, hanem énekelve. Katonai induló csak a XVI-ik századtól mutatható ki, de valószínűleg sokkal régibb. Mikor fejedelmek bevonultak a várakba, városokba, vagy harcba szálltak, szóltak a dobok, sípok, trombiták. Bizonyára hangszerekkel megerősített katonadalokból bontakozott ki az induló. Zenei formája a műzenében és pedig az operában a francia Lully zenés színpadi játékaiban, a XVII. századbeli zenekari szvitekben, a zongorairodalomban Couperin műveiben alakult ki. Kétszer 8-tól kétszer 16 ütemes beosztású. Ma rendszerint szélesebb méretű, két vagy három szakaszos dalforma, egy vagy több dallamosabb, úgynevezett Trióval. Mi az a Trió? Első jelentése: három szólamú zenemű; a polkák, mazurkák, indulók második fele,

középrésze, az összetett dalforma második tagja, amely hangulatban, tempóban, hangnemben és hangszerelésben többnyire ellentétként áll — változatosság okából — a fődallam mellett. — Gondoljunk például a világ legszebb indulójának, a Rákóczi-indulónak Trió-jára.

A közhasználat háromféle katona indulót különböztet meg: dísz-indulót, menetelésre alkalmas indulót és roham-indulót. Van ezenfelül ünnepi, hódolati, templomi és gyász-induló.

*

Haydn József «*Hungarischer National Marsch*»-ának, vagyis «*Magyar nemzeti induló*»-jának eredeti kéziratát az Esterházy hercegi hitbizomány levéltára őrzi. Dr. herceg Esterházy Pál megengedte a kézirat lemásolását s a Rádió azt Pongrácz Gézával hangszereltette nagyzenekarra.

Az induló keletkezési időpontja: 1802. Tehát az az év, amikor Haydn már nem állott szoros szolgálati viszonyban — mint annakelőtte 30 éven keresztül — a hercegi házzal. Bécsben, Eszterházán, vagy Kismartonban írta-e a művet? — nem tudjuk; az sem derült ki eddig, hogy miféle katonai, vagy ünnepi alkalmából készült.

Hatásos, ünnepies hangulatú, dallamos kompozíció. Zenetörténeti érdekessége miatt is meg kell becsülnünk. Ezenfelül kitűnően alkalmazható induló. Ha nem is találunk benne magyaros témát, se magyar hangulatot, a magyaroknak írta és ő írta, — a legnagyobbak egyike.

*

Kisfaludy Sándor, a nagy költő, nemcsak jól hegedült, hanem zeneszerzéssel is foglalkozott. Két magyar tánc zongorára az «Auróra» 1822 és 1823-i évfolyamában megjelent. A két mű címe: «C-dur magyar» (illetőleg «Ongarese») és «B-dur magyar». A duroktól és molloktól rettegők mai serege megnyugodhatnék, mert a jó száz év előtti legmagyarabb szellemű nemzeti zászlóvivők, így Kisfaludy Sándor is, használták a C-dur és b-moll zenei megjelölést és éppen magyar szerzeményeik címéül. A dur, vagy moll hangnemi megjelölés nem több és nem más, mint a zenedarab neve.

Az 1809. évi inszurrekciós idők egyik legérdekesebb zenei emléke: Kisfaludy Sándor «Magyar inszurrekciós induló»-ja. Eredeti címe: «Ungarischer Insurrection March für das Forte-Piano». Druschetzky György, József nádor udvari muzsikusa, hangszerelte. Kisfaludy Sándornak több indulója lehetett, mert tudjuk, hogy 1809-ben «Hadi énekek és Mársok» című szerzeményei kiadatásának gondolatával foglalkozott.

A «Magyar inszurrekciós induló» magyaros dal-lam-szövetű, lendületes, lelkesítő verbunkos-muzsika. Sokkal több, mint zenetörténeti emlék. Bizonyára megtalálja megfelelő helyét a magyar zeneéletben.

Figedy Sándor hangszerelte.

*

A «Nádor huszárok induló»-ját Druschetzky György írta. Druschetzky a magyarországi zenekultúrában említésreméltó szerepet töltött be. A verbunkos zene első mesterei és terjesztői közé tartozik. Zenekari

átiratai számos magyar táncdallamot és népdalfeldolgozást őriztek meg. Egyébként operáiban, kamarazeneműveiben és egyházi szerzeményeiben a bécsi mesterek, nevezetesen Haydn és Mozart nyomdokain jár.

1745-ben született, valószínűleg Ausztriában s Budán halt meg, 1819-ben. Életkörülményeiről nem sokat tudunk. Fiatal korában Linzben volt tartományi dobos, aztán Pozsonyba került Grassalkovich Antal herceg udvari muzsikusaként, majd Bécsben élt s onnan visszatért Pozsonyba, 1796 körül Pesten találjuk, József nádor kamaraegyüttesének igazgatói állásában működött haláláig, negyedszázadon át.

A napoleoni időkben különösen két ezredünk zenekara tűnt ki. Az egyik az Esterházy-gyalogezred, a másik a Palatinus, vagyis Nádor-huszárezred zenekara. A Palatinus huszárok legénységét a jász-kún területről toborozták s az ezred tulajdonosa mindig a nádor. A Nádor-huszárezred híres magyar lovaskatonaságunk volt. Ennek az ezrednek indulóját Druschetzky György hangszerelte s ő is állította össze valószínűleg Franciaországból származott motívumokból. Az induló pontos címe: «Regiments Marsch von Palatinal Husarren». A kézirat címodalán az 1818. év dátuma s alatta «aus Frankreich» jelzés.

Druschetzky műve sokáig népszerű volt. Lovaglás-szerű ritmikus mozgás érezhető belőle. Hangszeres szóló törekvések vehetők észre dallamvonalain és némi franciás, könnyed íz. Összetett dalforma, két Trió-val.

Az indulót Figedy Sándor hangszerelte.

*

Ferenc császár negyedik feleségének, Karolina-Augusztának, koronázására több indulót írtak. Az 1825. évi koronázás idején mozgalmas volt Pozsony zenei élete. Itt szerepelt a bécsi császári udvari zenekar és valószínűleg József nádor zenei együttese is. Ennek vezetője alighanem Kolbe Bálint, oboás volt. Nevét azért említjük, mert az eredetileg zongorára készült mindhárom koronázási indulót fúvós együttesre ő írta volt át s abban a formában maradt ránk.

A «Koronázási induló» szerzője Czerny Károly híres zongora-pedagógus, Bécsben. 1791-től 1857-ig élt. Az induló a szerző 101-ik opusza. Nyomtatásban zongorára megjelent.

Magyaros dallami közül az induló II. Trió-jának széles ívelése, mely «alla Hongroise» felírást viseli, — értékes muzsika. Ünnepies jellegű. Az indulót id. Fricsay Richárd hangszerelte.

*

Eckschlager Ágoston is írt «Koronázási induló»-t. Eckschlager 1813-tól tizenhárom éven át a pozsonyi német színtársulat karmestere és egyben színházi titkára volt. Életéről alig tudunk valamit. Ismerjük «Magyar nemzeti dal» című szerzeményét, mely Bécsben jelent meg s Pozsonyban előadott nyitányát, melyet a császár nevenapjára írt.

Műve tehetséges muzsikusnak mutatja őt. Indulója többszörösen összetett dalformában készült, Triókkal. Ez az induló azért is nevezetes, mert ugyanaz a Bihari Jánostól származó magyar dallam csendül fel

benne, melyet Beethoven is feldolgozott «István király»-nyitányában.

Az indulót Figedy Sándor hangszerelte.

*

Lachner Ferenc, német zeneszerző és karmester 1803-tól 1890-ig élt, nagyjából Bécsben. Schubert egyik legjobb barátja volt. Indulója, melynek pontos címe «Nagy Innepi Mars», Bécsben jelent meg nyomtatásban, mint zongorakompozíció.

Az egykor népszerű «Innepi Mars» többszörösen összetett dalformában készült, két Trió-val. Szokatlanul terjedelmes induló.

Járai István hangszerelte.

*

A «*Honvéd roham induló*» szerzője *Bertha* Sándor neves magyar zeneszerző, aki csaknem egész életét külföldön, főként Párisban töltötte. Indulója magyar jellegű, harcias, kemény, izgalmas dallamok szövevényéből áll. Zongorára jelent meg.

Zenekarra a szerző unokaöccse, *Bertha* István hangszerelte.

TARTALOM:

	Oldal
<i>Liszt</i>	5
— Krisztus-oratórium	12
— Szent Erzsébet-oratórium	22
— Faust-szimfónia	24
— Dante-szimfónia	27
— Koronázási magyar mise	29
— Előjátékok	33
— Hungária	35
— Ideálok	36
— Mazeppa	37
— Orfeus	38
— Tasso	38
— Magyar rapszódia	39
— I. Magyar rapszódia	43
— II. Magyar rapszódia	44
— IV. Magyar rapszódia	44
— Magyar fantázia	44
— Hungária-kantáta	45
— Haláltánc	47
— Mefistó-keringő	48
— Strassburgi harangok	49
— Zongoraverseny (Esz-dur)	51
— Zongoraverseny (Á-dur)	51
— Hegedűrapszódia	53
<i>Mengelberg</i>	57
<i>Mihalovich: A sellő</i>	58
<i>Moniuszko: «Flis»-nyitány</i>	59

	Oldal
<i>Mosonyi Mihály: «Tisztulás ünnepe az Ungnál»</i>	59
<i>Mosszolov: A vasöntőde</i>	65
<i>Mozart</i>	67
— Szimfónia (A-dur)	68
— Szimfónia (D-dur)	68
— Szimfónia (Esz-dur)	69
— Szimfónia (g-moll)	70
— Jupiter-szimfónia	71
— Don Juan-nyitány	72
— Színigazgató-nyitány	73
— Szöktetés a szerályból-nyitány	73
— Titus-nyitány	74
— Haffner-szerenád	74
— Kis éji zene	74
— Simphonie concertante	75
— Hegedűverseny (D-dur)	75
— Hegedűverseny (d-moll)	76
<i>Paganini: Hegedűverseny</i>	76
<i>Pfitzner: Palestrina-előjáték</i>	77
<i>Rabaud: Éjféli körmenet</i>	78
<i>Radnai Miklós: Öt vers</i>	78
<i>Ravel: Bolero</i>	79
— Spanyol rapszódia	79
— Lúd-anyó meséi	80
<i>Reger: Variációk és fuga egy Mozart-témára</i>	81
<i>Rékai Nándor: Nagyidai cigányok-szvit</i>	82
— Kuruc-nyitány	82
— Délibábos rónaságon	83
<i>Respighi: Róma fenyői</i>	84
— A madarak	85
— Concerto gregoriano	86
<i>Rimszkij-Korjakov: Antar</i>	87
— Seherezade	88
<i>Ropartz Guy: Artur herceg vadászata</i>	89
<i>Rossini</i>	91
— Tell Vilmos-nyitány	94
— Stabat mater	94

	Oldal
<i>Roussel: «A pók tivornyája»</i>	96
<i>Saint-Saëns</i>	97
— Orgona-szimfónia	99
— Omphale rokkája	100
— Zongoraverseny	100
<i>Schmidt Ferenc: III. Szimfónia</i>	101
— Változatok egy huszárdalra	101
— Közzene	102
<i>Schubert</i>	103
— Befejezetlen szimfónia	106
— VII. Szimfónia	107
— Rosamunda-nyitány	109
— —(Dohnányi): Fantázia	109
<i>Schumann</i>	111
— I. Szimfónia	112
— Szimfónia (d-moll)	113
— Zongoraverseny	114
<i>Sibelius</i>	115
— Finlandia	116
<i>Skilton: Csata tánc</i>	116
<i>Still William Grant: Scherzo</i>	117
<i>Strauss János: Kék Duna keringő</i>	117
<i>Strauss Richárd</i>	121
— Alpesi szimfónia	123
— Don Juan	126
— «Imígyen szóla Zarathustra»	126
— Halál és megdicsőülés	128
— Egy hős élete	129
— Till Eulenspiegel vidám csinyjei	130
— Simfónia domestica	132
— Couperin-szvit	133
<i>Stravinszkij</i>	135
— Petruska-szvit	135
— Tűzmadár-szvit	136
— Tűzijáték	137
<i>Szabados Béla: «Villi»</i>	138
<i>Szendy Árpád: Helikoni-szvit</i>	138

	Oldal
<i>Skriabin: Elragadtatás</i>	143
<i>Toscanini</i>	145
<i>Davrinecz Mór: D-dur szimfónia</i>	146
— <i>Dytirambus</i>	147
<i>Verdi</i>	149
— <i>Rekviem</i>	153
<i>Vivaldi: Concerto grosso</i>	156
— <i>Versenymű</i>	157
<i>Volkmann</i>	159
— <i>Szimfónia</i>	160
— <i>Szerenád</i>	160
— <i>III. Richard-nyitány</i>	161
— <i>Magyar zenevázlat</i>	161
<i>Wagner</i>	163
— <i>Faust-nyitány</i>	166
— <i>Rienzi-nyitány</i>	166
— <i>Bolygó hollandi-nyitány</i>	167
— <i>Nürnbergi mesterdalnokok-nyitány</i>	167
— <i>Tannhäuser-nyitány</i>	168
— <i>Tristán és Isolda-nyitány</i>	169
<i>Weber: Bűvös vadász-nyitány</i>	169
— <i>Euryanthe-nyitány</i>	170
— <i>Oberon-nyitány</i>	170
— <i>Abu Hassan-nyitány</i>	171

Elfelejtett vagy ismeretlen magyar zeneművek 173

<i>Aggházy Károly: A bujdosók, Csatakép</i>	177
<i>Antalfy-Zsiross Dezső: Magyar szvit. Lírai szvit</i>	178
<i>Beleznay Antal: «Tárogató-hangok»</i>	181
<i>Bertha Sándor: Mátyás király-nyitány</i>	183
<i>Böhm Gusztáv: «A debreczeni bíró» operából részletek</i>	184
<i>Bräuer Ferenc: Jubileumi-nyitány</i>	186
<i>Doppler Ferenc: «A két huszár»-nyitány</i>	187
<i>Erkel Ferenc: «István király»-induló</i>	188
<i>Erkel Gyula: «Vándor Pista kalandjai»</i>	189
<i>Farkas Ödön: «Balassa Bálint» opera-részletek</i>	192

	Oldal
<i>Fusz János: «Messinai menyasszony»-nyitány</i>	193
— «Izsák»-nyitány	195
<i>Horváth Attila: Zrinyi Ilona-nyitány</i>	195
<i>Huber Károly: Magyar nyitány</i>	196
<i>Kern Aurél: Részletek a «Csokonai» daljából</i>	197
<i>Koessler János: Szimfonikus változatok</i>	198
<i>Mosonyi Mihály: Aldozati induló. Unnapi zene</i>	200
<i>Ruzitska György: Zrinyi-nyitány</i>	202
<i>Sárosi Ferenc: «Atala»-előjáték</i>	203
<i>Szabados Károly: Romeo és Julia-nyitány</i>	204
<i>Szabó-Xavér Ferenc: Két szöveg nélküli dal</i>	206
<i>Szendy Árpád: «Mária»-nyitány</i>	207
<i>Székely Imre: Magyar nyitány</i>	207
<i>Volkmann Róbert: Nyitány</i>	208
<i>Régi magyar indulók</i>	211

Papp Viktor

könyvei:

1. „Arcképek a zenevilágból” (1918). Franklin Társulat kiadása
2. „Bach János Sebestyén élete és művei” (1921) Pantheon kiadása.
3. „Beethoven élete és művei” (1921) Pantheon kiadása
4. „Beethoven élete és művei”, II. bővített kiadás (1927). Pantheon kiadása
5. „Haydn József élete és művei” (1922). Pantheon kiadása
6. „Arcképek az Operaházból” (1923). Stádium kiadása.
7. „Arcképek a külföldi zenevilágból” (1923). Stádium kiadása.
8. „Arcképek a magyar zenevilágból” (1923) Stádium kiadása.
9. „Dohnány Ernő” (1927). Stádium kiadása
10. „Bevezető a zeneművészetbe” (1927) Voggenreiter kiadása, Berlin.
11. „Beethoven és a magyarok” (1927) Szerző kiadása
12. „Dohnányi Ernő és szegedi miséje” (1930) Csáthy kiadása
13. „Muzsika” (1935). Gergely kiadása
14. „Liszt Ferenc élő magyar tanítványai” (1936). Dante kiadása.
15. „Zenekönyv”. Operaismertetések (1940). Stádium kiadása.
16. „Zenekönyv”. Arcképek, életrajzok (1940). Stádium kiadása.

